

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARA
DİNİ KAYNAKLARIN BAKIŞI
VE
BU PİYASALARIN REORGANİZASYONU**

DOKTORA TEZİ

İsmail ÇELİK

**Enstitü Ana Bilim Dalı : İşletme
Enstitü Bilim Dalı : Muhasebe ve Finansman**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatih Burak GÜMÜŞ

OCAK – 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARA
DİNİ KAYNAKLARIN BAKIŞI
VE
BU PİYASALARIN REORGANİZASYONU**

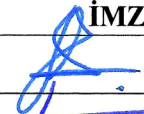
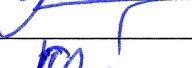
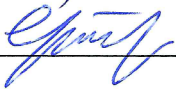
DOKTORA TEZİ

İsmail ÇELİK

Enstitü Anabilim Dalı : İşletme

Enstitü Bilim Dalı : Muhasebe ve Finansman

‘Bu tez 30/01/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.’

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Pof. Dr. M.Selami YILDIZ	BASARILI	
Doç. Dr. M. Akif ÖNCÜ	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Filiz KONUK	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Sema AKPINAR	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr.Fatih Burak GÜMÜŞ	Basarılı	

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya diğer bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İsmail ÇELİK

30 Ocak 2017

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın sonuca ulaşmasında uzmanlığı ve engin tecrübesi ile yardımlarını arkamda hissettiğim danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Fatih Burak GÜMÜŞ'e, tez izleme komisyonumda jüri olup değerli katkıları ile tezimin olgunlaşmasında muavenetlerini hissettiğim Yrd. Doç. Dr. Sema AKPINAR ve Yrd. Doç. Dr. Filiz KONUK hocalarıma teşekkür ve saygılarımı sunarım. Öğrencilik hayatımın başından itibaren emekleri ve önerileri ile katkıları bulunan değerli ders dönemi hocalarıma, bu günlere ulaşmamda en büyük pay sahibi olan, haklarını hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ödeyemeyeceğim, ingilizce sınavı konusunda beni ikna edip de başarılı olmam konusunda motive eden eşim Emine ÇELİK'e, evlatlarım Ahmet Faruk, Mirza ve Civan Mert ÇELİK'e, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü görevlilerine, bilhassa Fatih AKSOY Bey'e, Süleyman Demirel Üniversitesi Keçiözü MYO'daki değerli meslektaşlarıma, teknik, maddi ve insani boyutta yardımlarını esirgemeyen herkese ve özellikle de büyük ve güzel ailemin diğer bütün fertlerine teşekkürü bir borç bilirim.

İsmail ÇELİK

30 Ocak 2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xi
 GİRİŞ	 1
 BÖLÜM I: GENEL HATLARI İLE ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALAR	 5
1.1. Tanım	5
1.2. Uluslararası Finansal Piyasaların Sınıflandırılması	6
1.2.1. Para Piyasası	6
1.2.2. Sermaye Piyasaları	6
1.3. Genel Olarak Uluslararası Finansal Piyasaların Ortaya Çıkış Sebepleri	7
1.4. Uluslararası Finansal Piyasaların Tarihsel Süreci	8
1.4.1. Sanayi Devriminin Finansal Sisteme Etkisi	9
1.4.2. 1929 Ekonomik Krizinin Finansal Sisteme Etkisi	9
1.4.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Ve Finansal Sisteme Etkisi	10
1.4.4. 1970 Petrol Krizinin Finansal Sisteme Etkisi	10
1.5. Uluslararası Finansal Piyasaların Organizasyonu	12
1.5.1. Uluslararası Para Piyasası	13
1.5.1.1. Eurodolar Ya da Europara Piyasaları	13
1.5.1.2. Euro Kredi Piyasaları	14
1.5.1.3. Sendikasyon Kredi Piyasaları	14
1.5.1.4. Euro Borç Senetleri ve Euro Finansman Senetleri Piyasaları	15
1.5.2. Sermaye Piyasası	15
1.5.2.1. Uluslararası Tahvil Piyasası	15
1.5.2.2. Uluslararası Hisse Senedi Piyasası	16
1.5.3. Uluslararası Bankacılık	16
1.5.3.1. Temsilcilikler	18
1.5.3.2. Muhabir Bankalar	18
1.5.3.3. Şubeler	18

1.5.3.4. Bağlı Kuruluşlar.....	18
1.5.3.5. Bankacılık Konsorsiyumları	19
1.5.3.6. Kıyı Bankacılığı	19
1.6. Uluslararası Finansal Piyasaların İşleyişi	20
1.6.1. Uluslararası Finansal Piyasaların Fonksiyonları	20
1.6.2. Uluslararası Finansal Piyasaların İşleme Koşulları	20
1.6.3. Uluslararası Finansal Piyasalar Arasındaki Bağlantılar	21
1.6.4. Uluslararası Finansal Düzenlemeler	22
1.6.4.1. Müdahaleci Düzenlemeler	25
1.6.4.2. Mevduat Sahiplerinin Korunması Uygulamaları	25
1.6.4.3. Resmi Yardımlarla İlgili Hükümler	25
1.7. Uluslararası Finansal Piyasaların Ekonomik Sistem İçin Faydaları	25
1.8. Uluslararası Finansal Piyasaların Ekonomik Ve Finansal Sistemde Kriz Oluşturma Kapasiteleri	26

BÖLÜM II: FİNANSAL PİYASALARIN DİĞER PİYASALARLA OLAN İLİŞKİSİ..... 29

2.1. Finansal Piyasaların Diğer Piyasalarla Olan Etkileşimi Hakkındaki Görüşler	31
2.1.1. Arz Öncüllü Görüş	32
2.1.2. Talep Takipli Görüş.....	32
2.1.3. Karşılıklı Etkileşim Görüşü.....	33
2.1.4. Etki Yok Görüşü.....	33
2.2. Finansal Piyasaların Temel Fonksiyonları	33
2.3. Ülke İçindeki Finansal Piyasaların Reel Piyasalara Etkileri.....	35
2.3.1. Bankacılık Sektörünün Reel Sektöre Olan Katkıları.....	37
2.3.1.1. Bankaların Ortak Verimlilik Artırıcı Tedbirler Alması	38
2.3.1.2. Sektörel Bilgi Paylaşımı Ve Değerlemesi	38
2.3.1.3. Bankaların Kurumsal Yönetişim İlkelerine Göre Sistemlerini Kurmaları	39
2.3.1.4. Güvenilir Risk Ölçüm Yöntemlerinin Etkinliğinin Sağlanması	40
2.3.1.5. Beklenmeyen Risklere Karşı Sigorta Hizmetlerinden Yararlanma	42
2.3.1.6. Basın İle İlişkilerin Halkla İlişkiler Boyutunda Olması	42
2.3.1.7. Kobilerin Risk Sermayesi Sistemi İle ve Finansman Dışındaki Alanlarda Desteklenmesi	43
2.3.1.8. Verimlilik Ölçüm Sistemleri Geliştirilmesi	45
2.3.2. Menkul Kıymet Borsalarının Reel Ekonomiye Katkıları.....	45
2.3.2.1. Likidite Fonksiyonu	46
2.3.2.2. Sermayeyi Tabana Yayma İşlevi	46

2.3.2.3.Risk Farklılaştırması	47
2.3.2.4.Bilgi Yönetimi ve İşletme Denetimi	47
2.3.2.5.Tasarruf Birikimini Hızlandırma İşlevi	47
2.3.2.6.Ekonomik Gösterge İşlevi	47
2.3.2.7.Sermayenin Mobilitesini Sağlama ve Reel sektörde Yapısal Değişikliği Kolaylaştırma Fonksiyonu	48
2.4. Uluslararası Finansal Piyasaların Reel Piyasalara Etkileri	49
BÖLÜM III: DİNİ KAYNAKLARIN FİNANSAL PİYASALARA BAKIŞI	54
3.1. Dinler ve Ekonomi	54
3.1.1.İlkel Toplumlarda Din ve Ekonomi.....	55
3.1.2.Uzak Doğu Dinleri ve Ekonomi	57
3.1.2.1. Konfüçyüsizm	57
3.1.2.2. Budizm.....	58
3.1.2.3. Hinduizm	59
3.1.3.Semavi Dinlerde Ekonomik Yaşam	60
3.1.3.1. Musevîlik ve Ekonomi.....	61
3.1.3.2. Hristiyanlık ve Ekonomi.....	66
3.1.3.3. İslâm Dini ve Ekonomik Yaşama Bakış Perspektifi.....	73
3.2. Davranışsal Finans	80
3.2.1. Bilişsel (Hevristik) Eğilimler	81
3.2.2. Duygusal Eğilimler.....	84
3.3.Dinî Kaynakların Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Prensipleri	85
3.3.1. Kültür Ve Medeniyete Kavramlarına İlişkin Bazı Yaklaşımlar	85
3.3.2. Kültür Ve Ahlâk İlişkisi	88
3.3.3.Davranış Modeli Olarak Ahlâk Kavramının Anlamı	89
3.3.3.1. Ahlâkın Tanımı	89
3.3.3.2. Ahlâkın Gayesi	89
3.3.3.3. Ahlâkın Çeşitleri	90
3.3.4.Ahlâk Kaynağı Olarak Din.....	91
3.3.5.Dinlerin Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Prensipler	96
3.3.5.1. Yunan Felsefesi ve Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Değerleri.....	97
3.3.5.2. Uzakdoğu Dinleri ve İş Ahlâkı	99
3.3.5.3. Yahudilikte İş Ahlâkı İlkeleri	102
3.3.5.4. Hristiyanlıkta İş Ahlâkı İlkeleri	105
3.3.5.5. İslâmiyet'te İş Ahlâkı İlkeleri	107
3.4. Uluslararası Finansal Piyasalarda Görev Alan İnsan Kaynaklarının Ortak Ahlâkî Değerleri.....	111
3.4.1.Takva	116

3.4.2.Dürüstlük	119
3.4.3.Kanaat Ve Şükür Etmek	120
3.4.4. Bilgi, İrfan ve Sürekli Öğrenme	121
3.4.5. İstişare Etmek	122
3.4.6. Sabırlı Olmak, Sebat Göstermek ve Hilm Sahibi Olmak	123
3.4.7. Adil Olmak	126
3.4.8. Liyakat ve Emin Kişi Olma	127
3.5. Medeniyet Kavramı ve Medeniyetin Ortak Dinamikleri	128
3.5.1. Dinler	128
3.5.2. Fikirlerin Birleşimi	130
3.5.3. Şahsi Teşebbüs ve Gayret	131
3.6. İslâm'ın Ekonomik Kalkınmalara Engel Olduğu Görüşü	134
3.6.1.Kişisel Sebepler	136
3.6.2.Genel Sebepler	139
3.6.2.1.Din Adamlarından Kaynaklanan Sebepler	139
3.6.2.2. Sosyal Hayattan Kaynaklanan Sebepler	141
3.6.2.3. Zamana Uyum Sağlayamamanın Getirdiği Sorunlar	143
3.6.2.4 Gelir Kaynağı Olarak Yanlış İş Sahalarının Tercih Etmeleri	145
3.6.2.5. Dinin İnanç Sisteminin Yanlış Uygulamasının Doğurduğu Sonuçlar	147
3.6.2.6. Batı Medeniyetinin Küreselleşmesinin Oluşturduğu Etki	149
3.6.3.İslâm Medeniyeti ile Batı Medeniyetlerinin Değerlendirilmesindeki Algılar ..	152
3.6.3.1. Başarı ve Başarısızlığın Bir Dine Dayandırılması Algısı	152
3.6.3.2. Kişileri Hatalarının Bir Dinden Kaynaklandığı Algısı	153
3.6.3.3. Uyulması Gereken Kuralların Uygulanmasındaki Yanılgı	155
3.6.3.4. Olayları Değerlendirmedeki Yanılgı	156
3.7. İslâm Dininin Ekonomik Kalkınmalara Destek Olduğu Görüşü	158
3.7.1. Kaynağının İlâhî Olması	161
3.7.2.Kaynağının Sağlam Olması	162
3.7.3.Peygamberin Tebliğ Ederken Samimiyet ve Ciddiyet Üzere Olması	163
3.7.4.Peygamberin Bütün Yaşam Devrelerinin Tespit Edilmesi	163
3.7.5.Bütün İnsanlığa Hitap Edebilmesi	164
3.7.6.İnsanların Her Zaman Dilimindeki İhtiyaçlarına Cevap Verebilecek Nitelikte Olması	165
3.7.7.Teklif Edilen Dinin Gereklerinin Makul Olması	165
BÖLÜM IV: İSLÂMÎ FİNASAL SİSTEM VE GELECEĞİ	169
4.1.İslâmî Finansın Tanımı	172
4.2.Tarihsel Gelişimi	173

4.3.İslâmî Finansal Sistemin Teolojik Temelleri	182
4.3.1.Tevhid.....	183
4.3.2.Denge (Adalet)	183
4.3.3.Serbest İrade	184
4.3.4.Sorumluluk (Farz)	184
4.3.5.Rububiyet	185
4.3.6.Hilafet.....	186
4.3.7.Tezkiye	186
4.3.8.İhsan	187
4.3.9.Şeriatın Gayeleri.....	187
4.3.10.Risalet.....	187
4.3.11.Ahiret.....	188
4.3.12.Kefalet	188
4.3.13.Felah	188
4.4.İslâmî Finansal Sistemin Temel Kaynakları	189
4.4.1.Genel Kaynaklar	189
4.4.1.1.Kur'an-ı Kerim	189
4.4.1.2.Sünnet	189
4.4.1.3.İcma	190
4.4.1.4.Kıyas	190
4.4.2.Özel Kaynaklar.....	191
4.4.2.1.Örf ve Âdetler	191
4.4.2.2.İstihsan	191
4.4.2.3.İstislâh.....	191
4.4.2.4.İstishab	192
4.4.2.5.Mütekabiliyet	192
4.4.2.6.Devletin Çıkardığı Düzenlemeler	192
4.4.2.7.Sahabe Sözleri.....	192
4.4.2.8.İslâm'dan Önceki Semavi Dinlerin Hükümleri	192
4.4.2.9.Sedd-i Zera'i.....	192
4.4.3.İçtihat.....	192
4.4.4.Ahlâk	193
4.4.5.Tarih	193
4.5.İslâmî Finansal Sistemin Amaçları ve Politikası	193
4.6.İslâmî Finansın Temel İlkeleri	195
4.6.1.Faizin Yasak Olması	196
4.6.2.Belirsizlik (Gharar) İçeren Faaliyetlerin Yasak Olması	196
4.6.3.Haram Kılınmış Faaliyetlerin Yasak Olması	197
4.6.4.Spekülasyon Yasağı	198
4.6.5.Katılımcı Finansman	198

4.6.6.Kaynakların İsrarı ve Lüksün Yasaklanması.....	198
4.7.İslâmî Finansal Sistemin Temel Finansman Araçları	200
4.7.1.Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı /Trust Financing).....	200
4.7.2.Müşareke (Kar-Zarar Ortaklığı /Partnership Financing/ Şirketül-İnan).....	202
4.7.3.Murabaha (Maliyet Artı Kar Marjlı Satış/Mark-Up Trading).....	202
4.7.4.İcara (Leasing, Kira Finansmanı)	204
4.7.5.Selem (İleriye Dönük Satın Alma, Future Sale).....	205
4.7.6.İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma)	206
4.7.7.Tekâfûl.....	207
4.7.8.Teverruk	209
4.7.9.Karz-ı Hasen (Quard Hasan)	209
4.7.10.Vekâlet (Agency Contracts, Wakalah Contracts).....	210
4.7.11.Sukuk.....	210
4.7.12.Diğer Finansman Modelleri.....	211
4.8.İslâmî Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları.....	212
4.9.İslâmî Finansal Sistemin Alt Bileşenleri.....	213
4.9.1.İslâmî Bankacılık Piyasası.....	214
4.9.2.İslâmî Sermaye Piyasaları	216
4.9.2.1.Sukuk Piyasası	217
4.9.2.2.İslâmî Hisse Senetleri Piyasası	218
4.9.2.3.İslâmî Fonlar	219
4.9.2.4.İslâmî Endeksler	220
4.9.3.İslâmî Sigorta Piyasası	221
4.9.4.İslâmî Finans Sisteminin Uluslararası Kurumları	221
4.9.4.1.İslâmî Finans Kurumlarının Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI - Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions)	222
4.9.4.2.Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM - The International Islamic Financial Market).....	222
4.9.4.3.İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB- The Islamic Financial Services Board)	223
4.9.4.4.Uluslararası İslami Dereceleme Kurumu (IIRA-The International Islamic Rating Agency)	224
4.10.İslâmî Finansın Dünyadaki Uygulama Örnekleri	225
4.10.1.İngiltere	225
4.10.2.A.B.D.....	226
4.10.3.Hong Kong	226
4.10.4.Malezya	227
4.10.5.Endonezya	227
4.10.6.Türkiye	228

4.11.İslâm Dininin Çeşitli Ekonomik ve Finansal Terimlere Bakışı	230
4.11.1. Çalışma	231
4.11.2. Para	233
4.11.3. Faiz	234
4.11.4. Kamusal Gelirler	238
4.11.5. Özel Mülkiyet ve Teşebbüs	238
4.11.6. Menkul Kıymetler ve Borsa	240
4.11.7. Tasarruf ve Yatırım	243
4.11.8. Gönül Rızası Olmayan Alış Veriş	244
4.11.9. Karaborsacılık	245
4.11.10. Devletin Piyasalara Müdahale Etmesi (Narh)	246
4.11.11. Müşteri (Fiyat) Kızıştırmak	248
4.11.12. Kâr Haddi	249
4.11.13. Malının Pazar Yerine Gelmeden Yolda Satılması ve Malların Aracılarla Satışı	250
4.11.14. Pazarlık Üzerine Pazarlık	252
4.12.İslâmî Finansal Sistemin Geleceği ve Reorganizasyonu	253
4.12.1. Küresel Kapitalizmin Geleceği	254
4.12.2. İslâmî Finans Sisteminin Gerekliliği ve Geleceği	258
4.13.İslâmî Finansal Sistemde Reorganizasyonu Gerektiren Sebepler	265
4.13.1. İslâmî Finansal Sistemde Şer'i Hükümlerin Bağlayıcılığı Sorunu	266
4.13.2. İslâmî Finansal Sistemde Denetleme Sorunu	270
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	273
KAYNAKÇA	281
ÖZGEÇMİŞ	312

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.S.M	: Aleyhissalatu Vesselam (Allah'ın Salat ü Selamı O'nun Üzerine Olsun)
FTSE	: Financial Times Menkul Kıymetler Borsası
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Kurulu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (Borsa İstanbul)
IOSCO	: Uluslararası Sermaye Piyasası Kurumları Teşkilatı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
MSCI	: Morgan Stanley Sermaye Endeksi
NAFTA	: Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması
SERPAM	: Sermaye Piyasası Araştırma ve Uygulama Merkez
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Finansal Sistemde Düzenleme Tarzlarının Dönemselleştirilmesi	11
Tablo 2 : Finansal Düzenlemelerin Arka Planındaki Yaklaşımların Dışım Unsurları	22
Tablo 3 : Uluslararası Finansal Düzenleme Girişimleri	24
Tablo 4 : İlk Kurulan İslam Bankaları	177
Tablo 5 : İslami Finans Uygulamalarının Evrimi	178
Tablo 6 : İslami Finans Uygulamalarının Ürün Kurum Ve Bölge Temelinde Gelişimi	181
Tablo 7 : İslâmî Finansman Modelleri	200
Tablo 8 : İslâmî Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları	213
Tablo 9 : Batı Ülkelerindeki Ve Offshore Merkezlerdeki İslâmî Banka Sayıları	216
Tablo 10 : Hisse Senetleri İçin Uygulanan Büyük İslâmî Endeksler	221
Tablo 11 : Ifsb'nin Yayınlamış Olduğu Temel Standart, İlke Ve Teknik Notlar	224
Tablo 12 : Türkiye'de Faaliyet Gösteren İslâmî Bankalar Ve Şube Sayıları	230
Tablo 13 : Kapitalist İnsan Modeli İle İslâmî İnsan Modelinin Karşılaştırılması	263

Tezin Başlığı: Uluslararası Finansal Piyasalara Dini Kaynakların Bakışı ve Bu Piyasaların Reorganizasyonu

Tezin Yazarı: İsmail ÇELİK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatih Burak GÜMÜŞ

Kabul Tarihi: 30/01/2017

Sayfa Sayısı: x (ön kısım) + 312 (tez)

Anabilimdalı: İşletme

Bilim Dalı: Muhasebe ve Finansman

Uluslararası finansal uygulamaların etki sahası oldukça geniştir. Bu uygulamaların gerek bireysel, gerek ülke ve gerekse de dünya geneli bağlamında etkilerinin olduğu tartışma kabul etmez. Bu uygulamaların içeriğine ve çeşitliliğine bakıldığında bir ağ gibi her tarafı içine alan bir sistemin varlığı söz konusudur. Bu sistemin işleme koşulları ve felsefesi bu etkileşimin etkisinin sonuçlarının şekillenmesinde oldukça belirleyicidir. Bu sistemi hayata geçirenler insan olduğu gibi sonuçlarından da en çok etkilenen insanlardır. Uluslararası etkileri olan bu sistemin sermaye sahiplerinin lehine olduğu kadar bu sistemin etki alanına giren herkesin de lehine olması gerekmektedir.

Bu etkilerin sonuçlarını belirleyecek olan temelde iki unsur vardır. Birincisi kapitalist sistem ve onun aktörleridir. İkincisi ise semavi dinler ve özelde de İslâm dininin verileridir. Ya bu sistem olduğu gibi sermayedarların yararını koruyan kapitalist sisteme bırakılmalıdır ya da dünyada her yönü ile adaleti temin edecek bir sistemle hal çaresi düşünülmelidir. İnsanın kendisi gibi şekillendirmiş olduğu sistemlerinin de belirli bir ömrü ve kullanım süresi vardır. O halde bu boşluğu doldurması gereken ve kapitalist sistem olmadan da aslında uygulanması gereken sistem de semavi kaynaklı dini düzenlemelerdir.

Bu yapıyı uluslararası sistemin bütün taraflarına fayda sağlayacak sistem ise özelde İslâmî finansal sistemdir. Çünkü bütün semavi dinlerin ve gündeme getirilip de hedefi aynı olan diğer dinlerin bütün beklentilerini karşılayacak olan din İslâm dinidir. Çünkü İslâm dininin en son din olması ve evrensel bir karakter taşıması bunu netice vermektedir.

Anahtar kelimeler: Din, İslami Finans, Uluslararası Finans

Title Of The Thesis: The View Of Religion Sources As International Financial Marketing and Reorganization of These Markets

Author: İsmail ÇELİK

Supervisor: Assist. Prof. Fatih Burak GÜMÜŞ

Date: 30/01/ 2017

Nu. of pages: x (ön kısım) + 312 (tez)

Department: Business Administration

Subfield: Accounting and Finance

The scope of international financial practices is quite broad. We do not accept the debate that these practices are influenced by the individual, the country, and the world as a whole. Given the content and diversity of these applications, there is the existence of a system that encompasses all sides, such as a network. The processing conditions and philosophy of this system are quite evident in the shape of the effects of this interaction. People who have experienced this system are the ones who are most affected by the results as well as people. This system of international influences is in favor of the owners of the capital as well as everyone in the domain of the system should be in favor.

There are basically two factors that will determine the consequences of these effects. The first is the capitalist system and its actors. The second one is the religion of Divine and the religion of Islam in particular. Either this system should be left to the capitalist system which preserves the interests of the investors, or a system should be considered in a system that will provide justice in every aspect in the world. Systems that have shaped themselves like humans have a certain lifetime and duration of use. So the system which must fill this gap and which should be practiced without the capitalist system is also the seminary-based religious arrangements.

This system, which will benefit all parties of the international system, is an Islamic financial system in particular. Because religion is the religion of Islam which will meet all the anticipations of all the seminary religions and the other religions with the same goal. This is because the religion of Islam is the last religion and a universal character is the result.

Keywords: Religion, Islamic Finance, International Finance,

GİRİŞ

Uluslararası finansal pazarlarda yatırımlarda kullanılabilecek fonları ellerinde bulunduran tarafalar ile bunları ellerine geçirip alternatif kanallarda değerlendirmek isteyen taraflar karşı karşıya gelmektedir. Her iki taraf ile bu tarafları buluşturmak isteyen aracı kurumlar bu ortamdan fayda sağlama beklentisindedirler. Fakat burada amaç sadece bu sistemde aktif olarak görev alan tarafların beklentilerinin gerçekleşmesi değil bütün insanlığın bundan fayda sağlamasının temin edilmesi gerekliliğidir. Adından da anlaşılacağı gibi faaliyet sahası uluslararası olan bu piyasaların etkisinin de küresel ölçekte olacağı kaçınılmazdır. Bu sistemin genel insanlık ekonomisine katkısının olumlu düzeyde olmasında dinlerin telkinlerinin olumlu olacağını ifade etmek yerinde olacaktır.

Bu sistemin etkileri göz önüne alındığında her türlü etkinin uluslararası olması özelliği ile ekonomik kriz ve dalgalanmalar küreselleşerek kendini göstermektedir. Bu sistemde rol alan bir aktörün içinde bulunduğu ülke krize girmekle kalmayıp bu sistemde rolü bulunmayan diğer ülkeler de bundan etkilenebilmektedir. Günümüz dünyasında artık dünyanın bir köy şeklinde olması gerçeğinden hareketle bu etkilerin de küresel ölçekte değerlendirilip etkilerinin olumlu olmasının sağlanması, mağduriyetlerin ise asgari seviyelere indirilmesi kaçınılmazdır.

Uygulamada birebir kendisini uluslararası olarak gösteren bu pazarların işleyişi ve çalışma aksiyomları küresel bağlamda adil uygulama prensipleri ile desteklenmiş olsa insanlığın faydasına etkilerinin de olması kaçınılmaz olacaktır. Bu durumda eğer bu piyasaların etkilerinin negatif oluşundan bahsediliyor, adil bir sermaye dağılımı ve gelir bölüşümünden söz ediliyor ise bunun kaynağı sistemde değil sistemin uygulama felsefesindedir. Bu sistemi kendi lehlerine göre çalıştırmak isteyen kişilerin bu piyasaları şekillendirme felsefelerinin sistemin etkilerinin yönünü belirlemede oldukça etkili olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Bu piyasalarda yer alan bireylerin davranış modellerini belirleyiciler genelde ekonomik sistemlerin doktrinleri ile dini motiflerin ilham verici prensipleridir. Ekonomik sistemlerde temel felsefe bireyin kendisinin ihtiyaçlarını optimal seviyede karşılaması için ekonomik faaliyetlerini sürdürmesi olarak ifade edilebilir. Hâlbuki dinlerde

diğergamlık, paylaşımcılık ve yardımlaşma esası vardır. Semavi dinlerin gönderiliş hikmetine bakıldığında toplumun genelinin huzur ve refahının sağlanması temelinde tavsiyelerin yapıldığı görülür. Uluslararası finansal piyasaların belirli bireyler ya da ülkeler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirildiği dünyadaki adil olmayan servet dağılımından anlaşılıyor ise bunun dinlerin öğretileri ile oluşturduğu insan modeli ile insanlığın faydasına evrilmesinin sağlanması gerekebilecektir.

Özellikle kapitalist sistemin belirlediği insan modelinin davranış ve beklentileri ile genelde dinlerin özelde de İslâm dininin hedeflediği insan modelinin davranış ve beklentileri taban tabana zıttır. Hali hazırda bu sistemin genel karakteristik felsefesini belirleyen en temel öge kapitalist sistemin insana ve davranışlarına bakan temel öğretileridir.

Uluslararası finansal sistemin yeniden yapılandırılarak bu sistemin uygulama sonuçlarının insanlığın geneline fayda sunacak bir yansımasının olabilmesi için dinlerin tavsiye ettiği insan modeline ihtiyaç vardır. Özellikle de İslâm dininin evrensel görevi ve kaynakları ile yaşam alanlarının her yönüne çözüm üretebilecek özelliğinin olması potansiyelinden hareketle bu piyasaların işleyiş felsefesi ve hareket metotları dinlerin temel ahlâkî erdem ve değerler ile eğitilerek yeni bir finansal davranış modellemesine ihtiyaç vardır. İslâm dininin zaten insanlığın zararına olan bir uygulamaya tavsiye etmesi son din olması ile taban tabana zıttır. Bunun tersini düşünmek yeni bir dinin gelmesini beklemek gibi bir neticeyi de doğurur. O halde İslâm dininin bu alandaki tavsiyelerinin farkına varılıp uygulamaya geçirilmesi sağlanırsa bu iddiada ispatlanmış olacaktır. Güncel hayattaki her şeyin küresel etkilerinin olması, evrensel çözümlerin araştırılması için itici bir güç olarak yaşanması gerektiğinin zorunlu olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı uluslararası alanda etkileri olan finansal piyasaların şekillenmesinde dinlerin katkılarının gündeme alınması ve uygulanan sistemin dinlerin öğretileri ile insanlık faydasına evrilmesinin sağlanması için önerilerde bulunmaktır. Özellikle de İslâm dininin son din olarak sunacağı beklenen çözüm çarelerine farkındalık oluşturabilmektir. İslâm dininin sadece uhrevi hayata öğütler veren bir din

değil hayatın her evresinde yaşanabileceğini çalışmamızın konusu ile de bağlantılı olarak öğretilerle dolu bir din olduğunun ifade edilmesi amacını taşımaktadır.

Çalışmanın Önemi

Uluslararası finans ve uygulamaları, din ve felsefesi konularında dünyada çalışmalar mevcuttur. Ancak Türkiye’de din perspektifinden bu piyasaların değerlendirilmesi ve ona din müessesesinin sunacağı temel değerlerle güncellenmesi gerektiği konusunda bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma bu boşluğu doldurmakla birlikte sonra yapılacak olan çalışmalar içinde bir başlangıç özelliği taşıyacağı umulmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın muhtevası şekillendirilirken disiplinler arası bir yazın taraması gerçekleştirilmiştir. İlahiyat, finans, davranış bilimleri, ekonomi, felsefe ve dil bilimi dallarındaki kaynaklara müracaat edilmiştir. Bu çalışmada uluslararası finansal uygulamalar gerçekleştirilirken uygulanması gereken davranış modellerinin dini kaynaklarda da olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda, insanların kendi öğretileri ile şekillenen ama neticeleri ile zararları tartışmasız olan kapitalist sistemin dini davranış modelleri ile tadil edilebileceği ortaya konmuştur.

Çalışmanın Kısıtları

Farklı disiplinlerin taranması ile şekillenen bu çalışma için en temel kısıt, semavi ve beşeri kaynaklı dini metinlerin orijinal yazmalarına ulaşmadan Türkçe ve İngilizce çevirilerine müracaat edilmesidir. Bu çevirilerin çoğunluğu da çeşitli vesilelerle ortaya çıkan bilimsel metinlerden oluşmaktadır.

Diğer bir kısıt ise; bu piyasaların yeniden yapılanmasında ve çözüm çarelerinin üretilmesinde genelde İslâm dininin kaynaklarına müracaat edilmesidir. Çünkü bu din; bütün dinlerin içinde tahrif edilmediğine inanılan kutsal dini metne ve son din olarak evrensel olma özelliğine sahiptir. Bu temel özellikler ise onun öğretilerinin benimsenerek uygulanmasında oldukça etkili olacaktır.

Çalışmanın Bölümleri

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası finansal piyasalar hakkında genel anlamda bilgiler verilmiştir. Özellikle tarihsel süreç olarak finansal piyasaların nasıl bir

uluslararası düzeye dönüştüğü, bu piyasaların örgütlenme yapısı, işleyişi, ekonomik hayata katkıları, ekonomik ve finansal sistemde kriz oluşturma kapasiteleri konularında teknik bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise; finansal piyasaların diğer piyasalarla olan ilişkileri hakkındaki yaklaşımlara ve etkileri ile etkileşimlerine yer verilmiştir. Bu iki bölümün çalışmada yer almasının temelinde uluslararası finansal hareketlerin içeriğinin hatırlanarak diğer bölümlerde gündeme gelecek açıklamaların anlamlandırılmasının sağlanmasıdır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde din ve ekonomik hayat ilişkisi bütün dinlerin perspektifinden değerlendirilmiş davranışsal finans kavramına yer vererek dinlerin finansal piyasalara ilişkin ahlâkî prensipleri ifade edilmiştir. Ahlak kavramı üzerinde durularak ahlak çeşitlerine yer verilmiş. Devamında ise dinlerin sunduğu temel finansal piyasalara ilişkin ahlaki değerleri gündeme taşınmıştır. Özellikle de Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (a.s.m)'in ahlâkî değerler konusundaki ifadelere yer verilmiştir. Bu değerlemeler yapıldıktan sonra semavî kaynak metinlerinden hareketle bu piyasalarda görev alan insan kaynaklarında model olarak uygulanması gereken ortak ahlâkî erdemler açıklanmıştır. Bölümün devamında kültürlerin geldiği seviye olan medeniyet kavramı üzerinde durulmuş dinlerin özelde de İslâm dinin medeniyet anlayışının anlaşılmasının ve neticede de öğretilerinin dikkate alınmamasının sebepleri açıklanarak İslâm dinin öğretilerinin önündeki engeller nazara verilerek sonraki bölümlerde ifade edilecek çözüm çarelerinin geçerlilik sebepleri açıklanmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise uluslararası alanda bir alternatif sistem olarak uygulanan İslâmî finansal sistem hakkında genel hatları ile bilgilere yer verilmiş olup özellikle de temel aksiyomları konusunun önemi vurgulanmıştır. Bu bölümün de içerik olarak fazla olmasının sebebi bu sistem uygulamalarının alternatif olarak yeterli başarıyı elde etmeye yeteceği ancak bazı sorunlar sebebi ile bu sistemin cari uluslar arası finansal sistem içinde değerinin fazla kendini gösteremediğidir. Bu sebeple İslami finansal sistemin de yeniden gözden geçirilerek tadil edilmesi gerektiğine ve bunun ana başlıklar olarak sebeplerine yer verilmiştir. Bu çalışma ile küreselleşen insanlık mağduriyetlerinin evrensel değerler sunan İslâm dininin öğretileri ile ortadan kaldırılması için çareler araştırılmasına bir iham teşkil edeceği umulmaktadır.

BÖLÜM I: GENEL HATLARI İLE ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALAR

1.1.Tanım

Her şeyi ile küreselleşmenin etkisi altında kalan ulusal olguların, finansal olarak bu etkileşimin dışında kalması imkânsızdır. Çünkü küreselleşmenin temel dinamiğini oluşturan finansal beklentiler, elbette beraberinde finansal sistemin de ona göre şekillenmesini zorunlu kılacaktır. Bu yapılanmanın adına “uluslararası finansal sistem” adı verilmektedir.

Belirli bir ekonomideki finansal kurumlar ve faaliyetlerin meydana getirdiği döngü, finansal sistem olarak ifade edilir (Parasız, Yıldırım, 1994:4). Bu tanımdan hareketle elinde fazladan fon bulunan kişilerin fon ihtiyacı olanlarla karşı karşıya gelmelerini sağlayan belirli bir ekonomideki piyasa, “finansal piyasa”dır. Eğer bu piyasaların taraflarından biri yabancı bir ülke ise, bu durumda uluslararası finansal sistem devreye girmektedir.

Bir ülkedeki tasarruflardan artan fonlara sahip, gerçek ya da tüzel kişilerin sahip oldukları bu fonları yatırımlar için fon açığı bulunan diğer bir ülke finansal piyasa yatırımcılarının kullanımına sunmalarına aracılık eden piyasalara “uluslararası finansal piyasa” adı verilir. Kısacası uluslararası finansal piyasalar; en az iki ülkenin finansal varlığı yer almak şartı ile fona ihtiyaç olanlarla fonlarını değerlendirmek isteyenleri bir araya getiren piyasalardır. (Kaya, 2011:5)

Finansal hareketliliğe taraf olan fon arz eden ile fon talep edenler eğer aynı ülkede ise bu finansal piyasa “yurtiçi” olma özelliğine sahiptir. Taraflardan birisi deniz aşırı bir ülkede ikamet etmekte ya da yürütülen işin yoğun olarak takip edildiği işyeri merkezi yurt dışında ise burada uluslararası bir finansal durum söz konusu olmaktadır. Yatırımcıların her ikisi de belirli bir ülkede olmanın yanında finansal hareketliliğin konusunu oluşturan para yabancı bir para cinsinden ise bu durumda da uluslararası bir işlem ve finansal hareketlilik kimliği ortaya çıkmaktadır. (Kaya,2011:5)

Yukarıdaki temel ayrımın yanında aşağıdaki özellikler de bir finansal piyasanın ulusal ya da uluslararası olması için temel alınan özelliklerdir:

- Döviz kuru ve riski,

- Pazar aksaklıkları,
- Fırsatların artmasıdır (Eun ve Resnick, 2001: 5).

1.2. Uluslararası Finansal Piyasaların Sınıflandırılması

Ulusal finansal piyasalarla uluslararası finansal piyasaların sınıflandırılması yapılmadan önce ulusal finansal kıymetlerin süresi kıstas alındığında finansal piyasalar para ve sermaye piyasası olarak sınıflandırılabilir.

1.2.1. Para Piyasası

Süreleri en fazla bir yıl olan fon arz ve talebin karşılaştığı piyasalardır. Kişiler kısa vadeli yatırımlarını ya da döner varlıklarını finanse ederken para piyasalarına müracaat ederler. Bu piyasanın temel finansal araçları olarak; banka bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler, mevduat, banka kabulleri, repo, mevduat sertifikaları, hazine bonoları, finansman bonoları gibi finansal varlıklar belirtilebilir. Bu piyasaların kişilere ya da işletmelere kattığı değer, likidite varlık meydana getirme kapasiteleridir. Bu sebeple para piyasalarının likidite ihtiyacının rahatlıkla karşılanması için organize olmuş piyasalar olarak ifade edilmesi de yerinde olacaktır. Buna karşın bu piyasalarda risk ve getiri oranı düşük olmaktadır. (Aydın,2012:37)

1.2.2. Sermaye Piyasaları

Orta ve daha uzun vadeli fon ihtiyaç ve fon arzının karşılaştığı piyasalardır. Sabit varlıkların finansmanında bu piyasanın uygulamalarından faydalanılır. Bu piyasada değişime konu olan varlıklar ise; başta vadeleri sonsuz kabul edilen hisse senetleri olmak üzere orta ve uzun vadeli ihraç edilebilen devlet ve şirket tahvilleridir. Risk ve getiri oranı oldukça yüksek olabilen bu piyasalarda finansal kaynakların likidite seviyesi de oldukça düşüktür. Bu ayrımla birlikte aslında bu iki piyasayı kesin değerlendirmelerle sınıflandırmak da zordur. Para piyasasının temel aktörlerinden olan ticari bankaların aynı zamanda sermaye piyasasında da yer alması göstermektedir ki, aslında bu kesim iç içe geçmiştir. Fon hareketlerinin de yer yer para piyasasından sermaye piyasasına, sermaye piyasasından para piyasalarına doğru yönlenebilmektedir. (Aydın,2012:37)

Uluslararası finansal piyasaların sınıflandırılmasını ulusal finansal piyasaların sınıflandırılması ile aynı olmasının yanında ufak farklılıkları olduğunu belirten Kaya (2011:7-8); bu piyasaların “uluslararası para piyasaları” ve “uluslararası sermaye piyasası” olarak aşağıdaki şekilde açıklamıştır.

Uluslararası para piyasaları, uluslararası anlamda geçerliliği olan finansal fonların vadeleri bir yıla kadar olanlarının ödünç olarak alınıp verildiği piyasalar olarak ifade edilmektedir. Bu piyasanın temeldeki işlevi, kişilerin hatta devletlerin kısa vadeli sermaye ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Uluslararası bankalar, uluslararası finansal enstrüman takasında bulunabilen ulusal bankalar, leasing, factoring, sigorta işletmecileri ile diğer acenteler uluslararası para piyasaların aktörü durumundadırlar.

Uluslararası Sermaye Piyasaları ise; vadeleri bir yıldan uzun ve uluslararası anlamda kabul edilebilirliği bulunan fonların işlemlerini esas alan finansal piyasalardır. Sermaye piyasasının temel fonksiyonu ise; kişilerin uzun vadeli yatırımları için ihtiyaç duyulan fon gereksinimlerinin karşılanmaya çalışılmasıdır. Bu piyasalarda, şirket ve devlet tahvilleri ile şirketlerin pay senetlerinin dolaşımı söz konudur. Özellikle ülkelere ait devlet tahvillerinin bu piyasada en fazla işlem hacmi olan menkul kıymet olarak dikkati çekmektedir.

1.3. Genel Olarak Uluslararası Finansal Piyasaların Ortaya Çıkış Sebepleri

Her türlü oluşumun ortaya çıkmasına ve şekillenmesine sebep olan gelişmeler mutlaka olacaktır. Her şey bir neden sonuç ilişkisine göre gelişme gösterir. Doğukanlı'ya (2001:2-6) göre uluslararası finansal piyasaların gündeme gelmesini tetikleyen beş temel neden vardır:

- II. Dünya savaşından sonra çok ortaklı şirket miktarındaki artışlar,
- Ülkeler arasında oluşan fiyat farklılıkları, mal çeşitlendirilmesi ve ulusal üretimin yetersizliğine bağlı olarak dünya ticaretinde ortaya çıkan gelişmeler,
- Esnek kur sistemlerinin yaygınlaşması,
- Finansal ve reel varlıklara ait pazarların küreselleşmesi,
- Finansal piyasanın iki aktörü olan para ve sermaye pazarlarındaki liberalleşmeler ve entegrasyon.

Diğer taraftan bu piyasadaki gelişmeleri bir işletmecilik faaliyeti olarak değerlendirdiğimizde bu piyasaların şekillenmesinde ön ayak olan gelişmeler ise şöyledir:

- İktisadi entegrasyon ve küreselleşme,
- Teknoloji,
- Rekabet,
- Dünya pazarlarında uygulamalardaki sorunları ortadan kaldıracak standardizasyon uygulamalarına geçilmesi,
- Büyüme hedeflerinin gerçekleşmesine sebep olan iş çevresi fırsatlarından faydalanma isteği,
- Ülkelerin kalkınmışlıklarını sağlamak ve yabancı sermayeyi çekmek için uyguladıkları politikalar (Koparal,2009:5-7).

Küreselleşme faktörüne göre uluslararası finansal piyasaların şekillenmesine sebep olan gelişmeleri ise maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- Finansal piyasaların birbirleri ile entegrasyonun sağlanması sürecinin hızlanması,
- Finansal araçların uluslararası olmasına imkân veren gelişmeler,
- Finansal piyasaların kollarını oluşturan para ve sermaye piyasalarında yeni finansal ürünlerin ortaya çıkması,
- Sistemik riskin öneminin giderek artması,
- Finansal piyasaların uluslararası olmasına temel oluşturan hukuki düzenlemelerde meydana gelen gelişmeler (Tunay,2005:692-695).

1.4. Uluslararası Finansal Piyasaların Tarihsel Süreci

Herhangi bir piyasanın uluslararası özellik kazanması onun küreselleşmesi ile doğru orantılıdır. Bu anlamda küreselleşme sürecine bakıldığında 1980'li yıllardan itibaren ciddi olaylar meydana gelmiştir. Özellikle Sovyetler Birliğinin de söz sahibi olduğu dünya yönetiminde artık tek hâkim güç kalmıştır. ABD'nin başı çektiği ve küresel güç olarak dünyadaki bütün gelişmelere şekil verdiği bir yeni dünya düzeni şekillenmeye başlamıştır (Karabulut ve Solak, 2012:1079).

Küreselleşme sürecinde en fazla ve hızlı bir şekilde etkilenen piyasanın finansal piyasalar olması kaçınılmazdır. Tasarrufların gerektiği gibi değerlendirilmesi, yatırım kaynaklarının yetersizliği finansal piyasaları hızlı bir şekilde uluslararası alana taşımıştır. Çeşitli finansal araçlarla ekonomik sistemlerin sürekli olarak edilgen olmasını sağlamış bu da ekonominin mikro ve makro alanlardaki performansını şekillendiren bir sürecin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Afşar, 2006: 189).

Küreselleşme diğer taraftan milli seviyedeki ekonomik, kültürel ve siyasi yapının uluslararası gelişmelerle bir araya gelmesi anlamına da gelmektedir. Bu bir araya geliş aynı zamanda ideolojik olarak ülkelerin etki altında kalmasını da beraberinde getirmektedir (Karabulut ve Solak, 2012:1080).

Tarihsel gelişmelere bakıldığında uluslararası finansal piyasaların küreselleşmesinde aşağıdaki gelişmelerin finansal piyasaların uluslararası olmasının temelleri olmuştur (Karabulut ve Solak, 2012:1080-1082).

1.4.1. Sanayi Devriminin Finansal Sisteme Etkisi

Sanayi alanlarında meydana gelen gelişmeler sonucunda üretim faaliyetleri emeğin yoğun olmasından uzaklaşıp sermayeye dayalı bir yapılanmanın gündeme gelmesini sağlamıştır. Büyümek ve daha fazla pazara ulaşmak isteyen firmalar kaynak sıkıntısına girmeye başlamışlardır. Bu durum piyasalarda bankacılık sektörünün hızlı ama kontrolsüz artmasına sebep olmuştur. Bu gelişme zamanla beraberinde ekonomik ve onun altında finansal krizlerin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur (Karabulut ve Solak, 2012:1080).

1.4.2. 1929 Ekonomik Krizinin Finansal Sisteme Etkisi

1929 yılında başlamakla birlikte asıl yıkıcı etkisini 1930'da gösteren bir ekonomik krizdir. Bu buhran özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa başta olmak üzere sanayileşmiş ülkeleri etkisi altına almıştır. Bu dünya ekonomik buhranın sebepleri (Turan, 2011: 58-59);

- Birinci dünya savaşından sonra küçük şirketlerin birleşerek tekelleşen holdingler meydana gelmiştir. Bu holdinglerin Amerika ekonomisindeki yoğunluğu %50 oranındaydı. Bu yoğunlukta meydana gelecek en ufak bir iflas ekonomiyi olduğu gibi etkileyebilecek yapıya ulaşmıştır.

- Bankaların denetimsiz gerçekleştirdikleri mali yapılanmaları ve yasal alt yapı olmadan gerçekleştirdikleri bankacılık faaliyetleri,
- Zamanın ABD Başkanı Hoover ve ekibinin ekonomi yönetimindeki tecrübesizliği ve başarısızlığıdır.

Bu sebepler arasında finansal piyasaları da etkileyen en önemli sebep olarak bankaların kontrolsüz finansal faaliyetleri gösterilmiştir (Öz, 2009: 1).

Bununla birlikte bu kriz en büyük ve yıkıcı ekonomik kriz olmasına rağmen etkilerinin sınırlı olmasının nedeni iletişim sistemlerinin ve finansal dünya bütünleşmelerinin yaygın olmamasıdır. Bu kriz finansal piyasalara ve bankacılık sektörüne güveni sarsmış ve yeni finansal sistemler arayışının da itici bir sebebi olmuştur (Karabulut ve Solak, 2012:1081).

1.4.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Ve Finansal Sisteme Etkisi

Bu günkü finansal yapının uluslararası özellikteki yapılanmaları 1950 ve 1960'lı yıllarda ticaret alanında meydana gelmeye başlamıştır. İthalat vergilerini azaltarak uluslararası ticaretin önünü açmak ve ticarete ayrımcılık uygulamalarını ortadan kaldırmak için yapılan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması aracılığıyla uluslararası emtia ticareti bir düzenleme altına alınmaya çalışılmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda gündeme gelen mali ve diğer faaliyetler, piyasaların ve yatırımların yayılımcı süreci ise bahsedilen anlaşma çerçevesine göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte finansal piyasaların uluslararası olma özelliğinde yeni bir etki meydana getirmiştir (DPT, 1995: 2).

1.4.4. 1970 Petrol Krizinin Finansal Sisteme Etkisi

İkinci dünya savaşından sonra kambiyo kurlarını dünya ticaretini artırıcı yönde gelişme göstermesi için yapılan anlaşmalardan biri olan Bretton Woods anlaşmasına göre yeni bir sisteme geçilmiş ve uluslararası ödemelerde anlaşmaya ortak ülkelerin ortak para birimi dolar kabul edilmiştir. Ancak bu sistem 1970'li yıllarda faydalı olamamıştır ve zamanla bu sistemden vaz geçilmiştir. 1973'e gelindiğinde ülkeler paralarını dalgalanmaya bırakırken uygulanan Bretton Woods sistemi de ömrünü tamamlamıştır (Itoh, 1983: 152-154; Kazgan, 1997: 67-68).

Bu sistemin ana amacı; kısa vadeli dalgalanmalar meydana gelmesi durumunda sabit kurların muhafazasını temin edecek bir prensipler dizisinin meydana getirilmesiydi. Bu sistem çerçevesinde döviz kurlarındaki değişim sadece uzun dönemde ve ödemeler dengesi bilançolarının devamlı açık ya da fazla vermeleri durumunda gündeme gelmiştir. Aynı zamanda ülkeler bu çeşit bir döviz kuru değişiminde bir dizi rekabetçi devalüasyonlar silsilesinin meydana gelmemesini sağlayacak bir mekanizma oluşumunu amaçlamıştır (Parasız, 2000:562)

1970 yılında meydana gelen petrol krizi sonucunda dünya ekonomisi stagflasyon sürecine girmiştir. Bu krizle birlikte gelişmiş ülkelerin bilhassa ABD'nin ekonomik toparlanma hamleleri yeni bir finansal yapılanmanın da temellerini oluşturmuştur. Bu ülkeler ekonomilerini yeniden gözden geçirirlerken uluslararası finansal sistemin en önemli etken unsurlarından olan liberalleşme ve teknoloji araştırma ve geliştirme süreçlerine de ciddi bir ivme kazandırılmıştır (Balkanlı, 2002: 17-18).

1970'li yıllardan sonra finansal yeniliklerin hızlı bir şekilde artmasını şekillendiren temel göstergeleri Kaplan (1999: 5-9) şöyle sıralamıştır:

- Faiz oranları ve enflasyondaki dalgalanmalarda meydana gelen artışlar,
- Vergileme kanunlarındaki yeni düzenlemeler,
- Ekonomik yapıya ilişkin yapılan yasal düzenlemeler,
- Piyasalarda etkinliğin sağlanmasına yönelik yapılan bilimsel araştırma ve çalışmalar,
- Teknolojik saha da meydana gelen ilerlemeler,
- Ekonomik büyümede meydana gelen hızlanma trendi.

Bu gelişmeler aşağıdaki bir Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1:Finansal Sistemde Düzenleme Tarzlarının Dönemselleştirilmesi

Dönem	Uluslararası Finansal Yapı	Finansal Sistem	Bankacılık Sisteminde Düzenleme Tarzı
Sanayi Devrimi	Sanayileşme süreci	Emekten sermayeye geçiş	Bankacılık sektöründe kontrolsüz büyüme ve çoğalma

Tablo1'in devamı:

1929 Ekonomik Buhran	ABD ve Avrupa kıtalarında finansal entegrasyon	Kontrolsüz finansal sisteme geçiş	Bankacılık sektörünün güven bunalımı yaşaması
1950-1980	Dünya ekonomisi ile sınırlı bütünleşme	Finansal baskı	Regülasyon riskin kamu otoriteleri tarafından denetimi
1980-1990	Ekonomik ve finansal sistemde küreselleşme	Finansal liberalizasyon	Deregülasyon Piyasalarda düzenlemeye yönelik önlemlerin kaldırılması
1990'lardan Günümüze	Küresel finansal krizlerin yükselişi	Finansal liberalizasyon sonrası sorunlara yönelik reform arayışları	Reregülasyon Oto kontrol sistemlerinin Oluşturulması, kamu otoritelerinin ve uluslararası kuruluşların gözetim fonksiyonuna kavuşması

Kaynak: Sezgin ve Tüzün 2001uyarlanmıştır

1.5. Uluslararası Finansal Piyasaların Organizasyonu

Uluslararası finansal sistemin var oluş gayesi çeşitli amaçlar içindir. Bu amaçların varlığı bu piyasayı ve aktörlerini canlı tutar.

- Kararlı bir fiyatlar genel seviyesini yakalamak,
- Ulaşılabilir ve sürdürülebilir bir büyüme trendi yakalamak,
- Kullanılabilir kaynakları ekonomide üretime katılacak şekilde aktif hale getirmek,
- Ödemeler dengesinin kurularak mikro krizlerden uzaklaşmak
- Ülke politikalarından bağımsız olarak ferdi teşebbüsün önünün açılması ve karar verme yetilerinin güçlendirilmesi gibi amaçlar uluslararası finansal piyasaların amaçlarıdır (Parasız, Yıldırım, 1994:5)

Uluslararası finansal piyasada, finansal kaynak arz edenlerle talep edenler etkileşimlerini şu dört piyasada gerçekleştirebilirler:

- Ulusal para ve sermaye pazarları,
- Yabancı para ve sermaye pazarları,
- Euro pazarları,
- Yabancı döviz piyasaları (Parasız, Yıldırım, 1994:8).

Genel hatları ile bu pazarlarda rol alan gerçek kişi ve kurumlar ise aşağıdaki şekillerde görülmektedirler.

- Uluslararası borç alanlar,
- Uluslararası borç verenler
- Uluslararası finansal aracılar. (Parasız, Yıldırım, 1994:8-9)

Rodoplu (2001:17) bu maddelere;

- Sermaye piyasası araçları
- Hukuki ve idari düzenlemelerini de ilave etmektedir.

Uluslararası finansal piyasaların organizasyonu iki alt grubu olan para ve sermaye piyasalarının şekillenmesine göre gerçekleşmektedir.

1.5.1.Uluslararası Para Piyasası

Banka kredilerinin ve diğer kısa süreli kaynakların ülke sınırları dışında kullanılmasını sağlamak amacıyla organize olmuş piyasalardır. Bununla birlikte bir ülkede çalışmalarını gerçekleştiren çok uluslu işletmelerin faaliyette bulundukları ülkedeki kısa süreli fonları kullanmaları da uluslararası bir kimlik kazanmasına sebep olmaktadır (Ceylan,2009:288). Bu piyasaların dört tane alt piyasası mevcuttur.

1.5.1.1. Eurodolar Ya da Europara Piyasaları

İlk yıllarda ABD dışında işleme konu olan ABD doları için kullanılan bir isimlendirme olarak şekillenen bir para piyasasıdır. Avrupa'da faaliyette bulunan büyük bankaların dolar cinsinden mevduat işlemleri yapmaları ve dolar cinsinden kredi vermeleri şeklinde işlemler yapılmakta olan bu piyasa zamanla bir ulusal paranın o ülkenin sınırları dışında oluşan piyasa için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu açılım da zamanla bu piyasanın isminin europara olarak adlandırılmasını beraberinde getirmiştir(Ceylan, 2009:288).

“Eurodolar”, ABD dışında bilhassa Avrupa’da piyasasında bulunan dolarları ifade etmektedir. Avrupa’nın haricindeki dolarlar genelde bulunduğu bölgelerin adlarıyla isimlendirilmektedir. “Riodolar”, “Asiandolar” ve “Petrodolar” isimlendirmeleri bu anlamda kullanılmaktadır. Diğer taraftan ABD dolar hacminin dış ülkelerdeki doların büyük bir kısmı Avrupa piyasasında rol alan bankalarda olması sebebiyle Eurodolar isimlendirilmesini normal karşılamak gerekir (Parasız, Yıldırım, 1994:233)

Uygulamada ilk olarak Avrupa piyasalarında kendini gösteren bu piyasa devamında coğrafi olarak farklı piyasalarda da kendine yer bulmuştur. Coğrafi olarak isimlendirilen bu piyasaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Londra, Milan, Lüksemburg, Zürih, Paris, Amsterdam, Frankfurt ve Brüksel gibi piyasaların katılımı ile oluşan Avrupa piyasası,
- Singapur, Tokyo ve Hong Kong piyasalarının bir arada olduğu Asya ve Uzak Doğu piyasası,
- Bahama, Panama ve Cayman Adaları’nı içine alan Karayip piyasası,
- New York, Los Angeles ve Chicago gibi Kuzey Amerika ve ABD piyasaları,
- Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Beyrut gibi piyasalardan oluşan Orta doğu piyasası (Ceylan, 2009:288).

1.5.1.2. Euro Kredi Piyasaları

Kredi verme gücü çok yüksek olan bankaların faaliyette bulunduğu ülkenin parası haricindeki bir para birimine göre hükümetlere ya da uluslararası kuruluşlar için ihraç edilen bir kredi çeşidi olup Euro para piyasalarından fon tedarik etmeye yarayan borçlanma aracıdır. Hacim olarak yüksek meblağlarda olması ve tahvil ve hisse senedi gibi araçlara nispeten kolay ve hızlı şekilde kullanılma imkânı vermesi bu kredilerin kullanılma sıklığını belirlemektedir (ekodialog.com, 19/09/2016).

1.5.1.3. Sendikasyon Kredi Piyasaları

Uluslararası faaliyet gösteren bankaların oluşturduğu bankalar birliğinin sunmuş oldukları bir kredi çeşididir. Kredi açan bankalar, konsorsiyum aracılığıyla sorumluluk çeşitlendirmesi yapmakta ve böylece risklerini dağıtmaktadırlar. Diğer taraftan da kredi talep edenlerin de bir bankadan alabilecekleri kredi tutarından daha fazla miktarda kredi alabilmeleri bu kredi uygulamaları ile mümkün olmaktadır (Tunay, 2005:660).

Bu açıdan uygulamaya bakıldığında bu kredileri kullananlar genelde ulusal ve uluslararası girişimler, bankalar, merkezi hükümetler ve diğer kurumlar olabilmektedir. (Ceylan, 2009:291).

1.5.1.4. Euro Borç Senetleri ve Euro Finansman Senetleri Piyasaları

Euro Borç Senetleri; genelde ABD doları cinsinden olmakla birlikte içinde bulunulan ülkenin parası haricindeki bir para cinsine göre ihraç edilen menkul kıymetlerdendir. Bu senetler, Euro kredilerinin faiz oranlarının yüksekliğinden dolayı bir alternatif olarak para piyasalarında dolaşımda tutulmak istenmektedir.

Euro Finansman Bonoları ise; kredi seviyesi yüksek işletmeler aracılığıyla ihraç edilen genelde güvencesiz olan ve hamiline düzenlenen borçlanma senetleridir (Ceylan, 2009:291).

1.5.2. Sermaye Piyasası

Uluslararası özellik taşıyan uzun vadeli fon arz ve talebinin karşılıklı olarak etkileşimde olduğu piyasalar olan uluslararası sermaye piyasalarının şekillenmesini iki piyasa belirler (Ceylan,2009:293):

1.5.2.1.Uluslararası Tahvil Piyasası

Orta ya da uzun vadeli borçlanma aracı olan bu tahviller, yabancı piyasalarda alıma sunulmak üzere ihraç edilmekte ve yabancı para birimi ile ihraç edilmektedir. Bu piyasanın iki alt piyasası mevcuttur:

- **Yabancı Tahvil Piyasası:** Bir ortaklığın ya da bir devlet idaresi kurumunun (Merkez Bankası, Mahalli İdareler gibi.) belirli olan bir yabancı ülke piyasasında satışa sunulmak üzere ihraç ettikleri uzun vadeli bir borçlanma tekniğidir (Ceylan. 2009:294).
- **Euro Tahvil Piyasası:** Dışsal Tahvil adı da verilen (Tunay, 2005:661) bu tahviller; Euro merkezlerde piyasaya sürülen ve sirkülasyona aktarılan ve Euro para cinsinden değeri belirlenen tahviller olarak açıklanabilir. Başka bir ifade ile bu tahviller belirlenen para birimini kullanmayan ülkelerde satıma konu olan tahviller olarak ifade edilebilir (Parasız, Yıldırım, 1994:239).

Ceylan (2009:296) bu iki tahvil piyasasının uygulamada üç şekilde kendini gösterdiğini belirtmekte ve bunları şu şekilde sıralamaktadır:

- Sabit (Düz) Faizli Uluslararası Tahviller,
- Değişken Oranlı (Faizli) Tahviller,
- Hisse Senedine Değiştirilebilir Tahviller.

1.5.2.2.Uluslararası Hisse Senedi Piyasası

Ülke dışı finansal hareketlerinin en hızlı yaşandığı piyasa olarak göze çarpan bu piyasa uluslararası yatırımcıların faydalandıkları uluslararası bir finansal uygulamadır. Özellikle uluslararası finansal kurumsallaşmış yatırımcıların, yatırım fonlarının ve bilhassa ülke fonlarının, hisse senetlerinin üzerinde barındırdığı hakları temsil kabiliyeti olan depo edilebilir menkul kıymet sertifikalarının oldukça katkısı olmuştur (Doğukanlı, 2001: 245).

Dünyanın en kayda değer hisse senedi piyasaları olarak ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'yi belirtmekte fayda vardır. Bu piyasaları, daha küçük ölçekli Avrupa piyasaları ve gelişen ülkelerdeki yükselen hisse senedi pazarları takip etmektedir. Bu açıklamayla birlikte zirveyi ellerinde bulunduran hisse senedi piyasaları tüm diğer hisse senedi pazarlarının toplam değerlerinden daha fazla bir finansal değere sahiptir (Tunay, 2005:663).

1.5.3. Uluslararası Bankacılık

Sınıflandırmada olmamasına rağmen uluslararası bankacılık uygulamalarının da uluslararası bir finansal piyasa olarak görmek gerekir. Çoğu uluslararası finansal hareketlerin bankacılık faaliyetleri ile şekillenmesi veya onların devreye girmeleri ile olgunlaşması uluslararası bankacılık faaliyetlerinin de bu sınıflandırılmaya dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır.

Son yıllarda piyasalarda uygulanmaya çalışılan aracısızlaştırma gerçeğinin tersine bankalar uluslararası finansal piyasaların en vazgeçilmez unsuru oldukları gerçeğini gün geçtikçe daha da hissettirmektedirler. Bankaların hizmet yelpazeleri finansal piyasaların olmazsa olmazlarıdır. Bu hizmetler olmadan finansal hareketliliğin sağlıklı ve güvenilir bir boyutta gerçekleşmesi zor gözükmemektedir. Finansal piyasaların gelişmesi hem

bankaların uluslararasılaşmasını tetiklemiş hem de bankaların güven unsuru olarak bünyede olması gerekliliğini sağlamlaştırmıştır (Doğukanlı, 2001: 247).

Uluslararası bankacılığın oldukça farklı uygulamaları mevcuttur. Bu çeşitlilik, ulusal faaliyette bulunan bankaların uluslararası bankacılık faaliyetlerinde rol almaları, yabancı bankaların yerli bankacılık faaliyetlerinde bulunmaları ve endüstrileşme çalışmalarını hızlandıran ülkelerin bankalarını ise çeşitli dünya ülkelerinde bankacılık faaliyetlerini uygulamaları şeklinde olmaktadır (Tunay, 2005:669).

Ulusal bankaları, uluslararası bankacılık faaliyetleri sahasında bulunmalarını zorunlu kılan en önemli ve en eski sebep uluslararası ticari faaliyetlerin finansmanıdır. Dış ticaret işlemleri, bankaların uluslararası muhabir banka ilişkileri kurmalarını zorunlu olarak gündeme getirmiştir. Borç alacak ilişkisinin gerçekleşmesi, müşterilerin uluslararası yatırımlarının finansmanının kolayca gerçekleşmesi bu bankacılık faaliyetleri ile mümkün olabilmektedir. Milletlerarası ekonomik ilişkiler düzeyinin kökleşerek artması, uluslararası finansal piyasa hareketlerinin giderek ivme kazanması, yine uluslararası ticaret ve yatırım faaliyetlerinin dünya finansal hareket hacminde büyüyerek yer alması, uluslararası bankacılığı sürekli olarak gündemde tutmakta ve önemini daha da artırmaktadır. (Tunay, 2005:670).

Uluslararası bankacılık işlemleri çok farklı alanlarda kendini göstermektedir. Ceylan (2009:292) uluslararası bankacılık hizmetlerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Ülkeler arası gerçekleşen ihracat ve ithalat işlemlerinin finansmanını sağlamak,
- Spot ve vadeli döviz işlemlerine fırsat sunmak,
- Yerli para birimi ile yabancılardan mevduat toplama ve yabancılara kredi havuzu oluşturma,
- Yabancı para birimi cinsinden mevduat hesabı açma ve kredi imkânları sunma,
- Milletler arası birlikler oluşturmak veya var olan uluslararası bankacılık birliklerine üyeliklerde bulunmak,
- Menkul kıymetlerin piyasalara çıkarımlarında satışını gerçekleştirme servisi sunmak,
- Yerli olmayan proje uygulamaların finansmanına katkı sağlamak,

- Banka müşterilerine mali konularda müşavirlik yapmak ve likidite varlık yönetiminde bilgi sağlama servisi sunmak,
- Ülke dışında o ülkenin bünyesinde kredi açmak, mevduat oluşturmak gibi tüm klasik bankacılık hizmetlerini gerçekleştirmek.

Uluslararası bankalar, yukarıda bahsedilen bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirirken aşağıdaki hizmet birimleri aracılığıyla görev almaktadır (Doğukanlı, 2001: 262-263):

1.5.3.1. Temsilcilikler

Bankaların diğer ülkelerde kendilerini temsil etmek amacıyla bünyelerinde bulundurdıkları bir ya da daha fazla kişinin istihdam edildiği bankacılık hizmet birimleridir. Şube açmanın zorluğu, maliyeti ya da gerekli iş hacminin oluşmaması bu hizmet biriminin olmasını gerekli kılar.

1.5.3.2. Muhabir Bankalar

Uluslararası bankacılık faaliyetinde bulunmak isteyen bankaların maliyetlerini düşük tutmak için o ülkede faaliyette bulunan bir bankayla anlaşarak gerekli bankacılık faaliyetlerini bu banka üzerinden yapması şeklinde olmaktadır.

1.5.3.3. Şubeler

Gerekli müşteri ve işlem hacminin olduğuna inanan bankaların uluslararası bankacılık hizmetlerini kendi bünyesinde yapmak amacıyla kendini o ülkelerde aynı isimle temsil edecek şubeler açabilmektedirler. Ancak bu oldukça maliyetli olmakla birlikte ana ve diğer ülkelerin yasal düzenlemelerini faaliyetlerinde büyük bir titizlikle uyulmasını da beraberinde getirmektedir.

1.5.3.4. Bağlı Kuruluşlar

Faaliyette bulunan ülkelerdeki bir bankaya belirli oranlarda katılımlarla da faaliyetlerde bulunmaları söz konusu olabilmektedir. Eğer bu oran %50'yi geçiyorsa iştiraklerden, eğer %50'yi aşmıyorsa bağlı kuruluş olmaktan bahsedilir (Tunay, 2005:674).

1.5.3.5. Bankacılık Konsorsiyumları

Farklı bankaların bir araya gelerek uluslararası bankacılık faaliyetinde bulunmak amacıyla oluşturdukları bir bankacılık modelidir.

Bu bankacılık faaliyetlerinin en önemli özelliği, kurucu banka rolü alan bankaların hiç birisi banka hisselerinin %50'den fazla hisseye sahip olmamalarıdır. Bunun yanında bu ortak girişime katılan bankalardan en az birinin uluslararası ve ya deniz aşırı banka olması gerekmektedir (Tunay, 2005:674).

1.5.3.6. Kıyı Bankacılığı

Bu bankacılık türünü Doğukanlı (2001: 263) farklı bir bankacılık faaliyeti olarak nitelendirirken, Tunay (2005:675) uluslararası bir bankacılık hizmet birimi olarak görmektedir. Ayrıca bu bankacılığın literatürdeki diğer adları ise; “sınır ötesi bankacılık” ya da “off-shore bankacılık” olarak da bilinmektedir (Ceylan, 2009: 292).

Ülke dışından sağlanan finansman fonlarının yabancı müşterilere kullandırılmasına dayanan ve kanunî müdahalelerin çok az, vergi düzenlemelerin çok sınırlı olduğu özel bir uluslararası bankacılık türü olarak bilinmektedir (Tunay, 2005:675).

Bu bankacılık hizmet merkezleri, işlemler bakımından kağıt ve fonksiyonel merkezler olarak iki gruba ayrılmaktadır (Ceylan, 2009:293).

1.5.3.6.1. Kağıt Merkezleri

Ana hedef bankacılık faaliyetlerinde bulunmak değil, merkez şubenin ya da ilgili ülkenin sunmuş olduğu fırsatlardan faydalanarak, bu merkezin dışında yapılan işlemleri güya fiilen merkezde yapılmış gibi kayıtlarda göstererek kârları üst seviyelere çıkarmaktır. Söz konusu merkezlerde görev alan bankalar, bankaların vergi ve diğer giderlerini en az seviyelerde tutmak için kullandıkları sözde şubelerdir. Cayman Adaları ve Bahamalar'daki işlemlerin büyük bir kısmı kağıt merkezli işlemleri gerçekleştirmektedir.

1.5.3.6.2. Fonksiyonel Merkezler

Kıyı bankacılığının mevduat toplama, kredi işlemleri dâhil olmak üzere bankacılık faaliyetleri içerisine giren her türlü işlemlerin gerçek anlamda fiilen gerçekleştiği

merkezler olarak tanımlanabilir. Paris, Zürih, Frankfurt, New York, Londra ve Hong Kong gibi merkezler bu anlamda işlem yapan kıyı bankacılığı hizmet birimlerindendir.

1.6. Uluslararası Finansal Piyasaların İşleyişi

Uluslararası bir piyasanın işleyişini belirtmeye çalışmak ve ilgili detayları ile ortaya koymak oldukça zordur. Bunun için de bu konuyu açıklamaya çalışırken alt başlıklar halinde konu ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.6.1. Uluslararası Finansal Piyasaların Fonksiyonları

Her sistemin kuruluş amacı vardır. Bu amacın gerçekleşmesi ise kuruluş gayesine göre ilgili sistemin fonksiyonel kendisinden beklenen görevlerini ifa etmesi ile mümkündür. Bu fonksiyonları ana hatları ile şöyle sıralamak mümkündür:

- Fon arz edenlerden, fon talep edenlere akışın sağlıklı ve güvenilir bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak,
- Menkul kıymetlerle likidite oluşumunu sağlamak ve bu kıymetlerin piyasa değerinin oluşumunu gerçekleştirmek,
- Girişimci firmalara kaynak oluşumunda liderlik yapmak ve yatırımları destekleyerek uluslararası yatırımları hızlandırmak,
- Ulusal  retim hacminin artışını sağlamak ve ülkesel kalkınma hızının yükselmesine  n ayak olmak,
- Riskin karşılığının belirlenmesini sağlamak ve bu ortamdan kurtulmak için gerekli araçları sisteme dâhil etmek (ekodialog.com,29.06.2014).

1.6.2. Uluslararası Finansal Piyasaların İşleme Koşulları

Uluslararası nitelikte faaliyette bulunan bir finansal piyasanın sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için temel bazı şartların varlığı gerekmektedir. Bu şartlar ne kadar optimal seviyede olursa işlemlerin uluslararası niteliği ve kapsam alanı o nispette artar. Uluslararası nitelikte faaliyette bulunan para piyasası, sermaye piyasası yada uluslararası bankacılık aktörlerinin finansal piyasadaki optimal şartları şöylece sıralanabilir:

- Milletlerarası  demelerde kabul edilebilirlik seviyesi yüksek olan istikrar sağlamış bir para,

- Yerel ekonomik göstergelerde sağlam bir para ve mali piyasanın oluşmuş olması,
- Uluslararası finansal dünyada geniş bir banka şube ve ya muhabir ağının mevcut olması,
- Yabancı ülke yatırımcıları için cazibe oluşturabilecek seviyede tasarruf kaynaklarının el altında olması,
- İdarî ve gümrük işlemlerinin olabildiğince basitçe gerçekleşecek yapıda olması,
- Yerli ekonominin oldukça güçlü endüstriyel ve ticari bir yapı ile devamlı olarak takviye edilmesi,
- Gerekli uluslararası organlardan yetkilendirilmiş finansal araçlarla uluslararası finansal tekniklerin olması gerektiği seviyede hayata geçirilmesi,
- Menkul kıymetlerin borsalarda ihraç edilmesinin yanında fiyatlandırılması gibi satış sonrası faaliyetlerin devam ettirilmesi,
- Ulusal ve uluslararası finansal hareketlerde transfer serbestliğinin varlığının devamlı olması,
- Uluslararası finansal hareketlerin ulusal finansal hareketlere göre fırsatlar sunan bir vergileme politikasının uygulanıyor olması (Parasız; Yıldırım, 1994:11-12).

1.6.3. Uluslararası Finansal Piyasalar Arasındaki Bağlantılar

İsimlendirmeden de anlaşılacağı üzere bu piyasalar birbirleri ile bağlantılı piyasalardır. Bu bağlantılar sayesinde uluslararası bir finansal ağ devreye girmekte ve parasal ve sermaye hareketleri uluslararası nitelik kazanmaktadır.

Bu piyasalar arasındaki bağlantı özellikleri irdelendiğinde şu hususlar dikkati çekmektedir:

- Bu piyasalar, uluslararası fonları çok uluslu kanallardan tedarik ettikleri için ulusların milli para ve maliye politikalarından bağımsız olarak çalışmaktadırlar,
- Söz konusu piyasalarda eldeki tasarrufların borç verildiği gerçek ya da tüzel kişiler çeşitli şartlarda kendilerine fon bulmaya çalışırken, en üst düzeyde hareketliliğe ve esnekliğe haiz kişiler olarak dikkati çekmektedir.
- Yine bu piyasalar, ulusal piyasaların bir taraftan tamamlayışı gibi fonksiyonu varken diğer taraftan da rakibi olmak gibi bir işlevi ifa etmektedirler (Parasız; Yıldırım, 1994:9-10)

- Bu piyasalarda görev alan aracı kurumların borç verenlerin kişisel bilgilerini gizli tutma, yerel borsa ve vergi düzenlemelerinden etkilenme, hiçbir devletin tebaiyetine tabi olmama gibi özellikleri de vardır (ekodialog.com; 30.06.2014).

1.6.4. Uluslararası Finansal Düzenlemeler

Küreselleşen dünyada en fazla etkisini gösteren alanların başında finansal piyasalar gelmektedir. Oldukça geçirgen ve etkileşimli bir yapıya sahip olan uluslararası finansal piyasalar bir ülkedeki küçük bir etkiyi anında bütün dünya piyasasına aktarma kapasitesine sahiptir. Bu özellik bu piyasanın etkilerinin minimize edilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum ülke bazında ve ülkeler arası etkileşimlerde çeşitli düzenlemelerin yapılmasını gündeme getirmiştir.

Her ülkede görev başında bulunan hükümetlerin bu anlamda neden düzenlemelere ve gözetimlere başvurdukları sorgulandığında aşağıdaki nedenlerle karşılaşılmaktadır:

- Finansal müesseselerin iflaslarının ve finansal piyasalarda yaşanacak olan dengesizliklerden sistematik risk ortamının oluşmasının önüne geçmek,
- Bu piyasada rol alan tasarruf sahiplerini ve yatırımcıları fırsatçılıktan ve aşırı hizmet maliyetlerinden korumak,
- Ekonomik anlamda kalkınması beklenen sektörlerle kredi akışını sağlamak ve siyasi otoritenin belli grupların eline geçmesine mani olmak,
- Piyasa yapısının etkin olarak çalışması için engelleri ortadan kaldırmak ve rekabet ortamı oluşturarak rekabetçi bir piyasanın ortaya çıkmasına ön ayak olmak (Alp,2002: 183).

Genel olarak sıralanan bu nedenlerin arka planına baktığımızda geçmişteki alt yapı ile günümüzdeki alt yapı arasında etkin unsurları belirtmekte fayda vardır.

Bu gelişmeler Tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2:Finansal Düzenlemelerin Arka Planındaki Yaklaşımların Değişim Unsurları

Klasik Yaklaşım	Çağdaş Yaklaşım
Kontrollü döviz kurları	Serbest döviz kurları
Faiz oranları ve kredi dağıtımında müdahale	Piyasa şartlarına göre şekillenen faiz oranları ve kredi anlaşmaları

Tablo 2ün devamı:

Ülkeler arası sermaye hareketlerinde kısıtlamalar söz konusu	Uluslararası sermaye hareketliliği serbestisi
Mali piyasalarda görev alan kurumların hareket alanlarında ayrımlar söz konusu	Finansal kurumların faaliyet alanlarında sınırlamalar kalkıp yapılanmalarına göre hareket serbestliği söz konusu
Rekabet hacminde sınırlama ve finansal yeniliklerde bekle gör bakış açısı söz konusu	Rekabetin artırılması ve finansal yeniliklere adaptasyonun hızlandırılması teşvik edilmektedir
Borsalarda işlem fiyatlandırılması sabit olarak tutulmakta	Borsalarda işlem fiyatlandırılması serbest bırakılmaktadır
Düzenlemeler üst kurul tarafından belirlenmekte	Düzenlemeler şeffaf ve katılımın gerçekleşmesi ile yapılmakta
Düzenleme sınırları ülke temelinde yapılmakta	Düzenlemeler yapılırken uluslararası iş birlikteliği söz konusu
Düzenlemeler, sınırlama ya da kurallar şeklinde	Düzenlemeler teşvik politikasına göre ve katılımcıların risk-getiri analizlerine ve sonuçlarına katlanma derecesine göre şekillenmektedir

Kaynak: OECD, 1997:38'den uyarlanmıştır.

Uluslararası düzenlemeler ve denetimler genelde ulusal bir çalışma olarak görülmüştür. Bunun altında yatan ana fikri altyapı ise egemenlik hakkının paylaşılacak istenmemesidir (Herring and Litan, 1995:79).

Diğer taraftan uluslararası ticari ve finansal işlemlerin etkileşim alanının bütün dünyayı sarması ile herhangi bir ülkede meydana gelebilecek bir finansal kriz diğer ülkeleri de etkisine alabilecek etki gücüne sahip olduğundan uluslararası çapta finansal piyasalar ve kurumların çeşitli düzenlemelerle ve denetimlerle olası tehlikeleri önlemek ya da etkisini minimize etmek için çözüm çalışmaları da yapılmaya başlanmıştır (Benston,1993:13).

Bu çalışmaların yapılması ile birlikte konunun uluslararası boyutlu olması sebebiyle düzenlemelerin ve denetlemelerin kapsam ve sınırının ne olacağı konusu sorun olarak kendini göstermektedir. Bu sorunların temelinde ise; dışsal fayda ve zararların varlığı, ulusal düzeyde düzenleyici ve denetleyici görevi ifa eden kuruluşların menfaat çatışmaları, ortak aklın neticesi olan ortak hareketin zorlukları, yönetim bakımından ölçek ekonomiler anlayışının dikkate

alınması, değişime uyum kapasitesi ve çeşitliliklere uyum becerisi unsurları yer almaktadır (Alp,2002: 183).

Bu bağlamda yapılan uluslararası çalışmaları; Basel komitesinin yapmış olduğu bankaların denetimi ve sermaye standartları konusundaki çalışmalar, GATT'ın Uruguay toplantısı, Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu çeşitli düzenlemeler, Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Uluslararası Sermaye Piyasası Kurumları Teşkilatı'nın (IOSCO) menkul kıymet kuruluşlarının sermaye standartlarının tespit edilmesi konusundaki çalışmaları şeklinde belirtilebilir (Alp,2002: 214). Bu gelişmeleri Tablo: 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Uluslararası Finansal Düzenleme Girişimleri

Girişim	Tarih	İlgili Finansal Sektörler	Düzenlemenin Amacı	Düzenlemenin İçeriği	Katılan Ülkeler
Basel Sermaye ve Denetleme Standartları	1980'den günümüze	Bankacılık	Sermaye standartları	Düzenlemelerin uyum çalışmaları, kontrollerin eşgüdümü	G-10 ve diğer bazı ülkeler
Avrupa Birliği	1992'den günümüze	Bankacılık	Sermaye standartları ve pazara giriş hakları	Düzenlemelerin uyum çalışmaları ve karşılıklı kabullenilmesi, ilgili ülkelerin denetimi	Avrupa Birliği Ülkeleri
GATT	Görüşmeler 1993'de sonlandırıldı	Bütün sektörler	Sermaye standartları	Ulusal bazda düzenlemeler	GATT üyesi ülkeler
IOSCO	1983'den günümüze	Menkul kıymetler	Sermaye standartları	Düzenlemelerin uyum çalışmaları	Endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler
NAFTA	1994	Bütün sektörler	Pazara giriş hakları	Ulusal bazda düzenlemeler	ABD, Kanada, Meksika

Kaynak: Herring, R. J. and Litan, R.E., 1995:87 uyarlanmıştır.

Yapılan uluslararası finansal düzenlemeler ve denetimlerin ana başlıklarını (Johns ve Mechant, 1993: 81-82) aşağıdaki gibi ana hatları ile vermek mümkündür.

1.6.4.1. Müdahaleci Düzenlemeler

Piyasaya girişle ilgili sınırlamalar, sermaye yeterlilik şartları, likidite hacmi denetimleri, çalışma alanlarına ait kayıtlar, döviz mükellefiyetine ilişkin kayıtlar, kredi hacmi müşteri kayıtları ile ülke risklerine ait prensipler, mali kurumların denetim prensipleri gibi uygulamalar bu başlıkta yer almaktadır.

1.6.4.2. Mevduat Sahiplerinin Korunması Uygulamaları

Bu tedbirlerin içeriğini bankaların iflası halinde mevduat hesabı sahiplerine ödenmesi gereken tazminat miktarlarının tayinine ilişkin konular oluşturur.

1.6.4.3. Resmi Yardımlarla İlgili Hükümler

Bu uygulamalarda finansal hareketliliğin uygulayıcısı konumunda olan bankaların likidite krizine girmeleri durumunda yapılması gerekli olabilecek resmi yardımlarla ilgili esaslar yer almaktadır (Alp,2002: 212-213).

1.7. Uluslararası Finansal Piyasaların Ekonomik Sistem İçin Faydaları

Konunun açıklandığı kadarki kısmında ifade edildiği gibi finansal piyasalar, fon arz ve taleplerinin karşılandığı ve fonların el değiştirdiği nispette var olan pazarlardır. Bu sebeple uluslararası finansal sistem pazarlarının varlığı, uluslararası ekonomik yapıda yer alan harcama fazlası fonlara sahip kişilerle, yatırım açığı olan kişilerin varlığına göre varlıkları söz konusudur.

Reel piyasa dediğimiz mal ve hizmet akışının söz konusu olduğu piyasanın fonksiyonunu gerçekleştirmesi büyük ölçüde finans piyasasının faaliyetlerine bağlıdır. Çünkü her ulusal ekonomi büyüme azmindedir. Bunun gerçekleşmesi ise büyük oranda yerli kaynakların yetersiz oluşuna bağlı olarak yabancı para ve sermayenin ilgili ülke ekonomisine akması ile mümkün olacaktır. Gerek ulusal gerekse de uluslararası finansal hareketlerin ilgili ekonomideki yatırımları destekleyecek şekilde gerçekleşmesi o ülke ekonomisinin gelişmişlik ve istikrarlı duruşunu güçlendirecektir. Günümüzde kıt kaynakların oluşturduğu sıkıntı uluslararası finansal piyasaların ülke ekonomisinin faydasına uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlamakla mümkün olabilmektedir.

Uluslararası finansal piyasalar;

- Uluslararası tasarrufları hızlandırarak sermaye şekillenmesini sağlar,
- Dünya genelinde açık ya da gizli olan fonların etkin bir şekilde kullanılması için ülkeler arası bir imkân sunmuş olurlar (Sarıkamış,1998:20).

Serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı genel dünya ekonomilerinde finansal piyasalar olmazsa olmaz pazarlardır. Ülke ekonomisi ve dünya ekonomisinin canlılığı, devingenliği ve aralarındaki ilişki söz konusu piyasalarla sağlanmaktadır. Bu piyasalar küreselleşen dünya ekonomisinde, küreselleşen para ve sermaye akımlarının gerçekleştiği finansal trafiktirler. Bu yapı ile ülkeler, cazibe merkezi olduğu nispette küresel para ve sermaye hareketlerinin kendi ekonomisi lehine kullanma şansı artmaktadır.

1.8. Uluslararası Finansal Piyasaların Ekonomik Ve Finansal Sistemde Kriz Oluşturma Kapasiteleri

Serbest piyasa ekonomisinin bünyesinde bulundurduğu finansal sistemin de hem ekonomik hem de finansal yapı olarak tedbirleri alınmazsa mutlaka bir krize dönüşebileceği ortadadır. Çünkü kıt kaynaklar ülkelerin, firmaların harcamalarına, yatırımlarına yeterli katkıyı sağlayamayacağı için uluslararası finansal hareketliliğin zaman zaman gerek dünya gerekse de ülke/ülkeler bazında kriz oluşturacağı sistemin doğasında olan bir beklentidir.

Bu konuda önemli olan kavram aslında risk kavramıdır. Risk kavramını belirsizlik kavramı ile karıştırmamak gerekir diyen Sarıkamış (1998:173-174) riski aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır:

Gelecekte meydana gelecek olayların ortaya çıkma seçeneklerinin geçmişten faydalanarak tahmin edilmesi durumundaki duruma risk denir. Yani burada meydana gelebilecek olayların geçmişte meydana gelmesindeki şartlar ve sıklık derecelerinden hareketle gelecek tahmin edilebilmektedir. İşte buradaki gelecek zamandaki ortamın adı riskli ortamdır. Bu riskli ortamın kontrolü ya da getirebileceği olumsuzluklardan kurtulma dağılımı objektif verilerden hareketle belirlenmektedir.

Risk kavramını gruplara ayıran finansal yönetim bilimcilerine göre genelde sistematik risk ve sistematik olmayan risk kavramlarına yer verirler. Özellikle sistematik (Sarıkamış:1998:186-188) ya da sistemik (Tunay,2005:694-695) risk, finansal

piyasaların gerek ekonomik piyasada gerekse de finansal piyasada kriz oluşturma potansiyellerinin olduğunu açıklamada kullanılmaktadır.

Piyasa riski olarak da ifade edilen bu risk, pazarda işlem gören finansal varlıkların etkilenebileceği bir ortamdır. Finansal piyasalarda ve kurumlarda yaşanan tüm ulusal ve derinliğine göre uluslararası finans sistemine dolaylı olarak da ekonomik sisteme yayılma potansiyelinde olan bu riskle kriz/krizler daima gündeme gelebilecektir.

Ekonomik büyümenin sağlanmasında borç miktarlarının artması, reel ve finansal sistemde likiditesi düşük varlıkların hacminin yükselmesi, firma yapısı ile kanunî düzenlemelerin sürekli değişikliğe uğraması ve özellikle finansal araçların piyasadan çekilmeye başlamaları ya da iflas etmeleri ile bu sistematik risk kendini gösterecektir.

Söz konusu ortamın varlığı beraberinde finansal krizleri getirecektir. Bu kriz devamında reel ekonomiye ardından da bütün ekonomik sistemde krizin derinleşmesini sağlayacaktır. Söz konusu ortam ulusal bir ekonomide gerçekleşmiş ve bu ülke de uluslararası piyasanın bir aktörü konumundaysa bu ulusal kriz, diğer uluslararası piyasalara ve ekonomik yapılara yayılma eğiliminde olacaktır.

1997 senesinde yaşanan Asya krizinden sonra tüm dünyada finansal piyasaları istikrara kavuşturmak için kriz sebebi olabilecek risk unsurlarına karşı tedbirlerin alınması gündeme gelmiştir. Bu sebeple finansal sistemde rol alan tüm kurumların finansal durumu, faaliyetleri ve işlem pozisyon durumları yakın takibe alınarak incelenmiştir. Uluslararası finansal piyasalarda girişimleri olan finansal kurumların görevlerini zamanında yapmamaları neticesinde diğer pazarlarda olası sorunlara ve kriz durumlarına karşı acil eylem planlarının ne olması gerektiğine dair finansal stres testleri yapılmaya başlanmıştır (Rosengren ve Jordan, 2000:3-16, Kaufman, 2000: 9-28).

G7 olarak bilinen ülkeler finansal krizleri daha önceden belirleyip tedbir almak için gerekli olan bilgilerin akışını sağlamak anlamında çeşitli çalışmaların başlatılmasını kararlaştırmışlardır. Genellikle denetim bilgilerinin paylaşımı ve bu paylaşımın önündeki düzenlemelerin kaldırılması içeriğindeki bu maddelere göre kriz habercisi olabilecek gelişmelere göre ulusal ya da uluslararası finansal krizlerin gündeme gelmesi önlenerek ya da etkileri tahmin edilerek sonuçlarından kurtulmak için gerekli girişimlere başvurulacaktır (Tunay,2005:695).

Doğukanlı (2001:296)'ya göre krizlerin özellikle Asya ekonomik krizinin kriz önlemlerini alma noktasında çok önemli ipuçları olduğunu belirtmiştir. Bu ipuçları irdelendiğinde finansal piyasaların şubeleri olan para ve sermaye piyasası hareketlerinin gerekli düzenlemeler ve dikkat edilmesi gereken hususlar olmadan finansal piyasaların gerek ekonomik anlamda gerekse de finansal anlamda krizlere yol açacağı kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle sistem için gerekli olan idarî ve kanunî düzenlemeler yapılmadan finansal serbestleşmeye gitmek finans piyasasının can damarı olan likidite seviyesini azaltmakta ve gelecekte oluşabilecek krizlerin ortamını hazırlamaktadır.

Özellikle uluslararası finansal hareketlilik belli bir ekonomiyi her an krize götürebilecek yapıya sahiptir. Belli bir piyasa değerliliğine kadar o ülkeye sermaye akımı olabilir. Bazı sebeplere bağlı olarak bu sermaye bir anda o piyasadan çıkarsa yerel ya da küresel finans krizlerine kapı açılabilir. Oluşturulan finansal silahlarla bir ülkenin finansal yapısı ve ekonomik şartlarına darbe vurulabilir.

BÖLÜM II: FİNANSAL PİYASALARIN DİĞER PİYASALARLA OLAN İLİŞKİSİ

Finansal yapı ve finansal gelişme ile ekonomik hayat arasında bir ilişkinin varlığı son yıllarda özellikle iktisat literatüründe sıkça gündeme gelen bir konu haline gelmiştir. Bu konuyu tartışmalı hale getiren durum ise finansal piyasaların mı ekonomik hayatı, yoksa ekonominin gidişatının mı finansal yapılanmayı etkilediği konusunda odaklanmaktadır.

Finansal sistemler, yeni gelişen teknolojilerin dünyayı bir ağ haline dönüştürmesi ve diğer taraftan sermaye birikimin sağlanabilmesi için fon tedarikinde bulunma işlevini bünyelerinde barındırmalarından dolayı ekonomik büyüme sürecinde önemli bir eleman olarak kendini göstermektedirler.

Yapılanmasını tamamlamış ve işlevlerini etkin bir şekilde yerine getiren bir finansal yapı; yatırımcıların ellerinde bulunan küçük hacimli de olsa mevduatlarını büyük çaplı yatırımlarla buluşturarak ekonomik büyümenin sürdürülebilir durumda tutulmasını sağlamış olur.

Ülkelerde yaşanan finansal liberasyon akımları finansal yapı içerisinde sirkülasyona tabi olan sermaye aracılığıyla reel piyasalarda umulmadık gelişmelere yol açmıştır. Finansal yapı ve reel yapı arasındaki ilişki ise toplamda gerek ulusal gerekse de uluslararası ekonomik alanda olumlu ya da olumsuz yansımaları da beraberinde getirmiştir.

Her ne kadar üzerinde tartışma olmasına karşın teorik araştırma sonuçları ve ampirik deliller ilk aşamada finansal piyasaların varlığının iktisadi büyüme ile arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu göstermektedir. Finansal yapının sağlamlığı ve finansal ürünlerin sayıca çokluğu; ekonomik alanda büyümenin, sermaye hareketlerinin ve teknolojik gelişmelerin gelecekte olumlu yönde katkısı olabileceğinin sinyalleri olarak değerlendirilmektedir (Erim ve Türk, 2005:22).

Finansal sistem gelişmesi ile ekonomik durum iyileşmesi arasındaki ilişki 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır. Bu konuda ilk çalışmalar 1873'te gerçekleştirilmiş olsa da 1911 yılında Schumpeter'in yapmış olduğu çalışma döneminin yenilikçi bakış açısını yansıttığı için genelde bu çalışma bu ilişkinin açıklamasında temel olarak dikkate alınır (Aslan ve Küçükaksoy, 2006:26).

Finansal piyasaların durumu ve reel piyasaların birlikte çalışması ile şekillenecek olan iktisadî hayat, 1911’de yapılan ilk çalışmadan itibaren üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri olmaya başlanmıştır. Ülkelerin iktisadi büyüme, kalkınma ve istikrarında finansal piyasaların öngörülemez etkiler meydana getirebildiğinden iktisadî hayatla finansal durum arasındaki sebep sonuç ilişkisinin etkilerinin durumu hayatî bir anlam taşımaktadır (Calderon ve Liu, 2003:322).

Sonraki yıllarda yapılan farklı çalışmalar bu etkileşimin etki sahası ve hacmi konusunda veriler elde ederek literatürde yerini daha da sağlamlaştırmıştır.

Bu tartışmalar ve araştırmaların temelini finansal piyasaların üç ana rolü üzerinde odaklanmaktadır. Bunlar; finansal pazarda alıcı ve satıcıların birbirlerini etkilemeleri ile satılacak varlığın fiyatının belirlenmesi, finansal piyasaların yatırımcılara finansal varlıklarını satma ortamı oluşturmaları ve finansal piyasalar, işlemlerin araştırma ve bilgi edinme maliyetlerini azaltması olarak ifade edilmektedir (Fabozzi ve Modigliani,1992:11).

Bu bölümde finansal piyasaların diğer piyasalara yani reel piyasalara olan etkileri üzerinde durulacaktır. Fakat yazın yapılırken genelde reel piyasa ifadesi yerine iktisadî durumlara ilişkin ifadelere yer verilecektir. Çünkü; ekonomik hayatta piyasalar ikiye ayrılırlar (Megep, 2007: 11-13):

- **Reel piyasalar (Mal Piyasaları, Gerçek Piyasalar):** Nihai mal ve hizmetler ile bunların üretiminde devreye giren üretim faktörleri bu piyasanın içeriğini oluşturur. Nihai mal veya hizmet; tüketicilerin ihtiyaçlarını gidermek için onların tüketimine sunulmuş olan değerlerdir. İşgücü (emek), girişimci, sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji ise üretim faktörlerini oluşturmaktadır.
- **Finansal Piyasa (Malî Piyasa):** Kısaca fon arz edenler ile fon talep edenlerin bir araya geldikleri piyasalar olarak ifade edilebilir. Bu sistemi oluşturan unsurlar ise; Tasarruf sahipleri(fon arz edenler), yatırımcılar (fon talep edenler), yardımcı kuruluşlar (aracı kurumlar), yatırım ve finansman araçları ve hukukî ve idari yapıdan oluşmaktadır.

2.1. Finansal Piyasaların Diğer Piyasalarla Olan Etkileşimi Hakkındaki Görüşler

Sektör ve firmalar temelinde yapılan bilimsel araştırmalar finansal gelişmişlik seviyesinin ekonomik hamlelerin gündeme gelmesinde etkilediği yansıtmaktadır. Reel sektörün mü finansal piyasaların gelişmesine itici güç olduğu yoksa finansal yapılanmanın seyrinin mi reel sektörün gelişmişlik seviyesini tetiklediği sorusu net olarak cevabını bulamamakla birlikte her iki yapının arasında önemli ilişki olduğu hiç kimsenin itiraz edemeyeceği (Kaya vd., 2012:2).

Finansal piyasaların fonksiyonlarını yerine getirmeleri ile ekonomik gelişmeyi etkilemeleri söz konusu olmakla birlikte ekonomi ve finans yazınına bakıldığında bu etkileşime ait temelde iki görüş vardır. “Finansal gelişmeler ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır” anlamına gelen arz-öncüllü hipotez ile “ekonomik kalkınma, finansal hizmetlere talebi artırarak finansal gelişmeleri tetiklemektedir” anlamına gelen talep izleyici görüştür (Aslan ve Küçükaksoy, 2006:26).

Finansal gelişme ile ekonomik iyileşme arasındaki ilişkinin etkileşim trendi konusunda Hugh T. Patrick tarafından ortaya atılan arz öncüllü ve talep takipli tez önemli yer edinmiştir. (Atamtürk, 2005:100).

Patrick (1966:175), arz öncüllü yaklaşımın iki önemli işlevini de açıklar. Bunlar;

- Kaynakların geleneksel sektörlerden modern sektörlerle transferi,
- Modern sektörlerdeki atılımlara ilişkin cevapları olabildiğince hızlandırmak ve teşvik politikaları ile desteklemek.

Aslan ve Küçükaksoy ayrıca eserlerinde Patrick’e ait “gelişme safhası hipotezi” adı verilen üçüncü bir görüşe de yer vermektedirler. Bu görüşe göre; ekonomik büyümenin ilk safhalarında, finansal ilerlemeler reel sermaye birikimine sebep olmaktadır. Yenilikler finansal yeni faaliyetlerin ortaya çıkması yatırımcılara ve sermaye birikimi olan birimlere yeni fırsatlar sağlamaktadırlar. Finansal ve ekonomik ilerleme kendini gösterdikçe finansal gelişmenin arz liderliğindeki niteliği azalmakta ve nihayet talep endeksli durum etkin duruma gelmektedir (Seval vd, 2010:276).

Genelde yapılan çalışmalarda finansal piyasalarla diğer piyasaların etkileşiminde temelde iki görüş belirtilir. Arz liderliği ve talep takibi olarak ifade edilen bu görüşlere ilave olarak (Yüce vd, 2013:114)’e göre iki ayrı görüş daha ilave edilir. Bunlar ise;

finansal faaliyetlerle iktisadî büyümenin birbirleri ile nedensellik bağı ile etkileşim içerisinde olmadığı görüşü (Graff, 2002:119) ile finansal faaliyetlerin iktisadi aktiviteler için bir engel olduğu, kriz potansiyelini beraberinde barındırması görüşüdür (Van Wijnbergen, 1983: 50, Buffie, 1984:310, Xu, 2000: 332).

1990'lı yıllardan itibaren bu konuda araştırmalarını yoğunlaştıran bilim uzmanları genelde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verilerini referans kabul ederek sonuçlar elde etmeye çalışmışlardır. Ancak araştırma sonuçları, ortak bir sonuç şeklinde ortaya çıkmamıştır. Bunun sebepleri ise;

- Ülkelerde farklı kurumsal yapıların ve ekonomik niteliklerin olması,
- Çalışmaların içeriğinin büyük bir kısmının finans kesimini temsil ettiği düşünülen bankacılık sektöründen elde edilmesi,
- Hisse senedi gibi temel finansal piyasa araçlarının değerlemelerde dikkate alınmaması şeklinde sıralanabilir (Seval vd, 2010:276).

Ana hatları ile kısaca ifade edilen bu görüşlerden hareketle yapılan çalışmalar finansal gelişmişlik seviyesi ile ekonomik büyüme arasında birbirlerini etkileme konusunda aralarında bağ olduğunu net olarak ortaya koymamaktadır denilebilir. Bu çalışmalar bir gruplandırmaya tabi tutulduğunda ilişkisi olduğunu belirten görüşlerden, olmadığını savunan görüşlere kadar bir farklılık arz etmektedir. Apergis ve arkadaşları bu çalışmaları dört başlık halinde ifade etmişlerdir (Apergis vd. 2007:185):

2.1.1. Arz Öncüllü Görüş

Bu çalışmada elde edilen sonuç ile ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik derecesinin arasında ciddi olarak bir etkileşimin varlığı ifade edilmiştir. Finansal sistem içerisindeki sermaye hareketleri ekonomik büyüme için çok önemlidir. Finansal kurumların bilgi toplama ve analiz yapma kapasitelerinin varlığı finansal sistemin ekonomik büyümedeki etkin rolüne dikkat çekilmektedir. Finansal gelişmişlik yatırımların eski projelerden yeni ve etkin projelere aktarılmasına ortam oluşturarak ekonomik büyümenin itici gücü olmaktadır.

2.1.2. Talep Takipli Görüş

Bu görüşe göre finansal piyasalar, reel piyasaları takipte kalıp ihtiyaca göre kendi varlığını şekillendiren ve zamanla da derinleşme özelliği gösteren bir yapıya sahiptir.

Finansal yapıya ihtiyaç, ekonominin büyümesi neticesi olarak gündeme gelen bir durumdur. Bu özelliğin dinamik oluşu da finansal ürün ve hizmet yelpazesinin artmasına ve çeşitlilik göstermesine sebep olmaktadır.

2.1.3. Karşılıklı Etkileşim Görüşü

Bu görüşü gündeme getirenler, tek yönlü bir etkiden ziyade karşılıklı bir etkileşimin varlığını belirtmektedirler. Reel ekonomik yapıdaki gelişmeler finansal sistemin derinleşmesi için fon akışı oluştururken finansal ürün ve hizmetlerdeki çeşitlilikler ve yenilikler de reel ekonomik yapının gelişmesine ivme kazandırmaktadır. Etkileşimin çıkış noktası ise ekonomik gelişmeler olmaktadır. Yani ekonomik gelişmeler finansal yapıyı gündeme getirmekte sonrasında ise finansal sistemin, ekonomiyi teşvik edici bir görev aldığı görülmektedir.

2.1.4. Etki Yok Görüşü

Bu görüş sahipleri ise ekonomik büyümeden söz ederken finansal yapıyı hiç gündemlerine almamışlar, uzun vadede finansal sistemin ekonomik yapıya bir etkisinin olmadığını savunmuşlardır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak sermaye hareketliliğinin önemi değişmektedir. Azgelişmiş ekonomilerde sermaye darboğazı söz konusu iken gelişmiş ülkelere bakıldığında sermayenin yeteri kadar piyasada hareketliliğinden bahsedilebilir. Bu dengesizlik dünya ekonomisinde kaynak dağılımının etkin olarak dağılımını da etkilemektedir. Dışa kapalı olan bir ekonominin yatırım kaynakları sınırlı miktarlardaki milli tasarruflar olurken dışa açılımını sağlamış ekonomilerde yatırımların finansmanını uluslararası sermaye de destekleyebilmektedir (Kula, 2003:142).

2.2. Finansal Piyasaların Temel Fonksiyonları

Finans sektörünün yapılanması ve gelişme kaydetmesi hem finansal genişlemeyi hem de finansal derinleşmeyi bünyesinde taşımaktadır. Finansal gelişme; finansal faaliyetlerin yayılması ve finansal kurumların sistemde giderek yerlerini sağlamlaştırmasını anlatırken, finansal derinleşme; kişi başına düşen finansal hizmetler ve kurumlardaki artışı ile finansal varlıkların kişi başına düşen gelire oranındaki artışı ifade etmektedir (Aslan ve Korap, 2006:2).

Söz konusu finansal durumun ortaya çıkması ise finansal piyasaların kendilerinden beklenen fonksiyonlarını yerine getirmeleri ya da gerçekleştirdikleri nispette mümkün olacaktır.

Finansal sistemin fonksiyonlarının önem sırası ve içeriği yıllara ve ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre değişiklik arz etmektedir (Afşar, 2007:189).

Genel hatları ile finansal piyasaların fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Finansal sistem uzun dönemli fon akışını artırarak tasarruflara hareketlilik kazandırır. Bireysel ve az da olsa tasarrufların endüstri, ticaret, devlet gibi fon ihtiyacı olanlara ulaşmasını sağlamak ve uzun vadeli finansal varlıklar için piyasa oluşturmak (Robinson ve Wrihstman, 1974:84). Bu sayede tasarruf sahipleri ve yatırımcıların finansman ile ilgili maliyetlerinde bir düşüş meydana gelecektir (Çulha vd., 2005:73).
- Finansal yapı, tasarrufları uygun şekilde dağılımını yapar. Konularında ihtisas yapmış insan kaynaklarından oluşan bu sistem sayesinde daha fazla katma değer oluşturacak yatırım seçeneklerini belirlemede ve borç tedarikçilerin durumlarına göre kredi değerliliğinin kararlaştırılmasında daha az maliyet ortaya çıkarırlar (Khan, 2000:6). Tüsiad'ın OECD kaynaklarından (2005:42) çevirisine göre; yapılan projeler hakkında bilgi edinme ve bu bilgileri sağlıklı şekilde değerlendirme maliyetleri bu uzmanlaşmış yatırım faaliyetleri sayesinde düşürmek mümkündür.
- Küçük tasarruf sahiplerini enflasyonist ortamın olumsuz etkilerinden koruyarak endüstri ve ticarî kârlara bu kişileri ortak etmek (Çakıcı, 1983:104).
- Finansal sistemin varlığı ve uygun şekilde işleme kapasitesi riski, yatırımcılara farklı yatırım seçenekleri sunarak dağılımını sağlayıp azaltmaktadır (Mishkin, 2004:32).
- Finansal yatırımların bireysel yatırımlardan kurtarılıp kurumsal olarak gerçekleştirilmesi sağlanarak menkul kıymetlerin fiyatlarında istikrar gerçekleştirilir (Çapanoğlu, 1993:24).
- Finansal sistem, tasarruf sahiplerine yüksek bir nakit ortamı oluşturarak şahsi tasarrufların büyük yapıdaki getirisi yüksek olan yatırım projelerine

yönlendirilmesi için piyasadaki likidite seviyesini sıcak tutmak (OECD-TÜSİAD, 2005:42).

- Belirli bir risk seviyesinde müteşebbislerin varlıkları üzerinden en yüksek getiri oranını elde ettikleri kanallara yöneltmek ve böylece seçenekler arasında en uygun olana tahsisin sağlanmasını gerçekleştirmek (Kramer, 1992:67).
- Finansal sistemde yer alan finansal kurumlar yapıları gereği başarılı projeleri analiz edip değerlendirmede bireysel çalışmalara göre daha avantajlı konumdadırlar. Çünkü bu kurumlar ellerinin altındaki bilgileri değerlendirmede ve sürekli bilgi akışında oldukça düşük maliyetlerle bunları yapabilmekte ve enformasyonu oldukça etkin bir şekilde kullanma durumunda olmaktadır (Aslan ve Korap, 2006:3).
- Gerek yönetsel gerekse de finansal anlamda zayıf olan işletmelerin kontrolleri, finansal sistem faaliyetlerinin devrede olması ile daha güçlü girişimlere geçmesi sağlanarak söz konusu firmaların yapısal sorunları da çözüme kavuşmuş olabilecektir (Fertekligil, 1984:303).

2.3. Ülke İçindeki Finansal Piyasaların Reel Piyasalara Etkileri

Finansal sistem, ekonomik sistemin en önemli alt sistemi olarak ifade edilmektedir. Bunun sebebi; günümüz ekonomilerinin en fazla ihtiyaç duydukları fon transferinin gerçekleşmiş olduğu merkezler olarak işlevlerinin olmasıdır. Ülke ekonomisinin başarı grafiği finansal sistemin sunduğu hizmetlere büyük oranda bağlantılı olarak ifade edilmektedir. Konu sistem yaklaşımı bağlamında değerlemeye tabi tutulduğunda ise; finansal sistem, hem genel ekonomik yapının hem de diğer alt yapıların istikrarı ve etkinliği açısından da olmazsa olmaz olarak dikkati çekmektedir. Günümüz şartlarında finansal sistemin genel ekonomik şartlar ve diğer tamamlayıcı sistemlerin varlığından ve işleyişinden ayrı düşünülmesi söz konusu değildir (Tunay, 2005:49)

Ekonomik alanlarda performansın istenen seviyede olmasında finansal yapının hayati bir öneme sahiptir. Ekonomik alanda büyümenin temel dinamiklerini üç grupta toplamak mümkündür. Fiziksel donanım, toprak ve insan kaynaklarına yapılan toplam yatırımları içinde bulunduran sermaye birikimi, nüfus artışı ve buna göre şekillenen işgücündeki artış, son olarak da teknolojik ilerlemeler olarak sıralanabilir. Bu sayılanlardan finansal sistem daha çok sermaye birikimi ile doğrudan ilişkilidir. Sermaye birikimi ise; mevcut

gelirlerin belli bir kısmının tasarruf tedbirleri neticesinde gelecekte üretim ve gelirleri artırmak amacıyla yatırım/yatırımlara dönüştürülmesi işlemidir. Ülkeler arasındaki ekonomik büyüme hızlarındaki farklılıklar ülkelerin sahip oldukları kaynakların kullanılmasındaki verimlilik seviyesinden kaynaklanmaktadır. İşte burada finansal yapı ülke ekonomisine fazla yatırımları gündeme getirerek ortalama yatırım verimliliğinde artışları sağlayarak ekonomik büyümenin hızlanmasının önünü açmaktadır. Finansal sistemin ekonomik yapı içerisindeki etkinliğinin varlığı tasarrufları etkin olarak değerlendirmenin yanında teknolojik ilerlemeyi de etkin olarak ekonomik yapıya dâhil etmede itici bir güç olarak kendini göstermektedir (Afşar, 2007:190).

Finansal sistemin ekonomik yapı içerisindeki varlığını hissettirmesi anlamına gelen finansal derinlik, finansal sistemin hangi ölçüde yaygın hale geldiği ve finansal araçların ne kadar yelpazesinin yaygınlaştığını ifade etmektedir. Başka bir anlatımla; bir ekonomideki finansal varlıkların toplamının ulusal gelirlere oranındaki toplam artıştır. Bu anlamıyla finansal derinlik, ekonominin parasal düzeyindeki artışı ifade etmesinin yanında finansal araçların sunduğu hizmetlerin de yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Bu derinlikteki etkinlik, ülke tasarruflarının artmasına, düşük seviyedeki tasarrufların finansal yatırımlara gitmesine ve fonların yüksek riskli ortam olan organize olmamış piyasalardan organize piyasalara doğru akmasına sebep olmaktadır. Finansal sistemin derinleşme kapasitesini ise; ülke ekonomisinin parasallaşma seviyesi ile finansal yapının örgütlenme durumu belirlemektedir (Öcal ve Çolak, 1999:272-273).

Ekonomik gelişmenin istikrarlı bir şekilde seyrinin ana elemanlarından biri de finansal istikrardır. Bu istikrarlı yapının içeriğini de güçlü ve ayakları üzerinde durabilen finansal kurumların sistemdeki varlığı oluşturmaktadır. Finansal istikrarın sürekli gündemde kalması parasal bir ekonomik yapıdan paranın sürekli el değiştirerek ekonomik gelişmeyi tetiklemesi ile mümkün olmaktadır. Bu anlamıyla finansal sistem; parasal sistem, finansal anlaşmalar, finansal müesseseler, iktisadî ilişkiler anlamına gelir. Bu ilişkilerin girift olarak varlığını sürdürmesi ve etkili eşgüdümün varlığı genel ekonomik istikrarın sağlanmasının temellerini oluştururlar. Bu yapının sağlamlığını ise finansal sektördeki kişi ve kuruluşların aralarındaki uyumun kalitesi belirler (Kaya vd., 2012:2)

Finansal sistemin etkinliği noktasında oldukça yetersiz olan ÷lkelerde, bankacılık faaliyetleri yoğun olduğundan finansal gelişmenin öncülüğünü bankacılık sistemi yapar. Fakat finansal sistem gelişmesini sergilemeye başladıkça banka sektöründen başka finansal araçlar da finansal sistemde yer almaya başlarlar (Afşar, 2007:190).

Nitekim yapılan çalışmalarda da genelde bankacılık sektörü ile ilgili ölçütler ilk çalışmalarda göze çarpmaktadır. Bilhassa 1980 sonrasında borsaların sistemde yerini almaya başlamaları ile borsa verileri de çalışmaların içeriğinde değerkeme ölçütleri olarak dikkate alınmaya başlanmıştır (Arestis ve Demetriates, 1997:785).

Çalışmanın bu aşamasında öncelikli olarak banka sektörünün reel piyasalara olan katkılarından ve sonra borsa faaliyetlerinin ekonomik yapıya olan katma değerklerine yer verilecektir.

2.3.1. Bankacılık Sektörünün Reel Sektöre Olan Katkıları

Finansal yapının dolayısıyla da ekonomik sistemin içerisinde olmazsa olmaz olan unsurlardan biri olan banka sektörünün var oluş sebebi onun bünyesinde barındırmış olduğu işlevleridir. Bu işlevleri sayesinde hem kendi varlıklarını idame ettirirler hem de diğer sistemlerle olan etki sahasını diri tutarlar.

Bu işlevleri sıralamak gerekirse;

- Finansal aracılık görevini ifa etmek,
- Piyasada gerekli olan likidite ihtiyacına cevap vermek,
- Kredi taleplerini değerklendirerek sonuçlandırıp takip etmek,
- Asimetrik bilgi sorunlarını ortadan kaldırmak,
- Para politikalarının etkinliğini desteklemek,
- Ekonomik istikrarın devamında rol almak,
- Ölçek ve kapsam ekonomilerinden kendine pay çıkarmak,
- Ödeme sistemlerinin etkin olarak devrede olmasını sağlamak,
- Dış ticaretin finansman açığıını kapatarak ihracatı teşvik etmek şeklinde sıralanabilir.(Ünal: 2014:8).

Yukarıda belirtilen fonksiyonların işlerliği o ÷lke ekonomisine elbette bir takım getirileri olacaktır. Bu da onların günümüz şartlarında alacağı yeni sorumlulukları ile

mümkün olmaktadır. Gelişen ve sürekli değişen finansal yapı ve ekonomik sistem bunu bankalar için zorunlu kılmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi reel sektör ile bankacılık faaliyetlerinin istenen düzeylerde olmasını gerekli kılmaktadır.

Ekonomik gelişme; reel sektörün finansman ihtiyacının bankacılık sektör faaliyetleri ile zamanında ve uygun şartlarda karşılaması ile ivme kazanacaktır. Aşağıda bankacılık sektörünün reel sektör beklentilerine uygun olarak üstlenmesi gereken faaliyetleri ifade edilecektir (Tüsiad: Trhs: 39-66).

2.3.1.1.Bankaların Ortak Verimlilik Artırıcı Tedbirler Alması

Reel sektörün en büyük beklentisi, maliyeti düşük olan kaynağı işletmesine kazandırmaktır. Bunun gerçekleşmesi için ise; bankaların kendilerinin maliyetlerini düşürmeleri ve verimlilik esasına göre faaliyetlerini gerçekleştirmesi beklenmektedir. Gelişen teknolojik alt yapı, bankalara sunduğu hizmet fırsatları hizmet noktalarını (ATM, POS ve kredi kartı uygulamaları gibi) artırarak maliyetlerin düşmesini sağlamakta, verimli çalışmasının ortamını artırmaktadır.

Diğer taraftan bu gelişmeler müşterilere ulaşmadaki zorlukları ortadan kaldırmakla birlikte müşterilerin bankalara ulaşmasının önündeki engeller de bahane olmamaktadır. Bu hizmet ağı beraberinde ucuz ve yaygın hizmet yelpazesi ile reel sektörü kendine çekeceğinden rekabet ortamı kendini gösterecektir. Bu da bankacılık faaliyetlerinin kalitesini artırırken reel sektör için de seçenek şansı ortaya çıkacaktır. Bu etkileşim ise bankacılık sektörünün bağımsız değil ortak girişimlerle maliyetlerini düşürme esasına dayalı hizmet ağı sistemlerini zorunlu hale getirmektedir.

2.3.1.2.Sektörel Bilgi Paylaşımı Ve Değerlemesi

Bankalar açısından riskli krediler, reel sektör açısından da riskli yatırım ortamları ve dönemleri çözüm bekleyen konuların başında gelir. Bu durumun her iki sektör için sorun olmaktan çıkıp çözümün gündeme gelmesi ise riskin tanımlanması, takibi, idaresi ve kontrolü için gerekli olan temel değer sağlıklı bilgidir. Bankacılık sistemi bu bilginin toplandığı yer olarak kabul edilirse, bu bilgilerin riskli yapıyı süzmede ve değerlendirmede kullanılmasının yolları aranmalıdır.

Bu amaçla bilgilerin toplanması, gruplanması, analiz edilerek yorumlanıp paydaşlara ulaşması için mekanizmaların devreye konulması gerekmektedir. Gerek kamu taraflı olsun gerekse de özel teşebbüs kaynaklı olsun bu beklentinin gerçekleşmesi bankacılık sektörünün ülke bazında entegrasyonunun sağlanmasını gündeme getirmektedir. Her bir banka kendi müşterilerinden elde ettiği bilgileri, diğer bankalardan alınan bilgiler, medya ortamından elde edilen bilgileri, kamu otoritesinin almış olduğu tedbirlere ilişkin kararlarla işleyerek tarafların kullanımına açmalıdır. Bu gerçekleştirilirken de kamu ve özel ayrımı yapılmadan bilgilerin ele geçirilmesi ve ulaşılmasında ortak uygulamalara yer verilmelidir.

Reel sektör açısından konuya bakıldığında ucuz kaynakların seçenekleri, kısa zaman diliminde kredilerin elde edilmesi ve ağır teminat beklentilerine gerek kalmadan ulaşılmasına da ortam sağlanmış olacaktır.

2.3.1.3.Bankaların Kurumsal Yönetişim İlkelerine Göre Sistemlerini Kurmaları

Kurumsal yönetim, organizasyonun vizyon, misyon, stratejik düzenlemeler, sistem, örgütsel kültür, liderlik gibi organizasyonun kalıcı aklına ve varlığına ait unsurların kim/kimler tarafından tespit edileceği ve tanzim edileceği sorularına cevap arayan bir yönetim seçeneği olarak ifade edilmektedir (İşcan ve Naktiyok, 2005:127).

Bununla birlikte, kurumsal yönetim, işletmelerin paydaşları ile stratejik yapılanmasını şekillendiren ve kontrol edebilen bir ilişki olmanın yanı sıra (Luo, 2005:2), menfaat gruplarının beklentilerini de dikkate alarak örgütsel stratejik seçenekleri ve üst yönetim faaliyetlerini yönetebilme uygulamaları ile de ilgilenmektedir (Wit and Meyer, 2000:813).

Kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması ile banka yönetiminden ortaklara ve reel sektör paydaşlarına kadar performansın iyileştirilmesi ve denetlenmesi mümkün olacaktır. Bu ilkeler; şeffaflık, hesap verilebilirlik, sorumluluk ve adaletlilik (İşcan, ve Kaygın, 2009: 216). Bu ilkelerin var oluş sebebi ise;

- Çıkar gruplarının hak ve sorumluluk alanlarını belirlemek,
- Banka yönetiminde şeffaflığın sağlanması,
- Yönetim kadrosunda itimadın sağlanması ve artırılması,

- Banka performansını artırarak, istikrarlı büyüme ve kâr oranının sağlanmasıdır (Tanrıverdi, 2006:7).

Özellikle şeffaf idare ve hesap verilebilirlik manipülasyonların önüne geçmede ciddi bir tedbir olarak dikkate alınmalıdır.

Kurumsal yönetim anlayışın yerleştirilmesi ve ona göre yapılanmanın sağlanmasında kalite standartlarının önemi oldukça fazladır. Bu anlamda bir değerlendirilmeye tabi tutulan banka diğer bankalar için bir ilgi merkezi ve rekabet üstünlüğü için bir ölçü olabilecektir. Bu ise beraberinde bankacılık sektörü ile reel sektörün ciddi hizmet paylaşımlarının önünü açacaktır.

2.3.1.4.Güvenilir Risk Ölçüm Yöntemlerinin Etkinliğinin Sağlanması

Bankaların en önemli hizmet alanlarından biri olan kredi sunumlarında, kredi plasman ilkelerine bağlı olursa da kredi tahsis yöntemlerinde “şahsî ve mahallî şartlara göre farklı değerlendirme riskleri” bulunmaktadır. Bu duruma göre esnekliğin sağlanamaması riskin etkinliğini kontrolsüz hale getirebilmektedir.

Risk derecelendirme yöntemlerinin uygulanma kapasitesi banka ve onların müşterileri olan reel sektörün riskli ortamdaki durumunu analiz etmede oldukça önemli katkıları olmaktadır. Bu risk derecelendirme teknikleri risklerin çeşitlerine göre isimlendirilmektedir. Öncelikli olarak risk çeşitlerinin tanımları sonra ise risk ölçüm yaklaşımlarına yer verilecektir (Ankara Ticaret Odası: 2007: 22-30).

Kredi riski: bankaların kısa ve orta vadeli verdikleri kredilerin ya hiç geri dönmemesi ya da tahsil süresinin gecikmesi durumunda bankaların uğrayacağı zararların toplamıdır

Piyasa Riski: Finansal piyasaların yapısından beslenen faiz oranlarında ve döviz kurlarında meydana gelen ortamın bankaların zarara uğraması ya da sermayelerini ellerine geçirememeleri durumudur.

Operasyonel Risk: Bankaların yapısındaki işlem süreçlerinin verimli çalışmaması, insan kaynaklarının ve dış kaynaklı nedenlerle bankaların zarara uğrama ortamı anlamına gelmektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi sırası ile risk ölçüm yöntemlerini açıklamak yerinde olacaktır.

Aşağıdaki yöntemler aynı zamanda piyasa risklerinin de ölçülmesi için geçerlidir.

Standart Yaklaşım: Bağımsız dışsal derecelendirme kuruluşları olan Standart&Poors, Moody's, Fitch gibi kuruluşların derecelendirmeleri kullanılarak varlıkların risk ölçülerinin yapıldığı yöntemdir.

Ayrıca bu yaklaşımda risk ölçülmesi yapılırken OECD'nin belirlemiş olduğu ihracat kredi kuruluşları puanları da dışsal derecelendirmelere bir seçenek sunmaktadır.

İçsel Derecelendirme Yaklaşımı: Bankaların varlıkların risk ağırlığını, risk ağırlığı fonksiyonuna bağlı olarak özel ölçümler aracılığıyla kendileri içsel olarak hesaplayacaklardır.

Varlıkların risk ağırlığı = Temerrüt halinde risk tutarı x f (Temerrüt olasılığı, Temerrüt halinde kayıp oranı, Vade) formülü bu ölçümlemede yardımcı olmaktadır.

Operasyonel Riskin Ölçülmesi: Yukarıdaki hesaplamalar Basel I'de yer almasına karşın aşağıdakiler ise Basel II'de ilk defa yer almıştır.

Temel Gösterge Yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre risk sermayesi üç yıllık brüt gelirin %15'i olarak hesaplanmaktadır.

Standart Yaklaşım: Bu yaklaşımda, Operasyonel risk sermayesi = Faaliyet alanı başına düşen brüt gelir x β olarak formüleleştirilmiştir. β kat sayısı düzenleyici kurumun belirlemiş olduğu bir yüzdedir.

Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları: Bu ölçümleme tekniği ise operasyonel risk ölçüm sistemlerini kurmuş olan bankaların geliştirmiş oldukları bir tekniktir. Bu sistemde ölçümleme yapabilmek için bankaların en az üç yıllık faaliyetinin olması gerekmektedir. Bu ölçümlemede gerekli olan sekiz faaliyet alanı verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar ise; bireysel bankacılık, ticari bankacılık, ödeme ve uzlaştırma, ticaret ve satış, kurumsal finans, acentelik faaliyetleri, bireysel komisyonculuk ve varlık yönetimidir.

Riskinin bankalar kanalıyla objektif yöntemlerle ölçümlendiğini kabul eden müşteriler, mali pozisyonlarını iyileştirmeye yönelik tedbirler almaya çalışacaklardır. Bu etkileşim ise hem bankaları hem de müşterilerini riske karşı duyarlı ve tedbirli olmakta canlı tutacaktır.

2.3.1.5.Beklenmeyen Risklere Karşı Sigorta Hizmetlerinden Yararlanma

Küreselleşen ekonomik sistemlerde riske karşı önlem alma yöntemlerine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle finansal türev ürünleri olan forward, futures, opsiyon ve swap gibi yöntemler riskleri ortadan kaldırmak veya ters pozisyon almakla tedbirli davranmak söz konusudur. Banka ve diğer finansal kurumları, müşterilerini türev ürünler konusunda bilgilendirerek riskli durumlarda çözüm yollarının ellerinin altında bilmelerini sağlamak gerekir. Bu aynı zamanda finansal türev ürün hizmetlerinin de tanıtımı anlamına gelmektedir. Bu sayede tüm taraflar kayıp oranlarını bu çözümlere yaklaşımlarına göre şekillenmesi gerektiğini bilecekler ve riskli durum da kademeli olarak azalmaya başlayacaktır.

2.3.1.6.Basın İle İlişkilerin Halkla İlişkiler Boyutunda Olması

Bankacılık hizmetlerinin temelini oluşturan cazibe kendisine duyulan güvenle oluşan ortamdır. Bu ortamın her zaman korunması ve sürdürülmesi ise bankanın kamuoyundaki konumu ile direkt olarak ilgilidir. Bu güven ortamının korunması ve sürdürülmesi ise, bankaları haber yapan basın görevlileri ya da kuruluşları ile doğrudan ilişkilidir. Bankacılık konusunda yeterli bilgisi olmamasının yanında teknik olarak da o sektörün seyrini algılamakta yetersiz olan basın mensuplarının elbette istemeden de olsa kamuoyunu ya da özellikle yatırımcıları tedirgin edici haberleri olması muhtemeldir. Bu gibi durumların ortaya çıkmaması ve gerçekleşen olumsuz gelişmelerin kamuoyundaki etkilerinin silinmesi ya da düzeltilmesi ise, bu iki sektörün koordineli bir şekilde hareket etmesi ile mümkün olacaktır.

Bu durumun istenen düzeyde olması için aşağıdaki belirtilen konuların hassasiyetle uygulanması gerekmektedir.

- Bankacılıkta gerek faaliyetlere gerekse de bankanın genel durumuna ilişkin güven tesis edici bilgilerin verilmesi gerekir.

- Bankanın potansiyel müşterilerinin beklenti içerisinde oldukları konular, varsa yeni istekleri ve yine varsa tepkileri alınmaya çalışılmalıdır.
- Doğru bilgi verme sadece bankaların kredi kampanyaları, faiz oranları gibi konuları kapsamamalıdır. Bunun yanında banka çalışanlarının yaygın sorumluluk ve dürüstlük ilkelerine göre çalışma içeriklerini gerçekleştirmeleri gerekir.
- Bankaların basınla ilişkisi bir olayı ya da durumu çözmek adına değil uzun vadeli ve sürekli olması gereken bir uygulama olarak kabul edilip uygulaması gerekmektedir.
- Belki de hizmet içi eğitim faaliyetlerine en fazla kaynak ayıran bankalar, bu eğitimlerin kendilerine geri dönüşünün olabilmesi için iletişim, halka ilişkiler ve müşteri ilişkileri konularında odaklanan bir içeriğe sahip olması gerekir.
- Yatırımcıların güvenini sağlamak ve kendilerine tasarrufların akışını gerçekleştirmek için başta sosyal sorumluluk, sponsorluk, kültür, sanat ve spora destek sağlama durumunda olup sosyal fayda kriterine göre hizmet sunan bir banka görünümü oluşturulmalıdır.
- Söz konusu yetişmiş olan banka personelinin kazanımlarının sadece müşterilere sergilenmesi gereken kazanımlar değil aynı zamanda kurum içinde de her an uygulamada olan değerler olmalıdır. Belki de bu meslekî değerler öncelikli olarak kurum içi çalışanlar arasında uygulanmalıdır. Aksi durumda bu samimiyetten uzak bir davranış olarak kendini gösterir (Özdemir, 2012:8-10).

2.3.1.7.Kobilerin Risk Sermayesi Sistemi İle ve Finansman Dışındaki Alanlarda Desteklenmesi

Ülke ekonomilerinde oldukça yoğun bir şekilde hizmet veren fakat ilk ve sonraki yatırımlarda bankanın sağladığı kredilerden faydalanma oranı oldukça düşük olan KOBİ'lerin sermaye piyasasından faydalanmaları için yeni sistemler uygulanmalıdır. Geleneksel finansal sistem, yeni teknolojilerin ve daha piyasada kabul edilebilirlik seviyesi netleşmemiş ürün ve hizmetlerin belirsizlik arz etmelerinden dolayı uygun değildir. Bu özellik ise küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ve sanayi dallarının gelişmesine mani olmaktadır. Bunun çözümü ise finansal sisteme inovasyonun sağlanmasını gerçekleştirmek için alternatif finansman uygulamalarının dâhil edilmesi

gerekmektedir. Yeni, tamamlayıcı ve genişleyici ileri teknoloji yatırımların finansmanında bu alternatiflerden biri risk sermayesidir.

Risk seviyesi yüksek olan yeni kobilerin finansmanında bankaların faydalı olabileceği risk sermayesi girişimin üç farklı evresinde kullanılabilir:

- **Çekirdek Sermayesi:** Yeni ürün oluşturma, araştırma geliştirme gibi aşamalarda devreye girebilir. Burada firma daha ortada yoktur.
- **Başlangıç sermayesi:** İlk üretimin gerçekleştirilmesi ve pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için kullanılabilecek olan sermayedir.
- **Genişleme Sermayesi:** Zaman içerisinde ortaya çıkacak olan kapasitenin artırılması, yeni Pazar ve pazarlama kanallarının uygulanmasına ihtiyaç duyulması ve ar-ge faaliyetleri gibi büyüme endeksli girişimlerde gündeme gelebilecek bir risk sermayesidir (Tüsiad, Trhs:55).

Ellerinde finansal kaynak bulunduran bankalar risk sermayesi hesaplamaları ile kendileri açısından fırsat sunabilecek teşebbüsleri desteklemeleri reel ekonomiyi canlandıracaktır.

Bankalar reel ekonomi aktörlerine sadece finansal anlamda değil bunun yanında farklı alanlarda çözüm seçenekleri ve danışmanlık hizmetleri de verebilirler. Bilgisayar destekli yönetim faaliyetlerinin uygulanması, e-ticaret gibi elektronik ortamda olmalarını teşvik etme, girişimler arasında birbirlerinin uzmanlıklarından faydalanması için işbirliği geliştirme, yeni finansman kaynakları uygulamalarından haberdar etme, mali tabloların analizi konusunda eğitimler verme ve işletme faaliyetlerinin verimli olması için rehberlik anlamında seminerler düzenlemek bu faaliyetlere örnek olarak verilebilir.

Özellikle e-ticaret konusunda işletmelere ciddi katkı sağlamaları bankaların en önemli reel sektörle dayanışma konuları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte e-bankacılık konularında da hem kendileri için hem de teşebbüsler için alt yapıların oluşturulması, özellikle de güvenli e-bankacılık ortamlarının oluşturulması ile işletmelerin maliyetleri aşağıya çekilebileceği gibi bankaların da maliyet havuzlarında ciddi düşüşler olacaktır.

2.3.1.8. Verimlilik Ölçüm Sistemleri Geliştirilmesi

Bankaların performanslarının ölçülmesi neticesinde verimlilikleri hakkında bilgiler elde edilebilir. Bu bilgiler genelde müşteri temelli olmasının yanında bankaların faaliyetlerinin performansları da olabilir. Bu kapsamda yapılan verimlilik analizleri bankaların organizasyonlarında ve hizmet yelpazelerinde yenileme açılımlarına da kapı açabilecektir.

Bankaların verimlilik analizleri neticesinde sergiledikleri performans artışları neticede müşterilere düşük maliyetle hizmet sunma, ucuz kaynak seçenekleri sağlama gibi dolaylı olarak reel piyasalara yansımaları olacaktır.

2.3.2. Menkul Kıymet Borsalarının Reel Ekonomiye Katkıları

Menkul kıymet piyasaları hisse senetleri ve tahvil gibi yatırım araçlarının işlem görmüş olduğu ve borç verenlerle borç alanların direkt olarak karşılaştığı bir pazardır. Borsaların şeffaf olmaları ve standart ilkelere bağlı olarak çalışmaları şartları ile ekonomilerin gelişmesi için uygun ortam hazır hale getirilmiş olur.

Ekonomik sahada bulunan aktörlerin başında gelen menkul kıymet borsaları işlem gördüğü ülkeye sağlamış olduğu kayda değer katkıları söz konusudur. Bunlar;

- Bankalardan alınan risk derecesi yüksek ve aynı zamanda kısa vadeli olan krediler yerine risk seviyesi düşük ve uzun vadeli kaynak tedariki bu piyasadaki tedarik edilebilmektedir.
- Bu pazarların varlığı ile en az birey tasarruflarının dahi reel sektörlere kaynak olarak transferi sağlanması gerçekleştirilerek ekonomik gelişmeye bir kaldıraç görevi görmesi sağlanmaktadır.
- Tasarruflardaki atıl fonların reel ekonomiye aktarılmasıyla efektif finansman kaynağı kullanımı sağlanmış olacaktır (Kar ve Ağır: 2006:16).

Menkul kıymet borsalarından beklenen bu katkıların gerçekleşmesi ise kendisinden beklenen işlevleri ile mümkün olmaktadır. Bu fonksiyonları Büker ve arkadaşları (1997:455-457); likidite tedariki, tasarrufları atıl olmaktan kurtarmak, piyasada fiyatların oluşumuna zemin oluşturmak, güven esaslı işlemleri artırmak, mülkiyeti tabana yayarak her insanı ekonominin bir çarkı haline getirmek, ekonomide barometre

rolünü üstlenmek ve sermayenin ekonomide sürekli çimento görevini ifa etmesini hızlandırmak olarak belirtmişlerdir.

Bankaların reel sektöre olan etkisinden daha fazla menkul kıymet pazarlarının sağladığını rahatlıkla ifade edilebilir. Çünkü bir ekonomide sermayenin hareketliliği ve riskin dağılma kapasitesi menkul kıymet pazarlarının faaliyetleri ile mümkün hale gelmektedir (Arestis ve Demetriades: 1997:785).

Kar ve Ağır (2006:18-21), menkul kıymet borsalarının yapılan araştırmalardan hareketle en az aşağıdaki altı işlevi ile reel ekonomiyi etkilemesinin söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir.

2.3.2.1.Likidite Fonksiyonu

Menkul kıymet borsaları uzun vadeli tasarrufların transferinde görev aldıkları için işletmelerin likidite seviyesine uygun ortam sunmaktadırlar. Çünkü tasarruf sahipleri uzun vadede yatırımlarının kontrolünü ellerinde tutamayacaklarından bir şekilde bu kontrolün sahibi olmak isterler. Diğer taraftan da reel sektör sahipleri de daima çıkaracakları hisse senetleri ile yatırımlarına kaynak temin etmek isterler. İşte tasarruf sahiplerine tasarruflarını kârlı ve kontrol altında tutma imkânı veren ve işletme sahipleri için de uzun vadeli kaynak temininde imkân sağlayan uygulamalar menkul kıymet pazarlarında söz konusu olmaktadır (Müslümov, 1998:46).

Bu piyasalarda ihraç edilen menkul kıymeti her an almak ve satmak mümkün olacağından menkul kıymetin el değiştirme hızı artırılmış yani likiditeye her an dönme imkânı sağlanmış olur (İmkb:2008:10).

2.3.2.2.Sermayeyi Tabana Yayma İşlevi

Ellerindeki tasarrufları değerlendirmek isteyen milyonlarca kişi istedikleri sektörlerin menkul kıymetlerine yatırım yapmaya ve getirilerinden faydalanmaya ancak bu pazarlar sayesinde kavuşurlar. Bu uygulama aslında bu pazarların sosyalleşme seviyesini ve kabul edilebilirlik durumunu artırmaktadır. Bu yapının sağlıklı çalışması şeffaflık ve demokratikleşme ile mümkün olmaktadır. Halka açık olarak rol alan şirketler piyasaya doğru bilgi vererek menkul kıymetlerine olan talebin yönünü etkilemek isterler. Bu ise reel sektörün sosyalleşmesi sonucunu ortaya çıkarır (Demirel, 2009:31).

2.3.2.3.Risk Farklılaştırması

Elindeki fonları hem değerlendirmek hem de riskin olabildiğince dağıtılmış olduğu bir ortamda olmasını isteyen tasarruf sahiplerinin bu beklentisine menkul kıymet pazarlarının çeşenekli menkul kıymetleri cevap vereceği anlaşılır bir durumdur.

2.3.2.4.Bilgi Yönetimi ve İşletme Denetimi

Borsalar üye olan işletmelerin bilgilerini halkla paylaşarak yatırımların daha sağlıklı ve verimli yapılmasının temeli atılmış olur. Elleriindeki yatırım bilgileri ile işletmelerin hisse senetleri hakkındaki bilgiler yatırımların daha reel yapılmasına imkân sağlamış olur.

Etkin menkul kıymet pazarları, işletme yönetiminin başarısının hisse senetlerinin performanslarıyla doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Bu durum ise, işletme yöneticileri ile ortaklarının daha da bilinçli bir şekilde bir araya gelmelerini ve işletmenin başarısı için faaliyette bulunmayı zorunlu kılar. Bu durum da ülke ekonomisinin gelişme trendindeki ivmesini artırır. (Kar ve Ağır: 2006:20).

Bu pazarda işlem görebilecek olan işletme hisse senetleri borsa tarafından belli şartları taşıyan işletmeler için söz konusu olabilecektir. Bu durumda da şirketler sürekli gözetim ve kontrol altındadırlar. Elde edilen bilgiler yatırımcıların korunması için en kısa sürede kamuoyu ile paylaşılır ((İMKB, 2008:10).

2.3.2.5.Tasarruf Birikimini Hızlandırma İşlevi

Amacına uygun faaliyetlerini ifa eden menkul kıymet pazarları tasarrufların piyasaya akması için bir cazibe merkezi durumundadır. Bu tasarrufların yatırımlarla buluşması ile de ekonomik büyüme belli bir seviyeye doğru ilerlemeye başlayacaktır.

2.3.2.6.Ekonomik Gösterge İşlevi

Menkul kıymet borsaları ekonomik dalgalanmaları aşırı hassas olan pazarlardır. Yatırımcılar borsadaki değerlendirme rakamlarına bakarak daha doğru yatırım yapma kararlarını vermede bu rakamları dikkate almaktadırlar.

Özellikle para piyasasındaki değişimler, döviz kurlarındaki hareketlilik ve siyasi hayattaki devingenlik etkilerini ilk önce bu piyasada hissettirir. Bu anlamda borsadaki

temel endeksler makro ekonomik analizlerde dikkate alınması gereken en temel değerlendirme taşlarıdır (İnağ, 1994:342).

2.3.2.7.Sermayenin Mobilitesini Sağlama ve Reel sektörde Yapısal Değişikliği Kolaylaştırma Fonksiyonu

Ekonomi büyüme kaydederken bir sektör ya da firma yıldız olma durumuna gelebilir. Bu da sermayenin hareketliliğini hızlandıracak bir unsur olarak ortaya çıkar. Sermaye verimli kanallarla buluşacağı için kaynaklar o ülke için verimli bir şekilde kullanılır hale gelecektir.

Diğer taraftan zayıf olan firmaların hisse senetleri güçlü firmalar tarafından düşük bedellerle alınarak reel sektörde yapısal dönüşüm de gerçekleşmiş olacaktır. Başarısız olan ve kötü yönetilen işletmelerde böylece sistemden elimine edilecektir (Demirel, 2009:33-34).

Yukarıda belirtilen fonksiyonlar yerine getirildikçe ilgili ülke ekonomisi de gelişme trendindeki yerini almaya başlayacaktır. Bu durumda aşağıdaki ekonomik etkileri menkul kıymet pazarların o ülke ekonomisine olası katkıları olarak sıralamak mümkün olacaktır:

- Zaman, zaman gündeme gelebilecek ekonomik krizlerde en çabuk etkilenecek sektör bankacılık sektörüdür. Ekonominin bu ayağında meydana gelecek bir aksaklık ekonomideki aktörlerin ekonomik faaliyetlerini aksatacağı ya da tahribat yapacağı sonucuna ulaşılabilir. Sermaye piyasası ve kurumlarının sağlıklı çalışmış olduğu ekonomilerde ise bu aksaklıklar ve tahribat kısa sürede devre dışı tutulması söz konusu olmaktadır. Bu da sermayenin sürekli el değiştirdiği menkul kıymetlerin pazarlanması ile sağlanmaktadır.
- Menkul kıymetler pazarında sistemde olan organize olmuş piyasalar aracılığıyla reel sektörün ihtiyaç duyduğu fon miktarı hızlı, güvenilir ve düşük maliyetlerle gerçekleştirme imkânını elde etmiş olacaktır.
- Makro ekonomik durum değerlendirmelerinde ekonomik göstergelerden biri olan menkul kıymet pazarları en önemli katkıyı sağlayan unsur olarak dikkate alınır.
- Likidite sıkıntısının ortadan kaldırılmasında en önemli merkez olarak dikkat çekmektedir.

- Gelişmişlik derecesine bağlı olarak ilgili ülke sermaye pazarları yapılandıkları teknolojik imkânlarla bağlı olarak uluslararası sermaye sistemine de entegre olmakta zorluk çekmeyerek uluslararası fırsatları ilgili ülke lehine çevirmeye aracılık eder.
- Halka açık ve menkul kıymet pazarına kote edilen şirket yelpazesinin genişlemesi ile şirket sayılarının artması sayesinde kayıt dışılık azalma eğilimi gösterip ülke ekonomisinin gerçek değerleri ortaya çıkacaktır.
- Dünya çapında uygulanan kamuoyunu aydınlatma, şeffaflık, yatırımcıların haklarını koruma gibi uygulama prensipleri ile sisteme kayıtlı şirketlerin de bu prensiplere göre kendilerini gözden geçirmelerini sağlamış böylece ülke genelinde şirketlerin yönetiminde daha verimli ve ekonomik hayata kalıcı katkılar sağlayacak duruma gelmeleri sağlanmaktadır.
- Daha önceleri sermaye yatırım yeri olarak sadece banka ve getirisi olarak da faiz söz konusu iken bu pazarlar sayesinde hem daha fazla seçenek hem de risk-getiri oranına göre daha fazla kâr payı beklentisi doğmuştur.
- Menkul kıymet pazarlarında finansal aracı kurumlar sadece satın alma ya da birleşme şeklinde görev yapmamaktadırlar. Bunların yanında halka arz, finansal ortaklık ve özelleştirme danışmanlığı gibi konularda da hizmet sundukları için ülke reel ekonomisinin vazgeçilmez kurumları durumuna yükselmişlerdir.
- Sermaye piyasalarının ülke içinde ve uluslararası sahada başarılı olması, beraberinde istihdamın artırılmasını da getirecektir. Hem üretim faktörleri sisteme dâhil edilirken özellikle hem bu pazarda hem de reel sektör yapılanmasında işsizliğin önlenmesi noktasında da bir fayda temin edecek konumda bulunacaktır (TOBB, 2008:3-12).

2.4. Uluslararası Finansal Piyasaların Reel Piyasalara Etkileri

Finansal piyasaların özellikle uluslararası pazarların ekonomik büyüme olarak ülke ekonomisine yansımaları üretimin reel olarak artış göstermesidir. Üretim; fiziksel sermaye, insan kaynakları, teknoloji, tabii kaynaklar gibi üretim faktörlerinin devreye girmesi ile ortaya çıkan bir ekonomik faaliyettir. Bu faaliyetin hacminin ve verimliliğinin ekonomik büyümeye olan katkısının en önemli ayağını ise finansal piyasalardan gelecek olan kaynaklar oluşturmaktadır.

Özellikle uluslararası kaynakların ülke ekonomisine akış göstermesi o ülke ekonomisinin uluslararası finansal piyasalara uyumlu olması ile doğrudan ilişkilidir. Bu sisteme uyum sağlamanın en temel şartı ise ülke ekonomisinin güvenilirlik derecesidir. Bu güvenilirliğin en temel göstergesi ise, reel ekonomik göstergelerin verdiği ekonomik seyirdir. Bu göstergelerin olumlu oluşması ise uluslararası sermayenin reel ekonomide kullanılma kapasitesi ile doğrudan bağlantılıdır.

Küreselleşen ekonomik düzende ve serbestleşen finansal sistemde devrede olan sermaye transferleri; özel sermaye hareketleri, diğer sermaye hareketleri ve resmi sermaye hareketleri olarak ifade edilebilir. Diğer taraftan özel kısımdaki sermayeler de doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları olarak iki şekilde alt kısma ayrılabilir.

Doğrudan sermaye yatırımları; bir ülkede bir işletmeyi satın almak, yeni kurulmuş bir işletmeye kuruluş sermayesi desteği vermek, mevcut bir işletmenin sermayesini artırmak şeklinde yapılan ve sermayeye ilave olarak teknoloji, işletme bilgisi ve denetim yetkisini de beraberinde getiren uzun vadeli yatırımlar olarak ifade edilebilir (Çetin, 2008:7).

Portföy yatırımları ise; menkul kıymetlerin satın alınması ile ülkeye transfer edilen sermaye olarak ifade edilmekte ve faiz-gelir artışı beklentisi ile söz konusu yatırımlar gerçekleşmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2011: 365).

Diğer sermaye yatırımları; bankaların, kamu sektör firmalarının ve özel şirketlerin uluslararası mali kuruluşlardan, yabancı devletlerden aldıkları uzun vadeli sermaye yatırımları ile vadesi bir yıla kadar olan resmi ve özel nitelikteki uluslararası sermaye aktarımları olarak bilinen ve genelde finansal aktiflerin yüksek getirilerinin olabileceği ve faiz-kur arbitrajından faydalanmak için gerçekleşen kısa vadeli sermaye yatırımlarıdır (Çetin, 2008:21).

Resmi sermaye yatırımları, genel anlamda ülkelerin kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek amacı ile başvurdukları kaynaklar olduğu için kalkınma kredileri ya da dış yardımlar olarak da ifade edilmektedir. Bu çeşit sermaye transferleri resmi otoritelerin devrede olması ve yönlendirmeleri ile gerçekleşmekte olup piyasa şartlarından azade faiz oranı düşük ve uzun vadeli krediler olarak uygulamada yerini almaktadır (Pazarcık vd., 1989: 16).

Finansal serbestleşme hareketleri neticesinde meydana gelen uluslararası sermaye hareketlerinin genel anlamda olumlu ve olumsuz etkileri olabilecek kapasitesi vardır.

Olumsuz etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (İnandım, 2005:12-13):

- Sermayede meydana gelen hareketlilik genelde arbitraj kazancını takip eden ve spekülatif nitelikli para hareketleri olarak gerçekleştiği için kısa vadeli ve hareketlilik göstermektedir. Bu da firmaların her an likidite düzenini bozacak etki oluşturabilir. Bu beklenmedik ve sürekli hareketlilik belli bir hacmi aşınca ekonomik krizlerin davetçisi olabilecek bir netice ortaya çıkarabilir.
- Sermaye transferlerinin gerçekleşmesinde resmi kanalların devrede olması yerine daha çok uluslararası piyasalar yer almaya başlamıştır. Böylece sermaye hareketlerinde ulusal ekonomilerin makro dengeleri göz ardı edilerek uluslararası piyasalarda söz sahibi olan ülkelerin uluslararası piyasalarda etkin olmasının yolu açılmıştır.
- Arbitraj kazancına endeksli sermaye hareketleri, bu hareketliliğin yönünü geliştirmekte olan ülkelerde şekillenen finans pazarlarına doğru akmasına sebep olmuştur. Bu da milletlerarası sermayenin belli yerlerde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum da hem dünyadaki gelir dağılımının dengesizliğinin artmasına, diğer taraftan da sermayenin yoğun şekilde biriktiği ülkelerde her an finansal bir saldırının yapılabileceği bir ortamın şekillenmesine sebep olmuştur.

Diğer taraftan da uluslararası sermaye transferlerinin ülkelere sağladığı olumlu etkilerini de ana hatları ile şu şekilde sıralamak mümkündür (Güneş, 2007:13):

- Ülkeye gelen yabancı sermaye ülkenin yatırımlarını artıracaktır. Bu ise yatırımlar ile tüketim harcamalarındaki dalgalanmalara bağlı olarak çıkabilecek riskleri ortadan kaldırabilecek potansiyele sahiptir.
- Yabancı sermaye transferi beraberinde finansal ve reel piyasalara ilişkin bilginin de transferini de hızlandıracaktır. Bununla birlikte sermaye transfer eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteği de o ülkenin yanında olabilecektir. Çünkü kendi ülkesinin yatırımcısını düşünen ülkeler ilgili ülke ile siyasi ve ekonomik anlamda birlikte hareket etmeyi düşüneceklerdir. Ülkenin dış piyasalara açılımı, tanıtımı ve insan kaynaklarının gelişen pazarlara göre yetiştirilmesi bu uluslararası sermaye hareketliliğinin etkileşimi ile daha hızlı gerçekleşebilecektir.

Konuyu uluslararası sermaye ihraç eden ve ithal eden ülkeler açısından değerlemek gerekmektedir. İhraç eden ülkeler açısından önemi:

- Gereğinden fazla biriken sermaye tasarruflarının ülkede enflasyonist baskı oluşturmalarının önüne geçilmiş olacak ve değerlendirilmesi için uluslararası fırsatlardan faydalanılmış olunacaktır.
- Farklı sektör ve ülkelerde yatırım çeşitlendirmesi gerçekleştirilerek sermayenin taşıdığı risk dağıtılmış olacaktır.
- Hükümetler siyasî kararlar alırken bu hareketliliğin yeri ve hacmi etkin olarak kendini gösterecektir.
- Ülke içerisindeki yatırım kaynaklı vergi ve kısıtlamalardan uluslararası piyasaların sundukları avantajlarla kurtulmuş olacaklardır.
- Özellikle doğrudan yatırımlar kanalıyla elde bulunan eski teknoloji diğer ülkelere yönlendirilerek katma değer üretmesinin yolu açılmış olacaktır.
- Yatırımın gerçekleştiği ülkelerde sendikal faaliyetlerin azlığı ile işgücü maliyetlerinin düşük olması yatırımcı için cazip bir ortam olarak değerlendirilmektedir.
- Hammadde yoğun yere yatırım yapılırsa hammadde taşımacılık giderlerinden uzaklaşmış olunacaktır.
- Uluslararası sermayedarların piyasayı ve müşterileri daha kolay bir şekilde takibine imkân sağlanmış olacaktır.
- Kendi ülkesine yatırım yapılması için çıkarılan teşvik politikaları uluslararası yatırımcılar için değerlendirilmesi gereken fırsatlar olarak değerlendirilecektir.
- Genellikle yatırımcıların teknolojik seviyeleri yatırım yapılan ülkenin seviyesinden üstün olabileceğinden Pazar payındaki etkinliği ve rekabetçi gücü artacak seviyede olacaktır (Ekinci, 2005:13).

Uluslararası sermaye ithal eden ülkeler açısından yabancı yatırımların önemi ise:

- Özellikle doğrudan yabancı sermaye kabul eden ülkeler açısından kriz dönemlerinde akışkan özellikleri olmadığından ülkeyi terk etmeleri kolay gerçekleşmemektedir.
- Gerçekleştirilecek kalkınma hamlelerinin temelini teşkil eden yatırımlar ülkenin kendi kapasitelerine göre değil uluslararası sermayenin fırsatlarına göre daha fazla olacak ve reel ekonomi canlanacaktır.

- Yeni iş kollarının ekonomik sistemde yer alması istihdam sorunun çözümünde bir çare olacaktır.
- Yabancı yatırımların teknolojik anlamda gerçekleşmesi, ileri teknoloji transferini hızlandırma niteliğine sahiptir. Bu ise teknolojik içselleştirmeyi beraberinde gerçekleştirecektir. Bu gelişme ise ar-ge faaliyetlerinin hızlandırılmasını tetikleyerek, teknoloji üretimi için alt yapının oluşmasına zemin oluşturacaktır.
- Uluslararası işgücü niteliğinde bir gelişme olacak bu ise çalışanların emeklerinin küresel değer bulmasına sebep olacaktır.
- Sermaye transferleri beraberinde üretim bilgisi ve yönetim beceri ilkelerini de getireceğinden bu bilgilerin transfer maliyetlerini düşürücü etki oluşturacaktır.
- Yabancı sermayenin piyasada etkin olması için rekabet ortamı ortaya çıkacaktır. Bu ortam ise tüketicilerin lehine ücretlerde, kalitede ve ürün çeşitlendirilmesinde kendini göstereceği için tüketici refahı artacaktır.
- Ülke halkının refah seviyesinin artması hizmet sektörünün reel piyasada yapılanmasını hızlandıracaktır. Halkın küresel anlamda geline temel insan hakları ve özgürlükleri konusunda bilinçlenmesini sağlayacak ve beklentilerine cevap verecek siyasî organizasyonları yönetime getireceklerdir (Ekinci,2005:15).

BÖLÜM III: DİNİ KAYNAKLARIN FİNANSAL PİYASALARA BAKIŞI

Çalışmanın bu başlığı altında uluslararası finansal piyasalara din kaynaklarının bakışı değinilecektir. Ancak konunun çok yönlü olması, ekonomik sistem ile yakından ilişkili olması ve uluslararası finansal piyasaların da ekonomik sistemin bir alt başlığı olması sebebiyle genelde dinlerin ekonomi ile, özelde ise finansal piyasalarla olan ilişkisinden bahsedilecektir. Bununla birlikte yer yer dinlerin finansal piyasaların içeriği hakkındaki uygulamaları ve verilerinden de konu bağlamında yer verilecektir. Konuyu bu bağlamda açıklamayı zorunlu kılan husus ise ekonomi denilen olgunun finansal piyasalardan soyutlanamamasıdır.

Ekonomik hayatın üç temel unsuru vardır, bunlar; alıcı, satıcı ve değişime tabi olan mal ve hizmetlerdir. Alım satım konu olan unsurların özelliğine göre ekonomiyi meydana getiren sistemler de ikiye ayrılır. Bunlar ise; alım satımda devreye giren unsurlar eğer mamul ve hizmetler ile üretim faktörleri ise “reel piyasalar”, eğer alım satımda finansal araçlar devreye giriyorsa “finansal piyasalar” olmaktadır. Reel piyasalar da kendi içinde “mal ve hizmet piyasası”, üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasalar olarak da “faktör piyasaları” olarak sınıflandırılmaktadır. (Aydın, 2009: 3)

Diğer taraftan finansal sistem, ekonomik sistemin en temel alt sistemidir. Bunun ana sebebi ise işletmelerin ihtiyaç duydukları fon talepleri bu sistemin döngüsüne göre karşılanmaktadır. Günümüz ekonomik şartlarında ekonominin başarısı finansal sistemin çalışmasına ve başarısına bağlı olmaktadır. Bir ülkenin yatırıma cazibe merkezi olması, finansal göstergelere bağlı olarak şekillenmektedir. Bununla birlikte finansal sisteminin istikrarı ve olumlu izlenimler sunması, alt finansal sistemler ile genel ekonomik sistemin kararlı bir duruş sergilemesi ile etkin bir faaliyet hacmini zorunlu hale getirmektedir (Tunay, 2005: 49).

3.1. Dinler ve Ekonomi

Her toplumun öyle ya da böyle mutlaka bir ekonomik hayatı olduğuna göre yaşam standartlarının oluşmasında temel fonksiyonu olan dinlerin, ekonomik hayatı etkilememesi düşünülmemelidir.

Çalışmanın bu aşamasında dünya dinleri özellikle de semavî din olarak ifade edilen dinlerin ekonomik hayata bakışlarına yer verilecektir. Mümkün mertebe de bu dinlerin kendi kutsal metinlerinin verileri referans alınacaktır.

Çalışmanın esas başlığı uluslararası finansal piyasalar olduğuna göre konunun küreselleşme bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Her bir din kendini – Yahudilik istisna- bütün insanların ortak inanç sistemi olarak kabul eder. Bu beklenti ise o dinin bütün insanlara her konuda çözüm sunmasını gerekli kılar. Eğer bir din insanların şekillendirmiş olduğu yapıya sahipse, bölgesel bir olgu ise ve belirli bir döneme aitse bu dinsel yapıların her beklentiye cevap vermesi mümkün değildir. Belirtildiği gibi din kendini uluslararası olarak görür ama mesajları uluslararası gelişmelere mesajlar sunacak potansiyelde olmayabilir. Bu sebeple din semavi yani bölgesellikten ve dönemsellikten uzak ise o kadar uluslararası ekonomik gelişmelere de mesajları içerecektir.

Özellikle küreselleşme olgusunun her şeyi ile kendini gösterdiği güncel şartlarda çözüm bekleyen konuların çokluğu, hareket serbestliği arzu eden insanlara, dinî referanslardan cevaplar sunmayı gerekli kılmaktadır.

3.1.1. İlkel Topumlarda Din ve Ekonomi

İlkelden kasıt ilk toplumlardır. Yani ilkel toplumların da kendilerine göre bir buluşları ve ilerleme evreleri olmuştur. İlk insan olarak Hz. Âdem kabul edilirse ve O'nun da eşyanın isimlerini bilmesi ve kendisine on sayfalık bir yazılı metin gönderilmesi göstermektedir ki daha ilk insandan beri bir sosyal düzen için tecrübelerle dayalı değil, dine dayalı düzenlemelerin varlığı görülmektedir (sorularlailslamiyet.com, 31.01.2017).

Ancak günümüz tarihçilerinin yapmış olduğu sınıflandırmaya ve açıklamalarına göre konuyu ifade etmek gerekirse, ilkel toplumlar hakkında 'İlkel Toplum' diye bir eser telif eden Bronislaw Malinowski ilkel toplumun ne anlama geldiği hakkında net olarak bir tanım vermemiştir (Malinowski, 1998: 17-18). Karahöyük (2013: 197-198)'de bu konuda aşağıdaki bilgileri ifade etmiştir.

İlkel toplum ifadesi ile anlatılmak istenen yazılı bir kültürü olamayan, sanayileşme sürecine girememiş ve şehirleşme yapılanmasını şekillendirememiş tarım

topluluklarıdır. Söz konusu toplumların yaşamlarının hemen hemen her anını dinsel kurallar kayıt altına almaktadır. Çeşitli dinsel tabular ve kurallar hayatın her evresinde ve alanında göze çarpmaktadır. Bunun için de ekonomik hayat dini inanışlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu dönemde doğa olaylarının çokluğu ve belirsizliği insanları daha ziyade dini atmosfere sevk etmiştir. Böylece insanlar iç dünyalarında bir rahatlama ve doğaüstü bir güce sığınma ihtiyaçlarını tatmin etmeye başlamışlardır.

Bu topluluklarda çevresel unsurlar ekonomik anlamda bazen olumsuz etkiler meydana getirirken bazen de ekonominin gelişmesine sebep olmuştur. Yiyeceklerin depolanması, diğer insan toplulukları ile mal değişiminin hemen hemen olmaması, toplulukların genelde göçebe geleneğine göre yaşamaları, yerel bir ticaret merkezinin ve belli meslek dallarının şekillenmesine engel olmuştur. Böyle olunca da nüfus ile yiyecek arasında doğru orantılı bir yaşam ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde para ve toplumlar arası iletişim çok canlı olmadığı için topluluklar arası bir ekonomik faaliyetten bahsedilmemektedir. Bu topluluklarda geçerli olan alış veriş sisteminin temelini de takas sistemi oluşturmaktadır. Sadece tarımsal ürünler ekonomide döngü içerisinde olmaktadır. Bu anlamıyla da zaten ekonomik yapı içerisinde finansal sistemden bahsetmek uygun olmamaktadır. Zira ne parasal ne de sermaye anlamında bir takas uygulanmamaktadır. Ekonomik sistemin konusu tarım ürünlerinden ibarettir. Durum böyle olunca da insanlar ürünlerinin daha fazla olması ve ihtiyaçlarına cevap vermesi için dini ayin olarak insandan kurban törenlerine bu toplumlarda sık sık karşılaşılmaktadır. Sığınılan makamın kendilerine yardımcı olması için bu adaklarını sunmuşlardır. Yani onlar için en önemli olgu ekonomik hayatın canlı geçmesi ve ürünlerinin ihtiyaçlarına cevap verecek miktarda olmasıdır. Bu beklenti de kendilerinin yaşam değerleri olarak gördükleri dinî yaşam düşüncelerini şekillendirmektedir (Karahöyük, 2013: 197-198)

İlkel Avrupa kültürüne bakıldığında bahar ayı gelince büyük şenlikler düzenlenir, ağaçların da tıpkı insanlar gibi ruhlarının olduğuna inanmaktadırlar. Mayıs başlangıcında insanlar bir ağacı yerleşim yerinin merkezine koyarak etrafında dinsel olarak ayin yaparlar ve bolluk ve bereket için dua ederlerdi. (Fraser: 1991: 75-86)

Hasat mevsimi geldiğinde ayrı bir ayin yapılırdı. Çünkü bu sonucun, dölleyici tanrının toprak ana ile mukaddes bir evliliği sonucu meydana geldiğine inanmaktadırlar. Bu aynı zamanda yeni bir başlangıcın da zemini hazırlanmaktadır (Eliade, 1991:124-125).

Günümüz kültürlerinde de bu dinsel ayinlerin kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bunun sebebi ise dinlerin ne kadar eski olursa olsun insanları derinden etkilediği için belki dini bir uygulama olarak değil ama bir kültür bilinci olarak kendini dönüştürerek devam ettirmesidir (Karahöyük, 2013: 198).

Anadolu'da yaşayan medeniyetlerden biri olan Frigler'de baş tanrıçanın görevi bereket ve bolluktur. Frigler ekonomik hayatın öneminden dolayı saban kırmaya, ekinlere zarar vermeye ve öküzleri öldürmeye idam cezası verecek kadar ileri gitmişlerdi. Mısır medeniyetinde baş tanrı Ra'dır ve onun görüntülerinden biri olan Khnemu'nun ise, sel taşkınlarının önlenmesi ve ziraat ürünlerin korunması gibi bir görevi mevcuttur. Yunan ve Roma medeniyetlerinde ise Hermes, ticaret işlerinden sorumlu tanrıdır. Baş tanrı olan Zeus'un oğlu olarak bilinir ve diğer bütün tanrıların ulaşı hükmündedir. Fakat Hermes'in Roma medeniyetindeki adı Merkür olarak isimlendirilmiştir. Batı kültüründe Merkür zenginlik ve paranın sembolü olarak günümüzde dahi kullanılmaya devam etmektedir (Karahöyük, 2013: 199).

3.1.2. Uzak Doğu Dinleri ve Ekonomi

Asya dinleri olarak da bilinen bu dinlerin başlıcaları; Hinduizm, Budizm ve Konfüçyüsizm'dir (Raju ve diğ., 2002: 11). Bu dinlerin çıktığı dönemlerde finansal konular belli bir olgunluğa gelmediği için genelde bu dinlerin ekonominin reel piyasaları hakkında bilgiler mevcuttur.

3.1.2.1. Konfüçyüsizm

Weber açısından konfüçyüsizm, hayatı pozitif değerlendiren ve bireyler arası ekonomik ilişkilerin sadakatle gerçekleştiği şeklinde yorumlanır. O'na göre ekonomik yaşam müteşebbislerin tüm azimlerine rağmen dinamik değildir. Genelde Çin'de kendini gösteren bu inanç sistemine göre ekonomik yaşam girişimcilerin değil, edebiyat eğitimi görmüş memurların biçimsel kurallarını yansıtmaktadır (Kurt, 2009: 24)

Bu din özellikle Çin’de, işletme hayatında örgütlenme kültürünün şekillenmesinde büyük rol oynadığı, firmaların birbirleri ile iletişimde, sadakatle işbirliği içinde olmaları şeklindeki uygulamalarla görülmektedir (Yao, 2007: 17-20).

Konfüçyüs, servet ve finansal güç konusunda bütün insanların açgözlü olduğunu fakat bunlar ele geçirilmeye çalışılırken insanî değerlerde bir erozyon oluşacaksa bundan vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine de eğer sosyal bir fayda ve ailesel bir refah artışı olacaksa servet edinmenin de meşru bir talep olduğunu ifade etmiştir. Bu ilave nasihat ise zamanla konfüçyüsizmde, konfüçyen bir kapitalizmin şekillenebileceğinin çekirdeği olarak yorumlanabilmektedir (Yao, 2007: 22-47).

3.1.2.2. Budizm

Budizm, dilenci rahiplerin mistik dini olarak bilinen bir din görünümündedir. Dünyaya meyletmemeyi savunan ve meskenleri olmadığı için devamlı bir yerden başka bir yere göç ederek hayatlarını geçiren ve sadakalarla geçinen din adamlarınca yayılmıştır (Weber, 1986: 228-229)

Budizm, münzevi bir yaşam kültürünü savunan ve Hindistan’da Sidhartha Gotama adlı bir kişinin öğretileri ile evrensel kimlik kazanmış bir dindir. Söz konusu kişi Budistler tarafından” Buda” olarak isimlendirilmiştir. Bu din Hinduizm’de sınıfsal anlayış olan kast sistemine bir tepki olarak meydana gelmiştir. Hinduizm’in bir kurucusu olmamasına rağmen bu dinde bir kurucu kişi mevcut olup kutsal yazılı kaynakları ise Mahayana Sutra olarak bilinir (tr.wikipedia.org).

İlk yıllarda bireysel iç aydınlanma ve huzuru yakalamak için sosyal yaşamın bütün cazip unsurlarından vazgeçen din adamlarınca dini kurallar şekillendirilmiştir. Budizm, Hinduizm’de de olduğu gibi dünyanın güçlerinden kurtularak özgürlüğünü elde etme anlayışı olarak meydana gelmiştir (Kurt, 2009: 24).

Budizm’e göre hayatın ve bu dünyaya gelmenin sebebi acılardır ve acıların kaynağı da nefsin arzu ve talepleridir. Eğer bu meyiller ve taleplere gem vurulabilirse bu acılardan kurtulmak mümkün olabilecektir. Bunu gerçekleştirmek için ise sekiz aşamalı¹ bir yol izlemek gerekmektedir. Bu aşamalardan beşincisi namuslu kazançtır (Raju ve diğ.,

¹ Bunlar: Doğru bakış ve kavrama, doğru düşünce ve niyet, doğru söz, doğru davranma, meşru kazanç, doğru gayret, doğru farkındalık ve doğru yoğunlaşmadır.

2002: 162). Ekonomik hayatın bu esasa göre gerçekleşmesi ile insanın olgunlaşması ve acılardan uzaklaşması gerçekleşecektir.

Bu dine göre üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen mal ve hizmetler ihtiyaca göre bölüşülmelidir. İhtiyaç olmayan ve sırf gösteriş için tüketimin olmamasını savunan Budizm, mutlu olmanın temel şartının ise, arzuların mümkün mertebe azaltılmasıyla olabileceğini belirtmektedir. Bu ise tüketim ekonomisini belirleyen temel bir ekonomik standart olarak bu dinde mevcut bir öğretiler (Ülkü, 2012: 86).

Budizmin ekonomik yaklaşımını özetleyen en kısa ifade ise; “İyi insan için, iyi iş” ifadesidir. Bu dinî yaklaşımda, mahalli ihtiyaçlara mahalli kaynaklarla cevap vermek en reel ekonomik yöntemdir (Schumacher, 1999: 2).

Bu dinin Japonya’daki uygulaması daha farklı şekilde kendini göstermektedir. Ekonomik ilerlemelerin dinî alt yapıları açısından Japonya’nın ciddi bir ilerleme ivmesi kazanması bu anlamda kayda değer durumdadır. Japonya’nın mahalli dini olan Şintoizm’le birlikte Budizm, Japonlar’a dinî değerlerin siyasi sadakatle irtibatı, hükümdara güven temelinde fazla çalışma ve şahsi beklentilerinden uzaklaşarak kendini işine verme anlamında bir dinî felsefe oluşturmuştur (Kehrer, 1998: 83).

3.1.2.3. Hinduizm

Uzak Doğu ya da Asya dinlerinden bir diğeri ise Hinduizm’dir. Sosyal hayattan tamamen soyutlanmayı ifade eden inzivadaki insanların kültüründe şekillenen bir Hind dinidir (Kurt, 2009: 25-26).

Günümüzde tek başına bir dinî inanç sistemi olmaktan ziyade, içinde inanç unsurlarını da barındıran bir sosyal sistem olarak varlığını devam ettirmektedir. Temel dinî öğretilerini Veda dininden ve Brahmanizm’den almaktadır. Bu sebeple de Brahmanizm’le Hinduizm karıştırılmakta ya da bir birinin yerine kullanılmaktadır. Tarih olarak M.Ö. 2000 yılının son asırlarında Hindistan’a yerleşen Hintlilerin kutsal saydıkları ‘vedalar’ adı verilen ilkçağ metinlerinden aldıkları doktrinlerle şekillenen bu din, M.Ö. 1200-500 arasında Hint yarımadasını alarak burada yaşayan Âriler’in inanç hayatına yön veren bir din olarak şekillenmiştir (dinimizislam.com, 03.07.2014).

Bu dine göre insanın dört aşamalı bir olgunlaşma süreci vardır. Bunlar; servet sahibi olma, tatmin sürecini tamamlama, ahlâkî erdemleri elde etme ve hürriyetini elde etmektir (Raju ve diğ., 2002: 35-36).

Hindistanda çeşitli aşamalardan oluşan tüm bu hayat evreleri meşru karşılanır. Dünyadan bir kenara çekilme aşaması ise son aşama olup uzlete çekilen bireyler, isimleri dâhil önceki sosyal statülerini olduğu gibi bırakırlar (Paden, 2008: 62). Bundan dolayıdır ki; Hinduizm dindarlığı, dünyayı en aşırı şekilde devre dışı tutan sistemlerin beşiği olarak kabul görür. Bu sebeple de ekonomik hayatın da bu görüş çerçevesinden etkilendiği söylenebilir (Weber, 1986: 278).

Bu dinde mevcut olan diğer bir olgu ise kast sistemi uygulamasıdır. Tr.wikipedia.org'daki ifadelere göre başlıca dört ana tabaka olan; birinci tabaka din adamları ve öğretmenlerden oluşurken, askerler, prensler ve üst derece memurlardan oluşan ikinci tabaka, tüccarlar, toprak sahipleri ve çiftçilerden oluşan diğer bir tabaka ve son olarak da işçiler ve kölelerden oluşmaktadır. Bunların dışında sınıflandırmaya dâhil edilmeyen parya olarak nitelendirilen ve bu dine göre hiç değerleri ve hakları olmayan insanlardan oluşmaktadır.

Bu sınıfsal sistem, aynı zamanda bu inanç sistemin ekonomik yapısını da belirlemektedir. Ülkenin ekonomik refahının artırılması için yapılacak ekonomik faaliyetlerin ihtisaslaşma anlamında belirli gruplara bırakılmıştır. Her ne kadar yukarıda ifade edildiği gibi bir sınıfsal kategori olsa da ekonomik hayatta bu sınıfların bir birleri ile ekonomik ilişkide olduğu özellikle, işveren-işçi ilişkilerinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları şüphe götürmez bir gerçekliktir (Goody, 2002: 105-133).

3.1.3. Semavi Dinlerde Ekonomik Yaşam

Başta İslamiyet olmak üzere, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerinin ortak ismi olarak farklı isimlendirmeler yapılmaktadır. Hak dinler, semavî, vahye dayanan, İlâhi ve İbrahimî dinler gibi kavramlar genelde bu dinlerin ortak adı olarak kullanılır. Bu sınıflandırmalar çoğu zaman dinler arasında tartışmalara sebep olabildiği için bu çalışmada başlık olarak 'Semavi Dinler' ifadesi kullanılacaktır (Karahöyük, 2013:199-200).

Bu dinlerin ortak özelliği ise; tek ilahlı bir inanç sisteminin olması, İbrahim (a.s) soyundan gelen peygamberlerle gönderilmesi ve her üçünün de kutsal kitaplarının olmasıdır.

Daha önceki başlıkta dinlerin ekonomileri anlatılırken daha ziyade sosyal hayatta kendini gösteren ekonomik yansımalara göre ekonomiler izah edilmeye ve dinleri ile bağlantı kurulmaya çalışıldı. Burada ise kutsal metinler ve dinî referanslar dikkate alınacaktır.

3.1.3.1. Musevîlik ve Ekonomi

Genel olarak bir millettten söz edilince akla gelen ortak bir kavram konusunda uzlaşmanın olduğu konular nadirdir. Ancak Yahudiler ya da Musevîlik dendiğinde ilk akla gelen kavram paradır. Çoğu Yahudi fıkrasının içeriğini para ile ilgili konular oluşturmaktadır. Bunun altında yatan tarihi gerçek ise; Yahudi toplumunun ticari, sanayi ve finansal konularda bütün benlikleri ile bu alana yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır. (Karahöyük, 2013: 200)

Museviliğin en ayırt edici özelliği, kendilerinin bir ahit dini olarak kabul etmeleridir. Bu dinin inanç verilerine göre; yahudilerle tanrı arasında bir vaatleşme meydana geldiğini, tanrının emirlerine uymaları durumunda büyük bir millet haline getirilip vaat edilen kutsal toprakların kendilerine verileceğine inanılmaktadır (Adam, 2006: 35).

Kendilerine göre tanrının muhatabı Yahudiler olup, diğer milletler ancak Yahudilere hizmet etmek için yaratılmışlardır. Diğer toplumların ellerindeki bütün değerler kendilerininindir. Onların bu bakış açısı kendilerinin daima dışlanmasına, kendilerini de her türlü oyun ve hileler yapma noktasında da masum görmesine sebep olmuştur. Bu hususlar Kur'an-ı Kerim'de de yer almıştır.

“Sen Yahudîleri, hayata karşı insanların en hırslısı olarak bulursun” (Bakara Sûresi: 96).

“Onların çoğunun günaha, zulme ve haram yemeye koşuştuklarını görürsün. Ne kötü bir şeydir o yaptıkları!” (Mâide Sûresi: 62.).

“Onlar yeryüzünde hep bozgunculuğa koşarlar. Allah ise bozguncuları sevmez” (Mâide Sûresi: 64).

“İsrâiloğullarına Tevrat’ta şöyle bildirdik: "Siz yeryüzünde iki kere fesad çıkaracaksınız” (İsrâ Sûresi: 4).

Nursî bu ayetleri izah ederken bu siyasî, sosyal ve ekonomik durumu dikkatlere vermiştir.

Sosyal hayatta en önemli kargaşa sebebi olan; emek-sermaye kavgası ile bileşik faiz uygulamalarına yer vermelerinin yanında bankacılık sisteminin ekonomik yapı içerisinde olmasını sağlayarak çeşitli finansal oyun ve hilelerle diğer milletlerin zenginliklerine el koymuşlardır. Bu uygulamalar ise bireysel bazda, fakiri zenginin düşmanı yapmakla kalmamış aynı zamanda fakir iyice fakirleştirmiş, zengin de iyice zenginleştirmiştir. Diğer taraftan da kötü muamele gördükleri hükümetlerden ve kendilerini sürgüne gönderen milletlerden intikam almak için her türlü bozgunculukları gerçekleştiren gizli örgütlerle işbirliği yapan ve her nevi darbe girişimlerini organize eden bir millet olduğunu bu ayetler ifade etmektedir (Sözler, 1993: 402)

Bu gerçekliğe rağmen yukarıda bahsedilen Yahudi inanç sistemi doktrini, Yahudilerin tarih boyunca çoğu milletlerden gördükleri esaret, sürgün gibi gelişmelere rağmen dini ve milli değerlerini koruma ve ekonomik konularda daima ilerlemeci bir politika uygulamalarına sebep olmuştur (Kaufman ve Eisenberg, 1987: 273).

Bu dinin temelde birkaç tane yazılı kaynağı vardır. Bu kaynaklar arasında en önemlisi Müslümanlarca Tevrat olarak bilinen Tanah ya da Tora’dır. Bu metinlerin ekonomik konularda ortak görüşü ise daima zenginliği övülmesi ve para kazanmayı, ticaretle zengin olmayı özendirilmesi şeklindedir (Karahöyük: 2013: 202).

Tanah’ın 28. Metni olan “Süleyman’ın Özdeyişleri” bu dinin ekonomik hayata bakış açısının anlaşılması bakımından kayda değer bulunmaktadır (Sombort, 2005: 201).

- Bilgelerin tacı, servetleridir, akılsızlar ise ahmaklıkları ile tanınır (XIV-24).
- Sağ elinde uzun ömür, sol elinde servet ve onur vardır (III-16).
- Zenginin serveti onun kalesidir, fakirin yoksulluğu ise onu yıkıma götürür (X-5).
- Servet ve onur, kalıcı değerler ve bolluk bendedir (VIII-18).

Diğer bir Yahudilik kitabı olan Talmut’da ise ;

- Dürüst olana ve dünyaya uygun olan yedi özellik vardır. Bunlardan biri de zenginliktir. (Abouth. VI-8)

R. Eleazer diyordu ki; “Dürüst olan kimse parasına, vücuduna muhabbet ettiğinden daha fazla muhabbet eder.” (Sota XII-a) (Karahöyük: 2013: 202)

Bu metinler göstermektedir ki, Semavî dinler içinde en fazla dünyaya teşvik eden ve zenginliği yücelten din Musevilik dinidir. Bu derece dünyevî konularda, servet edinme ve zenginlik konularında ısrarcı olan bir dinin müntesipleri, ekonominin her alanında moral gücünü dinî kaynaklara intisapla yüksek tutmakta oldukları için çok başarılı olmaktadırlar (Nursî, 2005:41).

Elde edilen servetin değerlendirilmesi konusunda da Musevilik kaynaklarında yer verildiğini belirten Sombart (2005: 98), servetin üçe bölünerek, ilk kısmı ile gayrı menkule özellikle de toprağa, ikincisi ile menkul kıymetlere ve kalan kısmı ile de likiditede olarak kalmak şeklinde belirtmiştir. Bu bağlamda ayrıca dikkati çeken diğer bir tavsiye de, nakitten nakde dönüş döngüsünün hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Yatırıma sevk edilen nakit ne kadar kısa sürede nakde dönerse o nispette risk azalacak ve yatırım döngüsü sürekli olacaktır.

“Çünkü tanrı, senin Tanrının seni vaat ettiği gibi kutsayacak ve sen birçok milletlere borç vereceksin, fakat sen borç almayacaksın” (Yasa Kitabı-15: 6) tavsiyesine göre Musevilik dininin diğer bir öğretisi ise başka dinlerin müntesibi olan ülkelerden borç almanın yasak edilmesidir. Bu borç meselesinde ise ince nokta faizin devreye girip girmemesidir. Yani Museviler birbirlerine borç verirken faiz müessesini çalıştırmazlar.

“Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula, ödünç para vererseniz ona tefeci gibi davranmayacaksınız” (Çıkış, 22/25).

“Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse ona yardım etmelisin desteklemelisin. Aranızda yaşayan bir yerli veya konuk gibi yaşayacaktır. Ondan faiz ve kâr alma. Tanrıdan kork ki, kardeşin yakınında yaşamını sürdürebilsin. Ona faizli para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyeceklerden kâr almayacaksın” (Levililer, 25/35, 36, 37).

Fakat başka milletlere borç verirken de faiz uygulaması olabildiğince acımasızca gerçekleştirilecektir (El Diwany, 2008: 45).

“Para veya faizli olarak verilen herhangi bir şeyle kardeşine borç vermeyeceksin.”
“Yabancılar için faizle borç verebilirsin. Lakin kardeşine faizle borç veremezsin”
(Tesniye, 23/19,20).

Her ne kadar Musevi olmayanlardan alınan faiz alınmasının sebebi, sermayeden mahrum kalınmasının karşılığı ya da geri dönüşün olmaması gibi tehlikelerin meydana gelmesnini muhtemel olması olarak ileri sürülse de (Akalin, 2008:7) esas sebep; Musevilere göre dünyanın saltanatının, dünyanın servetinin, ne şekilde olursa olsun kendine doğru akması ile gerçekleşecek olması beklentisidir.

Bu anlayış sadece kredi konularında değil her türlü alış verişlerde de kendini göstermektedir. Bu noktada en temel insanî değer olan vicdanın dahi rahatsız olmasına gerek olmadığı kaynaklarında da ifadesini bulmaktadır (Ülkü, 2012: 54).

Diğer taraftan bu uygulama yani Yahudilerden faiz almama meselesi zamanla yumuşatılmış, Yahudilerin dünya coğrafyasına çeşitli nedenlerden dolayı yayılması ile onlardan da faiz alınmaya başlanmıştır (Akalin, 2008: 6-10).

Kur'an-ı Kerim de Yahudilerin dünya hırsı ve sevgisinin çok ileri olduğu *“Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz”*(Bakara Suresi: 94) ayetinde ifadesini bulmuştur. Nursî (Sözler, 1993: 402-403) de bu ayeti tefsir ederken; bütün milletler içinde dünya hayatına karşı çok hırslı ve ölümden de en çok korkan milletin Yahudiler olduğunu, ölümü istememe ve dünyaya hırsla sarılma niteliklerinin kıyamete kadar devam edeceğini ifade etmiştir.

Ticaret konusunda, hırslı oldukları kadar cesur da olan Yahudiler Avrupa'dan Çin'e kadar kayda değer ne kadar ticaret merkezleri varsa hepsinde var olmuşlardır. Çünkü özellikle Avrupalılar bu ticaret yollarındaki tehlikeleri göze alamamışlardır. Bu durum Yahudilerin sermaye ve servetçe çoğunlukta olmalarını, dolayısıyla da tefecilik konusunda da olabildiğince söz sahibi olmalarını güçlendirmiştir (Curtin, 2008: 124-133).

Yahudilerin kıymetli evrak kullanımında da mesafe aldıkları, böylece hem kendilerini hem de paralarını koruduklarını görmek mümkündür. Çünkü, Yahudiler başka milletlerden haksız da olsa servet transferi nasıl mubah görüyorsa, bazı milletlerce de

Yahudi malları ganimet telakki edilerek talan edilebilmektedir. Kıymetli kağıt kullanımında, uydurma Hristiyan isimleri kullanarak ve hamiline uygulamaları ile bu güçlüklerden korunma yollarını denemişlerdir (Sombart, 2005: 86-87).

Bu uygulamalar zamanla günümüz uluslararası finansal piyasalarının da temellerinin atılmasına sebep olmuştur. Kağıt para uygulamalarından kambiyo senet kullanımlarına, hisse senedi ihraçlarından tahvil tedavülüne kadar pek çok finansal kıymetin ilk uygulamalarının Yahudiler aracılığıyla kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu finansal kıymetlerin zamanla, dünya ticaretinde başrol oynayan Yahudiler tarafından uluslararası ticarete finansal bir piyasanın da doğumunun temelleri oluşturacak şekilde kullanılmaya başlandığı da çalışmalarda açıkça belirtilmektedir. Kambiyo senetlerinde ciro uygulamalarına geçilmesi ilk defa Yahudiler tarafından uygulandığı, özellikle XVI. yüzyılda senet kırma işlemlerinin yine yoğun bir şekilde Yahudilerin elinde olduğu ifade edilmektedir (Sombart, 2005: 75-113).

Musevilik'teki ahiret inancı hiçbir zaman dünyayı gelip geçici bir yer olarak görmediği gibi, dünyanın aldatıcı bir imtihan unsuru ve oyun ve oyalanma yeri olarak da değerlendirmemiştir. Bu husus onları reel dünyadan uzak mistik bir dünya anlayışına götürmemiştir (Byron, 1990: 32).

Zamanla başka dinlerden gelen dünyanın faniliği, zenginliğin bir imtihan olduğu telkinleri Musevilikteki dünyaya bakış açısı ve zenginliğin olmazsa olmazları olduğu konusunu daha da artırdığı bilimsel çalışmalarda ifade edilmiştir. Zengin olmak ve zengin kalmanın bir mükafat, fakirlik, kölelik ve el açar hale gelmenin ise bir ceza unsuru olarak kendilerine musallat edildiğine inanmaktadırlar (Sears, 1998: 35).

İsrailoğullar'ından gelen peygamberlerin sözlerinin ifade edildiği hiçbir dinî metinde, para kazanmayı ve servet biriktirmeyi yeren, Tanrı'ya muhatap olmakta ciddi bir tuzak olarak yorumlayan ifadeler rastlanmamıştır. Bilakis servet sahibi olmanın ve zengin olarak ekonomik alanlarda para kazanmanın yüksek bir derece olduğuna dair emirlere yer verilmiştir (Shear ve Chaim, 1998: 152).

Daha bunun gibi birçok Musevilik öğretileri, Musevilerin dini metinlerinde oldukça çoktur. Bu metinler açısından finansal piyasalara bakıldığında bu piyasaların bu inanç mantığına göre kurgulandığını ve özellikle uluslararası finansal piyasaların Yahudilik

inanç sisteminin bir gereği olduğunu belirtmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü zenginlik izafidir. Her yeni zenginlik yeni bir zenginlik hedefini de beraberinde getirecektir. Dünya hırsı ile hayata bakan bir Yahudi kimliğine sahip biri için dünya geniş bir ticaret ağıdır. Bu ağda gerçekleşen her ticari faaliyet ve finansal hareket onun denetiminde olmalı ve kendine bir gelir getirmelidir.

Yahudiliğin ekonomik hayatının ifadesinde “uluslararası” kavramı çok yerinde bir kavram olarak anlam taşımaktadır. Çünkü onların ideallerinin gerçekleşmesi, dünyanın; onların emrine verildiğinin ispatı, uluslararası nitelikteki bir sistemle mümkün olmaktadır (Akalın, 2008:7).

Finansal sistemde kaynak bulmanın yolu olan faizli kredi sistem aslında Semavi dinlerde tamamen yasaktır. Fakat Yahudiler ve Hristiyanlar, kendi kutsal kitaplarını kendi beklentilerine göre yeniden uyarladıkları için kredili kaynak bulma sisteminin dinen sakıncası olmayan bir uygulama olduğunu yaygınlaştırmışlardır. Bu gelişme, Yahudileri bulundukları yerlerde ekonomik olarak dominant durumuna taşımıştır (Kallek, 1994: 10).

Aslında kutsal kitaplarında kaç yerde faizli işlemler yasaklanmış². Onlar bu yasak uygulamayı kendi aralarında yapıp, diğer insanlar ve milletler için meşru haline getirmişlerdir³. Kendi aralarında helal olan ortaklık sistemini yaygınlaştırıp diğer dinler ve milletlerle olan ilişkilerinde ise kredi sistemini yaygınlaştırıp faiz iradını meslek haline dönüştürdüler. Yahudilerin önceleri uyguladıkları kredili sistem ile günümüzde uyguladıkları kredili sistem arasındaki tek fark, kredi verme uygulamalarındaki çağdaş tekniklerdir (Bayındır, 2001: 187).

3.1.3.2. Hristiyanlık ve Ekonomi

Bu dinin farklı mezheplerine göre ekonomik görüşleri ayrı başlıklar altında anlatılacaktır. Çünkü gerek Katolik inanç sisteminin gerekse de Protestan inanç sisteminin ekonomik konulara bakış açıları neredeyse taban tabana zıttır. Bu durumda tek başlık halinde konuyu çalışmada ifade etmeye çalışmak kavramların yerli yerince anlaşılmasını zorlaştıracıdır.

² Tevrat, Çıkış 22/ 25; Levililer 25/ 35,36,37; Tesniye 15/1-8; Tesniye 23/19-20; Yeremya 15/10 .

³ Tevrat, Tesniye 15/3; 23/20.

Roma kilisesi ekseninde faaliyetleri şekillenen ve müntesipleri genelde Batılı Hristiyanlar olan Katolik kilisesi ile Bizans Kilisesi temelinde faaliyet gösteren ve Doğulu Hristiyanları temsil ettiğini düşünen Ortadoks kiliseleri arasındaki ayrılıkların temeldeki sebebi siyasi anlaşmazlıklardır. Fakat Protestanlık mezhebinin ortaya çıkmasındaki ana neden Katolik kilisesinin özellikle ekonomik anlamdaki uygulamalarına karşı gösterilen başkaldırmadır (Eroğlu, 2000: 309-325).

Bu sebeple de konumuzun içeriği gereği Katolik inanç sistemi ile Protestan inanç sisteminin ekonomik görüş ve uygulamaları aşağıda ifade edilmeye çalışmıştır.

3.1.3.2.1. Katolik İnancının Ekonomik Hayata Ait Görüşleri

Katolik inancının ekonomik hayatının merkezinde para ve zenginlik yoktur. Bu durumu net bir şekilde Matta İncil’indeki ifadelerden anlamak mümkündür. *“İsa talebelerine şöyle dedi: Zengin kişi göklerin hükümlerine güçlüklerle girecektir. Yine size derim ki, bir devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin tanrının hükümlerine girmesinden daha kolaydır* (Matta: 19-23). Bu tavsiye göre Hz. İsa, öğrencilerine bütün mal ve mülklerini dağıtmasını ve bu vesile ile fani olan dünya saltanatından uzaklaşarak baki olan göklerdeki hazinelere kavuşulmasını salık vermektedir (Karahöyük: 2013: 203).

Böyle bir yaşam standardının yakalanması ise keşişler gibi yaşamakla mümkün olmaktadır. Keşişler bir mabette dünyadan soyutlanarak yaşarlar. Bu İncil’in öğütlemiş olduğu ideal bir Hristiyan modelidir. İncil’e göre keşişlik hayatında mükemmel bir insan olmanın dört unsuru vardır:

- Mümkün mertebe uykuyu azaltmak (Matta, 24:42, 25:13),
- Gününü oruçlu geçirmek (Matta 6:16, Markos 2: 18-20),
- Cinsel hayattan feragat etmek (Matta 6: 16-18),
- Ne kadar zenginliği hatırlatacak servet varsa onlardan vazgeçmek (Matta 19:21, Markos 10:28, Luka 9:57-62). (Polat, 2004: 1-3).

İncillerde konuların içeriği daha ziyade dünyanın faniliği olup konular bu muhtevada anlam kazanır. Hatta konuların içeriği mal ve para olmadığı durumlarda dahi para ve zenginliğe satır aralarında dokundurma yapılır. Anlatılan bir kıssaya göre Hz. İsa (a.s) Süleyman mabedine girdiğinde orada ticaret yapanları kovmuş, nakit para işi yapanlar ile güvercin satanların masalarını devirmiştir (Çoban, 2007: 53).

Yaşam tarzı olarak aç ve fakir yaşanılmasının daha makbul bir yaşam olduğu, bu mezhebe gönül veren müntesiplerin de daha az ticaretle meşgul olma saikasıyla hareket ettikleri, vaazlarda sık sık dünya nimetlerine sırt çevrilmesi gerektiği tembihlenmiştir (Weber, 1997:36).

Katolik inancında çalışmak, işlenen günahların cezası olarak başa gelen bir olgudur ve çalışma olumlu bir olgu olmaktan çok bir suçun yaptırımı olarak kabul edilmektedir (Ülkü, 2012: 58).

Katolik kilisesinin fonksiyonunu en etkili olarak gösterdiği Ortaçağ'da çalışmaktan maksat, zenginlik değil ebedi huzura erişinceye kadar bu dünyadaki ömrünü tamamlamak olduğu, servet elde ederek zengin olmanın, peşinde koşmanın açgözlülük olarak bir bataklığa saplanmaktan başka anlama gelmediği nasihatlerde sürekli olarak ifade edilmiştir (Karahöyük: 2013: 204).

Bu inanç sistemi ekonomik sistemi de etkilemiştir. Ortaçağ ekonomisinin kapalı bir ekonomi olduğu bilindiğine göre ve genelde de yaşam alanlarını yönlendiren unsur da din olduğuna göre Katolik inanç sisteminin kapalı ekonomiyi destekleyen bir fonksiyonu olduğunu belirtmek doğru olacaktır (Ülgener, 1973: 496).

Bu etkileşimden şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Katolik inanç sistemi ile ekonomik canlılık arasında zıt ilişki vardır. Katolik kilise etkinliğini artırdıkça ekonomik faaliyetler zayıflamış, ne zaman bu yapıya eleştiriler artırılmışsa da ekonomik hayatta bir canlanma ortaya çıkmıştır (Karahöyük: 2013: 204).

Bununla birlikte dünyanın reel gerçekleri ile de aslında bu kilise yüz yüzedir. Yukarıda anlatılan dini telkinlere göre kâmil insan olmak için müntesipler dini hayattaki konumlarına göre ekonomik hayatta rol alırlarken, Kilise yönetimi manevi otorite olmanın yanında finansal anlamda da bir güç merkezi durumunda olmayı yeğlemiştir (Pirenne, 2012: 21-22).

Bu tezat durumun varlığı, Protestanlık kilisesinin doğuşuna sebep olmuştur. Bu zıt durumun diğer bir göstergesi ise, geçmişte bir banka ismiyle finansal sitemde finansal güç olarak yer alan Vatikan Bankası'nın güncel adı ile "Dini İşler Enstitüsü'nün

dünyanın en büyük finansal Katolik müesseselerinden olma niteliğine sahip olmasıdır (Karahöyük, 2013: 205).

3.1.3.2.2. Protestan Kilisesinin Ekonomik Hayata Bakışı

Aynı kutsal metinden beslenen Katolik Kilisesi ile Protestan Kilisesinin ekonomik hayata bakış nazariyeleri birbirlerine taban tabana zıttır. Bu zıtlığın sebebi Protestanlığın bir protesto olarak kendini gösteren bir Hristiyanlık din akımı olmasıdır (Karahöyük, 2013: 205).

Hristiyanlığın kutsal metinlerinin değiştirilmesi ile realiteye uymayan yönlerinin tepkisel bir dinî akımın çıkmasına sebep olması da akla uzak gelmemektedir. Diğer taraftan Musevilik ve Hristiyanlık dinleri bölgesel ve dönemsel kısıtlamalara endeksli oldukları için zamanla eleştirel bir yaklaşım olması kaçınılmazdır. Bu açıklamalarda, aynı kaynaktan öğüt almalarına rağmen niye bu derece zıtlık vardır sorusuna cevap olabilecek mahiyettedir.

Protestanlık inancı ve ahlâkının ekonomik yansımalarını konu ettiği kitabında Weber; “*Ya iyi yiye, ve ya rahat uyuyun*”(Weber; 1997: 26) veciz ifadesi ile Protestan’lığın zenginliği motive edici, Katolik’in ise miskinliği çağrıştırmalı özelliği olduğunu belirtmiştir.

Aslında Protestanlıkla Katolik inancı arasında çok önemli bir benzerlik de vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse; Protestan olanlar, iş hayatını bir ibadet, iş yerini de mabet olarak değerlendirmektedirler. Sahip olmuş olunan zenginliğin de amaç değil araç olarak değerlendirilmesi söz konusu olup zenginliğin asla kişiyi tanrıdan uzaklaştırmalı bir unsur olmadığı bilinci ile yaşamaktadırlar. Katolikler ise bu ruh yapısını hiç zenginliğe bulaşmadan tamamen dünya terki ile yakalamak isterler. Yani her ikisi de amaç olarak her şeyden arınmış bir ruh peşindedirler.

Bu ruh, genelde bütün Hristiyanlarda, özelde ise Protestanlık ekonomik anlayışında ciddi düşünce değişikliklerine sebep olmuştur. Çünkü Protestanlığın gelişimi ile kapitalizmin gelişim süreci eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir (See, 1970: 38).

Bu gelişmenin farklı ifadesini ise Nursî (Mektubat:1992: 438)’de görülmektedir. O’na göre Hristiyanlar ne vakit sıkı sıkıya dinlerine bağlı olmuşlarsa bir ilerleme

kaydedememişler, ne vakit de dinlerinden uzaklaşarak ekonomik ve sosyal olgularını yeniden değerlendirmişlerse o oranda ilerlemişlerdir. Bunun ana sebebini de aslı tahrif edilen bir dinden uzaklaşmanın, aslında akla daha fazla yaklaşma anlamına geldiğidir.

Bu gelişme diğer taraftan din endeksli ekonomik cazibe merkezinin şekillenmesine de sebep olmuştur. Bu da dinin propagandasında ciddi olarak etkili olmuştur. “Ekonomisi iyi olanın, dini de iyi olur mantığı” sosyal bir değerlendirme kriteri olarak bu dönemlerde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Protestan anlayışı ile şekillenen yeni ekonomik anlayış ve bu anlayışın pratikteki sonuçları Hristiyanlık için çok sağlam bir tanıtım fırsatı doğurmuş, zamana uyum sağlamayan klasik Hristiyanlık düşünceleri, yerini kapitalizmin değer yargılarına bırakmıştır. Yani dinler, ekonomileri ve onların uygulama biçimlerini etkilediği gibi, ekonomiler de hangi din müntesiplerince başarılı ve ya başarısız uygulanıyorsa o değer yargısı ile anlamlandırılmaktadır (Torun, 2002: 96).

Katolik inanç siteminde geçerli olan “çift kılıç” tezinin (Karahöyük, 2013: 205) alt yapısını oluşturan “*Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya vermek* (Matta: 21-22) öğretisi, Protestanlıkta yerini, dinle dünyanın içi içe olması gereken bir olgular sistemi almıştır.

Faiz konusu Hristiyanlıkta da haram kılınan bir konu olduğu (Özel, 1995: 183) halde, yeni yaklaşımlarda dini otoriteler meşru kabul etmişler, verilen borcun ve çalıştırılan paranın getirisi ve faizinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlayışın bankacılıktan kopuk olması ise düşünülemez (Ülkü, 2012: 61).

İncil’de faiz konusunda açık ifadeler olmasa da aşağıdaki ayetlerin içeriğinin faizi de ilgilendirdiği ifade edilir.

“Senden dileyene ver, senden ödünç isteyen yüz çevirme” (İncil, Matta5/42).

“İmdi insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Çünkü şeriat budur, peygamberler de bunu istemektedir” (Matta 7/7).

“Kemerlerinize ne altın, ne gümüş, ne de bakır koyun” (Matta 10/9).

“Siz yalnız onlardan bir iyilik beklemek için yardım ederseniz, bunun için ne teşekkür beklenir? Aynı şeyi günahkârlar da yaparlar. Birilerine ondan karşılık ummak için borç verirsiniz, bunun için hangi teşekkür beklenir? Günahkârlar da bir karşılık almak için birbirlerine bir şey verirler. Düşmanlarınızı daha çok seviniz, hiçbir şey karşılık beklemeden onlara ödünç veriniz. Böylece ödülünüz büyük olsun. Yücelerin yücesinin çocukları olursunuz. Çünkü o, nankörlere ve kötülere nimet vericidir.” (Luka 6/33, 34, 35).

Protestan inanç sistemi diğer taraftan insanların ortak özelliklerini de yansıtan bir yapıya sahiptir. Çünkü insanların geneli dünyaya karşı meyilli, para kazanma hırsı olan bir niteliğe sahiptir. İşte bu nitelikteki insanların bu potansiyelinden faydalanmak ve bunların tehlikelerinden de kurtularak Katolik düşünce sisteminin mistik havasını korumak ancak dünya ile barışık olunursa mümkün olacaktır. Bu düşünce akımı ve Protestanlık inancı ekonomik değişimin ve gelişimin motive edici bir gücü olmuştur. Zenginliğin tanrıya kavuşmak, kendini tanrıya sevdirmenin bir aracı olduğu vurgulanarak bir ekonomik dönüşümün önü açılmıştır (Özdemir, 2007: 159).

Diğer taraftan Hz. İsa (a.s) vasıtasıyla anlatıldığı ileri sürülen ve Luka İncil’inde (19: 11-27) geçen hikâyeye göre paranın atıl olmaktan kurtarılıp çalıştırılması gereken finansal varlık olduğuna âdeta vurgu yapılmaktadır.

“Göksel Egemenlik, yolculuğa çıkmak üzere olan bir adamın kölelerini çağırıp malını onlara emanet etmesine benzer. Adam, her birinin yeteneğine göre, birine beş, birine iki, birine de bir talant vererek yola çıkmış.

Beş talant alan, hemen gidip bu parayı işletmiş ve beş talant daha kazanmış. İki talant alan da iki talant daha kazanmış. Bir talant alan ise gidip toprağı kazmış ve efendisinin parasını saklamış.

Uzun zaman sonra bu kölelerin efendisi dönmüş, onlarla hesaplaşmaya oturmuş. Beş talant almış olan gelip beş talant daha getirmiş, ‘Efendimiz’ demiş, ‘bana beş talant emanet etmiştin; bak, beş talant daha kazandım.’ Efendisi ona, ‘Aferin, iyi ve güvenilir köle!’ demiş. ‘Sen küçük işlerde güvenilir olduğunu gösterdin, ben de seni büyük işlerin başına geçireceğim. Gel, efendinin şenliğine katıl!’

İki talant almış olan da gelmiş, 'Efendimiz' demiş, 'bana iki talant emanet etmiştin; bak, iki talant daha kazandım.' Efendisi ona, 'Aferin, iyi ve güvenilir köle!' demiş. 'Sen küçük işlerde güvenilir olduğunu gösterdin, ben de seni büyük işlerin başına geçireceğim. Gel, efendinin şenliğine katıl!'

Sonra bir talant almış olan gelmiş, 'Efendimiz' demiş, 'senin sert bir adam olduğunu biliyordum. Ekmediğin yerden biçer, harman savurmadığın yerden devşirirsin. Bu nedenle korktum, gidip senin verdiğin talantı toprağa gömdüm. İşte, al paranı!' Efendisi ona şu karşılığı vermiş: 'Kötü ve tembel köle! Ekmediğim yerden biçtiğimi, harman savurmadığım yerden devşirdiğimi biliyordun ha? Öyleyse paramı faizcilere vermeliydin. Ben de geldiğimde onu faiziyle geri alırdım... Haydi, elindeki talantı alın, on talantı olana verin! Çünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek ve o bolluk içinde olacak. Ama kimde yoksa, kendisinde olan da elinden alınacak. Şu yararsız köleyi dışarıya, karanlığa atın. Orada ağlayış ve diş gıcirtısı olacaktır.'

Protestan inancı aynı zamanda keşişlik uygulamalarını ve manastır hayatını da sarsıcı bir şekilde tenkit eder. Çünkü dünyevi işlere ait meslek dalları Tanrı'nın onlara yüklediği ödevlerdir. Hristiyanlar bu görevlerini ifa edebildikleri derecede Tanrı'larının talebini gerçekleştirmiş olurlar (Karahöyük, 2013: 206). Bu açılımın da yeni meslek dallarının doğmasına ve finansal hareketliliğin de hızlanmasına sebep olmuş olacağı akıldan uzak değildir. Çünkü her meslek dalı yeni sermaye ihtiyacını da beraberinde getirecektir. Hedeflenen yatırımların desteklenmesi yabancı sermayelere ihtiyaç duyacaktır. Güven esasının kapitalist sistemde olmaması, dolayısıyla da belirli sistemlerle ve güvencelerle iş gören finansal araçlar, ekonomik sistemde yer almaya başlayacaklardır.

Özellikle Kalvinist İncel'de yer alan “*Mesleğinde azimli birisini görürsen, o; kralların önünde durmalıdır*” ifadesi dindar bir meslek mensubunun iş yapma ve para kazanma motivasyonunu artıracak manevi bir motiftir (Karahöyük, 2013: 206).

Katolik ve Protestanların gelir dağılımları incelendiğinde Protestanlar lehine rakamlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun izahını sadece dinden gelen bir etkiye bağlamak doğru olmayabilir. Avrupa'daki keşiş hareketleri, coğrafyanın topraktan faydalanmasına mani olması, siyasi ortam gibi unsurlar da bu farkın izahında bir neden olarak belirtilebilir.

Fakat dini terbiyeden gelen zenginlik vurgusu, dindar ruhanîlerin riyasetinin kırılması bu değişimde ve farkın ortaya çıkmasında en önemli hususlardır denilebilir (Karahöyük, 2013: 206).

3.1.3.3. İslâm Dini ve Ekonomik Yaşama Bakış Perspektifi

Semavî dinlerin sonuncusu ve kendisinden sonra da başka bir semavî özellik taşıyan dinin gelemeyeceğine inanılan semavî dinlerin en sonuncusu olan İslâm dinin içeriğinde ekonomik hayata ilişkin elbette çok veriler olacaktır. Çünkü dinin verimliliği onun hayatta iz düşümlerinin görülmesiyle olmaktadır. Eğer bir din yaşama aktarılıyorsa ya da yaşanan bir olgunun dinde bir referansı varsa insanlar kendilerini huzurlu ve tutarlı kabul edeceklerdir. Bu da o dinin yerleşmesi ve sürekliliği için temel şarttır. İslâm dininin iddiası da kıyamete kadar geçerli olmaksın, bu iddia içeriğinde her yaşam alanına cevap verecek bir zenginliğin olmasını gerekli kılar.

Konuya başlamadan öncelikle şu tespiti yapmakta fayda vardır. Özellikle semavî dinler açısından konuya bakıldığında Yahudilik pür dünyevî bir perspektifle ekonomik hayata bakıp ekonomik yaşamın kendi lehlerine çalışması için her şeyi mubah sayan ve zenginliğin insan yaşamında olmazsa olmaz bir değer olduğu vurgusunu yapar.

Hristiyanlıkta ise esas gayenin Tanrı katında değerli olmak olduğu, zenginlik peşinden koşulursa bu hedeften sapmaların olabileceği korkusu inancı yerleştirilmiştir. Bunun için ‘dünyayı terk etme’ yaşam tarzının hâkim olarak takdim edildiği görülür. Gerçi Protestanlıkta bu durum biraz dünya lehine reorganize edilmiş ise de oradaki gaye yine Tanrı katında değerli olmanın daima gündemde tutulmasıdır. İnsan zengin olabilir ama fakir gibi yaşamalı ve zenginliğine güvenip tanrı ile olan bağı koparmamalıdır.

İslamiyet ise bu iki anlayışı olması gerektiği düzeye yükseltmiştir. Ne olduğu gibi dünya terk edilmeli, ne de olduğu gibi dünyaya yönelmelidir.

“Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez” (Kasas: 28/77).

“Onlardan, ‘Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru’ diyenler de vardır” (Bakara:2/201).

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın”
(İsrâ:17/29).

Bu ve benzeri ifadeler İslâm dininin bir denge dini olduğunu, *“Gerçek şu ki: Siz bu peşin dünya hayatına çok düşkünsünüz. Onun için âhireti terk edip durursunuz”* (Kıyâmet 75/20-21) ayeti ise; insanın yaratılışında bulunan özelliklerini de dikkate aldığını göstermektedir.

Eskicioğlu (1999: 15-24) kitabının giriş bölümünde Mevdudi’nin Kur’an’ın ekonomi öğretisi konusundaki fikirlerini olduğu gibi aktardıktan sonra kendisi bu öğretileri aşağıdaki maddeler halinde özetletmiştir.

- İnsanı yoktan var eden Allah, aynı zamanda insanın yaşamı için gerekli olan bütün şartları da lütfu ile yaratmıştır. Bu özellik ise insanın yeryüzünün her yerinde rahatlıkla kazanç elde etmesi için yaratılıştan gelen bir hak olduğuna işaret etmektedir. Çünkü insanın yaşam konforu için yeryüzünün her yerinde nimetler var edilmiştir.
- Şahsi mülkiyet hakkı tanınmakla birlikte toplumun ve bazen de bireylerin çıkarları ile çatışma olduğunda sınırlamalar getirilmektedir. Bunların yanında şahsi tasarrufuna ait olan varlıkları üzerinde akrabaların, dostların, komşuların ve hatta ihtiyaç sahibi olanların dahi haklarının olduğu ifade edilmektedir. Bu dolaylı hakların bir kısmı hukukî düzenlemelerle ifa edilmekte, çoğu kısmı ise kendi özgür iradeleri ile sorumluluk hissedilerek yapılması gereken mükellefiyetlerdir.
- Bahsedilen bu ekonomik yapının işleyişinde en önemli faktör bireylerin kendi gayretleri ile gerçekleşen girişimlerdir. Ancak kamu menfaati, malî, dinî ve sosyal düzenlemeler bu teşebbüs ruhun sınırlarını çizebilmektedir.
- Gerek çalışarak elde ettikleri, gerekse de tevarüs yolu ile sahip oldukları servetlerini kullanmakta, sahipliğini şekillendirmekte ve bunların varlığıyla gündeme gelecek katma değerlerden faydalanmada herkes hukuken eşit haklar edinmişlerdir.
- Gelir dağılımında dengesizlik olmasının önüne geçmek amacıyla zenginlerin cimrilik denen fena ahlâkî değerden uzaklaştırılıp bağış gibi uygulamalarla

yardımlaşmaları tavsiye edilmekte, fakat muhtaç olmayacak şekilde de servetin tamamen de bu yollarla elden çıkarılmasını da hoş görmemektedir.

- Ekonomik değerlerin toplumun menfaatine dağılımını sağlamak için kanunî yolların kullanılmasını teşvik eder. Her türlü servet değerleri helal yollarla kazanılmış olsa dahi bunların ekonomik hayatta değer bulması için alış verişi emredip stokçuluğu, reel piyasadan çekilmesini ise yasaklar. Bunun için de ticarî kârı da meşru kılar.
- Bu yapı gerçekleşirken ekonomik adaletin sağlanması için gerekli şartlar piyasa şartlarına göre olgunlaşmaya bırakılır. Devletin ve hukukî düzenlemelerin piyasaya fazla etkin olması gündeme gelmez.
- Gelir dağılımındaki farklılıkların bir sınıf farkı oluşturmak için değil tamamen yardımlaşma ve sosyal kenetlenmenin bir aracı olarak istihdam edilmesi söz konusudur.

Bu çıkarsamaların özünde ise zenginlik olması gereken bir olgu, fakat onun insanı Allah'tan uzaklaştırmaması için de gerekli dini tedbirlerin alınmasını anlatmaktadır. Yani İslâmiyet ekonomik ve finansal hayatı gündemine almıştır. Borç vermenin bir iyilik olduğu vurgulanmıştır. Hatta verilen borçtan vazgeçilmesi de tavsiye edilmiştir.

Burada konu dolaylı olarak faiz konusuna gelmektedir. Finans piyasasının en önemli olgusu olan faiz bütün semavi dinlerde yasaklanmıştır. Tevrat, Zebur, İncil'de açık olarak faiz haram kabul edilmiştir. Özellikle İslâm dininde faiz şiddetli bir şekilde yasaklanmakla birlikte, diğer dinlerde geri dönüldüğü gibi İslâm dininde de böyle temayüller olabileceği için de geri dönülmemesi gereken bir ekonomik hastalık olarak ifade dılmıştır.

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Alışveriş de faiz gibidir’ demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır” (Bakara: 2/275).

Bu ayet aynı zamanda ticaret vurgusunu da yapmaktadır. Kişinin servet elde etmesini çalışmasına bağlamıştır. Paradan para kazanmak hem kişiyi tembelleştirir, dünya

zevklerine daldırır, hem de karşı tarafın kazancına haksız yere el uzatılmış olur. Bu da gelir dağılımındaki var olan uçurumları iyice derinleştirir. Bu durum sosyal hayatta kargaşanın doğmasına, hırsızlık gibi sosyal hastalıkların yaygınlaşmasına sebep olur.

“Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!” (Ankebut: 29/64).

“Oysa âhiret, daha hayırlı ve sürekli dir” (A'lâ: 87/17).

Gibi ayetler ise insanın dünyaya bağlanacağını, insanın yaratılışında dünyaya bağlılık hislerinin olduğu vurgulanmış, insanların isteseler de istemeseler de zenginliğe kavuşmak için çabalayacaklarını ifade etmiştir. Fakat bu dünyadan daha muhteşem bir hayatın hem de bitip tükenmek bilmez bir ahiret hayatının varlığı vurgulanarak bu durumun geçici bir durum olduğu, onda oyalanmadan ama bir oyun yeri gibi değerlendirilmesi nasihat edilmiştir. Bu vurgu aşağıdaki ayetlerde de devam eder:

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir” (Hadid, 57:20).

“Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir” (Âl-i İmran: 3/185).

“Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır” (Enfal: 8/28).

“Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır” (Teğabun: 64/15).

“Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir” (Münafikun, 63:9).

Bu husus sadece ayetlerde değil çeşitli hadislerde de pekiştirilmiştir.

“Cennette bir kamçının kapladığı yere denk küçük bir alan, bütün dünya ve onun içinde bulunan her şeyden daha değerlidir”(Buharî, Rikak: 2).

“Benimle dünyanın misali, bir ağacın gölgesinde bir süre dinlenip, sonra da kalkıp giden bir yolcunun haline benzer” (İnn Mace, Zühd: 3.)

“Şu Uhud dağı kadar altınım olsa bile, borçlarımı ödeyebileceğim miktarının dışında ondan hiçbir şey, hatta bir tek dinarın bile üç günden fazla üzerimde durmasını istemezdim” (Buhari, İstikraz:3.)

“Bu dünyada gurbetteki bir kimse ya da yolcu gibi ol” (Buhari, Rikak, 3).

Dünyanın faniliği ve tehlikeli oluşunun bu kadar vurgulanması yanında dünyanın ehemmiyetine, dünyada da insanın nasibi olduğuna aynı şiddette vurgu yapılmıştır. Çünkü İslamiyet denge dinidir. Ne dünyayı olduğu gibi ret eder, ne de olduğu gibi uhrevi bir mistik sosyal hayatı tavsiye eder. Bu konuda Müslümanlar tarafından çok bilinen şu hadis çok anlam taşımaktadır:

“Üç kişi Hz. Peygamber’in eşlerinin evine gelerek Rasulullah’ın ibadetleri nasıl yaptığını sorarlar. Öğrenince de bunu az bularak şöyle derler:

‘Allah’ın elçisi yanında biz kimiz ki? Onun gelmiş geçmiş günahları affolunmuştur.’ İçlerinden birisi ‘Ben bundan böyle geceleri sürekli namaz kılacağım.’, diğeri ‘Ben aralıksız oruç tutacağım.’, üçüncüsü ise ‘Ben de kadınlardan uzak durup hiç evlenmeyeceğim’ demiştir. Bu söylenenlerden haberdar olduktan sonra Hz. Peygamber şunları söylemiştir: Şöyle şöyle söyleyenler sizler misiniz? Halbuki Allah’ın cezalandırmasından en çok korkunuz ve onun emirlerine karşı gelmekten en fazla sakınınız benim. Ama ben bazı günler oruç tutar bazı günlerde tutmam, bazı geceler namaz kılar bazılarında uyurum ve ben kadınlarla evlenirim. Kim benin sünnetimden (yolumdan) ayrılırsa benden değildir.” (Buhari: Nikah,1)

Nitekim bu husus ayette de yer almıştır.

“(Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah’ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi

uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fâsık kimselerdir.” (Hadid: 57/27)

Diğer taraftan da dünyaya ait işlerde Müslümanların daha bilinçli ve dünya işleri ile olduğu gibi ilgilenen özellikleri olduğu ifade edilir.

“Muhammed, Allah’ın Rasulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rûkû ve secde hâlinde, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat’ta ve İncil’de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir” (Fetih, 48:29).

“Onlar, “Ant olsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamberinin ve mü’minlerindir. Fakat münafiklar (bunu) bilmezler” (Münafikûn, 63:8).

“İnsan için ancak çalıştığı vardır” (Necm, 53:39).

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez” (Enfal: 8:60).

Bunlar ve benzeri ayetlerdeki mesajların içeriğinin anlamı dünya ile birlikte ve dünya işleri ile uğraşarak olabilecek gerçeklerdir.

Önemli olan bunlara sahip olmak değil bunlara sahip olmakla birlikte bunların Allah yolunda kullanılması, her şeyin onlar olmadığı bilinci ile yaşanıp, bunların kendilerini Allah’tan ve zikrinden uzaklaştırmamasıdır.

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır.” (Âl-i İmran: 3/14)

“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Tevbe: 9/103)

“Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” (Mümafikun: 63/9)

Bunlarla birlikte Kur’an’da geçen peygamber mucizelerinin her birinin aslında insanların ulaşması gereken birer ideal olduğu da tefsirlerde ifade edilmiştir. Yani, Kur’an-ı Kerim peygamberlerin mucizelerini anlatırken tarihi ve fevkalade bir olayı anlatmakla kalmaz aynı zamanda insanların o mucizelerin benzerini yapmaları için kendilerine bir amaç edinmelerini de telkin eder (Nursî, Sözler, 2003: 252-253).

Bununla birlikte her bir peygamberin bir meslek sahibi olduğu, bu özellikleriyle de ekonomik hayata yön verdikleri ifade edilebilir. Yani peygamberlerin hayat maceralarını ifade etmek sadece uhrevi yaşam için değil ekonomik hayatın temel dinamiği olan mesleklere de bir vurgu yapmak içindir. Bu haliyle bir meslekle uğraşmak da Allah’ın emri olarak telkin edilir.

Modern dünyanın en önemli gerçeklerinden biri olan finansal sistem ve onun en temel kurumlarından biri olan bankalar ise faizli işlemlerle faaliyetlerini sürdürdükleri için bu sistemde çekinceler vardır. İslam dini; faizi, faizli işlemleri ve faize aracılık etmeyi tamamen yasakladığı için bu sistem içinde olmakta oldukça zorlanmaktadır (Erdem, 2008: 280-281). Fakat bu sistem yerine de bir alternatif üretmekte de zorluk çekmektedir. Özellikle katılım bankaları aracılığıyla faizsiz bir bankacılık sistemini yerleştirmeye çalışmaktadırlar.

Finansal hareketliliğin uluslararası boyutlarda olduğu ekonomik hayatta bu hareketliliğin olmazsa olmaz kurumlarından olan bankaların İslam inancına göre tekrar gözden geçirilerek uyarlanması kaçınılmaz bir olgudur. Tüm dünyada olmak isteyen İslâm dininin oralara ulaşması ekonomik faaliyetlerle olmaktadır. Bu etkileşimin en önemli ayağı da para ve sermayenin akışının gerçekleştiği bankalardır. İslâmî Bankalar hem faiz konusunda titiz olacaklar hem de likidite varlıkları, faizle çalışan bankalara kaptırmamış olacaklardır.

Aslında İslâm dininin kaynak kitabı olan Kur'an-ı Kerim ve O'nun birinci tefsiri olan Hadis ile olmaması gereken yasak uygulamaları ifade edilerek olması gereken bir ekonomik ve finansal sistemi somutlaştırmıştır.

3.2. Davranışsal Finans

Bu bölümde uluslararası boyutlarda gerçekleşen finansal faaliyetlerin etkinliğine bağlı olarak oluşması muhtemel sakıncalarını minimize etmek, daha sağlıklı bir finansal faaliyet ortamı oluşturmak için her insanın ortak değeri olan din müessesinden faydalanarak ortak bir davranış sistemi yerleştirmenin zorunluluğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Son finansal krizlere bakıldığında krizlerin bilinmeyen sebeplerden değil tamamen bilinen yöntemlerin yanlış uygulanmasından, psikolojik önyargılardan ve duygu karmaşasının oluşturduğu yanlış kararlardan kaynaklanabileceği sorgulanmaya başlamıştır. Bu da davranışsal finans konusunu gündeme getirmektedir.

Öncelikli olarak davranışsal finans konusu ifade edilecek daha sonra bu konunun ahlâk boyutu gündeme alınacaktır.

Davranışın alt yapısını yatırımcıların fikrî potansiyeli oluşturmaktadır. Bu alt yapı ne kadar ortak bir kültürden esinlenerek şekillenirse ortak bir hareket sahası oluşturulmuş olur. Bunun için de finansal piyasalarda rol alan aktörlerin davranışlarını etkileyen duygu ve bilgi seviyeleri bir etüde tabi tutulmalıdır.

Geleneksel finans teorileri yatırımcıların piyasadan maksimum kâr elde etmek için belli olan finansal hesaplamalara göre hareket edilirse beklentilerinin gerçekleşeceğini savunurlar. Kişilerin bireysel özelliklerini dikkate almadan duygularını devreye koymadan neticeye odaklandığı kabul edilir. Bu teoride bir rasyonel insan modeli vardır. Bu insan, beklenen fayda kriterine göre optimal kararlar alan ve gelişen yeni durumlara göre bakış açısını değiştirebilen ve hatalarını tekrar etmeyen bir yapıya sahiptir. “Homo economicus” da denilen bu rasyonel insan, geleneksel finans anlayışının temelindeki insan modeli olup geleneksel finans teorisinin modellemesinin ve araştırmalarının yapıldığı bir kobaydır. Rasyonel beklentiler yaklaşımındaki insanın özelliklerini Akdiş (1992: 2) şöyle sıralar;

- Bireyler politik makamlarca alınan bütün kararları bilirler,

- Ekonominin bütün tarafları (hane halkı, işletme, devlet) doğru modeli ve onun için gerekli değerlendirme noktalarını bilirler,
- Belirli bir ekonomik olguda tahmin yaparken gerekli olan bilgileri elde eder ve kullanır.

Fakat ekonomik krizlerin sebepleri araştırılırken bu rasyonel insanın özellikleri yetersiz kalmıştır. Bu durum karşısında yeni modellemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu arayışlar gündeme davranışsal finans yaklaşımını getirmiştir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 248-249)

Finans ile psikoloji ve karar verme bilimlerinin bir arada olması ile şekillenen anlayışın adı olan davranışsal finans, finans literatüründe kabul edilen önyargıların neden gerçekleştiğini araştırmakla birlikte finansal karar verici kaynaklı gerek düşünsel, gerekse de yargısal olarak hataların nasıl gündeme geldiği konusunda araştırma verileri sunmaktadır (Taner ve Akkaya, 2005: 48)

Finans piyasalarının şekillenmesini sağlayan yatırımcı kararları, klasik finans anlayışını destekler özellikte basit olmaktan öte mantıksal verilerden uzak yatırımcıların derin ruh yapılarından ve kendinde oluşmuş önyargılarından oldukça etkilenmektedir. Yatırım kararlarını etkileyen kişisel risk algısı, ruhun sürekli anlık farklılaşmalar sergilemesi ile bir davranışsal standardı ifade etmenin zorluğunu ortaya koymuştur. Bu sorun da klasik finans tezlerinin sorgulanmasını ve davranışsal finans yaklaşımlara yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 248-249).

Bu kısa karşılaştırmadan sonra konunun içeriğine uygun olduğu için davranışsal finans teorisin temeli olan bilişsel ve duygusal eğilimler (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 254-255) hakkında bilgi verilecektir.

3.2.1. Bilişsel (Hevristik) Eğilimler

Sorunları belirleyip çözüm üretmekte uygulanabilen fakat her zaman doğru sonuca götürmeyen yöntem ve kestirme yol olarak ifade edilebilir (Atkinson vd, 1996: 714).

İnsanın hayati tecrübeleri ile şekillenmiş çözüm üretme eğilimleri olup, bir sorunu dört başı mamul düşünmeden beynin pratik zekâ kapasitesini kullanarak bir çare üretmesidir. Bu yeteneğin devre dışı tutulması mümkün olmadığı gibi her zaman kontrol edilmesi de

kolay değildir. Bilişsel eğilimleri şekillendiren çeşitli sebepler vardır. Bu bilişsel eğilim çeşitlerini de kısaca açıklamak faydalı olacaktır.

Çerçeveleme eğilimi: Belirli bir olgunun kişilere sunuş şekli kişinin o meseleye o şekliyle bakmasına neden olabilir. Bu algının oluşturduğu eğilime çerçeveleme eğilimi denir (Taner ve Akkaya, 2005: 50).

Yapılan araştırmalar aynı konunun farklı sunumlarla takdim edildiğinde farklı davranışlar sergilendiğini göstermektedir. Çerçevelemenin diğer boyutu ise bireyin kendisinin sunulan herhangi bir şeyi kendine göre ilgili olan kısımlarına yoğunlaşarak bu çerçeveden karar vermesi şeklinde de olabilmektedir.

Zihinsel Muhasebe: Hane halkının ve işletmelerin finansal faaliyetlerini planlarken, harekete geçerken ve değerlemesini yaparken kullandıkları bilişsel işlemlerdir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 256-257).

Zihinsel muhasebenin üç aşaması vardır. Birinci aşamasını geçmiş olayların analiz edilerek sonuçların ele geçirilip bunlara göre faaliyet kararları almaktır. İkinci aşamada alınan kararlara ilişkin kaynak atamasının yapılmasıdır. Üçüncü aşamada ise faaliyetleri günlük, aylık ya da yıllık olarak değerlemeye tabi tutmaktır. Bu değerlemelerin her birisi kişiyi yatırım kararlarında etkileyecek yapıdadır (Thaler, 1999: 183).

Belirsizlikten Kaçınma: Öngörülemeyen olasılıklara sahip riskler yerine, öngörülebilir risklere sahip yatırım kararları yatırımcıları kendine çeker. Kişiler önlerini ne kadar belirsizliklerden temizleyebilirlerse o kadar sağlıklı karar vereceğini aksi takdirde karar verse dahi bundan tedirginlik yaşayacağını düşünürler. Bu ortamdan kurtulmak için de ölçülebilen ve ölçülemeyen belirsizlik hesaplamaları yaparak finansal kararlarını almaya çalışır.(Fox ve Tversky, 1995: 586).

Muhafazakârlık: Bireyler elde edilen yeni bilgileri kullanmak isterlerken zorluk çekerler. Bu bilgi girdileri kendisinde kompleks veriler yumağı haline dönüşebilir. Kişi bu durumda strese girme tehlikesiyle baş başa kalacağından geçmiş bilgilerine göre hareket edip kararını verme tercihini yapacaktır. Bu durumda kişi kendini yeni fikirlere karşı muhafaza etmiş olacaktır (Pompian, 2006: 123).

Temsiliyet: Uzun bireysel ya da ekonomik yaşam tecrübelerin bir kanun gibi algılanarak bir bakış açısı oluşturup ona göre söz konusu olguyu değerlendirmeye

temsiliyet denir. Kişi karar alma aşamasında ekstra bilgileri değerlendirme ihtiyacı görmez. Bu davranış biçimi çevrenin belli standartlara göre şekillenmiş olduğunu gösterdiği için gelişmelere bu açıdan baktırır ve karar aldırır (Taner ve Akkaya, 2005: 50).

Ulaşılabilirlik: “Bir olayla ilgili örneklerin anımsanma kolaylığını kullanarak o olaya ait olasılığı ya da frekansı belirleme” olarak tanımlanmıştır (Kahneman ve Tversky, 1974:1127). Borsada meydana gelen değişikliklerin genelde hangi zaman dilimindeki gelişmeleri hatırlıyorlarsa o açıdan hisse senetlerini değerlemeye tabi tutmaları bu anlamda gerçekleşen bir bakış açısıdır. (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 259).

Aşırı Güven: Şahsi hayatında kendine güven hisleri tam olanlar, yatırım kararlarında aynı şekilde davranarak riskin dağıtılması yerine belirli bir yatırım seçeneğinde karar kılabilirler. Bu durum kişinin olgun karar almasına bir anlamda engel olmuş olur. Aşırı güven karar almanın ön safhasında olursa tehlikelidir. Karar almadan önce seçenekler göz önünde bulundurularak karar alma aşamasına gelinmişse o safhada karar vermek için bu eğilimden faydalanmak gerekebilir.

Aşırı güven eğilimine bağlı olarak finansal piyasalarda; portföylerde farklılaşma azalması, toplam işlem hacminin yükselmesi, volatilitenin artış göstermesi, piyasa işlemlerinde derinlik olması, fiyat alıcılarının fiyatlardaki kaliteyi düşürmesi gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Odeon, 1998: 1888).

Doğrulama: Kendi görüşlerini destekleyen deneyimlerine güvenme ve bu konuda kendinde görüşünü pekiştirici bir ortam oluşturma, destekleme olmadığında da o fikirlere karşı önemsemezlik ve kötüleme eğilimlerinin olduğu bir ruh halidir. Bu eğilim tarzının etkileri çoğu araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır (Mahoney, 1977: 161).

Bilişsel Uyuşmazlık: Bireyin inanışları ile davranış eğilimlerinin uyuşmadığı durumun adıdır. Genelde de yanlış inanışların sebep olduğu pişmanlık duygusunun gündeme gelmesi bu durumun varlığını gösterir (Shiller, 1997:6).

Sürü Davranışı: Bir kişinin ya da grubun kendi bilgilerinden bağımsız olarak diğer yatırımcıların tecrübelerine güvenerek aynı yatırım seçeneğinde karar kılmaları bu tutumu ortaya çıkarır. Sosyal bir taklit görünümünde olan bu durum çoğu zaman beklendiği gibi neticelenmeyebilir (Rappaport ve Mauboussin, 2001:1).

3.2.2. Duygusal Eğilimler

Karşılaştıkları olumsuz ya da beklenmedik durumlar karşısında kendilerini korumaya almak isteyen bireyler duygularını kullanarak gerçekleri görmezden gelmek isterler. Duygular ile gerçek dünya arasında bir zıtlasma olmasına rağmen duyguların baskın özelliği ile bireyler ruhsal olarak rahatlama eğilimi göstermek isterler. Bu ayrımda alınacak kararları etkileyen temel duygusal durumlar ifade edilecektir.

İyimserlik: Olayları görülebilecek iyi yönleri varsa o şekilde yorumlayarak ona görme anlamındaki bir önyargıdır. Bu şekilde yatırım kararları alan yatırımcıların finansal piyasayı etkileyecekleri açıktır. Bu karakterdeki yatırımcılar piyasada meydana gelecek bir değişikliğin kendilerini değil diğer yatırımcıları etkileyeceğini düşünürler. Bu durum ise bireyleri rasyonel değil o andaki ruh haline göre hareket etmesini şekillendirir (Pompian, 2006:97).

Yatkınlık: Yatırımcıların kaybeden hisse senetlerini elde tutma süreleri, kazanan değerlerin elde tutma sürelerinden daha kısadır. Bu durum yatırımcılarda kaybı azaltmak için gösterilen bir elden çıkarma yatkınlığıdır. Diğer taraftan yatırımcı daha fazla pişmanlık yaşamak istemeyeceği için zararın neresinden dönersin kârdır düşüncesine göre hareketini kararlaştıracaktır. (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 262).

Hâkimiyet: Yatırımcının kontrolü dışında meydana gelebilecek gelişmelerde sonucun kendi beklentilerine göre gerçekleşmesi için kendinin müdahale şansının olduğunu düşünmesi durumudur. Yatırımcının kontrolü dışında meydana gelebilecek belirsizlik ortamında kendine olduğundan fazla güvenmesi yatırımcıda yanılsama meydana getireceği için beklentileri gerçekleştiremeyebilecektir (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011: 262).

Sahiplik: Bireylerin sahip oldukları kıymetlerin bedellerinin sahip olmadıkları aynı malların değerlerinden daha fazla olduğunu anlatmak için kullanılan bir ifadedir. İnsanın elinin altındaki bir nimet elinin altında olmayan daha güzel bir nimet daha fazla insana fayda sağladığı için insan elinin altındakine sahip çıkmak ister.

Statüko: Değişme ve gelişmelere karşı bireylerin kolay adapte olamamaları durumunu ifade eden kavramdır. Bu durum bireylerin bilgilerini yenilememelerine hatta yeniliklere direnmelerine sebep olabilmektedir. Böyle bir pozisyonda olan yatırımcı

piyasalara tepki vermekte mesafeli davranır (Rau, Osobov, Khorana, ve Cooper, 2001: 1).

3.3.Dinî Kaynakların Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Prensipleri

Bundan önceki konuda açıklandığı gibi gerek yatırımcıların gerekse de bu piyasalarda rol alan bireylerin standart bir davranış sergilemeleri oldukça zordur. Hatta mümkün değildir. Bu çevrenin değişkenliğinin yanında bireylerin de çok ayrı ruhî, duygusal ve mental yapılarının olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kadar farklı özellikteki unsurların yer aldığı bir finansal yapı hele uluslararası finansal piyasa gerçek durumuna göre değil bu değişkenlere göre şekillenecektir.

Yine yukarıda açıklanan rasyonel insan modeli de aslında bu ihtiyacın bir ifadesidir. İktisatçılar bunu bir teori olarak ileri sürüp ortak bir davranış ortamı benimsemek/benimsetmek istemişlerdir.

Konunun bu bölümünde bu farklılıkların minimize edilerek ortak bir etkileşim alanından faydalanarak tarafların davranışlarının gerçeğe yakın şekillenmesine yardımcı olacak kültür açıklanmaya çalışılacaktır. Daha sonra kültürü meydana getiren unsurlardan ahlâk kavramı açıklanacak ve ahlâkın en önemli kaynağı ve kültürün diğer bir parçası olan din ve dinin ahlâkî değerlere olan katkısından bahsedilecektir.

3.3.1. Kültür Ve Medeniyete Kavramlarına İlişkin Bazı Yaklaşımlar

Kültür kavramı, üzerinde oldukça durulan, bununla birlikte bir o kadar da tartışılan, çoğu bilim dalları ile de anlam verilmeye çalışıldığı için üzerinde fikir birliğinin gerçekleşmediği bir kavramdır. Literatürde kültürün iki yüz dolaylarında farklı tanımının yapıldığı ve bu konuda çok farklı anlayışların ortaya konulduğu görülmüştür (Sığı, 2006: 30).

Avrupa’da XIX. Yüzyılın sonunda İngiliz antropologlar genel olarak kültür kavramını; halklara özgü olan fikirler, yaşam biçimleri, inançlar, değer yargıları, semboller ve tekniklerin hepsi olarak ifade etmişlerdir. Osmanlıca lügatlerde bu kavramın karşılığı “Hars” kelimesidir (Kocadaş, 2005: 2).

Medeniyet ve kültür terimlerinin anlamlarının açıklanmasında farklı yaklaşımların olduğuna işaret eden Turhan, Alman literatüründe, yaşayan milletler arasında bir tasnif yapılmak istendiğinde, “Naturvölker”le “Kurturvölker” terimlerine başvurulduğunu açıklamasında yer verir. Bu ayrımında Naturvölker; ilkel diye nitelenen toplumlara, Kurturvölker ise; “medeni” diye ifade edilen toplumlara karşılık gelmektedir. Turhan bu ayrımın, “ilkel toplumların hiç kültürleri yoktur” önyargısını oluşturabileceğine dikkatleri çeker. İngiliz bilim adamlarının ise; kültür olgusunun, medeni ya da ilkel bütün toplumlar için kullandıklarını söyler. Basit veya kompleks, ilkel ya da ilerlemiş bütün toplumların bir kültür birikimi olduğunu kabul eden İngiliz Antropolog ve sosyologlarının geneli, “Medeniyet” kavramını insanlığın belirli bir düzeye gelmiş, yazılı bir kültüre sahip, entellektüelliğe ermiş ve teknolojiye gelişmiş toplumlar için kullanmaktadırlar (Turhan, 1994: 38).

M. Duverger ise; “Etnoğrafyadaki en geniş anlamında kültür ya da medeniyeti, insanın, bir toplum üyesi olarak edindiği, bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlâk, töre ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren bir bütündür” tanımını kabul eder. Duverger, medeniyet ile kültür kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını kabul etmektedir. Bununla birlikte maddi ya da manevi kültür ayrımının net olarak yapılamayan bir olgu olduğunu ifade eder. (Duverger, 1995: 74-86).

İbn Haldun ünlü eseri Mukaddime’de insan topluluklarını; göçebe ve şehirli olarak gruplandırmaktadır. Zamanla göçebe olan insanların farklı ekonomik hareketlilikten dolayı şehirliliğe geçiş yaparak medenileşmeye başlayacaklarını ifade etmektedir. Fizyolojik ihtiyaçlar karşılandıkça insanların zamanla lüks tüketime doğru taleplerinin artması ile medenileşme neticesinde huzur ve konforlu durum gündeme gelmekte ve insan davranışlarında yeni, yeni yaşam standartları kendini göstermektedir. Bu süreç sonucunda ise mamur⁴ kasaba ve kentlerin meydana geldiğini ifade ettikten sonra, bu gelişmelerin nihayetinde insanların toplumsal değerlerini kaybettiklerini ilave eder. (İbn Haldun, 1982: 415-421).

⁴ Medeniyet kavramı yerine umran kelimesi de kullanılmaktadır. Umran; mamurluk, mamur yer ve âbâd olmak anlamlarına gelir. İbn Haldun, âlemdaki mamurluğa ve medeni faaliyetlere umran (umranu’l âlem) ismini verdiği gibi, bu umranın araştırılması ve incelenmesini içeren bilime de umran (ilmul-umran) olarak değerlendirmektedir.

Aslında İbn Haldun bu tespiti ile insanların ortak bir yaşam değerler sistemi kurarak gelinen bu seviyenin muhafazasını ifade etmek istemiş de olabilir. Çünkü bu bir süreçse kaçınılması da mümkün gözüküyorsa, bu ortamın insanlığın lehine olması için gerekli tedbirlerin alınmasının çarelerine bakılmalıdır.

Kültür ve medeniyeti iki ayrı olgu gibi ayrılmasını kabul etmeyenlerden bir de Sezai Karakoç'tur. Karakoç, medeniyeti bütün insanlığın ortak çalışmalarına göre şekillenen bir tarihsel birikimin olgusu olarak benimser. Medeniyet sadece insanın maddi ihtiyaçlarının karşılanması gereken bir olgu değil, aynı zamanda insanın manevi, ahlâkî isteklerine de cevap verecek yapıda olan bir olgudan söz eder. (Karakoç, 1986: 7-9).

İster medeniyetle kültür aynı olsun ister olmasın neticede her iki olguda insanın yaşamını etkileyen ama onu mutlu olmaya ama huzursuz olmaya götüren olgulardır. Medeniyet ya da kültür insanların ortak sosyal nefes aldıkları kurumlardır. Bu olguların içeriği ne kadar sosyal hayata pozitif etkisi olacak nitelikte ise o olgulara sahiplenilmeli, tersi durumunda ise sosyal refleks gösterilerek sosyal bünyeden uzaklaştırılmalıdır.

Medeniyetler; ister vahiy kaynaklı, ister seküler, isterse de başka özellikleri ağır bassın, insanların ve toplumsal gelişmelerin neticesinde şekillenen bir olgudur. Ancak bu, medeniyet ve kültürün sadece insan eseri, insan düşüncesinin ürünü olduğu gibi bir anlama da gelmemelidir. (Bilge, 2009:98)

Her ne kadar kültürün ya da medeniyetin maddi ya da manevi ayırımı mümkün değildir diyen yazarlar varsa da bu ayırımın var olduğunu belirtmişler ve örnekler vererek bunları ifade etmeye çalışmışlardır.

Kültür, insanların sosyal ve tarihi gelişme içerisinde ortaya çıkmasına sebep oldukları bütün maddi ve manevi değerlerin toplamını ifade etmektedir. Kültürün maddi yönünü şekillendiren öğeler; insanların oluşturduğu ve kullandığı tüm fiziksel varlıklardır. İnsanın tabiatla yaşarken varlığını devam ettirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı teknik, makine, üretimde kullanılan araç ve gereçlerdir (Çataloluk, 2010: 106).

Manevi unsurlar ise; bir milleti diğer milletlerden ayırt ederken gündeme gelen gelenek ve görenekler, davranışlar, değer yargıları, ahlâk anlayışı, sosyal standartlar ve zihniyet yapılarıdır (Tepperman ve Rosenberg, 1995: 39).

Diğer taraftan medeniyeti ana küme, bu ana kümeden alınıp da yaşanan kısmına da kültür demek mümkündür. Gerek dinî kaynaklarla gerekse de sosyal gelişmelerle zamanla olgunlaşan insanlık seviyesine medeniyet denir. Geline bu seviyeden istifade ederek yaşanan ortak yaşam standartlarına ise kültür denebilir.

İnsanların belirli bir düzen ve sosyal yapıda karşılıklı paylaşımcı ve dayanışma halinde hayatın kalitesini artırmak için oluşturulan kültürün özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kültür; yaşama aktarılan birikimlerdir. Bu hali ile geçmişin mirasıdır ve gelecek nesillere de miras kalması için çaba gösterilen bir olgudur. (Güvenç, 2002: 102).
- Kültür, insanların hem maddi yönüne hem de manevi yönüne cevap verecek bir olgunluktur. Bu sebeple de belli bir halkı tek çatı altında toplama özelliği var olarak değerlendirilebilir. (Şimşek ve diğ., 2001: 31).
- Kültür, toplumu oluşturan bireylerin ortak yaşam tarzıdır. (İçli, 2002: 83).
- Kültür dinamik bir birikimdir. Bu sebeple her toplum bu dinamizm içerisinde kendi öz kültürlerini koruyarak diğer kültürlerden istifade etmesini bilmelidir. (İçli, 2002: 81).

3.3.2. Kültür Ve Ahlâk İlişkisi

Kültürel zenginlikler toplumsal hayatta çoğu zaman ahlâkî değerler olarak kendilerini gösterirler. Çoğu davranışların anlam kazanmasının alt yapısını oluşturan kültür, ahlâkî davranışlar sergilemenin referans kaynağı durumundadır. Bu veriler toplumsal hayatta davranış kodu olarak ahlâkî değerlerin ortaya çıkmasına vesile olurlar. Bu kodların öyle bir niteliği vardır ki, insanın nerede nasıl davranması gerektiği konusunda net bir rota tayin ederler. İnsanları ikircikli durumdan kurtarırlar (Key, 1999:217-225).

Bu değerlerin nesiller boyunca aktarılmasında aracılık eden iki husus vardır. Biri dinî yaşam kuralları, diğeri de ahlâkî değer olarak toplumların sahiplendikleri davranış ilkeleridir (Menzel, 2002: 16-19).

Nietzsche'nin yaklaşımıyla 'iyinin ve kötünün dili'ni, ahlâkî değerler belirler. Bu anlamda kültürler bireylerin ahlâkî davranışlarında, tercihlerinde ayırt edici bir veri bankası gibidir. İnsanlar yaşamlarının her alanında kültür yapısında bulunan ahlâkî öğretilerin ölçülerine göre karar almak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu gibi durumlarda zorlanmadan hareket etmelerini sağlayan ahlâkî prensiplerdir. Bu prensipler de o toplumun kültürel altyapısından etkilenmektedir (Ateş ve Oral, 2003: 59)

3.3.3. Davranış Modeli Olarak Ahlâk Kavramının Anlamı

3.3.3.1. Ahlâkın Tanımı

Kelime anlamı olarak ahlâk; hulk (huy)'un çoğuludur. (Akseki, Bilm. Tar: 28). Hulk (kelime olarak) tabiat, seciye, ıra, karakter anlamlarına gelmektedir (Kandemir, 1979: 24). İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine yol açan nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle sergilediği iradeli davranışların hepsine birden ahlâk denir. Aynı zamanda bu sıfatlarla ilgili nitelikli insan modelinin nasıl olması/olmaması gerektiğini öğretti haline getirmiş bir bilim dalı için de aynı ifade kullanılır. (Çağırıcı, 2001: 1).

3.3.3.2. Ahlâkın Gayesi

Ahlâkî nitelikler insanı hem doğru ve olgun davranışlarda bulunma istidatını geliştirir, hem de düşünceleri, inançları ile davranışları arasında bir denge oluşturarak sağlıklı bireylerin yetişmesine aracı olur. Ahlâkî değerler kişisel gelişimde itici güç olmanın yanında kâmil insan modelinin şekillenmesine de yardımcı olur (Filiz, 1998: 88-89).

Ahlâkî konularla kendi amel ve fiilleri arasında uyum sağlayan kimse için en büyük huzur ortamını sağlar. Hatta faaliyetlerinin hepsinde olması gereken davranışı sergileme melekesi kazanmış bir insan için iletişim ve etkileşim sorunu fazla yaşanmaz.

Bu esaslara bağlı kalmaksızın sergilenen davranışlarda tutarsızlık olacağından belli bir süre başarı ve huzur var gibidir. Zira hayatla ilgili işleri ahlâkî esaslara tatbik etmeyenler için görülen saadet, geçicidir. O halde kalıcı saadet, hayatın her anını ahlâkî kurallara göre tatbik etme neticesinde ortaya çıkan bir husustur.

Aynı şey ahret hayatını kazanmak için gerekli olan ahlâkî davranışlar için de geçerlidir. Burada da temel dini değerlere göre bir tutarlılık esasına göre ahlâkî davranış varsa

orada da iç huzur vardır. Şu halde ahlâkın gayesi; insanları iç ve dış huzuru sağlayarak iki dünyanın saadetine ulaştırmaktır. (Akseki, Bilm. Tarih: 35)

3.3.3.3. Ahlâkın Çeşitleri

3.2.3.3.1. Tabîi Ahlâk

İnsanın ruhunda yerleşmiş ve gizlenmiş istidat şeklindeki huylara “tabîi ahlâk” adı verilir. Bunlar insanın bünyesinde yaratılıştan gelen bazı özellikleridir. Bunların varlığı insana bir mesuliyet yüklemeyiz. Çünkü onların insan ruhuna konulmasında insanın iradesi görev almaz.

Örneğin; insandaki öfke duygusunun kendisi potansiyel olarak insanda mevcuttur. Bu hali ile bunun insana artışı veya eksisi yoktur.

3.2.3.3.2. Tahsilî (Kazanılmış) Ahlâk

Tabîi ahlâk olarak insanın bünyesinde bulunan duyguların yerli yerince kullanılması ya da kullanılmamasıdır. Bunda irade ve ihtiyarın rolü vardır.

Örneğin; insandaki öfke duygusu potansiyel olarak insanda mevcuttur. Bu hali ile bunun insana artışı veya eksisi yoktur. Fakat haksızlık karşısında savunmak için bu duygu devreye girdiğinde “cesaret ve şecaat” gibi bir ahlâk ortaya çıkarken, tersine bu duygu devreye girmezse “korkaklık” ahlâkları ortaya çıkacaktır. Mukaddes olsun olmasın her şeye anarşi çıkaracak kadar devreye girerse de “asilik” ahlâkı gündeme gelecektir.

Ya da insandaki arzu ve istekler sınırsızdır. Bunlar tatmin edilirken helal, haram sınırlarına göre hareket edilirse “ıffet ve namusluluk”, bu sınırlara dikkat etmeden bu duygu tatmin edilirse “sapıklık”, ne helaline ne de harama karşı bir davranış olmadan yaşam tarzı tercih edilirse de “tembellik” ahlâkları ortaya çıkar.

Ve ya insanda sınırsız olan akıl duygusundan faydalanarak bir insan, doğruyu doğru olarak bilip ona göre hayatını düzenlerse ve yanlış da yanlış bilip ondan çekinirse “bilinçlilik”, doğru yanlış demeden kendi menfaati için yanlış doğru, doğruyu da yanlış olarak kabul ettirecek kadar davranırsa “hile”, doğru mu yanlış mı diye düşünmeden

hayatını geçirirse de “ahmaklık” ahlâkları gündeme gelir (Nursî, İşârat-ül İcaz, 1992:23-24).

3.2.3.3.3. Güzel Ahlâk, Kötü Ahlâk

Eğer insanın huyları, değer yargılarına göre ahlâkî davranış ortaya çıkmış ise buna “güzel ahlâk” veya “ahlâk-ı hasene”, bu değer yargısına göre olmaması gereken ahlâkî davranışlara ise “kötü ahlâk” ya da “sû-i ahlâk” adı verilir. Örneğin yukarıda verdiğimiz örneklerde iffet, bilinçlilik ve cesaret güzel ahlâk olarak kabul edilirken, diğerleri yani; ahmaklık, uyuşukluk, hilekârlık, sapıklık, korkaklık, sinirlilik durumları ise kötü ahlâklar olarak sosyal hayatta isimlendirilecektir.

3.2.3.3.4. Nispi Ahlâk

Bazı davranışlar da vardır ki bu davranış, kullanım yerine göre farklı ahlâkî davranış ismi ile adlandırılır. Örneğin; ciddiyet davranışlarından biridir. Fakat bu davranış eğer kişinin görevli olduğu yerde olursa onun adı “vakar”, eğer bu ciddiyeti evinde gösterirse de bu ahlâkî davranışın adı “kibir” olur. Diğer taraftan mahviyet de ahlâkî davranışlardan biridir. Bu davranış eğer o kişinin makamında sergilenirse bunun adı “zillet”, eğer evinde olursa buna da “tevazu” adı verilir. (Nursî, Sözler, 1993: 724)

3.3.4. Ahlâk Kaynağı Olarak Din

Din kurumu insanla birlikte var olmuş, onun varlığı ile de ömrü belirlenen bir olgudur. Geçmişte, günümüzde olduğu gibi gelecekte de dünyadaki insanî olayları idare eden kuvvetlerin başında din kurumu gelmektedir (Çileli, 1986:114).

İnsanların yaşam standartları, kendileri arasındaki her bir ilişkinin tutarlılığını gösterir. Yani nasıl davranılması gerektiği sorusunun cevabı genel olarak biliniyorsa muhataplar arasında bir sorun çıkmayacaktır. Çünkü herhangi bir davranış sergilenecekse bu davranışın adı tektir. O davranışı hem yapan sergileyecek ve hem de muhatabı onu bekleyecektir. Her iki taraf bu durumda net olacağından bir iletişim ve etkileşim sorunu yaşamayacaktır. Bu durumda olması gereken insanların bu değerlere göre kendilerini yetiştirmeleri ve geliştirmelidirler.

Burada kültürü oluşturan bu kaynakları teker teker açıklamak yerine ahlâkî değerlerin toplumun geneli tarafından genel kabul görmüş ama yöresel, ama ulusal ama da

evrensel bir takım sosyal değer yargısı olduğunu vurgulamaktır. Burada yapılması gereken ise bu ortak kaynaklardan süzülen ve insanî ilişkilerde çözüm doğurucu sonuçları olacak davranış özelliklerinin yaygınlaştırılmasını sağlayabilmektir. Bu da sağlam bir aile yapısına ve sosyal dayanışma ile mümkündür.

Kültür, “insan toplumunun, biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı olmaktadır.” (Cevizci, 2000: 586).

Ulusal hatta yöresel davranış tarzlarında bile farklılıklar vardır. Bunları ortadan kaldırmak ve bir yöresel davranışı egemen kılmak ya da orta bir yol bulmak doğru olmayacaktır. Özellikle ticari ve ekonomik faaliyetlerde küresel etkileşim söz konusu olabildiği için yukarıda bahsedilen kaynaklardan hangisi/hangileri tercih edilirse daha iyi olacaktır. Yetişme tarzında, aile yapısında, örf-adetlerde, dini inanışlardaki farklılıklarda elbette orta yol diye bir şey olamaz. Çünkü bunlar toplumların kendine has dinamikleri ve ortak paydalarıdır. Toplumları birbirlerine bağlayan iplerdir.

“Kültür ve o kültürün doğurduğu ahlâk bir milleti diğer milletlerden ayıran bir kimlik niteliğindedir. Buna özgün veya milli kültür de denir. Dolayısıyla her milletin kendine özgü bir kültürü, ahlâkı vardır ve o ahlâk söz konusu milletin izlerini taşır. Milli kültür, dolayısıyla milli ahlâk, milleti millet yapan unsurlarındandır. Bunun için de herhangi bir milletin millet olarak var olabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için, özgün kültürünü, ahlâkını koruması, bir başka ifadeyle, globalleşme sürecinde vazgeçemeyeceği ilkelerini gözetmesi gerekir. Çünkü ahlâkî alandaki globalleşme milli ahlâkın yok olmasına neden olursa, bu ciddi anlamda problemler doğuracaktır.

Bu noktada şunu da belirtmeliyim ki, ahlâkın bir kısmı özgünse, diğer bir kısmı da bütün insanlığa aittir. Bütün insanlığa ait olan ahlâk yaygındır, globaldir. Bu anlamdaki ortak ahlâk kitle ahlâkı veya popüler ahlâk diye ifade edilen ahlâk, insanlığın malıdır. Ortak ahlâk paylaşmaya müsaittir. Paylaşılmasında her hangi bir sakınca yoktur.”(Öner, 1995: 36)

“Küreselleşme, milletlerin inkarını ve sınırların kaldırılmasını gerektirmez; aksine milletlerin barış içinde daha sağlıklı gelişmesi ve varlıklarını sürdürmesi için uygun bir zemin hazırlar ve genel asayişini temin ederek milletlerin barış ve dayanışma içinde

gelişmelerini sağlar. Bazı milletlerin yok olmasına neden olabilecek zıtlaşmaları ve düşmanlıkları önler. Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Birliğinin bu konudaki katkıları malumdur.

Aile, şehir ve millet daireleri, insanların birbirlerine yardım edebilmeleri için şarttır ve bu dairelerin kaldırılması kaosa ve verimsizliğe yol açar. Manga, tabur, kolordu gibi yapıları kaldırılmış olan bir askeriye etkisiz hale gelir ve gücünü büyük ölçüde kaybeder. Askeriyede bu birimlerin kaldırılması düşünülemeyeceği gibi, yerkürede de ülke sınırlarının kaldırılması ve değişik milletlerin yok sayılması düşünülemez.” (Aydın: 2002:1)

Bu durumda ortak bir ahlâkî siteme ve onun kaynaklarına ihtiyaç vardır. Çünkü kaynak ne kadar kabul edilebilirse ve özümseirse ondan çıkacak olan değerlere de sahiplenme ve uyum o nispette fazla oranda gerçekleşecektir.

İnsanı ahlâkî değerlere göre yaşama bilinci veren husus o ahlâkın beslendiği kaynaktır. O kaynağın insanlardaki tesir gücü, ahlâkî ortamın kalıcılığını ve yaşama aktarılmasında yaygınlığını sağlar. Bu durumda ahlâkî ölçülerin kaynağını oluşturan en temel unsurun dinî inanışlar olduğu ortaya çıkar. Çünkü din, insanı inanç dünyasında etkileşime alan ve davranışları bire bir etkileyen bir kaynaktır.

İnsanlar arasında mutlak anlamda “şu doğrudur demek” doğru değildir. Çünkü insanların düşünce dinamikleri çok farklıdır. Ancak genel kabul görmüş kanaate göre insanların genelini bir arada tutmanın yolu dinin ortak öğretileri ile oluşmuş sistemden geçer. Çünkü insanı yaratan Allah, insanları başıboş bırakmamıştır. Onların hem dünyaya ait hem de ahiretteki yaşamlarına dair her çeşit bilgi ve tavsiyeler o sistemde mevcuttur. Dinin kural ve kaide olarak ifadesi olan şariat, insanlardan ortaya çıkan iradî fillerini bir nizam ve bir intizam altına alıp sınırlamalar koyan kaidelerin soyut, kısa, genel ifadesidir veya devletin görevlerini düzenleyen kanunların toplamıdır (Nursî, İşarat’ül İ’caz, 1992: 90).

Dinlerin tebliğcisi olan peygamberler insanların inanç sistemleri ve ahlâk anlayışlarında bir bozulma olduğunda gönderilmektedir. Peygamberler, geldikleri toplumlarda ilk mesailerini tevhit inancını yerleştirmenin yanında insanların sosyal hayatı için gerekli

ahlâkî değerleri anlatarak ıslah hareketlerini gerçekleştirmektedirler (Özbek, 1991: 104-105)

İnsandaki istidatlarının kabiliyet olarak ortaya çıkmasını sağlayan en temel ortam dinler olmuş ve o dinlerin gerekleri de insanı gerekli olgunluğa taşımıştır (Nursî, İşarat'ül İ'caz, 1992: 164).

Din kurumu, ahlâkî ölçülerin yerleştirilmesine destek olur. Belli bir İlahî güce inanmak ve o ilahi güçten korkup ümit beslemek insanı yaşam alanlarında ahlâkî davranışlara götürür. İnsanın iyi işler yapmaya kapasitesi olduğu gibi, fena şeyleri de gündemine almaya meyli vardır. Bu yapıdaki insanı, olması gereken ahlâkî davranışlar etrafında yaşama bilinci vermenin tek çaresi vicdanın yaptırımlarla harekete geçirilmesiyle mümkündür. Vicdan üzerinde en tesirli güç kendini daima görüp gözetten bir otoriteye olan inancıdır (Durant, 1978: 133). Ahlâkî değerlerin yaşanmasında ve yerleştirilmesinde din kadar etkili olabilen başka bir olgu da söz konusu değildir (Tanyol, 1970: 206).

Buradan şu anlaşılıyor ki günümüz şartlarında dahi en zarurî ihtiyaç dindir. Çünkü dinsiz bir millet yaşayamaz. Yani milli özelliklerini koruyamaz ise topluluk olarak vardır belki ama milli özelliğini kaybettiği için küresel dünyanın figüranı olmaktan kendini kurtaramayacak ve o dünyadan aldığı menfaati kadar kendini mutlu hissedecektir.

Özellikle günümüzde dinden soyutlanmış bir dünya düzeni şekillendirme gayretlerinin olması dinin mecburiyetini ortaya çıkarmaktadır.

"Dünya piyasası, küreselleşmenin "yeni tanrısı"dır. "Din insanların afyonudur," "Tanrı öldü" ve "Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a" gibi sloganların yayılması yoluyla, küreselleşmenin savunucuları, dinin irrasyonel, bağnaz ve daima ilerlemeye karşı olduğunu ileri sürmektedirler." (İbrahim, 2002: 42)

Ahlâkın, dini referans olarak almasındaki sebepler ise Tarhan (2002: 30)'a göre şöyle sıralanmıştır:

- Somut zevkler yerine soyut zevklerle doyum sağlayan insanlar oluşur. Zevk alma ve sevme duygusunu rutin günlük işlerinde bulabilir. Eşiyle, ailesiyle, toplumsal rolüyle mutluluğu yakalayabilir. Para, güç, şöhret, cinsel doyum

yaşamında ve egosunda ideal olmaz. Toplumun iyiliğinden zevk almayı başarabilir. Küçük şeylerden mutlu olmayı başaran birey ortaya çıkar.

- İçgüdüleri dizginleyerek psikolojik enerjisini toplumsal üretkenliğe yöneltir. Amaç erdemlilik olarak insanları sevmek, doğrulara bağlılık, dürüst olmak, sözünde durmak, âdil olmak, hoşgörülü olmak, barışçıl olmak, yardımsever olmak, içten, samimi, iyi niyetli olmak, şefkatli olmak, alçak gönüllü olmak, çalışkan, düzenli, dikkatli, disiplinli, cömert, cesaretli, yumuşak olmak, başkalarını incitmemek gibi ahlâkî sıfatlar benimsenir. Böylece psikolojik enerjisi kişisel zevklere değil toplumsal zevklere yönelterek mutluluğu yakalamaya çalışır.
- Bencillik yerine diğergamlığın yerleşmesi sağlanır. Her olay ve durumda kendi çıkarı için sonuçlar çıkaran birey yerine her olay ve durumda toplumun ve diğer insanların menfaatini düşünebilen bireylerin çoğalması gerçekleşir. Böylece toplumsal barış için gerekli zemin meydana gelir.
- Uzlaşma kültürü gelişir. Kendisi için istediğini başkası için isteyen, kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına yapmayan bireyler çoğalır. “Güçlüler yapacağını yapar, zayıflara katlanmak düşer.” tarzındaki uzlaşmayı yok eden seküler ahlâk yerine "güçlü ve zayıf, hukuk önünde eşittir" evrensel ahlâkî benimsenir. “Ben tok olduktan sonra başkası açlıktan ölmüş bana ne!” veya "sen çalış ben yiyeyim!" tarzındaki acımasız benmerkezcilik yerine yardımlaşmaya, ibadet kutsallığı vererek toplumsal barışa katkı sağlanır.
- Ölüm korkusundan kurtulur. Hesap verme duygusu taşımayan, kendi çıkarını kutsallaştırmış bir insan ölüm gerçeği ile yüzleşmemeye çalışır. Ancak kaçınılamayacak bu gerçek onu ruhsal acılara iter. Var oluş amacını sorgulayan, ona uygun yaşamaya gayret eden bir insan ego ideallerini kendisini tatmine değil yaratıcısını memnun etmeye göre düzenleyecektir. Ölüm o kişi için bir kavuşma olacaktır. Sevdiği kişiye kavuşma aşkı kalıcı ve devamlı bir lezzettir. Baki, sonsuz, sınırsız güç sahibine döneceğini bilen bir insan içindeki sevgi ateşini sürekli yakacaktır. Sevgi ateşinin yandığı yerde, korkular buharlaşıp gidecektir. Sevilme, istenme, takdir edilmek insanın

temel beklentileridir. Bu beklentilerin alt yapısını oluşturan içgüdülerin yönünü yaratıcıya yönelten insan, iki yaşamında da mutluluğu yakalar.

Dinlerin ekonomik faaliyet alanlarında etkilerini iki açıdan değerlendirmek mümkündür. Dinin inanç sistemi toplumların iş hayatındaki ahlâkî prensiplerin uygulanması açısından önemli bir itici güç işlevini gerçekleştirmekte, diğer taraftan da ekonomik hayatta “düzenleyici” ve “koruyucu” bir tesir oluşturmaktadır (Ruhe, 2008: 362-388).

3.3.5. Dinlerin Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Prensipler

Bu başlık altında dinlerin iş ahlâkı üzerine sundukları prensipler ifade edilecektir. Özellikle semavi dinlerin özellikle de son din olan İslâm dininin ahlâkî tavsiyeleri dikkatlere sunulacaktır. Dinlerin var oluş ya da gönderiliş sebebi insanları eğiterek, istenen davranışlara sevk etmek, istenmeyen davranışlardan da uzak tutmaktır. Bu bağlamda insanları eğiterek yönlendirecek en temel kurum dindir.

İnsanların sürekli içerisinde olduğu yaşam alanlarından biri, belki de en çok gelgit yaşadığı alan ekonomik ve finansal konular olmaktadır. Her insan bu alan ile bir şekilde içli dışlı olmak zorundadır. Abraham Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi insanları bu zorunluluğu açıklayan en temel iktisat öğretilerinden birisidir.

Finansal piyasalarda bulunan bireylerin belli normlara göre ahlâkî davranış sergilemesi, finansal ilişkilerde zorunluluk haline geldiği gibi, kurumsal olarak da bir sorumluluk anlayışı kendini göstermeye başlamıştır. Günümüz ekonomik ve finansal hayatta hazırlanan vizyon ve misyon belgeleri, kurum ilkeleri aslında bu gerçekliğin başka bir şekilde yansımasıdır.

Finansal piyasalarda geçerli olabilecek ahlâkî değerleri genel olarak iş ahlâkı isimlendirilmesi adı altında toplandığında, iş ahlâkının gelişimi insanlığın medenileşmesi ile doğru orantılı olduğu anlaşılır. Siyasi, sosyal, iktisadî ve devlet yönetim anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak ahlâkî erdeme sahip insanlara ihtiyaç duyulmuştur. İş hayatında ahlâkî değerlerin şekillenmesine aracılık eden faktörlerin başında din müessesesi gelmektedir. Neredeyse semavî ve semavi olmayan dinlerin

hepsi iş hayatında ahlâkî değer ifade eden ilkeleri emretmişler ve uygulamada da bunu istemişlerdir. Bu ahlâkî prensiplerin çoğu da iktisadî hayata ilişkindir (Zaim, 2012:30)

3.3.5.1. Yunan Felsefesi ve Finansal Piyasalara İlişkin Ahlâkî Değerleri

Her ne kadar yunan felsefesi bir din olarak değil düşünce akımı olarak bilinse de kabul edildiği toplumlarda insanları ahlâkî değerlere kavuşturma açısından bir fonksiyonunun olduğunu görmemezlikten gelmek doğru olmaz. Bu konuda eski yunan felsefe akımında söz sahibi olan üç felsefecinin iş ahlâkına ve ekonomiye dair ahlâkî prensipleri ifade edilecektir.

Sokrat (Sokrates) (MÖ 469- MÖ 399), ahlâkî değerleri evrensel ölçekte iyi, yaygın, istikrarlı, her durum ve zamanda etkili ve olaylarla şekil almayan olgular olarak açıklar. Alınacak kararlarda ölçülü olmak, cesaret, doğruluk, yardım severlik, adil olmak, idarenin koyduğu düzenlemelere itaat etmek gibi ilkeler onun inandığı evrensel değerlerdir. Bu değerlerin varlığı ona göre mutlaktır. Potansiyel olarak da her insanın iç dünyasında bunların izdüşümü vardır. Bu değerlerin ortaya çıkarılması ile birey, mutlak doğru ve iyi yaşam standartlarına kavuşmuş olacaktır (Aydın, 1998: 1).

Sokrat'ın öğrencisi ve batı felsefesinin de başlangıcını da oluşturan Platon (Eflatun) (MÖ 427- MÖ 347) ise, sosyal yaşamda insanları üç gruba ayırarak ona göre ahlâkî değerleri ifade eder. Birinci kısımda idareciler ve siyasetçiler, ikinci kısımda sosyal yaşamı bir düzen içerisinde yaşamasını temin etmek için görev alan ve iç ve dış saldırılardan insanları koruyacak olan asker, polis gibi emniyet işlerini yürütenler, çoğunluğu oluşturan üçüncü kesimde ise çiftçiler, işçiler, tacirler gibi meslek erbapları vardır. Birinci kesimde geçerli olan ahlâkî tutum bilgili olmak, ikinci kesimde lazım olan yiğitlik, üçüncü kesimde bulunması gereken ahlâkî erdem ise, ölçülülüktür. Bilgelik ve yiğitlik toplumun her kesiminde olmazken ölçülülük toplumun her kesiminde görülebilecek bir ahlâkî olgudur.

Bu üç kesime ayrı ahlâkî normlar yakıştıran Platon ayrıca bu üç kesimin sahip olması gerektiği ortak ahlâkî değeri de belirlemiştir. Bu ise; doğruluk ya da adalet kavramıdır. Platon'un bu ölçülülük ve doğruluk/adalet erdemlerinin yanında meslekî faaliyetlerde iki ahlâkî erdemini daha varlığından bahsettiği görülür. Bunlar ise; ilgili işte uzman olmak ve toplumsal sorumluluk bilinci taşımaktır (Yaran, 2008: 22-24).

Yunan felsefesinin öğreticilerinden ve Platon'un öğrencisi olan Aristo (Aristoteles) (MÖ 384-MÖ 322)'nin çoğu fikirleri, uzun asırlar boyunca ahlâk bilimcilerine temel esin kaynağı olmuştur (Zaim, 2012:30).

Özellikle insanın ifrat ve tefrit davranışlar içerisinde gelgitler yaşadığını ama erdemli insanın “altın orta” davranış modeline göre ortaya çıkacağını ifade ederek ahlâk anlayışına yeni bir yaklaşım getirmiştir. Ruhun kibirli olması da zillet içinde olması da iyi değildir. Çünkü bu iki tutum da ya ifrattır ya da tefrittir. Olması gereken vakurlu duruş sergilemektir. Yaşam süreci içinde insan daima seçeneklerle baş başa kalmaktadır. İşte bu seçenekli durumlarda ona gerekli olan davranış tarzı o insanı kendine ve topluma saygılı bir kişiliğe taşıyacaktır. Böylece olması gereken bir davranış, olması gereken insanda, olması gereken zamanda, olması gereken biçimde ortaya çıkmış olacaktır. Fakat bu davranış tarzını her insanın her zaman sergilemesi de o kadar kolay değildir. Bu yaşam tarzını sergileyen insanların, takdiri hak ettiklerini ve asaletli olduklarını ifade etmiştir (Ateş ve Oral, 2003:60).

Aristo'nun ahlâk anlayışının aslında dinî bağlantısı da vardır. Eğer ahlâkî değerlerin İlahî bir güç tarafından kutsandığı ve bu kalitedeki yaşamın bir mükâfatla ödüllendirileceğine inanılırsa birey o davranışları daima hayatında yaşamak isteyecektir. Ancak bunun yanında ahlâkî davranış ilkelerine göre yaşayarak iyi bir insan olmanın kendisi başlı başına bir asalet nişanı olduğunu ve bu bakımdan her insanın bunu bizzat istemesi gerektiğini, bir mükâfat beklentisi olmalarının da yanlış olduğunu ifade etmiştir (Ateş ve Oral, 2003:61).

Aristo'ya göre ahlâklı insanın dört adet temel ahlâkî değere sahip olması gerekmektedir. Makul davranma, cesur olma, adaletli davranma ve kararlarını alırken itidali elden bırakmamadır. Bu ahlâkî olguların ekonomik hayatta yansımaları ise cömertlik ve ihtişam (büyük ölçekte yapılan yardım) şeklinde olmaktadır. Mal-mülk sahibi olarak bunları kendine ve topluma faydalı bir şekilde kullanılması ile savurganlık ve cimrilik arasındaki ahlâkî erdemlerden biri olan cömertlik ortaya çıkacaktır. İhtişam ise servet sahibi olmayı ve buna layık şekilde de yaşamayı ifade eder. Bu ihtişam dini amaçlı olabileceği gibi kamu faydasına ait harcamalar da olabilir. Bu harcamaların sınırı ise net olarak belli değildir. Aristo ayrıca para kazanmak ve servet elde etmeyi amaç olarak

görmeyen biri olarak ahlâklı insanın böyle bir kaygısının olmaması gerektiğini ifade eder (Türkeri, 2010: 135-155).

3.3.5.2. Uzakdoğu Dinleri ve İş Ahlâkı

Uzakdoğu dinlerinin iş yaşamına, çalışanların iş ahlâkına ve bunların ekonomik hayata yansımalarına ait oldukça çalışmalar yapılmıştır. Hinduizm, Budizm, Konfüçyüsizm ve Şintoizm gibi semavi olmayan dinî öğretiler Uzakdoğu ve Asya ülkelerinde iş ahlâkı prensiplerinin ortaya çıkmasında kayda değer etkiler oluşturmuştur. Günümüz ekonomilerinde önce Japonya ve Güney Kore’de daha sonra Çin ve Hindistan’da başlayan ve ağırlıkları gittikçe artan ekonomilerin ait oldukları dinî ve kültürel değerlerinin iş hayatına olabilecek etkileri araştırmalara konu olmuştur (Zaim, 2012: 33).

Özellikle Japonya’nın alışılmamış başarısı tüm iş dünyasında Japon iş ahlâkının uygulanabilirliğinin araştırılmasını gündeme getirmiştir. Bu araştırmaların yoğunlaştığı alan ise kültürel alt yapıyı meydana getiren unsurlar olmuştur. Özellikle dinî değerlerin etkisi ile şekillenen ahlâkî düsturlar bu anlamda kayda değer bulunmuştur.

Uzakdoğu halklarının ekonomik yaşam ilkelerini etkileyen en önemli dinî kurumlardan biri konfüçyanizmdir. Bu dinî öğreti kurumunda en önemli husus; temelinde güzel ahlâkî değerlerin esas olmasıdır. En önemli ahlâkî erdem ise bütün varlığa duyulan yoğun sevgidir. Bu özellik iş hayatında da kendisini göstermelidir. Bir kimse meşgul olduğu işini en güzel haliyle yaparsa tüm varlıklara karşı olan sevgisini samimi şekilde ifade etmiş olacağı kabul edilir. Sadakat ve saygı ahlâkı da bu dinin iş hayatında uyulması gereken prensiplerindendir. Bunların yanında, itaat kültürü de işletme hayatında ve organizasyonunda olması gereken ahlâkî bir erdemdir. Adalet, dürüstlük ve itimat gibi değerler de bu dinin ahlâkî öğretilerinde yer alan ahlâkî sıfatlardır (Lin ve Ho, 2009: 2402-2417).

Dinden daha çok ahlâk yolu olarak kendini gösteren Konfüçyüsizm’de ahlâkî değerler belirli şartlara ve beklentilere göre yaşanmamalı, bizatihi insanın bu değerlere göre yaşamasının başlı başına bir gereklilik olduğu kabul edilmelidir. İçselleştirilmiş insanî değerlere bağlı olmak, kendine karşı dürüst, başkalarına karşı duyarlı olma ilkeleri bu öğretilerde iş hayatında tavsiye edilen ahlâkî değerlerdir. Bunun yanında da ahlâkî

tavsiyelerin etkili olabilmesi için ortamın bilgi, sadakat, organizasyonel başarı ve üst yönetime karşı dürüst hareket etme nitelikleri ile şekillenmiş olması gerekmektedir (Fettahoğlu, 2003: 316).

Konfüçyüs'e ait olduğu belirtilen "Lun Yu" adlı eserinde ahlâkî değerlere ait şu tavsiyeler vardır:

- *Köklü insanlık değerlerine bağlılık* (Lun Yu; I-2),
- *Kendine karşı dürüst, başkalarına karşı duyarlı olmak* (Lun Yu; IV-15),
- *İnsan sevgisi* (Lun Yu; XII-22),
- *Nefsin istek ve arzularını kontrol etmek, iyi ile doğru olana bağlılık, töreye muhalif hiçbir şeye bakmamak, hiçbir şeyi duymamak, hiçbir şeyi söylememek ve hiçbir şey yapmamaktır* (Lun Yu; XII-1),
- *Kendine yapılması istenilmeyen şeylerin başkalarına yapılmaması* (Lun Yu; XII-2),
- *Onurlu bir insan ahlâkî değerlerden asla vazgeçmez. Bu değerlerden ayrılan kimse insanlığın gerektirdiği sorumlulukları yerine getiremez* (Lun Yu; IV-5),
- *Kararlı ve yüksek ahlâk sahibi bir insan, erdemine zarar verecek bir yaşantı kurmaz; erdemini muhafaza etmek için gerektiğinde hayatını feda eder* (Lun Yu; XV-8),
- *Bir bilgin ağırbaşlı değilse, saygınlığı yoktur* (Lun Yu; I-8),
- *Cömert isen her şeyi elde edersin. Samimi isen halk sana güvenir* (Lun Yu; I-8.; XII-10),
- *Kibar bir insan hata yapmadan üzerine düşeni itina ile yapar. Diğer insanlara birlikte yaşama kurallarına göre davranırsa, bütün insanlar onun kardeşi olur* (Lun Yu; XII-5),
- *Gerçekten iyi olan kimse hiçbir zaman mutsuz olmaz. Olgun insan bunalıma düşmez. Yiğit olan korkmaz. Kişinin yaşantısı bütünüyle dürüstlük olmalı. Yoksa üzüntü, tehlikelerden hiçbir zaman kurtulamaz. İnsanın en temel değeri dürüstlüktür* (Lun Yu; XVII-22),
- *Dürüstlüğün varlığı ve sürekliliği doğruluğa bağlıdır* (Lun Yu; XII-13),

- “Yiyecek lokmam, içecek suyum ve kolumu büküp yaslanabileceğim bir yastığım varsa bunlarla mutlu olabilirim, oysa haksız elde edilmiş ün ve zenginlikler, bana göre uçuşan bulutlar gibidir.” (Lun Yu; VII-15),
- Büyük ve üstün insan yalnız doğruluğu, küçük insan ise yalnız faydayı düşünür (Lun Yu; IV-5),
- Toplumun güçlendirilmesi ve korunması için en önemli etken ve en doğru olan şey, bir şeyler öğrenmektir (Lun Yu; XV-30),
- Gerçek bilgi, insanın bildiği şeyi bildiğini bilmesi, bilmediği şeyi bilmediğini bilmesidir. Gerçek bilgede köklü insanlık değerlerine bağlı olan kimsedir (Lun Yu; I-2),
- Öğrenme tutkusu, bütün güzel davranışların şekillenmesine ve sürdürülmesine sebep olur. Mesela, öğrenme tutkusu olmadan dürüst olmaya çalışmak insanı davranış bozukluğuna götürür (Lun Yu; XVII-8),
- Asıl olan şey sorunun çözümünü mahkemelere bırakmamaktır (5 Lun Yu; - 13),
- Arkadaşlar arasında en önemli prensip, söz verdiğin zaman sözünü tutmak ve üzerine aldığı bir görevi sonuna kadar götürmektir (Lun Yu; XIII-20),
- İyi bir iş ahlâkı sadakata bağlıdır. Çalışanlar üzerine aldıkları görevlere azami dikkat göstermelidir (LunYU; XV-37),

Budizm inanç sisteminde ise, ahlâkî davranışların temelini dünyevileşmekten uzak durmak yatar. Ekonomik hayatta cömertlik ve paylaşma vurgu yapılmıştır. Ailenin geçimini tedarik etmek, borçlu yaşamaktan kurtulmak ve muhtaç olmamak için çalışıp mal mülk edinmek sağlam karakterli bir Budist için temel değerler kabul edilmiştir. Budizm’in ahlâk sistemindeki dört temel prensip; sabır ve tahammül, sebat ve metanet, akıl ve hikmet, ataya saygıdır (Zaim, 2012:34).

Bu dinin kurucusu olan Buda’ya göre ahlâk, dünyaya ait zevklerden kurtulmaktır. Bu yaşam felsefesi Budizm’in temelidir. Ahlâklı bir yaşam için de şunlar gereklidir:

- Canlı varlıkların yaşama haklarına saygı göstermek,
- Başkalarının mallarına göz dikmemek,
- Cinsel isteklerden uzak durmak,

- Yalan konuşmaktan uzak durmak,
- Sarhoşluk veren içecekleri hayatından çıkarmak (Buddha, 1935:303).

Hinduizm’de iş hayatı ile ilgili ahlâkî değerlere yeteri kadar değer verilmektedir. Bu inanç sisteminde çalışmaya ve değer üretmeye teşvikler yapılırken, zenginliğin ve huzurun ekonomik faaliyet ve ticaretle olacağı aksi takdirde toplumda fakirlik ve ahlâksızlığın görüleceği ifade edilmiştir (Zaim, 2012:34)

Bu dinin ekonomik hayat anlayışında üretmek ve kazandığını paylaşmak esastır. Toplumun refahı için çalışma, bencilikten uzaklaşma görüşü hâkimdir. *“Herkes ekmek üretmeye güç yetiremez ancak herkes ekmek yemelidir.”* Felsefesi ile üretme gücü olanın olmayana yardım etmesi tavsiye edilmiştir. İktisadi faaliyetlerde bulunan kişilerde bulunması gereken özellikler ise dürüst, adil ve barışçıl olarak ifade edilmiştir (Kanagasabapathi, 2007:577-585).

Diğer taraftan genel olarak Uzakdoğu iş ahlâkı ilkelerinde “guanxi” önemli bir prensiptir. İş ahlâkının gerektirdiği ilkeleri çiğneyenlerin zaman içerisinde sosyal yaşamdan soyutlanacağı, her türlü ilişkilerinin neticesiz kalacağını ifade eden bir genel ahlâkî değerdir. Bu haliyle guanxi kişileri ahlâkî değerlere göre yaşamayı ve öğrenmeyi teşvik eden temel bir prensiptir (Hwang, Golemon vd.,2009:235-250).

3.3.5.3. Yahudilikte İş Ahlâkı İlkeleri

Yahudilik dini, bu dünyadaki mükemmelliği yakalamak için pratik hayata yönelik önermeleri olan bir dindir. Pratik hayata ilişkin öğretiler ise Tevrat’ta bulunduğu ifade edilir. Bu kutsal kitaptan hareketle oluşturulan Yahudi Hukuku sadece dini emirleri ve ayinsel düzenlemelerden oluşmamakta aynı zamanda sosyal yaşama dair, cezaî ve ahlâkî normları içermektedir (Kapu ve Aybas, 2009:78).

Yahudi ahlâkı; kutsal kitap, hahamlar, orta çağ ve modern dönem adı verilen dört unsurdan etkilenecek şekilde şekillenmiştir (Kellner, 1993: 82). Bu çalışmada kutsal kitap olan Tevrat’ın öğretilerinden hareketle Yahudi iş ahlâkı açıklanmaya çalışılacaktır. Kitab-ı Mukades’te bilinen en önemli ahlâk metni on emirdir. Bu on emri sıralamak gerekirse:

1- "Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Yahve benim. "Benden başka tanrın olmayacak.

- 2- *Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm.*
- 3- *"Tanrın Yahve'nin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Yahve, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır.*
- 4- *"Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rab'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancı hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal kıldım.*
- 5- *"Annene, babana saygı göstereceksin ki, Tanrın Rab'bin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun.*
- 6- *"Adam öldürmeyeceksin.*
- 7- *"Zina etmeyeceksin.*
- 8- *"Çalmayacaksın.*
- 9- *"Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin.*
- 10- *"Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin." (Yasa 5:6-21)*

Bu on emrin yanında iş ahlâkını şekillendiren ilkeler arasında, başkasından beklenemeyen bir şeyin başkalarına yapılmaması ile mümkün olacağı, doğruluk, adalet ve dürüstlükten ayrılmamayı, insana değer vermeyi, Tanrı'yı sevdiği gibi O'nun yarattıklarını da sevmesi gerektiği ilkeleridir (Epstein, 2004: 11-117).

Yahudilikte ahlâkın tek kaynağı Tanrı'dır. Çünkü Tanrı Yahudi inancına göre insanı Tanrı-benzer bir varlık olarak bu dünyaya göndermiştir. Ne kadar Tanrı'ya benzerse ahlâklı olmuş ve mükemmelliği yakalamış olacaktır. Bu öğretisi Kitab-ı Mukaddesin en önemli ahlâkî eğitimim temel doktrini olarak kabul edilir. (Kapu ve Aybas, 2009:79).

Bu temel ahlâkî yasa; *"İsrail topluluğuna de ki: Kutsal olun, çünkü ben Tanrınız Rab kutsalım."* (Leviticus, 19:2), *"Şimdi, ey İsrail halkı, Tanrınız Rab sizden ne istiyor?"*

Yalnız şunu istiyor: Tanrınız Rab'den korkun, O'nun yollarında yürüyün, O'nu sevin; bütün yüreğinizle, bütün canınızla O'na kulluk edin;" (Deuteronomy, 10:12) ile *"Tanrınız RAB'bin buyruklarına uyar, O'nun yollarında yürürseniz, RAB size içtiği ant uyarınca sizi kendisi için kutsal bir halk olarak koruyacaktır."* (Deuteronomy, 28:9) ayetlerinde ifade edilmiştir. Kutsallığa erişmek isteyen kişi Tanrı'nın emirlerine uyması ve O'nun yolunda ilerlemesi gerekir (Kellner, 1993: 84).

"Kendi çocuklarına ticareti öğretmeyen ona çalmayı öğretir" atasözünü neslin yetiştirilmesinde prensip olarak kabul eden Yahudiler, iş hayatına ticaretle ya da muhasebecilikle başlarlar. İş hayatının temellerini bu aşamalarda atarlar (Sombart, 2005: 88).

"Komşuna haksızlık etmeyecek, onu soymayacaksın. İşçinin alacağını sabaha bırakmayacaksın" (Leviticus, 19: 13) ayeti ise iş hayatında çok titizlik gösterilmesi gerektiği, işçinin hakkının kutsal olduğu ve ücretinin anlaşılan zaman diliminden sonraya bırakılmasının ciddi bir hak ihlali olduğu anlamına gelmektedir.

Musevilik dininin iş ahlâkı, düzenlenen seminer çalışmalarında ele alınmaktadır. Özellikle Londra'da Yahudi İş Ahlâkı Birliği aracılığıyla düzenlenen iş seminerlerinde ele alındığı görülmektedir (Kurtuluş, 2005: 753). Bu seminerlerden birinde iş ahlâkının özünün Tevrat'ta ne olduğuna dair bir hahama sorulan suale karşı verdiği cevapta; "size yapılmasını istemediğiniz bir şeyi siz asla başkasına yapmayınız. Tevrat'ın özü budur. Kalan diğer ahlâkî öğretiler teferruattır. Gidiniz, çalışınız" ifadeleri yer almıştır. Yahudi hahamlarından Hillel bu anlayışı "altın kural olarak ifade etmiştir (Kellner, 1993: 86).

Bu anlatımlardan sonra genel olarak Yahudiliğin iş ahlâkı ile temel ilkeleri Epstein (2004:111-117) şu şekilde maddeler halinde özetlemiştir:

- Tanrı her türlü refahın ve zenginliğin kaynağıdır.
- İnsanlar Tanrı adına bu refahın ve zenginliğin koruyucusu ve hizmetkârıdır.
- İktisadi faaliyette bulunmak gereklidir ancak hayatın temel amacı değildir.
- Çalışmak, para kazanmak ve kâr elde etmek meşru ve saygı duyulacak faaliyetlerdir.
- Halakhah iş hayatında ahlâkî kurallara uyulmasına önem verir.
- İş hayatında, adalet ve merhamet arasında bir denge sağlanmalıdır.

- İş hayatında hırsın ve tamahın sınırlandırılması gerekir.
- İş hayatında hileden ve dolandırıcılıktan uzak durulmalıdır.

Diğer taraftan Protestanlık öğretisinin diğer adı olan püritan ahlâkın özünün Yahudilikten kaynaklandığına, Avrupa’da kapitalist bir sistemin ilk adımlarında ve yerleşme aşamasında Yahudi sermayesi oldukça etkili olduğu için kapitalizmin ortaya çıkışını sağlayan Protestanlık değil Yahudiliktir diyenler de vardır (Kurtuluş, 2005: 750).

3.3.5.4. Hristiyanlıkta İş Ahlâkı İlkeleri

Hristiyanlıkta iş ahlâkının kaynağı olarak İncil gösterilmekle birlikte, bu dinin inanç felsefesine göre, çalışmayı ve ekonomik faaliyette bulunmayı, ahlâkî bir değer olarak ifade etmek zordur (Zaim, 2012: 36). Bu anlayışın hâkim olduğu dönemlerde insanın ekonomik faaliyetlerde bulunması, çalışması ve geçimini temin etmek için zahmet çekmesi ilk günaha karşı Allah’ın bir cezası ve hatta lanetinin bir gereği olduğuna inanılırdı. Bu sebeple de insanın ekonomik faaliyetlerde bulunması, insan için bir artı değer değil bilakis küçümseyici, ahlâkla bağdaşmayan bir davranış olarak kabul edilmiştir (Kapu ve Aybas, 2009: 76).

Fakat sonraki dönemlerde bu anlayış değişmiştir. Özellikle Protestanlık yaklaşımının etkisini göstermesi ile oldukça değişime uğramıştır. Son yüzyıllarda en güçlü iktisadî yapıya sahip olan kapitalist sistemin fikrî ve ahlâkî alt yapısını da bu mezhep oluşturmuştur (Zaim, 2012: 36).

Kapitalist sistemin fikir babalarından olan Adam Smith, ekonomik faaliyetlerin ahlâkî hislerden temizlenemeyeceğini, batı toplumlarındaki iktisadî sistemlerin temellerinde ve gelişmesinde Protestanlık ahlâk anlayışının hâkimiyetini ifade etmiştir (Zaim, 2005:738).

Hristiyan iş ahlâk sisteminde her ne kadar İncil öğretileri egemen olsa da bunun yanında beş farklı geleneğin ahlâk değerleri de etkili olmuştur. Bunlar;

- Doğu Avrupa ve Rusya’da etkili olan Ortodoksluk,
- Roma Katolikliği,
- Lüteryanlık,
- Calvinist ya da reformcular,

- Anglikanlar olarak sıralanabilir (Preston, 1993:93).

Max Weber Hristiyanlık iş ahlâkı sisteminin daha çok Protestanlıktaki “İlahi takdir öğretisine” göre iş ahlâkına kabul etmektedir (Weber, 1985;78). Bu öğretiler beş noktada sırlanmıştır.

- Bütün her şeyi yoktan yaratan ve idare eden fakat insanların akılları ile kavramaları mümkün olmayan bir Tanrı vardır.
- Her insanın geleceği Tanrı tarafından önceden tayin edilmiş olup kişinin, iradesi ile belirlenen bu sonu değiştirmesi söz konusu değildir.
- Tanrı evreni kendi yüceliğini göstermek için yaratmıştır.
- İnsanın sonu ne olursa olsun, onun yaşarken sorumluluğu Tanrı’nın yüceliği için çalışmak ve yeryüzünde O’nun hâkimiyetini yerleştirmektir.
- İnsanın kurtuluşu ancak ilahi merhametle söz konusudur (Weber, 1985;78).

İnsanın mutlak irade tarafından iyi ya da kötü olarak tayin edilmesi ile bunu değiştirmesi mümkün olmadığına göre seçilmiş olmak ümidini taşımak ister. Seçilmiş olmanın göstergelerine göre yaşarsa o insan kendini seçilmiş sonu iyi olan bir kişi olacağı için bu göstergeleri merak edecektir. Hristiyanlıkta seçilmişliğin en temel göstergesi çalışmaktır. Sürekli çalışan ve boş vakti olmayan bir insan kendini hep seçilmiş olarak değerlendirir. Bu özelliğinden emin olmak için de kendini sürekli çalışmaya yönlendirir (Torun, 2002: 93).

Luther ve Calven çalışmayı Tanrı’yı razı etmenin bir aracı olarak görmüşlerdir. Özellikle Calven, çalışmanın Tanrı’nın emri olduğunu, yeryüzünde Tanrı’nın hükümlerinin insanın çalışması ve alın terine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bir insanın iş hayatında ve mesleğinde başarılar elde etmesi Tanrı’nın o işi beğendiği anlamına gelmektedir. Böylece zenginlik de seçilmiş olmanın bir işareti olduğu için zenginlik ve zenginler yüceltilerek toplumda yer edinmişlerdir. Bu bakış açısı ise modern kapitalizmin temelini oluşturan Protestan ahlâkını oluşturmuştur (Weber, 1985;78).

Bu gelişmelerle birlikte, dünya zevklerini elde etmek için çalışmak ve para kazanmak Hristiyanlık inanç sisteminde ana amaç olarak yer almamıştır. Meslek hayatında para kazanmakla birlikte, yardımsever olmanın, dürüst davranmanın, tutumlu olmanın ve insanlara faydalı olma gayretinin önemli olduğu telkin edilmiştir. Bu ahlâkî tutum

kapitalist sistemin kendi içerisindeki hastalıklara da çare olacak niteliktedir. Çalışma hayatının ortaya çıkardığı sosyal yaşam sorunları, çalışma şartlarının insanî niteliklerden uzak olması gibi meseleler bu ahlâkî davranışlarla elimine edilecektir. Bu yapıya göre ahlâklî bir insan zengin olmaya çalıştığı kadar toplumsal hayatın refahı ve huzuru için de çaba sarf etmesiyle mümkündür (Zaim, 2012: 37).

3.3.5.5. İslâmiyet'te İş Ahlâkı İlkeleri

3.3.5.5.1. Kur'an-ı Kerim'in Ahlâkî Değer Yargılarının Özellikleri

Kur'an; her bir insan için; bütün âlemleri Rabbi olan Allah'ın kalamı, fermanı, hitabı, karşılıklı konuşması, ezeli bir hutbesi, iltifatı, haberleşme aracıdır. Bu kitabın temellerini; semavî vahiyler oluşturur. Vizyonunu; ebedi saadetle birlikte dünyanın saadeti oluşturur. İçeriğini; insanın hem bu dünyada hem de ahrette haksızlığa uğramadan yaşaması için gerekli davranış tarzlarının bulunduğu ahlâk esasları meydana getirir. Bu kitaptan alınan ders ise; insanların doğru yaşamasının en temel gerekliliği olan dinî ve dünyevî bilgilerdir. Kendisini muhafaza eden saik; ispat yöntemidir. İnsanları kalplerini ve vicdanlarını ona bağlayan sebep ise; akılların ondaki gerçekleri tasdik etmeleridir. Geçmiş bu şekilde şekillendirdiği gibi geleceği de aynı sistemle ona bağlı kalındığı tarzda şekillendirmesi kendisinden beklenmektedir. Bu kitaba bağlı kalanların alacağı ücret ise ebedi bir cennet hayatıdır. Sürekli olarak insanlara, meleklerle ve cinlere manevî gıdalar yetiştiren bir mukaddes kitaptır (Nursî, Sözler, 1993:366-367).

Kur'an bu yönleriyle; hayatın her anında ve insanın iç dünyasında uygulanması gereken verilerle doludur. Ona sınırsız sarılan hem bu dünyasını hem de ebedî dünyasını kaliteli hale getirecektir. Bu insanlar için böyle olduğu gibi, toplumlar için de böyledir. Kur'an; medeniyet için en temel reçete ve ahlâkî değerler sistemidir. Bunun en güzel örneğini İslâm devletleri oluşturmuştur. Ne zaman ona bağlı kalmışlar o vakit ilerlemişler, ne zaman ondan uzaklaşmışlarsa gerilemeye ve parçalanmaya yüz tutmuşlardır (Nursî, Sünhat, 2005: 46-47)

Kur'an bu yönü ile yeni medeniyetlerin kaynağı olarak da kendisinden sürekli faydalanılması gereken bir özelliği vardır. Çünkü onun sağlam olması ve ileriye dayalı bilgileri içermesi sonucu her türlü ilerlemenin referansı olmasını gündemde tutmaktadır.

Günümüz şartlarındaki hayat tarzının elbette ortak bir yaşam kültürüne ihtiyacı vardır. Bunun temelleri de evrensel içeriği gereği Kur'an'da olduğuna göre gelinen medeniyet seviyesinde uygulanması gereken ahlâkî değerlerin müracaat yeri bu kutsal kitabın öğretileri olacaktır.

“Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz” (Hicr, 15: 9). *“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim”* (Maide, 5: 3). *“Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur”* (Ahzab, 33: 40). *“Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır”* (Saff, 61: 8). İfadeleri ise aslında insanlık için büyük bir fayda sağlamaktadır. Çünkü çözüm çaresi olarak sadece bir semavi din kalmaktadır. Burada diğer dinleri ötelemek değil, doğru olanı tavsiye etmek vardır.

Dünya küreselleşirken elbette ona ortak yaşam standartlarını sunacak tek seçenek evrensel değerlere sahip olan Kur'an'dır. Çünkü Kur'an'ın; çoğu yerinde “ey insanlar” hitabında bulunması ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in “bütün insanların ve cinlerin peygamberi olduğu (En'âm, 6:130) inancı da, bunun örneklerindendir.

Aşağıdaki ayet ise küreselleşmenin normal bir süreç olduğunu ve bundaki etkileşimin ortak davranış sisteminin evrensel değerler yapısına göre olması gerektiğini ifade etmektedir.

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da, birbirinizi tanıyasınız diye milletlere ve kabilelere ayırdık” (Hucurat: 49/13). Bu ayetin tefsirini ise Nursî (Mektubat, 1992:321) *“Yani: Sizi taife taife, millet millet, kabile kabile yaratmışım; tâ birbirinizi tanımalısınız ve birbirinizdeki hayat-ı içtimaiyeye ait münasebetlerinizi bilersiniz, birbirinize muavenet edersiniz. Yoksa sizi kabile kabile yaptım ki; yekdiğerinize karşı inkâr ile yabanî bakasınız, husumet ve adavet edersiniz değildir!”* şeklinde yapmıştır.

3.3.5.5.2.Ahlâkî Değerlerin Uygulanmasında Hz. Muhammed'in Rolü ve Özellikler

Kur'an; insanların davranış değerlerinin ifadesi olduğuna göre, bu değerlerin davranış tarzı olarak ortaya konması gerekmektedir. Bu davranış tarzını sergileyecek olan kişinin de diğer insanlardan farklı olan birisi vasıtasıyla olması gerekmektedir. Çünkü onun

farklılığı kendisinin lider olarak kabul edilmesini beraberinde getirecektir. Tamamen de insanüstü bir varlık olmayacaktır. Çünkü bu durumda da taklit edilemeyecektir.

İnsanların tabiatlarında sınırı olmayan duygularının olması sonucu insanlar arasında sorunlar yaşanması kaçınılmazdır. Bu sorunların minimize edilmesi için insanlar aralarında uygulayacakları bir adalet sistemine ihtiyaç duyarlar. Fakat herkesi içine alacak seviyede genel adalet sistemini ise bir insan ya da bir insan grubunun aklı şekillendiremez. Bu durumda bütün insanlığın gereklerine göre şekillendirilecek bir hukuk sistemine ihtiyaç vardır. Böyle bir hukuk sisteminin adı ancak din olarak kendini göstererek yaşam prensipleri onun içeriğinde olacaktır.

Bu hukuk sisteminin uygulamasını göstererek insanlara bu noktada rehberlik edecek bir insan olmazsa da teorik bilgilerin yaşama aktarılmasında problemler yaşanacağı için, bu hükümlerin pratik hayata taşınması gerekmektedir. Bunu yapacak olan kişinin de diğer insanlardan bir farkı olmalıdır ki insanlar onu rol model olarak alsınlar. Bunun için de o rehber kişinin mümeyyiz bir vasfı olmalıdır. Böylece dinin gereklerini yaşamada kendiliğinden değil dinin sahibinin emirlerine göre yaşandığını insanlara gösterebilsin. Böyle bir delil de kendisini mu’cize olarak göstermiştir. (Nursî, Mektubat, 1992:90).

İslâm Peygamber (a.s.m)’in elinin parmak işareti ile ayın iki parça olması, bir avuç atmış olduğu toprakla düşman ordusunun her bir askerinin sayısınca atmış gibi etki oluşturması, susuz kalmış kendi ordusuna on parmağından akan su ile onların ihtiyaçlarını gidermesi gibi sadece elinin mazhar olduğu mu’cizeler göstermektedir ki bu insan (a.s.m) peygamberdir.

Hız. Peygamber (a.s.m)’in mesajı evrensel olduğu için evrendeki her bir şeyle ilgili mu’cize göstermiştir. Taşlar, su, ağaçlar, hayvanlar, insanlara ait mu’cizesi olduğu gibi ay, güneş, yıldızlara kadar bu harika hali birer mu’cizeye mazhar olarak bu Zât’ın rol model alınması gerektiğini bize göstermektedir. Bununla birlikte sadece mu’cizeler değil, Hız. Peygamber (a.s.m)’in umum hareketleri, halleri, konuşmaları, ahlâkı, iç ve dış dünyasındaki güzelliği de O’nun peygamberliğini gösteren özellikleridir. İslâm bilginleri peygamberlik delillerinin bin kadar olduğunu ifade etmişler ise de binler belki de yüzbinler kadar peygamberlik işaretlerinin var olduğu da ifade etmişlerdir (Nursî, Mektubat, 1992:90-91).

Bu sayılan gerekçeler sebebiyle tarihte böyle bir kişi; en son olarak saadet asrı dediğimiz dönemde yaşamış olan Hz. Muhammed (a.s.m)'dir. Hem yaşam kalitesi ile, hem kendisine verilen kutsal kitap olan Kur'an ile ve bu kitabın bir tefsiri olan hadisleri ile evrenselliğini daima korumaktadır.

“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol” (Hud, 11: 112),

“Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin” (Kalem, 68: 4),

“Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır” (Ahzab, 33: 21),

“Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin” (Âl-i İmran, 3: 31) ayetleri bu anlamda konuyu netleştirecek ifadelerle sahiptir.

Hız. Aişe (r.anha) ifadesi ile *“Onun ahlâkı Kur'an ahlâkı idi”* (Ebû Dâvud, Tatavvu': 26), *“Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı”* (Camîu's-Sağîr) hadisleri ise örnek alınması gereken bir rehber olduğunu belirtir. Çünkü görevi bu ahlâk sistemini insanlara tebliğ etmektir.

Hud suresinde geçen; *“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol”* (Hud, 11: 112) Ayetinin burada ehemmiyeti daha da ortaya çıkmaktadır. Çünkü her bir Kur'an ayeti ilk etapta Hz. Muhammed (a.s.m)'e bir hitap olduğu için o ayetlerden beklenen kulluk ahlâkı ne ise onu uygulamakla görevliydi. Bu ayetin içeriğinin ehemmiyetindendir ki Hz. Peygamber (a.s.m) şunu ifade etmiştir:

“Hûd sûresi beni ihtiyarlattı” (el-Hâkim, el-Müstedrek, 2:343).

“O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir” (Necm, 53: 3-4). *“Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zalimdir?”* (Zümer, 39: 32) Ayetleri ile şu hadis de hadislerin ne kadar hayat prensibi ve ahlâk düsturları olması gerektiğini belirtir:

“Kim benden yalan yere haber verirse cehennemden yerini hazırlasın” (Sahih-i Buharî 1/38)

Bu ayetlerin ve hadisin anlamını kavrayan sahabeler; hem son dinin prensiplerini aktarmakla kendilerini sorumlu görmüşler hem de aktarırken büyük bir titizlikle üzerinde titreyerek aslını muhafaza gayretinde olmuşlardır.

İslâm Peygamberi (a.s.m)’in bu özellikleri ve onun hadislerinin sağlamlığı konusunda gösterilen hassasiyetler göstermektedir ki; bu Zât, herkes tarafından hayatın her yönünde tam olarak örnek alınabilecek bir peygamberdir. *“Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır”*(Âhzab, 33: 21) ayeti de bunu ifade etmektedir.

3.4. Uluslararası Finansal Piyasalarda Görev Alan İnsan Kaynaklarının Ortak Ahlâkî Değerleri

İnsanın kendisi, ailesi, devleti ve insanlık adına değer üretebilmesi için yeterli seviyede finansal güce sahip olması gerekir. Bunun da kendiliğinden olması mümkün olmadığına göre insanın bu temel ihtiyacının bir takım faaliyetlerle gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Her türlü meslek dalı burada bu ihtiyacın giderilmesi için vardır. Bu sebeptendir ki; *“İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır.”* (Necm, 53:39.) ayeti bu anlamda her şeyi özetlemektedir.

Elde edilen bu finansal gücün sadece kişiyi ilgilendiren bir durumu yoktur. Yerine göre bütün toplumu hatta insanlığı etkileyebilecek çarpan bir etkisi vardır. İşte bu etkinin pozitif yönde olabilmesi için çalışılacak yerin, elde edilecek finansmanın, bu kaynağın harcanacağı yer ve alınacak bir mamul ya da muhatap olunacak bir hizmetin de meşru olanlardan olması kaçınılmazdır. Çünkü ayet *“temiz olanlardan yiyin”* diyerek bir kayıt koymaktadır. İnsan; *“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, Arş’ı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır.”* (Hûd, 11: 7)’a göre teklifle karşı karşıya olduğu için daima helal-haram konusunda teyakkuzda olmalıdır.

Aslında *“Nice canlılar vardır ki, rızıklarını kendileri elde edemezler. Sizin de onların da rızığını Allah verir”* (Ankebut, 29:60) ayetine göre helal dairesi çok geniş, insanın keyfine yeterli gelir, harama girmeye gerek yoktur. Fakat hem dünyanın imtihan yeri olması hem de kaynakların ihtiyaçları cevaplamaya yetmemesi insanı haram sınırına

bazen sürüklemektedir. Böyle olunca da ikilimde kalan insanın doğru yolu bulması için doğru hareket tarzını öğrenmesi gerekmektedir.

“Emir olunduğun gibi dosdoğru ol” (Hud, 11: 112) Gerçeğine dayanarak denebilir ki; bu imtihanın ve dosdoğru olmanın sürekli yaşandığı hayat sahası, her türlü finansal hareketlilikte kendini göstermektedir. Çünkü en çok ihtiyaç olan şey finansal varlıksa, ihtiyaçlar da sınırsızsa bu dengeyi kendi lehine çevirmek isteyen insan helal-haram olgusu ile daima yüz yüze kalmış olur. Finansal hareketliliğe vesile olan işlemlerde bulunan herkes bu titizlikle ticarî hayatını geçirirse neticede aynı mükafata ulaşabileceklerdir. Burada sadece ticaretle gelir elde etmek için uğraşanlar değil, aynı zamanda bu ilişkilerin bir tarafını oluşturan alıcılar da aynı titizlikle yaptığı işlemlerine dikkat ederlerse hadisteki müjdeye ulaşabileceklerdir. Çünkü ahlâkî değerlere sahip olması gereken sadece tacirler değil aynı zamanda alıcılar ve yatırımcılar da bu değerlere göre ilişkilerini düzenlemelidirler.

Özellikle Kur'an surelerinden birinin ismi “Mutaffifin”dir. Anlamı ise; “ölçü ve tartıda hile yapanlar” anlamına gelmektedir. Bu surenin ilk ayetlerinde şu ifadeler dikkatleri çeker: *“İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam alan, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksik yapan hilecilere yazıklar olsun! Onlar, büyük bir günde diriltileceklerini, o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklarını düşünmezler mi?”* (Mutaffifin, 83: 1-6).

“Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.” (Nur, 24: 37) ayeti ise ticaretin bir amaç değil sadece finansal sorunun aşılması için bir araçtır. Bu sayede insan hayatını devam ettirebilir. Burada ticaretle uğraşmamak değil bilakis ticaretle uğraşmaya teşvik de vardır. Çünkü zekât vermek için gelir elde etmek gerekir. Bu durumda finansal hareketlilikte insan bir şekilde rol alır. Bu rolünü ise ahlâkî değerlere göre yaparsa bir sorunla karşılaşmaz.

“(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri

zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar” (Tevbe, 9: 122) ayeti ise esas meselenin ticari, sosyal ve dini yaşamda lazım olacak olan ahlâkî kaidelerin daima gündemde olmasıdır. Bunlarla esas dinin, devletin ve sosyal yaşamın temellerinin kurulacağı ve devam ettirileceği konusu vurgulanmıştır.

Vazifesinin gereğini bilen ve o ciddiyetle de zamanı geçiren Hz. Peygamber(a.s.m), kendisinin insanlık âlemindeki rolünü de gayet net olarak ifade etmiştir.

“Ben gerçekten muallim olarak gönderildim” (İbn Mâce, Mukaddime 17). *“Allah, beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil; lakin muallim ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi.”* (Müslim, Talak 4) Âdeta hayatının her anını bu titizlikle geçiren Hz. Peygamber(a.s.m) için evinde eşleri sosyal hayatta da sahabeleri birer talebe olmuşlardır. Kendisinden aldığı dersleri de gelecek nesillere ulaştırmak için her tarafa dağılmışlardır.

Bütün peygamberlik dönemi bu anlamla geçen Hz. Peygamber (a.s.m)’in bütün zaman dilimi öyle verimli geçmiştir ki; kıyamete kadar olabilecek gelişmelere karşı bir formüller sistemi ortaya çıkmıştır.

“Allah’ın en çok sevdiği yerler mescidler, en ziyade nefret ettiği yerlerde çarşı ve pazarlardır” (Müslim, Mescid 288) *“Elinden geliyorsa çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da sen olma. Çünkü çarşı, şeytanın savaş verdiği yerlerdir, bayrağı da orada dalgalanır”* (Müslim, Fedailu’s –Sahabe:100) ifadeleri ise her türlü pazar etkinliklerinde insanın ciddi olarak ticarî ahlâka riayet etmesi gerektiğini belirtmek içindir. Çünkü insanların çoğu orada daima imtihanla baş başadır.

Bunun içindir ki; *“Tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltilecekler, Allah’ın yasaklarından kaçınan, iyi davranan ve sadaka verenler hariç”* (Tirmizi, Büyü,4) Diyerek, konunun ne kadar dikkat edilmesi gereken ve ahlâkî kaidelere göre bu hayatın yaşanmasında titizlik gösterilmesini nazara vermiştir.

“Yüce Allah şöyle buyurdu: Biri diğerine ihanet etmedikçe ben iki ortağın üçüncüsü olurum. İhanet söz konusu olduğunda ise ben aradan çıkarım.” (Ebu Davud, Büyü, 27) ifadesi ise hem şirketleşmeyi teşvik için hem de bu işin zorluğunu nazara vermek içindir. Çünkü ortak girişimin bereketi ve getirisi fazladır. Fakat bir o kadar da sorunlar yaşanabilecektir. Bu sorunlardan uzaklaşmanın çaresi ise bir art niyet ve hesap olmadığı

müddetçe şeytanın tuzaklarına düşmeyeceklerini Allah'ın yardım eli onlarla olacağını ancak tersi bir durumda da onarılmaz sonuçlarla karşılaşılacağını “ben aradan çıkarım” ifadesi ile belirtmiştir.

Diğer taraftan da “*Allah'ım ümmetime erkenciliği mübarek kıl*” (Ebu Davud, Cihad 85) ifadesi ile de günümüz sorunlarından biri olan bir iş ahlâkını ifade etmiştir.

İnsanların kültürleri ve inançları farklı olsa da onların ortak değerlerde buluşmasına mani değildir. Çünkü insanlık paydası, insanları çoğu zaman ortak bir değer/değerlerde buluşturabilir. Özellikle insanî değerler insanların vicdanen birbirlerine yakınlaşmasına ve aynı yaşam standartlarında bulunmalarına aracılık yapabilmektedir.

Bu tabii durum bir dinin tavsiyesi ile güçlendirilirse o zaman daha da etkili olacağı tartışılmayan bir gerçektir. Ancak burada önemli olan davranışı düzenleyen kuralların varlığı değil bu kuralların hayata geçirilebilmesidir. Hayata taşınamayan değerler, değer olmaktan çıkar sadece işin felsefesi yapılmış olur. Bu durumda da o değerlere haksızlık yapılmış olur. Değerler bu şekilde değersizleşir.

“İyiliği, daha fazlasını bekleyerek (bir kazanç elde etmek için) yapma” (Müddessir, 74:6).

“Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur” (Şûrâ, 42:20).

Bu ayetlerin mesajına göre insanların ticari ve finansal davranışlarını sergilemesi gerekmektedir. Bu mesaj sadece İslâm dinine inanlar için değil aynı zamanda bütün insanlık içindir. Çünkü bütün mesajlar ahiret endeksli olarak insanların akıllarına sunulmuştur.

Bu durumda yapılması gereken de bu ahlâkî davranışların neler olduğunu belirlemektir. Reel piyasa değerlerin üretilip pazarlandığı bir pazardır. Burada insanlar gelir elde etmek için mal ve hizmet üreterek piyasaya arz ederler. Bunlara ihtiyacı olanlar da bir meblağ karşılığında bunu alırlar. Bu üretim faaliyetlerinin gerçekleşmesi için üretim faktörlerinin de devrede olması gerekir. Bu durum da bu faktörlerin de alınıp satıldığı

yer de bu piyasada olur. Fakat her zaman alım esnasında gelir yeterli olmadığı için bu açığı kapatacak olan finansal piyasaya ihtiyaç vardır.

Reel pazarlar ile finansal piyasalar iç içe çalışır. Günümüzde bu etkileşim o kadar giriftir ki reel sektör olduğu gibi finansal piyasaya entegre olmuştur. Reel piyasa insanın organları gibi ise, finansal piyasa ise o organlara gerekli olan kanı harekete geçiren dolaşım sistemi gibidir.

Bu durumda bütün insanlığı içine alan küresel bir piyasa sistemi ile karşı karşıya kalınmış olur. Böyle bir sistemde haksızlığın olmaması, insanların aldatılmaması için ortak hareket ilkelerine ihtiyaç vardır.

Yukarıdaki ayetler madem tüm insanlara ve hayatın her kademesine bakıyor. Hem küreselleşen şu dünyada işlenen bir helal, bir haram bir kalmıyor, (Badıllı,2011: 865) etkileşim alanı kadar kişiyi mesuliyet altına alıyor. Bir spekülasyon ya da manipülasyon bir ülke ekonomisini derinden sarsmakla kalmıyor, siyasî ve sosyal çökuşlere dahi sebep olabilecek seviyeye gelmektedir.

Bu gibi durumlarda işlenecek gerçek dışı ya da ahlâk dışı her şey bu bağlamda karşılığını bulmalıdır. Ahirette bu uygulama böyle olmakla birlikte, (Tirmizi: 14:29) bu dünyada aynı sistem uygulanmalıdır. Bir ekonomist ya da finansal aktörün beyanı ile ya da gerçek dışı işlemleri ile olumsuz neticeler ortaya çıkarsa o etki alanı kadar bu neticenin aktörleri kovuşturmaya tabi olmalıdır.

Bu durumda bu ortak ahlâkî değerleri gündemde tutmak gerekir. Finansal piyasalarda ve reel piyasalarda uygulamada olması gereken o ahlâkî değerleri başlıklar halinde aşağıdaki maddeler halinde sıralamak mümkündür:

Bu başlıkta farklı kaynaklarda oldukça bahsedilen ve iş hayatında mutlaka uyulması ve uygulanması gereken temel sekiz ahlâkî erdemden bahsedilecektir (Zaim, 2013:187). Konu ifade edilirken de semavi dinlerin kutsal metinlerine atıf yapılacaktır ve konunun anlatılması Kur'an ayetlerine göre ifade edilip diğer kutsal metinlerde ayrımın sonunda yer verilecektir. Çünkü; “*Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır*” (Âl-i İmran:3,19). Bu ayet hem artık geçerli olan dinin artık son din olan İslâm dini olduğunu hem de diğer dinlerin de asıl olarak zamanının İslâm dini özelliklerini taşıdığını ve aslı bozulmayan

bu semavi dinlerin ortak noktalarının birbirlerini desteklediği anlamlarına gelmektedir. Diğer dinlerin metinlerindeki hususlar ise Koyuncu (2006:59-88)'den alınmıştır

3.4.1.Takva

Genel olarak kuvvetli bir koruma altında kendini hissederek ona göre maddi ve manevi hayatını düzenleme refleksi olarak ifade edilen takvanın üç sahada uygulanması söz konusudur(Şentürk, 2002:Bilm Sayfa).

Birinci manası, kalbin kelime-i tevhit bilincine göre inanç dünyasının oluşturulmasıdır. Hadiste takva sözünün “*Allah’tan başka ilah olmadığını*” (Buharî, Eyman:19) kabul etmek olduğu ifade edilmiştir.

İman, her şeyin yaratıcısı olan birinin kulu olduğunu bilme ve bu idrak ile kendini onun denetiminde olduğunu yaşayarak gösterme bilincidir. Bu kalbî olan genel ahlâkın en kaliteli hali ise tevhid inancıdır.

“Onlar iman ettiler, Allah’ı anmaları sebebiyle kalpleri huzur buldu. Uyanın! Kalpler ancak Allah’ın zikriyle tatmin olur!” (Ra’d: 13/28).

“Onların dedikleri gibi, Allah’ın yanı sıra ilahlar olsaydı, bütün egemenliği elinde tutan Allah ile çatışmaya girer, pay kapmanın yollarını ararlardı, de” (İsra:17:42).

“Göklerde ve yerde Allah’tan başka ilahlar olsaydı her ikisi de bozulurdu” (Enbiya:21:22) gibi ayetler Allah’a imanın ötesinde Allah’ın birliğine imanın esas olduğunu nazarlara verir.

Çünkü *“Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışında kalan suçları dilerse affeder. Allah’ın yanı sıra başka ilahlar edinen kimse, büyük bir günahla iftira etmiş olur”* (Nisa:4/48). ayeti bu tevhid konusunun istisnasının olamayacağını ifade eder.

Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber (a.s.m); *“Ben ve benden evvel gelen bütün peygamberlerin en ziyade faziletli ve en kıymetli sözleri “Allah’tan başka ilah yoktur” sözüdür”* (Keşfü’l Hafa: 1/153).

Bu bilinç, beraberinde İslâm inancına göre diğer imanın beş şartını da pratik hayatta yaşama zorunluluğunu beraberinde getirir.

Çünkü sınırsız kudreti, hükmü, ikramı, rahmeti olan birinin elbette her an ona ibadet edip tesbih, tahmid ve tekbirlerle mukabelede bulunacak varlıkları olacaktır. İmanın bu yönünü meleklerle iman oluşturur. Bu iman, insanın her an bir muhasebe, bir kayıt sistemi ile baş başa olduğu şuurunu canlı tutar. Çünkü Allah her an insanın her amelini bazı meleklerle yazdırmakta ve muhafaza ettirmektedir.

İmtihan için bu dünyada bulunan insanın doğruyu bilmesi ve ona göre kendisine imtihan şartlarının oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de Allah ile kul arasındaki bu etkileşimini sağlayacak bir insana ihtiyaç vardır. Bu kimselere de peygamber denir. Bu durumda Allah'a iman peygamberlere imanı da barındırmaktadır. Çünkü Allah'ı tanımak ve ona kulluk etmek için gerekli verileri o peygamberlerden öğrenmek mümkündür.

Peygamberler de insan olduğu için onların kural olarak bıraktığı ahlâkın da kalıcı olabilmesi için kutsal metinlere ihtiyaç vardır. Çünkü o kutsal metinler insanların dini yaşamlarına devamlı bilgi sağlarlar. Böyle bir kutsal metin de Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla insanlara hidayet rehberi olarak gönderdiği başta Kur'an olmak üzere diğer kutsal kitap ve sayfalardır.

Bu dünyadaki her oluşum ve olayın mutlaka Allah'ın bilgisi dairesinde gerçekleştiğini bilerek aklın anlamakta zorlandığı konuları bir ilahî takdirin denetimi ile gerçekleştiğini düşünerek rahatlamak ve huzur bulmak gerekmektedir. Böyle bir inanç sistemine ise kadere iman adı verilir. Çünkü kadere iman eden gamdan kederden kurtulur (Müsned-ül Firdevs, 1:113). Tabi buradaki kadere imanı insanın seçme özgürlüğüne göre gerçekleşen kader inancı olarak görmek gerekir.

Yukarıdaki imanın özelliklerinin sürekli yaşanması ve bir gaye etrafında örgütlenmesi için de ana bir vizyona ihtiyaç vardır. Bu ana vizyon ise; öldükten sonra insanların bir hesap günü için tekrar diriltilip hesabının durumuna göre ebedi bir cennet ya da bir cehennem ile karşılık göreceğinin idrakinde olmasına gerek vardır. Ebedi yokluk yukarıdaki imanın özelliklerini pratikte işlerliğini geçersiz kılmış olur.

Bu durumda imanın bu ciddi zincirleme etkileşimi sayesinde insan en güzel ahlâkla ahlâklanmaya çalışacaktır. Aksi halde de bütün sosyal yaşam sisteminin manevi bağları olan ahlâkî değerler çürümeğe ve hatta yok olmaya başlayacaktır.

İman bir ağaçsa güzel ahlâk prensipleri ise onun meyveleridir. Bu ağaç ne kadar canlı olur ve beslenirse o nispette güzel ahlâkın yaşama aktarılması daha da kolay ve sürekli olur.

Takvanın ikinci anlamı ise büyük günahlardan uzaklaşıp küçük günahlarda ısrardan vazgeçerek farzları yapma bilincinde olan kulluk halidir. Bu durum “*Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayiverdik*” (A’raf, 7: 96) ayetinde açıkça ifade edilmiştir.

Takvanın üçüncü anlamı ise insanın Allah’tan başka yönelecek bir hedefinin olmaması halidir. Kalbin daima her türlü oluş ve oluşumda Allah’ın tasarrufunun olduğu bilincine ermesi halidir. “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün*” (Âl-i İmran, 3: 102) ayetinde bu takva ifade edilmiştir.

Takvanın bu öneminden ve kapsamından dolayıdır ki “*Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır(takva sahibi olanınızdır)*” (Hucurat, 49: 13) ayetinde bu değerli ahlâkın üstünlüğü açıkça ifade edilmiştir.

Özellikle haramlardan çekinmek ve emir dairesinde yaşamaktan ibaret olan takva hususunun ise “*Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla (takva sahipleri ile) beraberdir*” (Bakara, 2: 194) ayetinde önemi açıkça anlamını bulmuştur.

Diğer taraftan da her Cuma günü hutbe bitiminde mutlaka okunan “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor*” (Nahl, 16: 90) ayeti de aslında takvanın her kısmını ifade etmektedir. Bu ayet üç şey emretmekte ve üç şeyden de yasaklamaktadır. Emredilenler; adalet, ihsan ve akrabalara iyilik yapmak

olarak sıralanırken, yasaklananlar da hayasızlık, fenalık ve haddi aşmak olarak ifade edilmiştir. Bu ayetin içeriğinin derinliğinden dolayı “Eğer bu ayetten başka bir ayet daha gelmeseydi, Kur‘an’a her şeye bir açıklama, rahmet ve hidayet kaynağı denmesi ve Müslümanlara müjdeleyici denmesi yine yerinde olurdu” ifadesi kullanılmıştır (Âlûsî, 14: 220).

Bu ilke için Tevrat ve İncil’de

“Bunu dinleyin, sizler ki, yoksulu yutmak istiyorsunuz, ve memleketin fakirlerini helak ediyorsunuz ve diyorsunuz; Ne vakit ay başı geçecek ki, zahire satalım? Ve ne vakit Sebt günü geçecek ki, satılığa buğday çıkaralım, efayı küçültelim, ve şekeli büyütelim, ve hileli teraziler kullanalım da fakirleri gümüşe, ve yoksulları bir çift çarığa satın alalım, ve buğdayın süprüntüsünü satalım? RAB Yakup’un övündüğü üzerine and etti: Onların bütün işlerini ebediyen unutmayacağım. Bundan ötürü yer titremeyecek mi, ve onda oturan her adam yas tutmayacak mı? Evet, bütün yer Irmak gibi yükselecek, Mısır’ın Irmağı gibi kabarıp yine inecek” (Amos 8;46).

“Sezar’ın hakkını Sezar’a Allah’ın hakkını da Allah’a ödeyin” (Markos 12;17) ifadelerine rastlamak mümkündür.

3.4.2.Dürüstlük

Her din tarafından ve özellikle İslâm dini tarafından tavsiye edilen en önemli ahlâkî değerlerden biri olan doğruluk ve ya dürüstlük iş hayatının en temel ahlâkî değeridir.

Bu ahlâk bütün ahlâkî değerlerin temelidir. Olmazsa olmazıdır. Çünkü “yüksek ahlâkın şekillenmesine ve süreklilik arz etmesine sebep olan ciddiyet ve doğruluktur. Eğer bu haslet kalkıp yerine yalancılık devrede olursa rüzgârlara oyuncak olan yaprak gibi yalan söyleyen de insanlar arasında güvenilirliğini kaybeder.” (Nursî, İşarat-ül İ’caz,1992:107).

Doğru olmak aslında doğrulara göre yaşamak demektir. Bunun için de ahlâkî değerlerin neler olduğu net bir şekilde bilinmesi gerekir. Her işin kendi bağlamında bir kural ve kaidesi vardır. Bu kural ve kaideler o işin ve faaliyetin nasıl yapılması gerektiğinin temel şartlarını ortaya koyar. Doğru olmak hem işin gereklerini bilip ona göre davranmak hem de kendisinden her konuda emin olunan kişi anlamına gelmektedir.

“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür” (Hûd:11/112) ayeti ise bu ahlâkın ne derece olmazsa olmaz olduğunu ifade etmektedir. Medeniyette ileri gitmenin ve her sahada ilerlemenin atmosferi doğruluk üzerine kurulmuş ilişkilerledir. Çünkü bu ortam, kişileri tedirgin değil girişimci ve cesur yapar. Çünkü her şey nettir ve insan sadece gerekli adımları atmakla enerjisini kullanacaktır. Bir güvensizlik ve tedirginlik olmayacaktır. Böylece de o insanlar topluluğunda sinerjik bir netice ortaya çıkacaktır.

“Ve bir adam ki salih olur ve hak olanı ve doğru olanı yapar.” (Hezekeil 18,5). Ayrıca: Eyub 1,7-9; Mezmurlar 34,11-13 ve Yesaya 59,14-15 gibi ifadeler ise tevatür’ün ilgili bölümlerinde geçmektedir.

3.4.3.Kanaat Ve Şükür Etmek

Bu ahlâk ise insanın kendini mutlu hissetmesi ve bir sonraki çalışmalarına bir motivasyon olması için gereklidir.

Kanaatın iki çeşit uygulaması vardır. Biri, görevini yapmakla birlikte sonuca kanaat etmektir. Bu hali ile kanaat çok güzel bir ahlâktır. Bu durumu; *“Zenginlik mal çokluğu ile değildir. Aksine zenginlik göz tokluğuyladır”* (Müslim, Zekât, 120) hadisi ifade etmektedir.

İkincisi ise, hiçbir şey yapmadan ya da görevini tam yapmadan eline geçene ya da hiç geçmeyene kanaat etmektir. Bu ise tembelliğin kılıfı olarak karşımıza çıkar. Bu durumu da hadis olarak ifade edilen *“iki günü birbirine eşit olan zarardadır”* hadisi ifade etmektedir.

“Çalışmanın neticesine ve kısmetine rıza kanaattir. Bu ise çalışma gücünü kuvvetlendirir. Mevcutla yetinmek ise gayretsizliktir.”(Nursi, Mektubat, 1992:477)

Diğer taraftan insan ne halde olursa olsun şu hadisi de hatırlaması gerekir.

“Sizden biri, mal ve yaratılış bakımından üstün olana bakmak isteyince, bakışını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah’ın üzerinizdeki nimeti küçük görmemeniz için gereklidir” (Müslim, Zühd, 8).

Çünkü kanaat şükrü netice verir. Eldeki nimetlerin nereden geldiğinin farkına vardırır. Kişinin vazifesinin çalışmak, nimeti verenin ise Allah olduğunu idrak ettirir. Bu ise hem çalışma şevkini artırır hem de kazancını artırır. Çünkü “Şükredenleri ödüllendireceğiz” (Âl-i İmran, 3:145), “Şükrederseniz nimetimi artırırım” ayetleri şükür etmenin de finansal piyasada görev alana bir kimsenin bir ahlâkî erdemi olarak bildirmektedir.

3.4.4. Bilgi, İrfan ve Sürekli Öğrenme

Bir üretici, satıcı ve tüketicinin işlem yaptığı piyasanın şartlarını ve özelliklerini bilmesi gerekir. Çünkü bu piyasada menfaatler çarpışmaktadır. Bunun çözümü, pazar bilgisine sahip olan insanların çoğunluğunun oluşturduğu bir piyasanın oluşturulmasıdır. Hatta bu pazar bilgisine sahip olanlar, pazar bilgisi az olan ve aldatılmak üzere olanları da aydınlatmak ve onların haklarını da korumak gibi bir ahlâkî davranış içinde olmaları gerekir.

Meslekte maharet esastır. Hem kendisi hem de başkası zarar görmemesi adına işin gereğinin yapılması için ciddi bir bilgi sahibi olma hali insanlarda olmalıdır.

“İş ve san’at başka olduğu için, fâsık bir adam güzel çobanlık edebilir. Ayyaş bir adam, ayyaş olmadığı vakitte iyi saat yapabilir... San’atta maharet ise müreccahtır(tercih sebebidir).” (Nursî Münazarat, 1993:20)

“Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu, de” (Zümer, 39:9).

Finansal piyasaların da kendi bağlamında işleyiş mekanizması ve işlerlik kuralları vardır. Bu piyasadaki her adımın mutlaka bir getirisi ve götürüsü vardır. Bu sitemin beklentilere göre gerçekleşmesi için tedbiri elden bırakmamak gerekir. Onun için Hz. Muhammed (a.s.m); *“Tedbir gibi akıl yoktur”* (Canan, 17;590) ifadesini kullanmıştır.

Başka bir hadis ise tecrübelerin de finansal hayatın kazanımları olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. *“Mümin bir kovuktan iki defa ısırılmaz”* (Buhari, Edeb, 83).

Bu durumda bu piyasalarda gerekli uygulamaları bilmeden bir işlem yapılırsa ve zarara uğranılırsa bunun sorumlusu kişinin kendisidir. Çünkü bilmeden o işi yapmak daha başlangıçta zararı kabul etmek, başkalarını da suça teşvik etmek anlamına gelmektedir.

Meselenin başka bir boyutu da finansal piyasaların o ülkenin inanç sistemine göre gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Zaten önemli olan da budur. Yani kendi inanç sistemine göre piyasanın gerçekleşmesi ve gerçekleşmemesine göre kendini o havuza dâhil edip etmeme kararı, tamamen bilmekle ilgilidir. Hatta tamamen kendi inanç sistemine göre ters bir uygulama varsa bile bunu etüd edip bu piyasada var olmak isteniyorsa bu uygulamaların kendi inanç sistemine göre olması gerekenlerini bu piyasada uygulanmasını alternatif geliştirerek sağlamaktır.

Bir konuda uzman olmak, özellikle anlık hareketlerle seyri sürekli değişen bir piyasanın kontrol altına alınması ya da istenmeyen etkilerinden korunulması tamamen bilgiye dayalı önsezi ile mümkündür. Bu önsezinin netliği ise yapılacak temel ve teknik analizlerle mümkün olacaktır.

“Görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz? de”(Enam:6/50).

“Bu iki tip insanın durumu, bir kör ve sağır ile bir gören ve işitenin durumuna benzer. Bu ikisi de bir sayılabilir mi? İbret alıp düşünmez misiniz? (Hûd:11/24)

“Rabbinizden size gerçekleri aydınlatıcı belgeler geldi. Kim gerçekleri görürse kendi yararına, kim görmezse kendi zararınadır” (En’am: 6/104) gibi ayetleri ise finansal piyasalarda bulunan kişilerin gündemi iyi takip etmelerini ve olabilecek senaryolara karşı gerekli pozisyonu almasını tavsiye etmektedir.

“Gevşek elle işleyen, fakir olur; fakat çalışanların eli zengin eder” (Süleyman’ın Meselleri 10;4). Ayrıca; Yaratılış 1;28; Yaratılış 2;15; Tensiye 24;14-15 metinlerinde de bu husuta ifadeler vardır.

“Onları kutsayarak “Verimli olun, çoğalın” dedi. Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun” (Yaratılış 1;28). Ayrıca; Yaratılış 2;15; II.Selanikliler 3;7-8 ve Yakub 5;4-5 ifadeleri ise diğer kutsal metinlerde yer almaktadır.

3.4.5. İstişare Etmek

İnsan bir konuda uzman olsa dahi, mutlaka yine de başkasının fikrine muhtaçtır. Fikir alışverişinde bulunan kişi en olgun kişidir. Kendisini daima her çeşit tavsiyeye ve olumlu tenkite açık kabul eden kişinin hata yapma şansı azalır.

Belli bir yapıda kalmayan, sürekli olarak çeşitli sebeplere bağlı olarak değişkenlik gösteren finansal piyasalarda bir insanın sahip olması gereken ahlâklardan olan iştişare kültürü ile insanın finansal planlama, yorum, karar ve uygulamalarda sağlıklı neticelere ulaşabilecektir.

“İşleri aralarında şûra iledir” (Şûra, 42:38). *“Bir konu hakkında karar verirken onların da fikrini al. Bir de karar aldın mı artık Allah’a güven. Allah kendisine güvenenleri sever”* (Âl-i İmran, 3:159) ayetleri bu fikir alış verişin ne kadar ehemmiyetli bir uygulama olduğunu ifade eder.

“Dinleyin ve kulak verin, kibirli olmayın; çünkü Rab söyledi” (Yeremya 13;15). Ayrıca; Tsefenya 2;3; II. Samuel 22;28; Mezmur 147:10,11 ve İşaya 40:29. metinlerinde de bu hususa ifadeler mevcuttur.

“Allah kibirlilere karşıdır, ama alçakgönüllülere lütfeder” (Yakub’un Mektubu 4;6). Ayrıca; Timoteos’a I.Mektup 6;17 gibi ifadeler de kutsal metinlerde yer almaktadır.

3.4.6. Sabırlı Olmak, Sebat Göstermek ve Hilm Sahibi Olmak

Dünyada belli bir sonuç genelde belli adımlarla ortaya çıkar. Bu adımların zamanında ve yerinde atılması ile beklenen neticeye ulaşılır. İşte bu adımlar atılırken insanlara lazım olan sabır ve teennidir. Çünkü ilgili sonucun kalitesi adımların kaliteli atılması ile şekillenecektir. İşte burada olması gereken ahlâk sabırlı olmaktır. Sabırlı olmak demek, hiçbir şey yapmadan neticeyi beklemek değil, aksine birşeyler yapma aşamasında sabrımızı bu adımları gerçekleştirirken kullanmak ve sonucu Allah’a havale etmektir.

Bunun içindir ki, Hz. Peygamber (a.s.m); *“Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir ihsanda bulunulmamıştır”* (Buhari, Zekât: 50) demiştir.

“Sabır, ferahlık ve genişliğin anahtarıdır” (Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2:21) hadisi ise insanın her sıkıntıya ve krize karşı ilacının sabır olduğunu göstermektedir.

“Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır” (Nisa: 4/25)

“Sabırlı davrananları, yaptıkları güzel işlerin en güzeliyle ödüllendiririz.” (Nahl: 16/96)

“Hiç kuşkunuz olmasın, güçlüklerle katlananlara(sabredenlere) bunun karşılığı hesapsızca ödenir” (Zümer: 39/10).

Sabrın finansal piyasalarda kullanılması üç şekilde olmaktadır.

- Yapılması gerekenlere karşı gösterilmesi gereken sabır,
- Beklenmeyen durumlara karşı gösterilmesi gereken sabır,
- Ahlâkî olmayan davranışlardan uzaklaşmak için gerekli olana sabır.

Bu sabırların önemindendir ki, Hz. Peygamber (a.s.m); *“Mü'min kişinin duurmu ne kadar şaşırtıcıdır! Zira her işi onun için hayırdır. Bu durum, sadece mü'mine hastır, başkasına değil. Ona memnun olacağı bir şey gelse şükreder, bu ise hayırdır. Bir zarar gelse sabreder, bu da hayırdır”*(Müslim, Zühd; 64).

Ama şu hadisi de asla unutmamak gerekir: *“Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir”* (Nesai, Cenaiz;22).

Bu hadis özellikle finansal piyasalarda faaliyette bulunan herkes için çok değerli bir öğüttür. Çünkü Finansal piyasalar çok kırılgan, değişken ve anlık gelişmelerle her an herkesi etkileyebilecek bir yapıdadırlar. Yüklü miktarda bu piyasada iş yapan kişi ya da kurumlar çoğu zaman ciddi yıkım ve bocalama yaşayabilirler. İşte burada devreye girmesi gereken sabır gücüdür.

Sebat ise, doğru bilinen bir uygulamada ısrarcı olmak ve gerekeni yapmakta devam etmektir. Mesela, hastalıklara karşı tevekkül üzere olmak sabır olurken bu hastalıktan kurtulmak için doktor tavsiyesine göre alınması gereken ilaçları kullanıp şifanın Allah'ın istediği zaman vereceğini düşünerek ısrarlı olmaya sebat denir.

“Üzerimize sabır yağdır! Ayaklarımıza sebat ver! Şu inkârcı topluluk karşısında bize yardım et” (Bakara: 2/250) ayeti ise bahsettiğimiz farkı ifade etmektedir.

“Ey iman edenler! Sabırlı olun! Sabırda yarışın(sebat gösterin)! Birbirinize kenetlenin! Allah'tan sakının! Bunları yaparsanız kurtuluşa erer, umduklarınızı bulursunuz!” (Âl-i İmran: 3/200)

Sebat etmek insanın fiilen yaptığı fiili duasının kabulü için de temel şarttır. Çünkü bir dua ne kadar devam ederse o nispette kabul olması ziyadeleşir. “Dua süreklilik arz ederek devam etse, netice vermesi galiptir, belki daimîdir.” (Nursî, Mektubat, 1992:300)

Hilm ise; acele etmeden aklın sürekli devrede olarak öfkeye kapılmadan bedeninin denetim halinde tutulmasıdır. Yani, insanın öfkelenecek olaylar karşısında öfkesini kontrol altında tutarak stres yönetimini becerebilmesidir.

“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar” (Taha, 20: 44).

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir” (A’raf, 7: 199).

“Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et” (Hicr, 15: 85).

Bir sahabenin sahip olduğu güzel ahlâktan bahsederken Hz. Peygamber (a.s.m); *“Sende iki güzel haslet var; biri hilm, diğeri ise teennidir”* (Müslim, İman: 25) diyerek bu ahlâkî değerini teenni ile desteklenmesini de tavsiye etmiştir.

“İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.” (Maide, 5: 13) gerçeği; genel olarak insanlara bakış açısını âdeta ayarlamaktadır.

“Sakin sizden kimse kararsız olup da: “Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım” demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin” (Tirmizi, Birr: 63) hadisi ile insani ilişkilerde güzellik tablosu nasıl çizilir onun formülü verilmiştir. Peygamberimiz ise âdeta bunu hayatının tek değişmez sosyal kaidesi olarak da hayatında meleke haline getirmek için kalıcı hale getirdiğini görmekteyiz. Bu değerli hayat felsefesinin de *“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir”* (Fussilet, 41: 34) İlâhi terbiyesinin bir yansıması olduğunu da nazara vermek gerekir. Bu o kadar değerli bir hayat standardıdır ki; Hz. Peygamber (a.s.m) bunu hayatında kalıcı hale getirme gayretinde olduğu Hz. Ali (r.a)’ın *“Resûlullah aleyhissalâtu vesselam’ın kılıncının kabzasında şu ibareyi bulduk. ‘Sana zulmeden affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle!’”* (Kütüb-ü Sitte, Rezin tahrirci: 5803) aktarımında kendini göstermektedir.

“Sabırlı kişi yiğitten üstündür” (Süleyman’ın Meselleri I. 16;32).

“...Tahammülle, sevgiyle birbirinize sabrederek” (Efesoslulara. Mek. 4;2). Ayrıca; Timoteosa II.Mektup 2;24; Selaniklilere.I.Mek. 5;14 ve Yakub 5;10-11 ifadeleri ise bu konuya ilişkin diğer kutsal metinlerde yer almaktadır.

3.4.7. Adil Olmak

Adalet, her şeyin yerli yerince kullanılması anlamına gelmektedir. Neyin nereye ne şekilde kullanılacağını ise bütün her şeyi yaratan Allah bilir.

“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır” (Maide, 5:8) ayeti bu nazik durumu ifade etmektedir.

Özellikle sosyal ve ekonomik ilişkilerde insanlar bazı bağlantı noktalarını düşünerek ya da devreye koyarak neticenin bu bağlantıya göre yakın olan kişi lehine oluşmasının önüne geçmek için *“(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınız bile olsa âdil olun. Allah’a verdiğiniz sözü tutun”* (Enam, 6:152) ayeti oldukça yerinde bir ifadedir.

Diğer taraftan da her Cuma günü mutlaka *“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder”* (Nahl, 16:90) ayeti insanlara duyurulmaktadır. Çünkü her türlü ilişkinin ve yapının temeli adalettir. Bu ahlâkın da tavsiyeden daha çok bir emir ifade ettiğini ise *“De ki: “Rabbim adaleti emretti”* (A’raf, 7: 29) ayeti göstermektedir.

“Kendisinden sonra evi halkına salah ve adalet yapmak için Rabbin yolunu tutmasını emretti diye onu tanıdım; ta ki Rab onun hakkında söylemiş olduğu şeyi İbrahim’in üzerine getirsin” (Tekvin 18;19). Ayrıca: İşaya 56;1; İşaya 10;1-2; Genesis, 18: 19 ve Tensiye16;18-19.

“Görünüşe göre hükmetmeyin; doğru hükmedin” (Yuhanna 7;24). Ayrıca; Matta 23;23 ve Matta, 23: 27- 29 bu ilkeye ilişkin diğer kutsal kitapların ifadeleridir.

3.4.8. Liyakat ve Emin Kişi Olma

“Allah size emanetleri layık olanlara vermenizi, insanlar arasında hükmederken adil davranmanızı emrediyor. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Allah, işitendir, görendir” (Nisa:4/58).

Her görev, her iş bir görev ve sorumluluktur. O işi yapacak olanların o konuda uzman olması ve o işi yapmakta ehil olması gerekir. Adama göre iş değil de işe göre adam ilgili görevlere getirilmelidir. Özellikle finansal konularda yapılacak anlık hatalar ciddi sonuçlar doğuracağı için o konunun uzmanı olan kişiler, bu görevlerde istihdam edilmelidirler.

Hız. Peygamber (a.s.m); *“Emanet kaybolunca kıyameti bekleyin. Emanet nasıl kaybolur? Diye sorulunca; işler ehil olmayana teslim edilince, diye cevap verdi”* (Buhari, Rikak: 35) hadisi ise bu konunun can alıcı ifadesidir. Burada anlaşılabilecek iki kıyamet vardır. Sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel hayatın bekası işlerin ehil olanlarca yapılmasıdır. Yoksa o müesseselerde ve sosyal hayatta sürekli kargaşa ve ihtilaflar yaşanacaktır. İkinci olarak da bu ehil olma meselesi genel bir uygulama alanı bulamazsa gerçek kıyametin kopmasının da bir sebebi olacaktır.

Diğer taraftan finansal sırlar, sır olarak kalması konusu da emanete ehil olmanın başka bir yönüdür.

Hız. Peygamber (a.s.m) *“Bir kimse bir kardeşine bir husus anlatır da o sırada sağa-sola bakınırsa, söylenen o söz artık bir emanettir.”* (Tirmizi)

Başka bir hadis ise bu konuyu daha da kıymetli bir ahlâk sırasına dahil etmektedir:

“Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de halkın can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir” (Tirmizî, İman: 12)

Bu durumda hem ilgili finansal görevin uzmanı olmak ve hem de o işle ilgili ne gibi sırlar varsa onlara sahip çıkmak finansal hayatın en önemli ahlâkî tutumlarından.

“Komşuna haksızlık etmeyecek, onu soymayacaksın. İşçinin alacağını sabaha bırakmayacaksın” (Leviticus, 19: 13)

“Ama insanlar arasında ayırım yaparsanız, günah işlemiş olursunuz; Yasa tarafından, Yasa'yı çiğneyenler olarak suçlu bulunursunuz”. (James, 2: 9). Ayrıca; Proverbs, 27-28 ifadeleri de bu anlamda hatırlanması gereken diğer kitaplardaki ifadelerdir.

3.5. Medeniyet Kavramı ve Medeniyetin Ortak Dinamikleri

Medeniyet insanlığın gelmiş olduğu seviyedir. Bu durumun ortaya çıkması elbette durduğu yerde olmamıştır. Böyle bir gelişmenin çeşitli faktörleri vardır. Bu faktörlerin birisi ya da bir kaç insanlığın olgunlaşması için alt yapıyı oluşturur. Her bir faktör tek başına bir medeniyetin şekillenmesine sebep olabilir. Fakat yeterli değildir. Çünkü her insanın ve yerine göre her bir toplumun ayrı ayrı özellikleri ve birikimleri vardır. Bunların bir araya gelmesi ile insanlık adına güzel gelişmeler kaydedilebilecektir.

"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık; sonra da, birbirinizi tanıyasınız diye milletlere ve kabilelere ayırdık." (Huccurat-13).

Bediüzzaman, 26. Mektub'un 3. Mebhasında bu ayeti şöyle tefsir eder:

“Yani: 'Sizi taife taife, millet millet, kabile kabile yaratmışım; tâ birbirinizi tanımalısınız ve birbirinizdeki hayat-ı içtimaiyeye ait münasebetlerinizi bilersiniz, birbirinize muavenet edersiniz. Yoksa sizi kabile kabile yaptım ki yekdiğerinize karşı inkâr ile yabani bakasınız, husumet ve adavet edersiniz değildir!’” Bu ayet de göstermektedir ki; insanlığın ilerlemesi ve hayatını kolaylaştıracak seviyeye gelmesi her kavmin birbirleri ile iletişimi ve dayanışması ile mümkün olabilecektir.

Aşağıda bu faktörler anlatıldığında görülecektir ki medeniyet ve her türlü gelişme insanlığın ortak değeridir. Bunu alıp kendine transfer etmek her milletin asli vazifesidir. Hz. Peygamber (a.s.m); *“İlim Çin’de dahi olsa alınız”* (Beyhakî, Şuabu’l İman, 2:253) ifadesi ile her türlü medeniyete katkısı olan ilerlemenin her milletin faydalanması gereken ortak değeri olarak ifade etmiştir.

3.5.1. Dinler

İnsanların merak ettikleri ve sürekli gündeminde olan çok soruları vardır. Bu soruların özet olarak ve gruplandırılmış hali şunlardır:

- Nerden geliyorsun?
- Bu dünyada vazifen nedir?

- Nereye gidiyorsun?

Bu sorulara verilecek cevaplar ise insanı olabildiğince hedefine kilitleyecek ve ona göre yaşamına yön verebilecektir. Muhakkak ki her insan bu sorulara kendisine göre bir cevap verebilir. Fakat ortak bir sonuç çıkmaz. Ortak cevap, ortak hayatı ve anlaşmayı beraberinde getirir. Böyle bir durumun ortaya çıkması da ancak din dediğimiz bir gerçeğin verileri ile mümkündür. Nice âkil insanlar bu sorulara cevap vereceğim derken insanlığı farkında olmadan keşmekeşe ve perişanlığa sürüklemiştir.

İnsanın akli her meseleyi idrak ve ihata edemediği için çözümü de o nispette net olmayacaktır. İlk insanın aynı zamanda ilk peygamber olması da bu konuda çok anlamlıdır. İlk insanın böyle bir görevle görevlendirilmesi medeniyetin temelleri hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak atılması içindir. Çünkü kendisi ile iletişim kurması yani meraklarını gidermesi, zamanla da şekillenen aile ve toplum hayatının nasıl organize edileceği konularının referans yeri hep din olmuştur. Hz. Âdem (a.s)’a on sayfa bir metin gönderilmesi göstermektedir ki ilkel diye ifade edilen bu topluluğun dahi bir medeniyet dinamikleri vardı. Yazının tarihçilere göre icadının sonraki yıllara bırakılmasını anlamamakla birlikte medeniyetin ilk temellerinin ilk insanla birlikte atıldığını söylemek bir iddia olmayacağı bilakis olması gereken bir tespit olacağı ortadadır. Çünkü *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”* (Zariyat, 51: 56) ayeti göstermektedir ki insan için hem dünyası hem de ahireti için, hayatı Allah’a kulluk bilinci içinde geçmelidir. Bu ayetin hükmünü icra edebilmesi için gerekli olan veriler, emirler ve yasaklar ancak bir din ile olur.

Peygamberlerin bazı meslek dallarının gelişmesinde ve buluşların gündeme gelmesinde önderlik yapması medeniyet adına önemli adımlardır.

“Hz. Adem ekin ekmiş, Nuh (AS) dülgerlik yapmış, İdris (AS) terzilikle geçinmiş, İbrahim (AS) zahire ticareti ile uğraşmış, Davut (AS) zırh, Süleyman (AS) ölçü aletleri yapıp satmış, Zekeriya (AS) dülgerlikle uğraşmış, İsa (AS) iplik eğirip bükmüş ve hatta toplamış, Peygamber Efendimiz (SAV) de koyun çobanlığı yapmış, ticaret ve ziraatle uğraşmıştır.” (Serahsî, Tarihsiz: 244).

“O Peygamberler Allah’ın hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların gittiği doğru yolu tutup onlara uy” (En’am, 6: 90) ayeti ise peygamberlerin meydana getirdiği

bu ortak medeniyet verilerinden faydalanmaya teşvik vardır. Yani İslâm dini, diğer dinlerin dinî esaslı tekliflerini rafa kaldırmış fakat medeniyet içinde ortaya çıkan insanlığın ortak değerlerini alma noktasında teşvik vardır. Bu sebeptendir ki İslâm dininde bütün peygamberlere “*Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz*” (Bakara, 2: 285) ayetine göre ayırım yapmaksızın iman etmek esası vardır.

“Sosyal hayattaki düzen ve her türlü güzel ahlâkın esasları peygamberlerin çalışmalarıyla. Peygamberler, sosyal hayatın esaslarını ve kanunlarını bir dinin verileri olarak görevli oldukları toplumlara yerleştirmişlerdir. Çünkü insanların tecrübeleriyle elde ettikleri sosyal hayat prensipleri hem geçici hem de çözüm noktasında ortak bir bilinç oluşturmamaktadır. İşte bunun için insanların her iki dünyası için saadete aracılık edecek herkesin ortak bilincinin oluşmasına vesile olan kanunlara ihtiyaç vardır. Böyle bir kanunun da ancak din şeklinde olmaktadır”(Nursî, Muhakemat, 1993: 140).

Bunun için Hz. Peygamber; 124.000 peygamber geldiğini bunun da 315 tanesinin kitap ya da sayfa ile ayrıca kuvvetlendirildiğini (el-Müsned 5/265-266) haber vermiştir.

Hem Kur'an diğer peygamberlerin mu'cizelerini bahsederken onların bir icad ve buluş için ipucu olarak değerlendirilmesini insanlığa ders olarak vermiştir.

Her türlü ilerlemenin bir dinî temele dayandığını iddia etmek de doğru değildir. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki; insan bir şeyi bulmuş olsa bile o insan vesilesi ile Allah tarafından insanlığa sunulan bir medeniyet icabıdır. Yani Allah öyle bir medeniyet gelişmesini nimet olarak vermek istemiş, o kişinin çalışması karşılığı onu, o insan vasıtası ile ikram etmiştir (Nursî, Sözler, 2002: 327-328).

Her bir peygamber, kendinden önceki peygamberlerin medeniyetlerini ya muhafaza etmişler ya da yeni gelişmelere göre bir yenileme hareketi şeklinde vazifelerini yapmışlardır. Hz. Davut (a.s)'un Zebur'u, Tevrat'ın yeni uygulama biçimi olarak halkına tebliğ etmesi buna bir örnek oluşturmaktadır.

3.5.2. Fikirlerin Birleşimi

Dünyada değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. Değişim elbette gelişme anlamındadır. Bir önceki buluş bir sonraki buluşun temeli ve ya bir merhalesidir.

İnsanların medeniyet birikimleri ya da medeniyet transferleri her türlü yeni medeniyet aşamasının gündeme gelmesini hızlandırmıştır. Her yeni buluşun temelinde birikimler vardır. Gelinmiş olunan aşama; yeni keşifleri, icatları doğurmuş ve aynı zamanda hızlandırmıştır. İnsanlar önceleri uzak mesafelere yürüyerek giderken tekerlek bulununca ondan kağnılar, ondan motorlu arabalar, ondan uçaklar ve füzeler esinlenmeye başlamıştır. Uzak mesafedekilerle görüşmek için uzun yollar yürünürken şimdilerde ise görüntülü görüşmelerle her şey bir anda ve bir yerde gerçekleşmektedir. Bu gelişmelerin her birisi aşamalı olarak ortaya çıkmıştır. Bunların her birisi ise fikirlerin bir birine kuvvet vermesi ya da buluşların esin kaynağı olarak insanlara yeni düşünce ve keşif ufku açmalarındandır.

Aynı zamanda insanların etrafındaki olayları araştırarak da medeniyeti etkilediklerini söyleyebiliriz. Çoğu teknolojik buluşlar kâinattaki varlıkların özellikleri taklit edilerek elde edilmiştir. Biomimetri⁵ gelişmeleri bu anlamda çok önemlidir.

Allah'ın kelimelerden gelen kutsal kitaplar insanların ahlâkî olarak medenileşmesine yön verirken kudret sıfatından gelen varlıkların her birisi insanların maddi medeniyeti şekillendirmesinin önünü açmıştır.

Kur'an'da bahsedilen çoğu varlıklar ve olaylar, bazı bilimsel gelişmelerin ipuçları olarak değerlendirilmesi içindir. Sadece tarihi bir olay ve sıradan var olmuş varlıklar değil, insanlığın ilerlemesi için yönlendirme ve teşvik olarak görmek gerekir.

3.5.3. Şahsi Teşebbüs ve Gayret

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık” (Tin, 95: 4) *“And olsun ki biz Âdemoğullarını şan ve şeref sahibi kıldık.”* (İsrâ Sûresi, 17:70) gibi ayetler göstermektedir ki; insanın potansiyelinde çoğu gelişmeleri ortaya çıkarabilecek kadar özellikleri vardır. İnsan yeter ki bu istidatlarını kabiliyet olarak kullanmak için bir çalışma üzere olsun. Çünkü insan; Allah'a muhatap olacak donanımda yaratıldığı için Allah'ın isimlerinin bu dünyada tecellileri kadar gelişme gösterebilecek bir kıvamı vardır. Bu özelliği ile Allah'ın güzel isimlerinin ne gibi yansımaları varsa onları anlayıp bilimsel disiplinlerle insanlığın faydasına kullanabilir (Nursî, Mesnevi-i Nuriye, 1995: 210).

⁵ İngilizce “Biomimicry” olarak bilinen biomimetrisinin anlamı, Latince, “bios” hayat, “mimesis” taklit demektir. Yani biomimetri, doğanın yöntemlerini kullanarak ve araştırarak insanlığın problemlerine çözüm getirme sanatı ve bilmi demek doğru olur.

İnsanın vücudunda adı dahi konulamayacak kadar özellikler ve duygular konulmasının sebebi; Allah'ın sınırsız nimet çeşitlerini, cömertliğinin ayrı ayrı hediyelerini tadarak, tanıyarak ve bilerek Allah'a muhatap olabilsin. Allah'ın bin bir isimlerinin hadsiz yansımalarını bütün duyguları ile yaşayarak hem kulluğunda hem insanlara faydalı olma hususunda sürekli olarak gelişme gösterebilsin (Nursî, Sözler, 2002:646)

Burada Allah'ın isimlerine yapılan vurgu elbette çok önemlidir. Çünkü bütün varlıkların gerçek kimliği Allah'ın isimlerinin yansımaları ile mümkündür. Maddi ve ya manevi her türlü varlığın, her bir insanın anlamı Allah'ın bir ismine dayanır ve ona göre varlığını devam ettirir (Nursî, Sözler, 2002:473).

Burada özellikle her bir insana gerçek hüviyetini kazandıran bir isim olmasını hususunda biraz daha durmak gerekir.

“Allah'ın hem bin bir isimleri var, hem de her ismin nihayetsiz tecellileri vardır. Bu isimlerin tanıtımı varlıklarla oluşu için her bir isim kendine göre bir yansıma varlığı gerekirmiş ve bu yüzden sayısız sayıda varlıklar yaratılmıştır. Meleklerin farklı farklı oluşundan bitkiler, hayvanlar ve insanların farklılıklarının tek sebebi budur. Çünkü nihayetsiz isimlerinin özelliği olan Allah kısa zamanda kendini tanıtmak için şu dünya müzesini kurduysa⁶ akıl sahiplerine bu dar yeryüzünde bu kapasitesini göstermeyi irade etmiştir. Bu sebeple de her an bir a'alem gider, taze bir âlem gelir.

Peygamberlerin ayrı ayrı dinlerinin olması, Allah'ın veli kullarının ayrı ayrı tarikatlarının olması gibi realitelerin temelinde bu gerçeklik vardır. Mesela; İsâ (a.s)'da diğer isimlerle birlikte “Kadîr” ismi onda daha baskındır. Aşk ehli olanlarda “Vedûd” ismi, tefekkür ehli olanlar da ise “Hakîm” ismi daha ziyade kendisini gösterir (Nursî, Sözler, 2002:334).

Diğer taraftan son Peygamber Hz. Muhammed (a.s.m) bütün insanlığa ve topluma ders verecek kıvamda olması gerektiği için bütün isimlere mazhar olmuştur. Hz. Muhammed (a.s.m) Allah'ın en kapsamlı ismine mazhar ve bunla birlikte bütün esmanın da en mertebesine muhatap olabilecek kıvamda yaratılmıştır. Mi'raç'ta bütün mertebelere muhatap olurken her ismin mertebesine mazhar olan peygamberlerle görüşmüş ama onları geri bırakarak en sonunda Allah'a muhatap olmuştur. Yani; hangi mertebede Hz.

⁶ "Mahlukatı yarattım ki, Bana bir ayna olsun ve o aynada cemalimi göreyim" Keşfül-Hafa, 2:13.

İsa (a.s) ile görüşmüşse o tabakada Kadîr ismine muhatap olmakla birlikte o noktada sonra yükselmesi devam ettiği için Hz. İsa (a.s)'ı mertebe olarak geçmiştir. Hangi semada Hz. Musa (a.s) ile görüşmüşse o semada Mütekkelim ismine muhatap olmuş ve aynı zamanda yükseltilmesi devam ettiği için de Hz. Mûsa (a.s)'ı mertebe olarak geçmiştir (Nursî, Sözler, 2002:564-567).

Bu konunun değeri şuradadır ki; son peygamberin daveti umumi olduğu için her bir insan onun bu davetinden faydalanarak kendi özelliğine göre bir çalışma ahlâkı içinde yoğunlaşırsa daha nice icadlarda ve keşiflerde bulunabilir. İnsanda potansiyel var, etkileşim için veriler de varsa burada sorun insanın tembelliğinde yatmaktadır.

İnsanın bu kapasitesindeki gizli olan özellikler istidat olarak ifade edilir, gizli olanlar ortaya çıktıkça da ona kabiliyet adı verilir. İnsanın bu potansiyeli göstermektedir ki; insan daha çok ilerlemeleri gündeme getirebilecek tek varlıktır.

“İnsanı hayvandan ayıran özellikler:

- Geçmiş ve gelecekle alakadar olmasıdır. Hayvan bu iki zamanı gerektiği gibi düşünecek bir idrake malik değildir.
- Üzerinde birebir yaşadığı ya da dolaylı bir şekilde alakadar olduğu varlıklara muhatap olup, faydalanabilecek nüfuz edici özelliği olan idrak gücüne sahiptir.
- Bir şeyi yapmak ya da ilk defa gündeme getirirken gerekli bütün aşamaları da belli bir sisteme göre organize etme becerisine sahiptir (Nursî, Mesnevi-i Nuriye, 1995: 206).

Özellikle günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin çoğu insanın bir şeyde yoğunlaşarak ve onun boyutlarını idrak ederek gündeme getirmiş olduğu icatlarla doludur. Geline seviye de son değildir. Daha ne gibi gelişmeler ve anî denilebilecek icatlar olacağını zaman gösterecektir.

İnsanlığın medeniyet evrelerini geline noktada beş aşamaya ayırmak mümkündür:

- Vahşet,
- Kölelik,
- Esirlik,
- Ücretlilik,

- Müteşebbis ruh (malikiyet, kendi işinin sahibi olma) (Mürsel, 1995:95).

Mürsel, yine aynı yerde Karl Marks'ın da benzer bir sınıflandırma yaptığından bahsederek o evreleri şu şekilde sıralar:

- İlkel komünal
- Köleci
- Feodal
- Kapitalist
- Sosyalist toplum dönemleri

Mürsel (1995: 95), Marks'ın ilk dört evresi ile diğer sınıflandırmanın ilk dört evresinin aynı içerikleri ifade etmek için kullanıldığını ancak beşinci aşamasının ise farklılık arz ettiğinden bahseder.

Diğer taraftan da insanın iç dinamizmini ortaya koyan isteklerinin sonu olmaması ve ihtiyaçlarının sürekli olarak artması onun medeniyete olan katkısını artırmış ve itici bir güç olmuştur. Çünkü ihtiyaçlar ilerlemenin itici gücüdür. Her ihtiyaç yeni bir buluşun başlangıcı olmuştur. Burada insanın göstermiş olduğu gayreti ve çalışması onun buluşa geçmesi için fiili bir dua olmuş ve neticede bir medeniyet nimeti ortaya çıkmıştır.

Sebeplere müracaat etmek, fiille yapılan duadır. Sebeplerin bir araya getirilmesi, neticeyi ortaya çıkarmak için değildir. Beklentimizin ortaya çıkmasını Allah'tan istemek için, Allah'ın emrettiği çalışma kanunu ile rızasını kazanmaya çalışmaktır. Hattâ tarlayı sürmek, rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. Bu nevi çalışma ile yapılan dua, Cevâd-ı Mutlak (sınırsız zenginlik ve cömertlik sahibi olan Allah)'ın isim ve ünvanına doğru bir talep olduğundan kabul edilmesi genellikle beklenir (Nursî, Sözler, 2002:318).

Bu ruh hali insanın başarısının anahtarı olduğu gibi aynı zamanda huzurlu yaşamın da formülüdür. Çünkü iman, Allah'ın birliğinde yaşam standartlarını şekillendirmeyi, böyle bir yaşantı ise öyle bir Allah'a teslim olmayı, böyle bir teslim de üzerine düşen vazifeyi yapmayı gerektirir. Vazife yapılıncaya da hem bu dünyanın hem de ahiretin saadeti o insanı/insanları bir şekilde sunulur (Nursî, Sözler, 2002:314).

3.6. İslâm'ın Ekonomik Kalkınmalara Engel Olduğu Görüşü

Daha önceki bölümlerde yer yer ifade edildiği gibi İslâm dini ve onun en temel araçları olan Kur'an ve Hz. Peygamber (a.s.m)'in güzel ahlâkı İslâm medeniyeti gibi ender bir

kültürel zenginlik yaşamaya vesile olmuştur. Ancak şurası da bir gerçektir ki; her şey zaman içerisinde değişikliklere ve bozulmalara muhatap olabilmektedir. Bu husus dünyadaki yaşamın tabiatında vardır. Daima yeni peygamberlerin gönderilmesi, dinlerin yeni formları ile insanlığa takdimi gibi gelişmeler bunun ifadesinden başka bir şey değildir.

Yine daha önceki bölümde de ifade edildiği ve ahlâki normları belirtildiği gibi bütün başarı ve huzur aslında İslâm dininde mevcuttur. Kur'an'ın lafız olarak tahrifi mümkün değildir ama anlamı çeşitli sebeplerle tahrif edilebilir ya da başka taraflara çekilebilir. Bu özelliğinden dolayıdır ki Hz. Peygamber (a.s.m);

“Her yüz senede Cenab-ı Hak dini zaman uygun ifade edecek birini gönderiyor” (el-Müstedrek, 4:522) diyerek, İslâm dininin de bir şekilde revizyondan geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Anlaşılan o ki; çeşitli sebeplerle İslâm dini bazı durumlarda kendi etkileşiminden uzaklaşmakta dolayısıyla da İslâm, devrin gelişmelerine karşı yetersizmiş gibi algılar oluşmaktadır.

Özellikle son birkaç yüzyıldır İslâm dinin ekonomik refaha ve insanlığın gelmiş olduğu Batı medeniyetine sıcak bakmadığı görüşü bir iddia olarak yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Bu husus bir algı oluşturma yanında müsümanların içerisinde bulunmuş olduğu durumla da örtüşmekteydi. Batı, medeniyet adı altında her türlü bilimsel ve teknik konularında ilerlemeler kaydederken Müslümanlar bunlara karşı mesafeli davranmakta az bir kısmı uyum sağlamaktaydı. Bunlarla birlikte İslâm dünyası dış ticaret uygulamalarında büyük çapta Avrupalılar'ın denetimine bağlı olarak ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmekteydi. Finansal sistemde gerekli olan yapılanmadan yoksun olmakla birlikte devletlerin hazineleri de boşalmak üzereydi (Kuran, 2002: 212).

Bu gelişmeler olurken diğer taraftan bilim, teknoloji ve ekonomik gelişmelerle toplumların ait oldukları dinlerle neden sonuç ilişkisi kurularak söylemler geliştirilmekteydi. Müslümanların içerisinde bulunduğu durumlar örnek gösterilerek İslâm dininin ilerlemeye engel, hristiyanlığın ise teşvik edici bir yapısının olduğu algısı gerek hristiyan din adamları gerekse de misyonerler tarafından oluşturulmaktaydı (Shayeng, 1997: 24).

İslâm düşünce sisteminin ilerlemelere kalıcı bir engel olduğu algısını tamamen yerleştirmek için “şarkiyatçılık” adı altında araştırmaya ve incelemeler yaparak bu tezlerini anlatmaya çalışmışlardır. Bu konuda bilimsel çalışmalar yapan bilim adamları tezler ileri sürerek tezlerini bilimsellik adı altında yerleştirmeye çalışmışlardır. Müslümanların müslüman kaldıkça batılılaşamayacağı ve ilerleyemeyeceği tezi bunların en başta geleni olarak ifade edilebilir (Kuran, 2002: 223).

Bu gibi tezlerin gündemde güçlenerek kalmasında ise “İslâm, müslümanların uyguladığıdır” savı önemli işlev görmüştür (Kuran, 2002: 213-217).

İslâm düşünce sisteminde, sosyal, ekonomik ve dinî kalkınmada öncülük edecek olan bir takım beklenti içerisinde olunan kişilerin varlığı ise kaderciliği, teslimiyetçiliği artırdığı ve çalışma gibi evrensel değerlerden yoksun İslâm dininin yapısının her türlü kalkınmaya engel oluşturduğu algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. (Özcan, 1995: 5).

Aslında bütün bu algı oluşturma uygulamaları yapılırken göz ardı edilen çok önemli bir gerçek meydana durmaktadır. Tarihi bir gerçeklik olarak bütün dünya bilmektedir ki Müslümanlar dinlerine bağlı kaldıkça dünya hâkimiyeti kurmuşlar dünyanın gelişmişlik düzeyine önemli katkılar sağlamışlardır (Kurt, 2009: 192-193).

Bu şekildeki değerlendirme, yani müslümanların yaşantıları ile İslâm dininin verilerini aynıymış gibi göstermek ve çok etkenli sorunları göz ardı etmek basit bir algı oluşturma gayretinden başka bir şey değildir (Özcan, 1995: 6).

Diğer taraftan ise bu algının oluşmasında “ İslâm, müslümanların uyguladığıdır” tezinin doğru olduğu meselesi İslâm toplumlarında çoğu alanda kendini göstermektedir. Yani müslümanların da bilim, ekonomi ve teknolojik gelişmeler karşısındaki durumları da bu tezi doğrulayacak özellikte olmuştur. Aşağıda bu sebepler sırasıyla anlatılacaktır.

3.6.1.Kişisel Sebepler

Çalışma hayatının en önemli aşaması kişinin kendi iç dünyasında yaşamış olduğu çalışma azminin gündeme getirilmesi, korunması ve sürdürülmesidir. Bu azmin ortaya çıkarken karşılaşılabileceği aşamaları ve her aşamadan kurtulma çarelerini aşağıdaki maddelerde ifade etmek mümkündür (Nursi, Münazarat, 2003:95):

- **Ümitsizilik:** Çalışmak isteyen bir kimsenin önüne çıkan ilk engel budur. Bu engel atlatılamazsa insan tembelleşecektir. Bu engelden kurtulmanın çaresi ise; “*Ümidinizi kesmeyin*” (Zümer, 39:53) ayetidir.
- **Başkalarına Üstün Gelme Duygusu:** Bu beklenti gerçekleşirse amaçsızlık olacağından, gerçekleşmezse de insana bıkkınlık vereceğinden insan bu aşamada yine tembellik tuzağına takılabilecektir. Bu engelden kurtulmak için ise “ben her çalışmamı Allah rızası için yapıyorum” bilincine göre hareket etmektir. Çünkü Allah’ın rızasını tahsil etme hedefinin sonu yoktur.
- **Acelecilik:** Bir an evvel amacına ulaşma duygusu insanı zaman tanzimine götürmesi gerekirken, çoğu zaman insanı gerekli adımları atmadan neticenin olmasını beklemek adı verilen hırsla insanı sürükler. Bu durumda beklenen o netice de ortaya çıkmayacağı için bir sonraki işi ya da çalışmayı insan yapmak istemez. Çalışma şevki kırılır. Tembellik o kişi için yaşam standardı olmaya başlar. Bu durumdan kurtulmak isteniyorsa “*İbadette, musibette ve gûnahtan kaçınmakta sabırlı olun; sabır yarışında düşmanlarınızı geride bırakın; her an cihada (çalışmaya) hazırlıklı bulunun*” (Âl-i İmrân, 3: 200) hayat prensibi ile çalışma hayatına yön vermek gerekir.
- **Kendini Düşünme:** İnsan, sosyal hayatı gereği diğer insanlarla birlikte yaşamaya ve ihtiyaçlarını karşılıklı karşılamaya mecburdur. Eğer bir insan kendini düşünmeye başlarsa kendi dünyası kadar çalışmak isteyecek, diğer insanlarla da kendi dünyası kadar etkileşime girecektir. Kendi beklentileri gerçekleştiğin de ise fazla çalışmanın gereksizliğine ve anlamsızlığına kapılacaktır. Bu halet de insanın çalışma potansiyelinin körelmesine, gayretinin sınırlanmasına zemin hazırlayacaktır. Bu durumdan kurtulmak için ise “*İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olandır*” (Feyzü’l-Kadîr, 3:481) tavsiyesini göz önünde bulundurmakla mümkün olacaktır.
- **Başkaların Tembelliğini Örnek Almak:** İnsanlara faydalı olmak gibi yüce bir erdeme sahip olan birisini de zamanla çalışmaktan uzaklaştıracak bir engel ortaya çıkar. “Hep ben mi çalışacağım, başkaları yatıyor” bahaneleri ile başka insanların tembelliğini kendine örnek almakla çalışma azmi sönmeye başlar. Bu da tembelliğin başka bir safhada ortaya çıkmasına sebep olur. Bu aşamada karşılaşılan tembellikten kurtulma çaresi ise; “*Yalnız ve*

yalnız Allah için yap ve Allah'a dayan” (Yunus, 10:84)’a göre hareket etmektir.

- **Nemelazımcılık:** Çalışma azmini yakalayan ve işine koyulan bir insanı bu sefer de işi başkasına bırakmak “ülkeyi, dini ben mi kurtaracağım, nasıl olsa çalışanlar var” olan düşünce Müslüman’ın gayret ateşini söndürmeye çalışır. Bu tuzağa düşen insan nemelazım der, gayret ve himmetini sınırlandırır. Bu aşamadaki engelden kurtulmak için “*Siz doğru yolda olduğça, sapıtmış olanlar size zarar veremez*” (Mâide Sûresi, 5:105) ayetindeki bakış açısına göre yani; “ben üzerime düşen ne ise onu yapmakla mükellefim. Başka bir şey beni ilgilendirmez. Şu anda yapılması gereken ne ise o faaliyetle uğraşmalıyım” diyerek bu negatif düşünce de gündemden çıkarılır. Böylece Müslüman’ın gayret artarak devam eder.
- **Tevekkül Noksanlığı:** Yukarıdaki bütün engellemeleri atlatan biri sonra kendi üzerine düşen vazifeyi bırakıp Allah’ın vazifesi ile ilgilenir. Başarılı olduğu zaman fazla paniklemeyen insan, başarısız olunca da “niye böyle oldu bu, olmaması gerekiyordu” gibi düşüncelerle Allah’a ait olan neticeyi sorgulamaya başlar kendince haksızlık yapıldığı inancına kapılır. Bu tehlikeli saldırıdan kurtulmak için “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*” (Hud Suresi, 11:112), “*Efendine efendi olmaya çalışma*” (Sahih-i Buhârî: 8:72) kutsal tavsiyelerini uygulamak gerekir.
- **Rahatlık Meyli:** Bu engelleri teker teker geçen Müslümanın en büyük ve en son tuzak olan rahat etme düşüncesi onu sürekli rahatsız eder. “Bu kadar çalıştım artık dinlenmek benim de hakkım” gibi savunmalarla kendini tembellik atmosferine atar, gayret ve çalışma azmi yavaş yavaş sönmeye başlar. Bundan kurtulmanın çaresi ise; “*İnsan için ancak çalıştığıının karşılığı vardır*” (Necm Sûresi, 53:39) ayetinin mesajında gizlidir. Çünkü ömür bir sermayedir. Dünyadaki refah da ahretteki huzur da bu ömür sermayesini değerlendirebildiği kadardır. Boşa geçen her an o sermayenin israfı anlamına gelir.

Bu açıklamalar ve sıralamalardan çıkarılan sonuç; insanın çalışma üzere olması için çeşitli engellerle daima karşı karşıya olmasıdır. Bu sıralı engelleri aşabilen bir kimse, iş hayatında başarılı ve verimli olabilecektir. Bu engellerin hepsini aşmak da kolay

olmayacağından İslâm dini sanki Müslümanları tembelleştiriyor gibi bir algının oluşmasına sebep olabilmektedir.

3.6.2. Genel Sebepler

3.6.2.1.Din Adamlarından Kaynaklanan Sebepler

Dini tebliğ eden âlimler aslında dinin orijinalliğini ve anlam bütünlüğüne kaybetmeden uyum içinde dini anlatmaları gerekir. Halbuki insanların idrak ve bakış açısı kendine göre olduğundan din adamları dini meselleri anlatırken kendilerine göre anladıkları manayı Kur'an ya da din bu diye takdim edebilmektedirler. Böyle olunca da dinin dengeli irşat yöntemi gölgelenmiş bazen de üstesinden gelinemeyecek karmaşalar ortaya çıkmıştır.

Bu konuyu açıklamak için aşağıdaki örneğe bakmak iyi olabilecektir.

Çeşit çeşit değerli süslü ve değerli madenlerin olduğu bir denizde hazineyi bulmak için birkaç dalgıç denize dalarlar. Denizin dibinde araştırma yaparken birisinin eline uzunca bir parça elmas geçer. Definenin aslı kendi bulduğu diğer olanların da tamamen bu gibi elmaslardan ibaret olduğuna hükmeder. Sonra arkadaşlarından başka çeşit değerli madenin olduğunu duyduğu vakit onların buldukları kıymetli madenlerin kendi bulduğu elmasın nakışları olduklarını zanneder. Diğerleri yuvarlak bir yakutu bulur. Öteki arkadaşı da başka bir çeşidini buluyor. Bunun gibi, her birisi definenin esas müstemilâtı kendi bulduğu çeşitten ibaret olduğunu ve arkadaşlarının buldukları çeşitler de definenin tamamlayıcı parçaları ve teferruatından olduğunu kabul eder. Mesele bu şekle girmekle hazinenin gerçek görüntüsü yok olur. Sonra meselenin hakikatini keşif ve izah için kendilerine göre yorumlamaya başlarlar. Hatta, öyle olur ki akıllarında anlam bütünlüğü sağlayamayanlar definenin inkârına kadar gidebilirler (Mesnevi-i Nuriye, 1995:136).

Diğer taraftan insan beğendiği şeyi mübalağalı bir şekilde över, abartılı ifadeler kullanarak gerçeğin anlamsızlaşmasına kapı açılır. Bu şekilde hareket etmek iyilik etmek adına kötülük etmek hükmüne geçecektir. Bilmediği halde dini güzel anlatacağım derken abartması dinin anlamsızlaşması, düzeltmesi bozmak, övmesi yergi, güzel gösterme gayreti nefret ettirmek şeklinde insanlar arasında kendini gösterecektir.

Bir ilacı beğenip kullanılması gereken miktarından fazla kullanılırsa o ilaç çare yerine zehir oluyorsa dinin meselelerinde olduğu gibi orijinal güzelliği ile anlatılması gerekir. İşte bu şekildeki dini anlatım daha çok korkutma ya da teşvik politikaları ile insanlara bir şeyler anlatan âlimlerde daha çok meydana gelir. Mesela; gıybetten uzaklaştırmak için bunun adam öldürmek gibi hükmünün olduğunu, ayakta idrar yapmaktan uzaklaştırmak için bunun zina derecesine çıkarılması, bir dirhem sadaka vermenin ehemmiyetini anlatmak için hac sevabı ile aynı olduğu ifade edilirken aslında adam öldürmek ve zina yapmak hafifletirilmiş, haccın da o kadar önemli bir şey olmadığı zihinlerin bilinç altına yerleştirilmiş olmaktadır. Bunun için; din adamları hem ölçüyü hem de dinin orijinalliğini muhafaza eden irşat tekniğini her zaman elden bırakmayan biri olmalıdır.”(Nursî, Muhakemat,1993:31-32)

Bu sebeptendir ki; Kur'an, *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer, 39/9) ifadesini kullanırken hem ilme değer vermekte, diğer taraftan da ağır bir mesuliyet yüklemektedir.

Hadis ve Kur'an'da ziyade veya noksan etmek yasaktır. Fakat ziyade etmek, abartma olduğu ve vehme kapı açtığı için, daha zararlıdır. Noksana, cehil bir derece özür olur. Fakat ziyade etmek, ilimle olur. Âlim olanın mazereti yoktur.” (Nursî, Muhakemat,1993:52)

Âlimler diğer taraftan da bazı kavramları anlatırken sadece ahirete bakan kısmı ile anlatarak insanların çalışma şevkini kırmışlardır.

- “Dünya göz ardı edilmesi gereken ve esas olan ahret işleridir” diyerek insanları medeniyet yarışından geri bırakan anlayış ve anlatım,
- Zamanın gereklerine göre dinin anlatımını yapmayıp eskilerin anlatımları ile eğitimin içeriğini şekillendirmek,
- “Kanaat” anlayışını yanlış anlatmak ki; hiçbir şey yapmadan kanaat etmek yasaklanmış, çalıştıktan sonra neticeye kanaat etmek ise övülmüştür, (Babacan, 2013:3).
- Aynı şekilde “tevekkül” konusu da yanlış aksettirilmiştir. Üzerine düşen vazifesini yapmadan, Allah'ın gücü her şeye yeter deyip tevekkülü gündeme getirmek ki bunun adı tembelliktir. Üzerine düşen vazifeyi gerektiği gibi yapmakla birlikte neticenin şekillenmesi için Allah'ın yardımını dilemek ise

olması gereken tevekküldür ki bunun adı da ihlaslı duruştur (Kılıç, 2005:134).

- Umum Müslümanlara hatta insanlığa faydalı olma gibi bir mefkûrenin atmosferi olan “İnsanların en hayırlısı onlara en faydalı olandır” (el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2:463) yerine bireysel kaygı ve dünyayı bir kenara itip ahiret telaşesinin olması gerektiğine dair söylemler.
- “*Ey inananlar! Yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez*” (Maide, 5:51) ayetinin sınırlarını tayin edemeyip bütün konularda bu ayeti uygulamakla dünyanın geldiği medeniyet ortamına uyum sağlamaya ilişkin soğuk davranılmasına ortam oluşturulmuştur. Halbuki buradaki sınırlama din noktasındadır. Yoksa medeni yaşam standartlarının alınmasında ve ilişkilerin kurulmasında, ilerlemelerine sebep olan buluşlarının transferinde ve birlikte barış içerisinde yaşamak için uluslararası anlaşmalarla dostlukların kurulmasında bu ayetin bir yasağı söz konusu değildir (Akçe, 2014:12).

Bu tarzdaki anlatımlar esasında “*İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır*” (Necm, 53:39) ve “*Çalışıp kazanan, Allah’ın sevdiği bir kuldur*” (Keşf-ül Hafâ-Aclunî: 1/157) ayet ve hadislerinin içeriğine de ters bir durum arz etmektedir.

3.6.2.2. Sosyal Hayattan Kaynaklanan Sebepler

Sosyal hayat, İslâm dinin ilk dönemlerinde tamamen Kur’an’ın içeriğinden ve hadislerin öğretilerinden alınan mesajlara göre göre şekilleniyordu. Bütün zihinler Allah’ın razı olduğu daire içerisinde dönüyordu. Ölçü ve değer yargıları tamamen bu verilerden oluşuyordu. Her türlü ilişkiler dinin kanunlarına göre cereyan ediyordu (Ateş, 2004:1).

Fakat zamanla İslâm dini yayılmaya başlayınca diğer kavimler İslâm dinin etkisi altına girdi. Fakat tersi bir durum olarak da o kavimlerin eski gelenek ve görenekleri, ahlâk anlayışları ve inanç sistemleri de her türlü etkileşimde gündemde kalmaya devam etti. Zamanla tertemiz İslâm prensiplerinin yanında bunlar da dolaşmaya başladı.

Aynı zamanda diğ er dinlerin bazı âlim kısmından anlatımı güzel olanlar Müslüman olunca her Şeyi ile Müslüman oldu düşünülerek bütün anlatımları tenkitsiz dinlendiği için safi olan Kur'an düşünce sistemi bulanıklaŐmaya başlandı.

Yine aynı zamanda Hristiyan ve Yahudi âlimleri Kur'an'ı izah ederken kendi dinlerinin kitapları olan –ki bunlar tahrif edilmişti- kitaplarla tefsir ettikleri için Kur'an'ın gerçeklerine, asılsız kaynakların verileri ile engel oldular (Yargıcı,2013:1).

Diğ er taraftan Yunan felsefesinin yaygın bir öğreti olmasına kanarak Müslümanlar'ın bunları da öğrenmesi gerektiğine inanan Me'mun⁷ asrında Arapçaya tercüme edildi. Böylece Kur'an'ın içindeki İl   gerçekler mitoloji ve hurafelerle aynı yerde gezmeye başlayarak Kur'an'ın halis özelliğine zarar verdiler” (Yargıcı,2013:2).

Zamanla bu kirlenmeleri ortadan kaldırmaya çalışan kişilerin yazdığı kitaplar da meydana gelmeye başlayınca insanların uygulamalarındaki itici güç olan kaynağın kutsallığı kaybolup “falan âlim ne diyor? Filan âlim ne demiş”lerle insanların nazarları müfessirlere dönmüŐtür. Bu da insanların vicdanını harekete geçirmekte yeterli olmamıştır. Çünkü; insanı harekete geçiren g   emrin ve tavsiyenin geldiği kaynakla doğru orantılıdır.

Yukarıdaki saydığımız sebeplerden dolayı doğrudan Kur'an'dan ders alma yolu kapanınca insanlar aracılardan faydalanma yoluna başladılar. Bu sebeple Kur'an sadece mübarek gün ve vakitlerde tilaveti ile ölülere fayda sağlayan mübarek bir kitap olarak mahfazalarda hapsedilmeye başlanmıştır. Böylece de akl  ve kalbî yolda giden iki anlayış gündeme geldi. Her birinin de ayrı ayrı kollarla Şekillenmeye başlayınca fikirler de hissiyatlar da karıŐmaya başlayarak kalpleri bir atan ve birlikte hareket eden bir İslâm topluluğu zayıflama başladı. Her bir yolda gidenler kendi yollarının olmazsa olmaz olduğunu söyleyerek akıllardaki kargaşa kalplere de yayılarak kalbi birliktelik de yok oldu. Görünüşte İslâm dinine tabi olanların sayısı çoktu ama bu “kalabalıktan” ibaretti. Herkes kendi gittiği yolun gereklerine göre hedeflerini tayin edip ona göre bir İslâm bilincini yaşamaya ve anlatmaya başladı. Gerçek anlamda genel bir vizyon etrafında toplanamadılar.

⁷ Me'mun: (M. 736-833) Abbasi halifesi Harun ReŐid'in oğludur. Amcası Emin'den sonra hükümdar olmuştur.

Diğer taraftan Allah'ın adını dünyanın her tarafına duyurmakla görevli olan her bir İslâm ülkesinde zamanla meydana gelen bilimsel gelişmeleri takip edememe neticesinde oluşan “cehalet”, elindeki üretim kaynaklarından faydalanamayarak “fakirliğin” sosyal hayatı etkilemesi ve fikir ayrılıklarının sonucu zayıflayan manevi bağlar İslâm dinin sosyal hayattaki pratiğe aktarılmasında ciddi engeller oluşmaya başlamasıyla meydana gelen “ihtilaflar” İslâm'ın maddi gücünü zayıflatmıştır. Maddi güç gidince manevi gücün de tesiri kırılmaya, her alanda İslâm dinin cazibesi ve ihtişamı gölgelenmeye başlamıştır (Nursi, Tarihçe-i Hayat, 2003:64).

Sair dinlerin bozulmuş olmasına rağmen zamanla o din mensuplarının ilerlemeler göstermesi ve “ilerlemeye dinin engel olduğu” düşüncesi bir şekilde İslâm topluluklarına aşılması ile İslâmî bağlar kopmaya/koparılmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan hac ibadetinin fonksiyonlarından olan; bir araya gelerek devletlerarası istişareler yaparak fikirlerde birlikteliği sağlamak ve milletlerarası kaynaşmalar sağlanarak yardımlaşma ruhunu ayakta tutmaktır. Hac ibadetinin bu fonksiyonları işletilemediğinden din kardeşliği zayıflamış, İslâm dininin aleyhine çalışanların stratejileri de bu ortamda işlemeye başlamıştır. Birbirlerine ebedi kardeşlik bağı ile bağlı olan Müslümanlar birbirleri ile uğraşmamakla kalmamışlar aynı zamanda birbirleri ile savaşan ülkeler olmaya başlamışlardır.

Durum böyle olunca da İslâmiyet'in insanları ayrıştırdığını, fakirleştirdiğini nazara vererek Müslümanların dinlerine olan bağlarını koparmaya, soğutmaya çalışan bir zihniyet gündemi belirlemeye başlamıştır. Son on yıllarda ise “İslamofobi” sloganı ile pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

3.6.2.3. Zamana Uyum Sağlayamamanın Getirdiği Sorunlar

İnsanlık âleminde yeniliğe karşı bir beklenti vardır. Sonradan gelen nesil gelinen noktayı kâfi görmeyip daha ileri aşamaları gündemine alması gerekir. Yoksa o duygu, yerini nemelazımcılığa, rahata düşkünlüğe bırakacak, zamanla da gerilemeye başlayacaktır. Çünkü ilerleyen dünyada yerinde sayan sürekli gerilemiş olur. “Allah, diriye ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır” (Rum, 30: 19) ayetinin bir anlamı da bu ilerleme kanununun gereği yapılmadığında olması gereken neticeyi göstermek içindir.

Ülkeler ve ya kavimler için bu gelişme çok ciddi bir sorundur. Çünkü esas maksat devre dışı kalınca yerini mutlaka başka şeyler dolduracaktır. Allah'ın adını yükseltme hedefi kaybolmaya başlayınca insanlar şahsi beklentilerine göre geleceği şekillendirme gayretinde olacaktır. Bu da ülkeler arasında savaşımlara, ülke içinde ise taht kavgalarına sebep olmaya başlayacaktır.

Halbuki zamanın gelişmelerine göre bu ana hedef revize edilerek yeni hedefler tayin edilebilmiş olsaydı İslâm ülkelerinde dayanışma ve birbirlerinin yardımını beklemekle muhabbetlerini artırma gibi toplumsal bağlar kurulmaya başlayacaktı.

Özellikle teknik ve teknolojinin geçerli olduğu bir dönemde bunlarsız dinin güzelliğini anlatmak kolay olmayacaktır. Çünkü böyle bir zamanda Allah'ın adını, İslâm dinin güzelliğini, Kur'an'ın hakikatlerinin çekiciliğini, Hz. Peygamber (a.s.m)'in ahlâkî liderliğini göstermenin sebebi maddî olarak ilerlemeye bağlıdır. Nasıl ayna güneşin gösterilmesi için bir vasıta ise, bu saydıklarımızın aynası da maddi sahadaki gelişmelere ayak uydurmaktadır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler Avrupa'da meydana gelince bu onların dininden kaynaklanıyor gibi bir algı oluştu/oluşturuldu. İnsanlığın ortak malı olan medeniyet başka dinin hesabına istihdam edilmeğe başlanmıştır. Bu da Müslümanların ellerini İslâmiyet'ten gevşetmelerine sebep olmuştur.

Diğer taraftan bu algı oluşurken, Müslüman âlimler halkı aydınlatmaya çalışırken dünya ve ahiret dengesini korumakta zorlanmışlardır. Hadis referanslı olarak “dünyanın fani olduğu, dünya sevgisi bütün hataların başı” (El-Feth-ül Kebir, 2: 68) kabul edilmesi ve dünyanın cife (kokuşmuş et, leş) olarak ifade edilmesi ile Müslümanların dünyadan el ayak çekmelerine zemin hazırlamıştır. Halbuki dünya fani olmakla birlikte çalışmanın dahi ibadet olarak kabul edildiği, “dünyanın ahiretin tarlası olduğu” ve aynı zamanda “Allah'ın marifetine ulaşmak için her şeyin bir veri olduğu” gerçeği fazla Müslümanlara anla takdim edilmemiştir. Böyle olunca da “bir lokma bir hırka” anlayışı kendini sosyal hayatta göstermeye başlamıştır.

Aslında yukarıdaki gelişmelerin varlığının etkilerini pekiştiren temelde engeller vardı. Bu engeller İslâm'ın dünyanın her tarafına yayılmasına mani olmuştur. “Halbuki İslâmiyet, aynı zamanda fenlerin esaslarının da anlatıldığı dünya ile ahiret

memleketinin formüllerini veren bir dindir. Fakat yanlış anlamlar yükleyerek Kur'an'da teşvik edilen medeniyetin temel verileri ve fen bilimlerinin formülleri Müslüman bilim adamları görememiştir.

Bu engeller (Nursi, Hutbe-i Şamiye, 2003:28-29):

- Yabancıların cahillikleri,
- Uzlaşmacı olmayan tutumların sonucu vahşetlere başvurmaları,
- Dinlerine körü körüne bağlı olmaları,
- Papazların ve ruhanî reislerin riyasetleri ve tahakkümleri,
- İnsanların papazları ve ruhanî reisleri körü körüne taklit etmeleridir.
- Müslüman ülkelerdeki istibdat anlayışına göre devlet idaresini sürdürmek,
- İslâm dininden beslenerek şekillenen her alandaki ahlâkî değerlerden uzaklaşarak dini temsil rolünün sosyal hayatta devre dışı kalması.
- Müspet fenlerin bazı bilimsel verileri ile dini terminoloji içerisinde anlatılan bazı gerçeklerin tezatlık hatta saçma gibi olmasının bahane edilerek dine yapılan suçlamalar. Meselâ, dünyaya Allah'ın emri ile nezaret eden "Sevr" ve "Hût" namlarında iki ruhanî meleğin dehşetli cismânî bir öküz, bir balık zannedilip, fen ve felsefeyle uğraşanlar hakikati bilmediklerinden, İslâmiyet'e muarız çıkmışlar.

Bütün bu gelişmeler neticesinde İslâm memleketlerinde bazı sosyal hastalıkların olması kaçınılmaz oldu. Bu hastalıklar ise İslâm beldelerini âdeta ortaçağ karanlığında yaşamaya hapsetti. Bu hastalıklar ise (Nursi, Hutbe-i Şamiye, 2003:19-20):

- Ümitsizliğin Müslüman ülkelerde hayat bulup dirilmesi.
- Doğruluğun siyaset ve sosyal hayatta ölmesi.
- Düşmanlık hissine muhabbet ederek kalbi bağları koparmak.
- Müslümanları birbirine bağlayan nuranî rabitaları bilmemek.
- Çeşitli bulaşıcı hastalıklar gibi yayılan istibdat.
- Müslümanların şahsi çıkarlarına gayretini yoğunlaştırması.

3.6.2.4 Gelir Kaynağı Olarak Yanlış İş Sahalarının Tercih Etmeleri

Hayatın temel özelliği sürekli faaliyet olmasını gerektirmesidir. Dünyanın neresine bakılırsa görülür ki, her şeyde mutlaka bir hareket vardır. Cansız denilen varlıklarda dahi atomlarının etrafındaki elektron gibi unsurlarında faaliyet vardır. İnsan ise bu

kâinatın en değerli varlığı ise ve kâinattaki her şey de ona netice itibari ile ona hizmet ediyorsa bu genel sisteme insanın aykırı hareket etmemesi gerekir. Yani insan da çalışmaları ile verimli olmaya gayret etmesi gerekir. Bu özelliğinin ortaya çıktığı ve insanın yapısındaki potansiyel özelliklerinin kendini gösterdiği iş hayatı ile vaktini değerlendirmesi gerekir. Bu anlamda insanın ve kâinattaki genel hareketliliğin yansıması olduğu meslek dalarlı ile hayatını geçirmeli ve sürekli gelişme ve verimlilik esasına göre hareket etmelidir.

Hiz. Peygamber (a.s.m)’in “*iki günü bir birine eşit olan ziyandadır*”(Ali el-Karî, el-Masnû, 174) bilinci ile sürekli gelişim ve iyileştirme daima bireysel bazda olduğu gibi, toplumsal, ülke ve hatta dünya genelinde olması gereken bir anlayıştır.

Böyle bir faaliyet felsefesinin geçerli olduğu meslek dalları ise; ticaret, sanat ve ziraattır. Bu düşünce sistemine ters olan ise hangi ad altında olursa olsun memurluktur (Nursî, Münazarat, 2003:39).

Çünkü ticaret, ziraat ve sanatla uğraşanlar daha iyi neticeye ulaşmak adına sürekli çalışmalar yapacaklardır. Onları ayakta tutacak olan ve maddi ve manevi tatmin edecek olan şey sürekli bir şeyler ortaya çıkarmaktır. En kötü ihtimalle de ellerinden gelen görevlerini yaparak Allah’a teslimiyetin verdiği iç huzurla hayatlarına devam edeceklerdir. Çünkü bu çeşit işlerle uğraşanlar öncelikli olarak kendi üzerlerine düşen vazifelerini a’dan z’ye kadar yapma azminde olurlar ve bu faaliyetlerinin de bir fiili dua ve ibadet olduğu inancı ile hareket ederler. Neticede ne çıkarsa onu da Allah’ın takdiri bu ise “O herşeyi en güzel şekilde yarattı.” (Secde Sûresi: 7.) ayetindeki mesajdan faydalanarak “demek güzel olan budur” teslimiyeti ile kanaat ederek rahat ve huzura kavuşurlar. Çünkü; “Kanaat, tükenmez bir hazinedir”(el-Beyhaki. Ez-Zühd: 2:88) ve “Kanaat eden aziz olur, tamah eden zillate düşer”(ez-Zeb’id’i, Tâc’ül-arûs: 22:90) hadisleri bu çeşit mesleklerle uğraşanların meslek prensipleridir.

Bu meslekler aynı zamanda reel ekonomiyi canlandırdıkları için o ülke ve toplumun refah seviyesi yükselecektir. O ülkenin de ithal eden değil ihraç eden bir gücü ortaya çıkacaktır. Çünkü bu meslek dalları sürekli üretim yapmak üzerine faaliyette bulunduklarından insan ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmakla birlikte fazla üretim de ihracata yönlendirilecektir. Bu sitem aynı zamanda bu mesleklerle uğraşanlar için

"İnsanların en hayırlısı onlara en faydalı olandır." el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2:463) hedefini gündeme getirerek sadece kendi ülkesindeki değil başka ülkelerdeki insanlara faydalı olma bilincini şekillendirecektir.

Diğer taraftan serbest piyasa ekonomisinin cari olduğu ilkelere piyasadaki rekabetten dolayı hem kalite hem de fiyatlarda bir iyileşme gündeme gelecektir.

Çoğu Müslüman ülkelerde halkın geneli devlet memuru olma mantığına göre bilinçlendirilmiş, “devlete kapağı attın mı” felsefesi ile insanların meslek tercihi olmuştur. Bu meslek ise kâinatta cari olan faaliyet prensibine tam uymadığı için insanlar işlerinde verimsiz olmaya başladılar. Aynı zamanda tembelliğe ve gururu okşayan bir özelliği olduğu için tahakküm mantığı ile vatandaşın işi görülürken “bu gün git yarın gel” söylemleri ile işler tam da yapılmamıştır.

Böyle bir yapı ise hem devleti hantallaştırıyor hem de halkın parası verimsiz bir şekilde ülke ekonomisinde kullanılıyordu. Memur nüfusunun çok olduğu ülkelerde de herkes mecburen tüketici konumunda olacağı için bu ülkeler ithalatçı ülke kategorisinde kalmak zorundaydılar.

Ama ticaret erbabı, ziraatla uğraşan çiftçi ve zanaat ve sanatçılar ise daha fazla gelir elde etmek ve iş kolu olarak ayakta kalmak için sürekli çalışmak ve değişime ayak uydurmak zorundadır.

Bu ortam İslâm devletlerinde son dönemlerde oluşturulamadığı için İslâm ülkeleri medeniyet yolunda ekonomik gücünün zayıflaması ile geri kalmışlardır.

3.6.2.5. Dinin İnanç Sisteminin Yanlış Uygulamasının Doğurduğu Sonuçlar

İslâm dininin diğer dinlerden en gözle görülür farkı temelde tevhit inancının olmasını sağlamak ve buna göre bütün dini yaşamı organize etmektir. Zira dünya hayatının da ahret hayatının da başarısı bu temel değere bağlıdır. Özellikle Hristiyanlık din anlayışında teslis inancının olması onları daha çok sebeplere bağlanmayı ve dünyanın kanunlarına sıkı sıkı sarılmayı gerektirir. Çünkü onlar Allah inancının yanında sebepleri de devrede tutmak isterler. Bu sebeple onlar ne kadar sebeplere bağlı kalırlarsa o kadar kendilerini dindar görürler.

Müslümanlar ise ne şekilde olursa olsun sebeplere bir aracılık ve tesir gücü vermezler. Hatta bundan da itikatlarına bir zarar gelir diye de çok çekinirler. İşte bu çok çekinmek onları dünya standartlarına göre yaşamaktan uzaklaşmasına sebep olabilmektedir.

Bunun için de İslâm itikat sisteminde genel hatları ile üç akım başlamıştır. Bunlar;

Cebriyecilik: Bu akıma göre; sebeplerin bir şeyin vücuda gelmesinde hiç etkisi yoktur. Herşeyi Allah’a vererek özellikle insanın hiçbir iradesinin devrede olmadığını savunur. Buna göre insan o işi yapmağa mecbur olduğu için yapar, iradesi ile o işi yapmaz anlamına gelen insan iradesini yok sayıcı bir akım olarak varlığını gösterir. *“İnsanın kendinde mevcut irade ve gücüne yer açmayacak şekilde her şeyin ilahî yazgıyla belirlendiğini ve insanın davranışlarında mecbur olduğunu savunur”* (Ardoğan, 2012: 3).

Mutezile: Bu ekole göre ise her şeyin özellikle insanın bir şeyin yaratılmasında mutlak olarak etkisi vardır. Onlar neticeyi oluşturur, onlarla iş neticelenir, bakış açısı vardır. Yani Allah’ın iradesini ve tasarrufunun burada olmadığını savunurlar. Mutezile, insan fiillerinin yaratıcısıdır, diyerek İlahi kaderin iptal cihetine giderler (Ardoğan, 2012: 6).

Ehl-i Sünnet: Bu ekolde ise bu dünyanın bir imtihan ve hikmet dünyası olduğu, sebeplerle bir şeyin olgunlaştığı ama bunların neticeyi yapacak kudrette olmadıklarının bilinmesini ister. Sebeplerin ya da vasıtaların, Allah’ın kudretinin o işe çağırılması için devrede olması gerektiğini ama bir netice ortaya çıkmışsa da bunu sebeplere değil de Allah’a verilmesi mecburiyetini savunur. Çünkü bu ekole göre sebeplerin bir şeyi vücuda getirecek kudreti ve ilmi yoktur.

İşte Müslüman ülkelerinde yaşayan insanların çoğu bu ekollere göre dünyadaki yaşam standartlarını şekillendirdiler. Genel anlamda İslâm ülkelerinde sünnet ehli dediğimiz akım hâkim olduğu için o itikat sistemine göre yaşam olması gerekir. Fakat buradaki denge genel anlamda her zaman sağlanamadığı için ya bazen cebriyeci bir düşünce ve uygulama sitemi ya da bazen mutezileci bir düşünce ve yaşam pratikleri gerçekleşmektedir. Bu ise Müslüman devletlerinin bir hedef ve vizyon doğrultusunda buluşmalarına engel olabilmektedir.

Bu durumda düşünce sistemi şu olması gerekir: Allah, neticeleri sebeplere bağlayarak neyin ne şekilde olması gerektiği konusunda bir netlik olsun diye bilimsel realiteler

koymuştur. Bu düzen ve intizama, her şey uymaya mecbur olduğu gibi özellikle de insandan bu sisteme uyum becerisi nispetinde kendisini başarının beklediği hususu aklına sunulmuştur. Sadece insanın karıştırmaması gereken husus; sebeplere müracaat ederken bunun Allah'ın kudretini celp etmek için bir fiili dua olduğu itikadını taşıması, diğer taraftan da itikat halinde iken de sebeplerin dünyanın yaşam standardı olarak uyulması gereken bir realite olduğu bilinci daima gündemde tutmasıdır. Yoksa sadece sebeplere bağlı kalınarak neticeyi ummak itikadın yanlış bir akımı olan mutezileci bir yaklaşıma insanı yaklaştırır. Aksi halde de yani, sebeplerin bir hiç olduğu, esas o neticeyi Allah istediği için her şeyin bir araya mecburen gelmesi gerektiği gibi yanlış bir itikat çeşidi olan cebriyecilik insanın yaşam ve itikat dünyasını şekillendirerek insanı tembelliğe ve nemelazımcılığa götürür. Dünyanın gerçeklerine göre aykırı hareket de, o toplumu medenî olmaya değil sürekli gerilemeye götürür ( şarat- l  'caz:20).

3.6.2.6. Batı Medeniyetinin Küreselleşmesinin Oluşturduğu Etki

Yukarıda açıklandığı gibi  sl m dininin getirdiği medeniyet aslında çok sağlam ve her türlü sosyal olaylara çözüm sunacak zenginliktedir. Ancak müntesipleri olan Müslümanlar bu derece bilgi ve hayat prensibi dolu sistemin gerektiği gibi faydalanamadılar ya da zaman uygun bir şekilde onu g ncelleyemediler. Durum böyle olunca da dünyaya egemen olması gereken  sl m dininin güzellikleri yerine başka bir sistem kendi güzelliklerini sunarak egemen olmaya başlamıştır. Bu sistemin müntesipleri de belli bir dinin savunucuları olduğu için gelinen ve dünyaya sunacağı düşünülen faydaları ile çoğu toplum tarafından bir beğeni aldı ya da çok ciddi bir tepki ile ona karşı konuldu. Sorgusuz sualsiz alanlar da tepki koyanlar da aslında ciddi hatalar yaptılar. Ya her şeyleri ile adapte oldular ya da her şeyi ret ettiler.

Daha ilginç olanı da bazı toplumlar bu yeni medeniyetin menfaattar olan kısmını almak yerine onun insanın insanlık değerlerinden uzaklaştıran sözde medeniyetin realiteleri diye takdim edilen değerlerini alarak medeniyette yol aldıklarını zannettiler. Bu bölümde böyle bir medeniyetin ortaya çıkmasındaki ve başarılı olmasındaki sebepler anlatılacaktır.

3.6.2.6.1 Maddi Sebepler

Yener (2004: Blm Shf)' de bu hususları ifade etmiştir. Hristiyanlık âleminin ana merkezi ve yaşam kaynağı olan Avrupa'nın tabiat şartlarıdır. Avrupa'nın toprak parçası olarak dar bir yer olması, tabiat güzelliklerinin fazla olması, demir madeninin bol miktarda olması, coğrafik şartların yaşam şartlarını zorlaştırması, iklimin genelde soğuk olması ve deniz ve nehirler bakımından oldukça zengin olması bu medeniyetin ilerlemesi ve dünyaya hâkim güç olarak hükmetmesine sebep olmuştur.

Avrupa kıtası, yeryüzünün yaklaşık 1/5 kısmının oluştururken, insanlığın nüfus olarak 1/4'ünü savaşlarla, göçlerle, tabiat şartları ile kendine çekmiştir. Yaşanılacak yerin dar olması ve çok farklı kültürden ve sayıca fazla insanların olmasından terakkinin madeni olan ihtiyaçlar oldukça artmaya başlamıştır. Sınırlı olan üretim kaynakları bu ihtiyaçlara cevap veremediğinden bu ihtiyaçların karşılanmak istemesi yeni yeni meslek ve sanat dallarının şekillenmesine itici güç ve merak ve araştırma ise bilimsel çalışmalara zemin oluşturmuştur. Böyle bir toplumda psikolojik sorunlarda olacağı için bundan kurtulmak adına zevk ve eğlencelere dair sosyal hayatta yeni yeni yaşam şartları kendini göstermeye başlamıştır.

Sanat ve meslek dallarındaki gelişmelerin temelini çok kültürlü yapılar oluşturur. Avrupa'nın darlığı ve deniz, ırmakların özellikleri çeşitli etkileşim, iletişim ve nakliyat faaliyetlerinde işleri kolaylaştırması ile ticari ve finansal hayatta ilerlemeler ortaya çıkmıştır. Menfaate dayalı yardımlaşma ile iş bölümü yaptıkları için kısa sürede Avrupa'da sosyal, ekonomik, hukuk ve siyaset gibi alanlarda oldukça gözle görülür gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler aynı zamanda beyin göçünü hızlandırmıştır. Diğer taraftan fikirlerin birbirlerine yardımı ile yeni buluşların sayısı hızla armaya başlamıştır. Çoğu zaman da rekabet unsuru devrede olduğu için her toplum kendi faaliyet sahasında/sahalarında en iyisi olma gayretine girmişlerdir.

Avrupa'nın demir madeni olarak zengin olmasının sebep olduğu sanayi atılımları ile de bu kendileri adına öyle bir üstünlük ve hükmetme sebebi olmuştur ki o zamana kadar yaşanan bütün medeniyetleri gölgede bırakarak bir tahakküm sebebi olmuştur. Sömürü düzenleri ve coğrafi keşiflerle de dünyanın bütün varlıklarını kendilerine naklederek bütün zenginlikleri kendilerine aktarmışlardır.

Soğuk iklim, insanların yaşam felsefelerinde “her şeyi geç almak ve geç bırakmak” şeklinde etki yapmaktadır. Bu özellikleri sayesinde çalışmalarında süreklilik ve sabır göstererek sürdürülebilir bir medeniyet performansı sergilemişlerdir.

Bunların yanında aşağıdaki gelişmeler de Avrupa medeniyetinin kökleşmesine ve kalıcı olmasına sebep olmuştur.

- Yeni devlet yönetim anlayışındaki gelişmeleri bilimsel verilere dayandırarak kendi dindaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesi için kullanılması,
- Bazı Avrupa ülkeleri arasında yaşanan savaşlar,
- Merhametsizce uygulanan baskılar,
- Çoğu insana özgür yaşama ve düşünme hakkı tanımayan din kisvesi adındaki uygulamalar zamanla ters tepki oluşturmalarının verdiği güç,
- Varlığını devam ettirmek isteyen küçük ülkelerin de rekabetle ticaret, sanat ve tarım gibi konularda boy göstermeleri,

Avrupa kıtası milletlerinin istidatlarını ortaya çıkardı ve farklı meziyetler kendini gösterdi ve bütün Avrupa, “Avrupalılık milliyeti” altında bir kimlik kazanmaya başlamışlardır.

3.6.2.6.2. Manevi Sebepler

Avrupa’da meydana gelen her türlü medeniyet adına gelişmeler aslında zamanla din birliği gibi bir doktrine hizmet etmek için kullanıldı. Bu dayanışma ve birliktelik her bir devlet için bir dayanak noktası oldu. Mevcut ülkelere ilave olarak nerede bir Hristiyan devlet var ise o devletlere kadar medeniyeti onlara güç vermek amacıyla kullanmaya başladılar.

Diğer taraftan da İslâm’ın en can alıcı damarlarını kesmek için gerekli girişimlerde bulundular ve tuzaklarla elinden geleni yaptılar. Medenî engizisyon taasubuyla, maddecilik felsefesi ile şekillenmiş ve medeniyetlerinin galibiyeti ile gurur ile hemhal olmuş bir insan topluluğunun kışlası ve ya kıta büyüklüğünde bir kilisesi hüviyetinde “Avrupa medeniyeti” ortaya çıkmıştır.

Tarihsel gelişmelere bakıldığında görülür ki; demokrasinin beşiği olarak takdim edilen İngiltere bu anlamda ciddi bir rol üstlenmiş ve dünyanın neresinde bir Hristiyan varsa

gerekli yardımları yaparak buralardaki refah seviyesinin yüksek olmasının sebebinin “Hıristiyanlık inancından kaynaklandığı” propagandasını bu kanal ile yapmaya başlamıştır” (Ulaş, 2012: Blm. Shf).

3.6.3. İslâm Medeniyeti ile Batı Medeniyetlerinin Değerlendirilmesindeki Algılar

3.6.3.1. Başarı ve Başarısızlığın Bir Dine Dayandırılması Algısı

Akıl ve ortak aklın ölçüleri, insanları daima doğruyu ve iyi olanı aramaya endekslidir. Doğruyu bulduktan sonra da o yöntemden kendi ve toplumun refah ve ilerlemesi için bunu uygulamak ister. Aranılan yer ve yöntem doğru ise elbette insanın eline doğru buluşlar geçecektir. Uygulamalarını da bu doğru teknik ve yöntemlere göre yapacağından dolayı başarı ve rekabette üstünlük ortaya çıkacaktır.

Tersi durumda ise insan doğru yeri ve yöntemi bırakıp da başka yerlerde ve tarzlarda çözüm ararsa elbette doğru arama niyetiyle bulunduğu şey büyük bir ihtimalle yanlış olacaktır. O anda doğru gibi gözükse de zamanla kapalı bir yolda yürüdüğünü görecektir.

İşte Hıristiyanlar ve özellikle batı medeniyeti aslı bozulmuş olan dinlerini bırakıp bir derece aklın verilerine göre hayatlarına düzen vermek istedikleri için doğru olana yaklaşmışlardır (Nursi, Mektuba, 2003:438). Böylece de dünya standartlarında başarılı olmanın yollarını da keşfetmeye başlamışlardır.

İslâm ülkeleri ise, dinden uzaklaşarak doğrunun göstergelerinden mahrum kaldıkları için yalnızlık, korku, gerileme ve kargaşalarla oluşmuş siyasi, sosyal ve ekonomik ortamda yaşamlarını sürdürmeye mahkûm olmuşlardır.

Burada bir dinin kıyaslaması değil doğru bir yöntemle yanlış bir yöntemin kıyası vardır. Ama insanlar konuya yüzeysel baktığı/baktırıldığı için konunun dinden kaynaklandığı zannedilir/zannettirilir. Özellikle bu zamanda Hıristiyan misyonerleri, medeniyeti; bu anlamda kullandıkları için aslı bozulmuş olsa da kendi dinlerinin daha gerçekçi, İslâm'ın ise gerçeklikten uzak olduğu propagandasını yapmaktadırlar. Eğer medeniyetin güzellikleri İslâm dinin müntesipleri tarafından kullanırlarsa da o zaman bu medeniyet bu sefer de İslâm dinin tanıtımında çok ciddi pozitif yönde fonksiyonu olacaktır.

“Onlara karşı gücünüz oranında kuvvet toplayın, savaş atları hazırlayın. Bunlarla Allah’ın düşmanını, hem sizin düşmanınızı, hem de sizce bilinmeyip yalnız Allah tarafından bilinen başkalarını size saldırmalarını engelleyecek biçimde korkutun. Allah yolunda ne harcarsanız size ödenir, asla haksızlık edilmez” (Enfal, 8: 60) ayeti de göstermektedir ki; kuvvet lazım olan bir şeydir. Yoksa Allah; “siz hiç merak etmeyin benim gücüm her şeye yeter. Ben düşmanlarınızı alt ederim” derdi. Bilakis, bilinen, bilinmeyen düşmanlar için hem galip gelmek hem de gözdağı vermek için kuvvet toplamak gerektiğine dair çok önemli bir devlet yönetiminden ve devletin bekasından haber vermektedir. Dinin güzelliğinin gösterilmesi buna bağlıdır.

Bu konuda şu anekdot herhalde her şeyi özetlemektedir:

“Akif döneminde Avrupa’ya gitmek aydınlar arasında âdeti moda olmuştu. Herkes mutlaka bir vesileyle gider ve çoğu hayranlıkla dönerdi. Akif de Berlin’e gidenler arasındaydı. Döndüğünde biri sordu:

–Berlin’de ne var ne yok üstat?

Akif şöyle cevap verdi:

–Ne olsun. Gördüğüm kadarıyla yaşayışları dinimiz gibi, dinleri yaşayışımız gibi.”(Çalık, 1993: 136.)

İslâm ülkeleri arasında bir birliktelik meydana geldiğinde ve halkın egemen güç olarak bu ülkelerde söz sahibi olduğunda Kur’an’ın tarif ettiği başarı kanunlarına uyarak en kısa zamanda bir medeniyet kazanımları olacaktır. Geline medeniyet aşaması İslâm ülkelerinin sıçrama taşı olacak ve bugünün medeni milletlerini geçecektir. Çünkü; İslâm dininin her sahada vermiş olduğu ahlâk prensipleri, birlikte olmanın vereceği sinerji, imanlı olmanın sürekli yükleyeceği pozitif enerji ve bunca senelerdir geri kalmışlığın verdiği başarıya açlık, bir itici güç olacak ve geline medeniyet noktasını daha üst sevilere taşıyacaklardır.

3.6.3.2. Kişileri Hatalarının Bir Dinden Kaynaklandığı Algısı

Bir oluşum ya da sosyal bir hareket o hareketin üyelerinin davranışları ile değerlendirilir. O oluşumun görünen yüzü, üyelerin davranış, tutum ve ahlâkları ile anlaşılmalı ve tarif edilmeye çalışılır. Bu değerlendirme ise her zaman sağlıklı

düşünmeye götüremeyeceği için o sosyal hareket ya da dinin arka planı insanların davranışlarının durumuna göre akıllara kodlanabilecektir.

Bir Müslümanın bütün sıfatları İslâm dinin tarif ettiği güzel ahlâk üzere olması gerektiği halde her zaman böyle olmayabilir. Bu durumda İslâm dininin orijinal güzelliği referans olarak değil, kişinin ahlâkî durumu referans gösterilerek İslâm dinine suç bulunabilir.

Tersi durumda yani gerek dünyevî gerekse de semavi olmakla birlikte aslı bozulmuş ahlâk sitemleri de uydurulmuş olduğu halde üyelerinin kötü ahlâklı olmaları gerekirken, her zaman bu önerme de böyle olmayabilir.

Müslüman bir kimsenin fena ahlâklı olması onun dininden değil, tembelliğinden ya da her hali ile o dini temsil edebilmesinin imkânsızlığındandır. Aynı şekilde başka bir dine üye olanın da aklı olduğu için her halinin fena ahlâk üzere olmayacağı bellidir. Yani menfaatine uygun olan bir ahlâkı benimseyip hayatına taşıyabilecektir. Onun bu tutumu dininden değil aklını kullanarak o güzel özellikleri kendine transfer etmesindendir.

Buradan şöyle bir netice ortaya çıkar ki; kimin güzel uygulamaları, her sahada güzel ahlâkî değerleri varsa, kimin de yoksa o güzel ahlâkın vesilesi ile ait olmuş olduğu oluşum, sosyal hareket ya da din haklı ve güzel olarak değerlendirilecek, diğeri de haksız ve yanlış olarak bir algı yanılgısı meydana gelecektir.

O halde insanların bakış açılarında ve değerlendirme yargılarında böyle bir ölçü var. Bu ölçümlemenin ve değerlendirmenin lehe çevrilmesinin yolu, her sahada gerekli olan ahlâk prensiplerini özellikle Müslümanların uygulamasıdır. Bu konuda ünlü İngiliz şarkıcı olan Cat Stevens (Yusuf İslâm) İslam ile Kur'an-ı Kerim aracılığıyla tanıştığını, dini yazılı kaynağından öğrenerek Müslüman olduğunu söylüyor ve diyor ki; *“Eğer Müslüman olmadan önce Müslümanlar ile tanışsaydım belki de İslam’a giremezdim”* (Laçiner, 2014: İnternethaber sitesi). Bu etkileşimin bir dinin temsilinde önemini vurgulamak için Nursî, şu ifadeyi kullanmıştır

“Eğer biz ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemâlâtını ef’âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri, elbette cemaatlerle İslâmiyet’e girecekler; belki küre-i arzın bazı

kıt'aları ve devletleri de İslâmiyet'e dehâlet edecekler."(Nursi, Hutbe-i Şamiye,1990:24)

Dünyada en fazla göze çarpan gerçeklerden biri her şeyin zıttı ile varlığının devam etmesidir. İyi- kötü, güzel-çirkin, gece-gündüz, hayır-şer gibi. Bu dünyanın imtihan olması özelliğiyle ve bunların varlıklarını devam etmesi de Allah'ın murat ettiği bir evrensel olgudur (Badıllı, 2011:766). Kıyamet kopuncaya kadar bu zıt şeyler varlıklarını sürdüreceklerdir.

Bu gerçekten esinlenerek Müslümanların faydalı ve verimli olan sosyal, ekonomik ve siyasi yöntemleri Müslüman olmayanların eline geçtiği gibi, güzel olan ahlâkları da yine Müslüman olmayanlar tarafından iktibas edilmiştir. Bir kısım yüksek sosyal ahlâkî kaideler Müslümanlar arasında beğeni bulmadığından yaşam yeri olarak başka dinlerin yaşandığı ülkelerde yer bulmuştur. Onların bir kısım rezillikleri de kendileri içinde çok rağbet bulmadığından yaşam yeri olarak Müslümanların yaşadığı ülkelerde durumu müsait olduğundan yaşama alanı bulmuştur. Nursî (Tarihçe-i Hayat, 2003: 86-87)'de bu konuda aşağıdaki örneklemeleri yapmaktadır.

İlerlemenin ve medenî milletler seviyesini yakalamanın en önemli prensibi olan "*Ben ölürsem devletim, milletim ve arkadaşlarım sağdırlar*" sözü insanı gayrete ve milleti için yaşamaya sevk ederken Müslümanlar bu prensibi işletememişler onun yerine bu prensibi Müslüman olmayanlar kullanıp daima ilerlemek adına kullanmaktadırlar.

Diğer taraftan Müslümanlara ve Müslümanlığa hiç yakışmayan ve sefil durumlara düşmenin, aynı zamanda bencilliğin esasını oluşturan "*Ben öldükten sonra dünya ne olursa olsun. İsterse tûfan olsun*" veya "Ben susuzluktan ölürsem, tek damla bile yağmasın!" sözü Müslümanların hayat prensibi haline geçmiştir.

3.6.3.3. Uyulması Gereken Kuralların Uygulanmasındaki Yanılgı

Dünyadaki yaşam standartlarını bakılınca insanın dikkatine çarpan özellik her şeyin belli bir düzen içerisinde gerçekleşmesidir. Bütün bilimsel disiplinler bu düzenin anlaşılması ile bilim dalı olarak ortaya çıkarılmıştır. Her şey bir kaideye göre hareket etmektedir. Dünyanın hızından, gezegenler ve yıldızlar arasındaki itme-çekme kanunlarının gerçekleşmesine, insanın içindeki her bir sistem, o sistemdeki her bir organın belli bir intizam ve kanuna göre çalışmasına kadar bilim dalları ve branşları

ortaya çıkmıştır. Bu örnekleri artırmak mümkün olduğundan dünyanın bu karakteristik özelliğini tafsilatlı bir şekilde açıklamaya gerek yoktur.

Dünyadaki kanunların hem dünyadaki olayların bir disiplin içinde sahne almasına hem de ondaki disiplinlerden hareket ederek insanların onlardan çıkardığı formüllerle dünya yaşantısını ona göre tanzim edebilmektedirler. Dünyanın her bilim dalındaki kanunları ve sosyal hayatta keşfedilen sosyal, ekonomik ve siyasi kaideler, dünyada başarılı olmanın gerekleridir.

Hangi millet dünyada başarı elde etmek isterken bu kurallara uyarak faaliyetlerini gerçekleştirirse sonuç istediği gibi olacaktır. Eğer Müslüman ülkeler dini ahiret endişesine göre yaşar ve dünyanın bu kanunlarını da uygulamalarında prensip olarak kabul etmezse diğer din sahiplerine göre bu dünyada mağlup olacağı kuşkusuzdur.

“Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden verimiz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur” (Şûra:42/20) ayetleri göstermektedir ki kim ne isterse ona bu dünyada ulaşabilmektedir.

Onun için *“İnsana çalışmasından başkası verilmez”* (Necm:53/39) ayeti inanan inanmayan diye fark belirtmeksizin “insan” tabirini kullanarak kim bu dünyada çalışırsa onun kazanacağını, dolayısıyla da başarılı olacağını ifade eder.

3.6.3.4. Olayları Değerlendirmedeki Yanılgı

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yarattı” (Secde: 32/2) ayeti olaylara bakış açımızın net olarak ne olması gerektiğini, “Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz” (Bakara: 2/216) ayeti ise bu bakış açısının her zaman için sağlıklı bir şekilde uygulanamadığını göstermektedir.

Babası Hz.Yakup (a.s) oğlunun rüyasını tabir ettiğinde; *“İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak’a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakup soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”* (Yusuf,12:6) bu ayetin mana derinliğinden çıkardığı perspektifle biliyor ki oğlu yüce makamlara gelecektir. Ama senelerce oğlunun kaybolmasından dolayı acı çemiştir. Gözleri Hz. Yusuf (a.s)’ın ayrılığından dolayı ağlamaktan görme sorunu çekmiştir.

Aslında Hz. Yakub (a.s)’ın tabiri gerçekleşecektir. Fakat süreç şekline baktığımızda Hz. Yakup (a.s)’ın farklı farklı hastalıklara giriftar olması ise göstermektedir ki süreç insanların beklentisi gibi değil Allah’ın muradına göre gerçekleşmektedir.

“Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz” (Bakara, 2:216) ayeti de insanın bu bakış açısını özetlemektedir.

İşte görünüşte kötü, hayırsız gibi görünen her şey birileri tarafından o dinin kendinden kaynaklanıyor gibi lanse ederek propaganda yapması ve müslümanların da bunlara kapılarak dini yaşamadaki sağlam duruşunu kaybetmesi, diğer dinlerin de yaşam şartlarının görüntüsünün albenili olmasıyla o anda kendilerini daha başarılı durumda görmeleri galibiyet gibi değerlendirilebilir. Bu durumda da gerçekleşecek doğru, dikkate alınmadan yorum yapılınca da hata yapılmış olur.

Fakat görünüşteki kargaşa o ülkenin, o dinin fertlerinde bir motivasyonsuzluk ve neme lazımcılığı gündeme getirecektir. Diğer din müntesiplerini de gayrete ve başarıya yönlendirecektir.

Bunun için; *“Ey Müslüman, aldanma, başını indirme! Paslanmış bîhemta (benzeri olmayan) bir elmas, daima mücellâ (cılalalanmış) cama müreccahtır (tercih edilir). Zahiren olan İslâmiyet’in zaafı, şu medeniyet-i hazıranın (güncel medebiyetin), başka dinin hesabına hizmet etmesidir. Halbuki şu medeniyet suretini değiştirmesi zamanı hulûl (yaklaşma) etmiştir. Suret (görünüştaki özellikler gidince) değişirse, kaziye (sonuç) bilâkis (tersine) olur. Nasıl şimdiye kadar bidayetinde (başlangıcında) söylenildiği gibi, nerede Müslüman varsa, Hıristiyanı nispeten bedevî, medeniyete karşı müstenkif (çekimser) ve soğuk davranır ve kabulünde ıstırap çeker, suret değişse başkalaşır.”* (Nursî, Sünihat,2005:90)

“Evet, zorluklarla beraber bir kolaylık vardır” (İnşirah: 94/6).

3.7. İslâm Dininin Ekonomik Kalkınmalara Destek Olduğu Görüşü

İslâmî kaynaklar ekonomik hayatı hem önemsemiş hem de ekonomik hayatın en önemli kulluk alanı olduğunu ifade etmişlerdir. Ekonomik hayattaki din sınırlarındaki başarının görev olduğu bilinci yerleştirilmiştir.

Bununla birlikte İslâm dünyasının ekonomik geri kalmışlığı ile bu ifadeler asla çelişmez. Çünkü ekonomik kalkınmanın tek sebebi din değildir. Siyasi, sosyal sorunlar, konjonktürel durum gibi faktörler bu tezat durumun sebepleri olabilir. Müslüman bilim adamlarının yanında batılı bilim adamlarının çoğu, bazı dinlerin günlük yiyeceklerini sağlayacak olan Tanrı'ya güvenmeleri açısından müntesiplerine öğütler verirken, İslâm dininin kaynakları ise insanı öncelikli olarak ticari ve ekonomik faaliyetlerde bulunarak tevekkülünü yapması gerektiğini belirtirler (Kuran, 2002:218).

Yine bazı batılı bilim adamları da maddi şartlar olgunlaşınca İslâmî inanç sisteminin ekonomik kalkınmayı motive edici bir gücünün olduğunu kabul ederler (Kuran, 2002:220).

Aslında İslâm medeniyetinin geçmişi bu durumu ispat etmek için oldukça yeterli bir delildir. On yedinci yüzyıla kadar İslâm medeniyeti ekonomik ve teknik alanlarda üstünlüğünü sergilemiştir. On üçüncü yüzyıl ise İslâm medeniyetinin bilim ve bilimin kullanımının zirve noktasının yaşandığı dönem olarak kabul edilir (Strauss, 1997:40-42).

Özellikle İslâm dininin kutsal kitabı olan Kur'an, her sahada Müslümanların ilerlemeleri ve etrafındaki olayları insanlık menfaatine anlamlandırarak kullanmalarını emretmiştir. Kur'an'ın bu teşviki Müslümanların fen ve sosyal bilimlerde ilerleme yapmaları için zihinsel alt yapısını şekillendirmiştir (Armstrong,2008:140).

İslâm medeniyetinin farklı sahalarda insanlık medeniyetine ne gibi katkılarının olduğuna dair ciddi çalışmalar yapılmıştır. Özellikle örneklerle her alanda ilerleme kaydedildiğini açıklayan W. Montgomery Watt'ın "İslâm'ın Avrupa'ya Tesiri" adlı eseri kayda değer bulunmaktadır (Kurt, 2009: 196-200).

Bütün bu tarihi ve realiteler ortadayken İslâm dünyasının belirli zaman dilimlerinde bilim, teknik ve ekonomik alanlarda söz sahibi olamamasın sebebi din endeksli değildir.

Olsa olsa dinin teşvik edici tavsiyelerinden uzaklaşmadan kaynaklanan sebepler olabilir (Kurt, 2009:200).

Dinin yaşam felsefesinden uzaklaşma beraberinde kültürel, ekonomik ve politik sahalarda çözümlere yol açmaktadır. Çünkü *“Bir şeyin ortaya çıkması onunla ilgili şartların bir araya gelmesi ile mümkündür”*(Badıllı, 2011:701-702).

Diğer taraftan İslâm dini son din olduğu gibi hükümleri ile birlikte her alanda dinî yaşam prensipleri bizatihi İslâm peygamberi tarafından net olarak tatbik edildiği için aslında her türlü hareket metodu bellidir. Bu konuda en ufak bir uzaklaşma zamanla dinin istikametli ortamından uzaklaşma anlamına gelebilecektir. Bu durum da Müslümanların başarısızlığını artıracak bir ortamın oluşmasına zemin hazırlayacaktır. *“Dinden öyle çıkıyorlar ki okun yaydan çıktığı gibi”* (Buharî, Tevhid: 23) hadisinin sadece itikat anlamında değil yaşam standartlarında da dikkatli olmaya ikaz etmektedir.

Bu açıklamalarla birlikte bazı dönemlerde Müslümanların kendilerini yoksulluk içinde bulmalarının sebebi asla İslâm olamaz. Çünkü İslâm tembelliği öğütlediği gibi yukarıda izah edildiği gibi sürekli gelişim politikasını savunmaktadır. Bu durumun en temelinde yatan sebep siyasal gelişmelerin ekonomiyi olumsuz etkilemesidir. Bu siyasal istikrarsızlığın ortaya çıkmasını körükleyen unsur ise Avrupa emperyalizmidir (Kuran,2002:218).

Konunun bu bağlamında İslâm dininin evrenselliği öncelikli olarak açıklanacaktır. Çünkü evrensel bir din elbette küresel uygulamaları da içeriğinde bulundurur. Sosyal bir olgu, küresel olabilir ama evrensel olmayabilir. Her evrensel olgu ise mutlaka küreselleşme eğilimindedir ve amacına da ulaşacaktır.

“Allah’ın kitabı olan Kur’an’da sizden öncekilerin kıssaları, sizden sonrakilerin haberleri, kendi aranızda olanların hükümleri vardır. O, doğruyu eğriden ayıran kitaptır. O, hiçbir zaman anlamsız konuşmaz. O, Allah’ın sağlam ipidir. O, zikr-i hâkimdir. O, dosdoğru yoldur. Kötü arzular asla O’nu hedefinden saptıramaz. Diller O’nu karıştırıp bozamaz. Âlimler O’na doyamaz. Müttakiler O’ndan usanmaz. O tekrar tekrar okunmakla eskimez. O, cinlerin işitir işitmez: “Biz acayip bir Kur’an işittik ki, doğruya iletir. Derhal ona inandık.”(Cin, 72:1-2) dedikleri kitaptır. O’nun ölçülerine

göre konuşan doğruyu söyler. O'na göre davranan sevap kazanır. O'nunla hükmeden âdil olur. O'na çağıran doğru yola çağırılmış olur” (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an: 14) hadisi aslında konuyu özetlemektedir. Ancak yine de aşağıda bu konu açıklanmaya çalışılacaktır.

“O, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur” (Ahzab, 33:40),

“Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik” (Sebe', 34:28),

“...Bugün, dininizi kemâle erdirdim. Size ni'metimi tamamladım. Ve din olarak size İslam'ı seçtim...” (Mâide, 5:3),

“Kim İslam'dan başka bir din ararsa, (bu din) ondan asla kabul edilmeyecektir. O kimse âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır.” (Âl-i İmran, 3/85) gibi ayetler ile *“Her peygamber sâdece kendi kavmine münhasır olarak gönderiliyordu. Ben ise bütün insanlığa peygamber olarak gönderildim”* (Buhârî, Salât, 65), *“Ben kırmızı ve siyah bütün insanlık için elçi olarak gönderildim.”* (Müslim, Mesâcid, 3) gibi hadisler İslâm dininin ve Hz. Muhammed (a.s.m)'in son din olduğunu ifade etmektedir.

“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (Zariyat, 51: 56),

“Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz” (Muhammed, 47:31),

“Belki dönüş yaparlar diye de onları güzellikler ve kötülükler ile sınadık” (A'raf, 7:168)

Ayetlerine göre dünya bir imtihandır ve insanların inanç ve kulluk noktasında vazifeleri vardır. Bu vazifelerinin ne olduğunun sürekli olarak hatırlatılması ve her türlü ilişkilerinde bir dinin rehber olması kaçınılmazdır. İnsanlar ise dünyanın her bir tarafında yaşamaktadırlar. Bu insan topluluğunun ortak mutlaka bir dini olmalıdır. Bu din de ancak evrensel olan bir din olmak zorundadır.

Konunun bu bağlamında en son din olan İslâm dininin evrensel olduğunun gerekçeleri açıklanacaktır.

Akgül (2010: Shf Blm) “Kur’ân-ı Kerîm’in Evrenselliği” başlığı altındaki makalesinde bir dinin evrensel olmasının şartlarını 7 madde halinde ifade ederek açıklamıştır. Bir dinin evrenselliğinin dayandığı temel nokta o dinin referans kabul ettiği kutsal kitabının evrenselliğidir. Eğer Kur’an-ı Kerim’in evrensellik şartları açıklanırsa dolayısıyla o din de evrensel olduğu kesinleşmiş olur.

3.7.1. Kaynağının İlâhî Olması

İnsanların sınırlı bilgileri ile şu dünya hayatında huzurlu yaşamalarının ve dünya imtihanını kazanmasının temel değerlerini bilmeleri ve herkesi bu noktada buluşturmaları mümkün değildir.

“Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsiler ve Allah’a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir” (Hac, 22: 17).

“Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?” (Fussilet, 41: 53) gibi ayetler dünya hayatındaki başarının ve gerçek doğruların ortaya çıkacağı günde hakem olacak bu dünyadaki öğretilerin kaynağının “Allah’ın her şeye şahit olması” ile mümkün olabileceğinden bahsetmektedir. Eğer böyle bir değerler sistemi olmazsa insanın mesuliyeti olmayacağı gibi ortak bir akıl ile hayat sistemi olmazsa da o insan topluluğunun ortak hayat bilinçlenmesi olmayacaktır.

“De ki: ‘Allah’a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletecek olan bir kimse var mı?’ De ki: ‘Hakka Allah iletir.” Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?’” (Yunus, 10:35) ayeti de insanların ortak yaşam kültürünü şekillendirmelerinin sadece kendi yaratıcılarının gönderdiği İlâhî mesajlarla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

“Bu Kur’an, Rahmân ve Rahîm olan Allah’tan indirilmedir. Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur’an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar iştmezler. Dediler ki: ‘Ey Muhammed!) Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler

içerisindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O hâlde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız.’ De ki: ‘Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahy ediliyor. Artık O’na yönelin ve O’ndan bağışlanma dileyin. Allah’a ortak koşanların vay hâline!’” (Fussilet, 10: 2-6) ayeti de Kur’an-ı Kerim’in kaynağının Allah olduğunu, dünya hayatı için emir ve yasaklarla insanları ortak bir hayat prensiplerinde buluşturduğunu ifade etmekle birlikte bu mesaja karşı lakayt kalanların ise bu ortak yaşam prensiplerinden faydalanamayacaklarını belirtmektedir.

Kaynağı ilâhî olmakla birlikte diğer semavi dinlerin evrensel olamaması ise onların aslılarının muhafaza edilmemesidir. Çünkü; *“Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz”* (Hicr, 15: 9) ayeti tek bir dinin koruma altında olduğunu ve bu yönüyle de Kur’an-ı Kerimin dolayısıyla da İslâm dininin tek evrensel din olduğunu ifade etmektedir.

3.7.2.Kaynağının Sağlam Olması

Kur’an-ı Kerim’i diğer kutsal kitaplardan ayırt eden en temel özelliği O’nun aslının insanlar tarafından değiştirilmemesidir. Allah tarafından hangi cümle ve kelimelerle gönderilmişse o hali ile muhafaza edilmiştir. Bu hali ile Kur’an-ı Kerim tek referans kutsal kitap olarak insanlara rehberlik yapacak kaynaktır.

“Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab’ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah’ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!” (Bakara, 2: 79),

“Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar”(Maide, 5: 13),

“Kelimelerin (ifade içindeki) yerlerini bildikten sonra yerlerini değiştirirler” (Maide, 5: 41) ayetleri insanların zamanla kutsal kitapları isteklerine göre değiştirdiklerini ifade ederken;

“Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz” (Hicr, 15: 9),

“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemes. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir” (Fussilet, 41: 42),

“Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı” (Nisa, 4: 82) ayetleri ise korunan tek kutsal kitabın Kur’an olduğunu ifade etmektedir.

Kur’an-ı Kerim’in Allah’ın muhafazasında olmasının dünya standartlarında görünümü ise iki sebeple ortaya çıkmıştır. Birincisi, hafızların bütün Kur’an’ı daha peygamberimiz zamanında ezberlenmeye başlanması ve yüzlerce hafızların yetişmesidir. İkincisi ise yine daha Hz. Peygamber (a.s.m) zamanında her bir ayet ve sureler vahiy kâtiplerince yazılı hale getirilmiştir. Ancak bu dağınık olan ayet ve sureler daha sonra birinci halife Hz. Ebubekir döneminde bir kitap haline getirilerek standart bir Kur’an ortaya çıkmıştır (Dikmen, 1991: 94-97).

3.7.3.Peygamberin Tebliğ Ederken Samimiyet ve Ciddiyet Üzere Olması

Bir davanın kökleşmesi ve yaşanır hale gelmesi o davanın liderinin ilanını yaptığı mesajın öncelikli olarak kendisi tarafından yaşama taşınması ve daha sonra da hayatta iken bunun bir toplumsal hareket olduğunu kurmuş olduğu sosyal yapı ile de göstermesi gerekmektedir. Bu iki durumunda örnekleri çok olmakla birlikte kısaca aşağıda bahsedilmiştir.

“Hz. Aişe (R.anha) anlatıyor: Rasulullah (s.a.v) namaz kıldığı zaman ayakları patlayacak derecede ayakta dururdu. Hz. Aişe (r.a):

“Ey Allah’ın Resulü! Allah senin gelmiş-geçmiş bütün günahlarını sana bağışladığı halde neden böyle yapıyorsun?” dedi.

Bunun üzerine Allah Resulü: “Ey Aişe! Şükür eden bir kul olmayayım mı?” (Buhârî, Teheccüd: 6) diyerek dininin bütün görevlerini büyük bir titizlikle gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Diğer taraftan da yetiştirdiği kendi zamanındaki ümmeti ile de sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda saadet asrı ismi ile şöhret bulmuş olan bir topluluğu da dünya gündemine getirmiştir. Bu yaşam özelliği ile “asr-ı saadet” yani mutluluk yüzyılı isimlendirilmesi ile meşhur bir insanlık dönemi yaşanmıştır (Kirman, 2008: 286).

3.7.4.Peygamberin Bütün Yaşam Devrelerinin Tespit Edilmesi

Bir peygamberin örnek alınmasının ve bütün insanlar tarafından referans kabul edilmesinin şartlarından biri de hayatının bütün dönemlerinin net olarak bilinmesidir.

Yaşantısında ve uygulamalarında şaibe olan birinin kendisinin, tebliğ ettiği kitabının ve uyguladığı dinin referans kabul edilmesi evrensel olamaz.

Bu konunun en güzel delili ise hadis ilminin varlığıdır. Hz. Peygamber (a.s.m) bütün konuşmaları, fiilleri ve tasdik ettiği başkalarının hareketleri olduğu gibi senetleri ile kayıt altına alınmıştır. Tarihte eşi be benzeri olmayan bu uygulama Batılı din bilim adamlarının dahi takdirini kazanmıştır (Nedvî, 1984: 62).

3.7.5.Bütün İnsanlığa Hitap Edebilmesi

Gerek semavi gerekse de dünyevi dinler olsun İslâmiyet'ten başka her bir din kendilerine has ve kendi kavimlerine ait oldukları iddiasını taşırlar (Kahraman, 1999:159-160). Tarihi gerçeklere bakıldığında ise bunun bir iddia değil aynı zamanda bir realite olduğu açıktır. Çünkü her bir din kendinden öncekinin döneminin geçtiğine kendisinin geçerli din olduğunu savunur. Madem en son İslâm dini gelmiş ve başka da din gelmeyeceğine göre diğer bütün semavi dinler dönemsel ve bölgeseldir.

Bu gerçekliğin yanında Kur'an-ı Kerim'in hitap tarzı da açık olarak evrensel bir özellik taşıdığını göstermektedir. Ayetlerde geçen; âlemin, abd, îbad, nas, benî âdem, insan gibi ifadeler insanların genelini ifade etmek için kullanılmıştır.

Diğer taraftan; *“Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler”* (Sebe', 34:28), *“Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim”* (A'raf, 7: 158) ve *“(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”* (Enbiya, 21: 107) gibi ayetler ise İslâm dinin cihan şümul olduğunu ifade etmektedir.

İslâm peygamberi diğer peygamberlere verilmeyen bazı özelliklerinin kendisine verildiğini bahsederken o hususlardan birinin de *“Benden önceki peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderildikleri hâlde, ben bütün insanlığa gönderildim”* (Darimî, Siyer: 28, salat: 111) olduğudur.

3.7.6. İnsanların Her Zaman Dilimindeki İhtiyaçlarına Cevap Verebilecek Nitelikte Olması

Evrensel olan bir olgunun bütün bölgelerdeki ve zamanlardaki gelişmelere referans olabilecek dolulukta olması kaçınılmazdır. İnsanların inanç, çalışma, ahlâkî değerler, ekonomik faaliyetler, devlet yönetimi, aile müessesesinin kurulması, önemi ve korunması, sosyal yaşam kuralları, bireysel haklar, özgürlükler ve yasak fiiller, miras hakkında hükümler gibi hususlardaki beklentilerine cevaplar Kur'an'da ve O'nun ilk uygulayıcısı olan Hz. Peygamber (a.s.m)'in pratiklerinde mevcuttur. Bu başlıkta yüzlerce ayet yazılarak örnekler vermek mümkündür. Sadece iki ayet ve iki hadisle yetinilecektir.

“Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır” (Ahzab, 33: 21).

“Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu ki apaçık Kitap'tadır ancak O bilir” (Enam, 6: 59).

“Size iki şey bırakıyorum; onlara temessük etseniz necat bulursunuz: biri Kitabullah, biri Âl-i Beytim” (sünnetlerinin temsilcileri olduğu için) (Tirmizî, Menâkıb: 31).

“Abdullah bin Amr b. El-As, konuyla ilgili bir hatırasını şöyle anlatır: Resulullah'tan (s.a.v.) duyduğum her şeyi ezberlemek için yazıyordum. Kureyş, beni bundan menetti. Resulullah (s.a.v.), kızgınlık ve sükûnet hâlinde konuşan birisi. Sen ondan işittiğin her şeyi yazıyor musun, dediler. Bunun üzerine yazmayı bıraktım. Daha sonra durumu Resulullah'a (s.a.v.) arz ettim. Eliyle ağzını işaret ederek şöyle buyurdu: ‘Yaz, nefsim kudret elinde olan Allah'a ant olsun ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz’” (Ebû Davud, 3: 3646).

3.7.7. Teklif Edilen Dinin Gereklerinin Makul Olması

Bir davetin evrensel nitelikte olmasının en önemli göstergelerinden biri de insanlara teklif edilen yaşam, inanç, ahlâk, ibadet, adalet ve ekonomik faaliyetlere ilişkin hükümlerin insanların yaratılıştan gelen kapasitesine uygun olmasıdır. Kur'an-ı Kerim bu anlamda da evrensel bir niteliğe sahiptir. Hükümleri hem kişilere hem de zamana uyum sağlayabilecek yapıya sahiptir. Kur'an'da öğütlenen her türlü yaşam alanına it

emir ve yasaklar insanın kapasitesi ile doğru orantılı ve aynı zamanda da aklın ölçülerine uyum sağlayabilecek açıklıktadır.

“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar” (Bakara, 2: 286), *“Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez”* (Bakara, 2: 185) ayetleri İslâm dininin hükümlerinin insanın gücü ile uyum içerisinde olduğunu göstermektedir. Ayetlerin çoğu başlangıç ve sonlarında insanın vicdanına gönderme ve aklın muhakemesine havale etmek söz konusudur (Nursî, Muhakemat, 1993:39).

Açıklanan bu evrensellik şartları göstermektedir ki, Kur'an-ı Kerim hem bütün zamana ve insan topluluklarına mesajını dinlettirebilecek bir dinin temel kaynağıdır. Yaşamın her alanına ilişkin tavsiyeler ve sorunlarına dair çözüm çareleri Kur'an'da yer almaktadır. Zamanın getirdiği gelişmelerin Allah'ın rızasına uygunluğu ve sorunlara getirdiği çözüm esasları göstermektedir ki zaman Kur'an'ın hükümlerinin ortaya çıktığı ve değerinin daha da anlaşıldığı bir olgu olarak şekillenmektedir.

Bu açıklamalardan sonra uluslararası uygulamaları olan finansal konularda İslâm dinin referans kabul edilebilecek hususlarını ifade etmek daha da anlamlı olacaktır.

Bundan önceki konuda İslâm dinin yanlış anlaşılmasından ya da algı yönetiminin İslâm dininin aleyhine kullanılmasından dolayı finansal piyasalara ilişkin engelleyici nitelikte olabileceği açıklanmıştır. Bu bölüm de de uluslararası nitelikte olan ekonomik faaliyetlerin ve finansal piyasaların varlığının İslâm dini tarafından desteklendiği hususu ifade edilecektir.

Öncelikli olarak insanlar tarafından uygulamaya geçirilen bir olgu eğer dine uygun olarak dinde bir izdüşümü varsa bu uygulamanın Müslümanlar tarafından alınıp uygulanması hatta geliştirilerek sahip çıkılması gerekir. Özellikle bilim, teknik, ekonomi gibi hususlarda dinin uygun karşıladığı bir yeni uygulama tereddütsüz sahiplenilmelidir (Nursî, Mesnevi-i Nuriye, 1995:115) .

Diğer taraftan da uygulanan bir olgu dinin sınırlarına ters bir olgu ise bunun dinen yasak bir fiil olduğu ondan kaçınılması ve ilgililerin bu noktada uyarılması gerektiği hatırlanmalıdır. Bunlarla birlikte mümkün oluyorsa bu uygulamaların İslâm dinine uygun alternatiflerinin de geliştirilip boşluğun doldurulması gerekmektedir.

“İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir” (Lokman, 31: 17), *“Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah’(ın azabın)dan koruyacak hiçbir kimse de yoktur”* (Yunus, 10:27) ve *“İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!”* (Maide,5:79) ayetleri Müslüman kimliğine sahip bir kimsenin hem o yasak fiillerden uzak olmasını hem de bu fiilleri işleyenleri uyarma ve vazgeçirme noktasında gayretlerinin olması gerektiğini ifade etmektedir.

Özellikle uluslararası olan bir uygulamanın uluslararası bir yaptırım olabileceğinden Müslümanların bu anlamda çok bilinçli hareket etmeleri gerekmektedir.

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun” (Âl-i İmran, 3: 104),

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir” (Âl-i İmran, 3: 104),

“İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir” (Maide, 5: 2) ayetlerinde bu bir emir olarak ifade edilmekte aksi takdirde şiddetli bir cezanın kaçınılmaz olacağı kaydedilmektedir.

“Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a kasem olsun, ya ma'rufu emreder ve münkerden de yasaklarsınız veya Allah'ın katından umumi bir bela göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez” (Tirmizi, Fiten: 9),

“Aralarında günahlar işlenip de (bu durumu) değiştirmeye güçleri yettiği halde değiştirmeyen her bir kavme Allah, onlar ölmeden önce bir azap isabet ettirir” (Ebu Davud)

“İnsanlar zalimi görür de ona engel olmazlarsa, Allah'ın onları genel bir ceza ile cezalandırması yakındır” (Ebu Davud, Tirmizî, Nesâî) gibi hadisler ise insanların cezalandırılmasının sebebinin dine aykırı hareketlere karşı dinin hükümlerin uygulanmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak bu aşamada uluslararası İslâm dinine aykırı bir oluşum varsa bunun derhal ortadan kaldırılması ve eğer kaldırmak mümkün değilse de insanları o olgunun yerine dinen caiz olan bir çözümle buluşturmak gerekmektedir. Aksi durumda ya kısmi cezalandırma sistemi daha da azgınlaşır ve uluslararası çapta olmaya devam ederse de kıyamet gibi umumi bir ceza insanlığın başına gelecektir. *“Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır”* (Enfal: 8: 25) ayeti her iki ceza şeklini de ifade etmektedir.

Kısmi cezanın gelmesine yukarıda bahsedilen vazifenin yapılmaya devam edilmekle birlikte tembellik ya da gerekli çapta yapılmaması sebep olmaktadır. *“Ümmetimden bir taife Allah’ın emri gelinceye kadar (yani kıyametin kopmasına kadar) hak üzerinde galip olacaktır”* (Buhari, 9:125, 162) hadisi bunu ifade etmektedir.

Kıyamet gibi umumi ve nihai cezanın gelmesi ise, bu vazifenin tamamen yapılmadığını, yapılsa bile kalite olarak bir değerinin olmadığı durumda söz konusu olacaktır.

BÖLÜM IV: İSLÂMÎ FİNASAL SİSTEM VE GELECEĞİ

Küreselleşen dünyada her şeyin küreselleşme sürecine girmesi kaçınılmazdır. Özellikle ihtiyaçların giderilmesi bu sürecin en başta gelen saikidir. İnsan ihtiyaçlarının sonsuz fakat bunları karşılayacak olan kaynakların ise sınırlı olduğu düşünüldüğünde ise kaynakların da bu küreselleşme sürecinde kendini bulması elzemdir. Bireysel temelde dahi düşünülse insan tek başına elindeki kaynaklarla küresel dünyanın nimetlerine muhatap olup da onlarla ihtiyaçlarını karşılaması kolay olmayacaktır. Toplumsal perspektifte ise bunun imkânsızlığı zaten kendiliğinden anlaşılabacaktır.

Bununla birlikte özellikle finansal kaynakların küreselleşmesi bu küreselleşme sürecinde en fazla rol alma özelliğine sahiptir. Çünkü en fazla ihtiyaç duyulan ve dönme hızı en fazla olan varlıklar bunlardır. O halde bu küreselleşme ortamında kendinden en fazla söz ettirecek olan unsur da finansal varlıklardır. Ancak bu varlıkların küreselleşme sürecindeki varlığını hissettirmesi ve etkinliği, hiç kuşkusuz bu varlıkların yer aldığı piyasaların küreselleşmesi ile bire bir bağlantılıdır. Finansal piyasaların küreselleşmesini hızlandıran ve finansal varlıkların döngü hızını ve küresel ekonomide varlığını hissettirmesini sağlayan unsurlar da bu sonucu gündeme getirmiştir:

- Dünyada finansal pazarların ve bu pazarlarda görev alan katılımcıların faaliyetlerinin yeniden düzenlenerek serbestleşme sürecine girmesi,
- Özellikle bilgisayarın devreye girmesi ile finansalın entegrasyonunu sağlayan teknolojik gelişmeler,
- Finansal piyasaların yönetim, mali ve hukuksal açıdan kurumsallaşmasını sağlama sürecine girmeleridir (Kocaman, 2004:13).

Finansal küreselleşme elbette beraberinde finansal yenilikleri de getirmiştir. Gündeme gelen bu yenilikleri Kanada Ekonomik Konseyi üç kategoride değerlendirmiştir.

- Piyasa genişletici araçlar,
- Risk yönetimi araçları,
- Arbitraj araçları (Kocaman, 2004:16).

Diğer taraftan da Bank of International Settlements, finansal yenilikleri fonksiyonlarına bağlı olarak sınıflandırmayı yeğlemiştir:

- Fiyat riski transferi araçları,

- Kredi riski transferi araçları,
- Likiditeyi gündeme getiren araçlar,
- Kredi oluşturan araçlar ve
- Öz sermaye oluşturan araçlar olarak bu sınıflandırma sıralanmaktadır (Kocaman, 2004:16).

Bu belirtilen yenilikleri gruplandırmak gerekirse:

- Zaman içerisinde ortaya çıkan problemlere daha iyi çözüm sunan finansal ürünler,
- Bu ürünlerin nasıl faaliyete geçirileceğini gösteren stratejiler (Kocaman, 2004:17) olarak belirtilebilir.

Bahsedilen bu gelişmeler sonucunda küreselleşmeye cevap vermesi gereken temel dinamik ise dinlerin vereceği çözümlerdir. Özellikle de İslâm dininin getireceği çözümler bu piyasalar için oldukça önemlidir. Çünkü küreselleşme ile birlikte küreselleşen finansal sorunlar ve suçların çeşitleri ve etki sahası oldukça girift bir yapıya bürünmüştür. Bu sorunlar için önleyici en önemli unsur dinden gelen denetim mekanizmasıdır. Ki İslâm dininin en temel özelliği ise; gelişen ve değişen dünya düzenine sürekli çözümler üretebilecek bir potansiyelde olmasıdır. Nasıl ki, otomobili bulanlar insanlardır. Ancak bu otomobilin faaliyete geçebilmesi için gerekli olan petrol vb. gibi ürünleri asırlar öncesinden hazırlayan ise Allah'tır. Bunun gibi, dünyaya ait gelişmelerin ortaya çıkmasını insanlar belirleyebilir. Ancak bu gelişmelerin insanın bireysel, sosyal, hukuki, ekonomik ve siyasal alanlara olan etkilerinin zararlarının minimize edilmesi Allah'ın göndermiş olduğu dinler vasıtasıyla olmaktadır. Eğer bu anlamda bir denetim ve etkileşim mekanizması olmazsa, bu piyasaları şekillendiren aktörlerin kendi beklentilerine göre bu sistem çalışmaya devam edecek ve çoğu bireyler ve ülkeler bundan etkilenecek ciddi sorunlarla baş başa kalacaklardır.

Farklı topluluklardaki insanları birbirine en yakın eden olgu dindir. Çünkü dinler insanların iç dünyasındaki sorgulamalarına cevaplar sunmak için organize olmuşlardır. Devlet, ulus, kabile, etnik, cemaat ve dil grubunu aşan milletler üstü bağlar ve akrabalıklar oluşturmaktadır (Falk, 2003;11).

Küreselleşme bıçak gibi bir olgudur. Hangi amaçla kullanılırsa o neticeyi verir. Bir doktorun elinde sağlık için faydalı bir alet olan bıçak, bir caninin elinde olursa da bir insanın hayatına mal olabilir. Onun için küreselleşmeyi “ne şeytanî ne de rahmanîdir” şeklinde ifade edenler de olmuştur (Biçer, 2008:85).

Küreselleşmeyi masaya yatırırken din olgusunun çoğu zaman göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Halbuki dinin etkinlik sahası gereği sağladığı dünya görüşü ve sosyal kitle ile küresellikte son derece görev alan bir unsurdur. Küresel ahlâk teorisyenleri, küresel ahlâkî normlarının insanlar üzerindeki bağlayıcılığının dinle sağlanmasını savunmaktadırlar. Din bu işlevi ile küreselleşme sürecinde göz ardı edilemez bir unsur olarak daima göz önünde bulundurulmalıdır (Beyer, 2005;3499). Beyer başka bir eserinde (1990;373) küreselleşmenin dinin halk üzerinde etkin rol oynayabilmesi için bereketli bir ortam olduğunu ifade etmiştir.

Küreselleşen dünyada dinin sunacağı değerler daima olmalıdır. Evrensellik iddiasında olan dinler çağın sosyal alanlarda getireceği sorunlara çözüm sundukça evrenselliklerini sürdürürler. Din, bireysel ve toplumsal anlamda süreklilik arz eden bir iletişim vasıtasıdır. Bu iletişimin kaynağını ise insanın yaratıcısı oluşturmaktadır. Bu perspektiften bakılınca din, modern toplumlarda da varlığını hissettirecek, organize, ideolojik ve motivasyonel özellikleri ile de sosyal ve siyasal alanlardaki gelişmelere yön verebileceği akıldan uzak görülmeyecektir (Biçer, 2008:68).

Medeniyetler çatışmasının küreselleşme ile birlikte hız kazanacağını savunan yazarların aksine bazı araştırmacılar ise; din olgusunun küreselleşmeyi hızlandırdığı kanaati hâkimdir. Çünkü din milletler üstü bir olgudur. Bunun içindir ki dinler, insan bilincini belli topluluklardan, grup ve cemaatlerden milletlerarası ortak bilince çıkarmaktadır. Bu etkileşim dinlerin küreselleşmeyi desteklemesinin yanında bireysel ve modern yaşam kültürü anlamında yeni anlayışlar sunabilecek özellikte olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Cesari, 2004: 82).

Medeniyetler çatışması tezinin fikir babası olan Huntington küreselleşmenin en önemli sonuçlarından birinin dinlerin yeniden canlanacağı, insanların kutsal yerlerle bağlantılı bir hayat yaşamak isteyecekleridir (Huntington, 2002;89).

Küreselleşme ile birlikte dinlerin özellikle de İslâm dininde bir canlanma ve hayatın her kesiminde yer almaya başlayacağı şeklinde yadsınamayacak kadar düşünceler vardır. Özellikle İslâm dini sosyolojik olarak milletlerarası sun'î karşıtlığa çözüm sunabilecek evrensel potansiyele sahiptir (Cesari, 2004:80).

İslâm dininin en önemli özelliği son ilahi din olmasıdır. Bu özelliğinin ispatı ise bu dinin kaynağı olan Kur'an'ın bozulmadan asırlarca varlığını sürdürmesidir. Bu özelliğinin temelinde ise yeni sorunlar ya da uygulamalar çıktığında bu konular hakkında İslâm dininin bir hükmünün olup olmadığının hemen akla gelmesidir. Zaten dinin fonksiyonu, yeni uygulamaların dini perspektifle değerlemesinin yapılarak o konudaki hükmün öğrenilip ya o benimsenir, ya terk edilir ya da dinin sunacağı bir alternatif varsa ona göre bu uygulamalar alternatif olarak uygulamaya geçirilir. Çözüm üretemeyen bir din ise son din olma iddiasında olamaz.

Bu bölümde İslâm dinin finansal hayata ilişkin uygulamaları hakkında bilgilere yer verilecektir. İslâmî finansın gelişimi, amaçları, ilkeleri, özellikleri, finansal uygulamaları hakkında bilgiler verilerek İslâmî finansın geleceğine ait bir bakış verilmeye çalışılacaktır.

4.1.İslâmî Finansın Tanımı

İslâmî finans, İslâm ekonomisi kavramı içerisinde araştırmalara tabi tutulan bir bölümdür. İslâm ekonomisi ise; ekonomik sorunlar ile insan davranışlarının İslâm dini temelinde araştırılması için yapılan sistemli bir gayrettir ve üretim, tüketim ve dağıtım işlemlerinde cari olabilecek uygun politikalar ile bunu gerçekleştirecek olan kuruluşların düzenlenmesi ve teorik olarak anlamlandırılması için gerekli bilimsel çerçevenin geliştirilmesini hedeflemektedir (Zaim, 1995: 46).

İslâmî finansı, her türlü finansal faaliyet ve işlemlerin İslâm dininin çizgilerine göre gerçekleşmesini öngören finansal bir sistem olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Temelde faizin haram oluşu genelde ise İslâmî iş ahlâkına göre finansal faaliyet ve işlemlerin gerçekleşmesi adına organize olan bu piyasa günümüzde finansal piyasalar içerisinde bir alternatif olarak önemi yadsınamayacak derecededir (Serpam, 2013:3).

Öncelikli olarak finansal sistemdeki uygulamaların dinî referanslara göre gerçekleşmesi anlamında gündeme gelen bu sistem daha sonraları ise küreselleşen finansal sistem

içerisinde atıl duran fonların sisteme entegresinin sağlanması için de devreye koyulması ihtiyacı hissedilmiştir (Yakar vd., 2013:73).

Din, sadece itikat ve ibadet sahalarında değil hayatın her alanında özellikle de ekonomik faaliyetlerde olması gerekmektedir. Çünkü insanların her imtihan dengesinde tehlikeye düşebileceği durum ekonomik faaliyetler esnasındadır. Bunun için “*Bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar. Bunlar, gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar*” (Nur, 24:37) âyeti insanların bilinç seviyesinin en fazla ekonomik konularda olması gerektiğini ifade etmektedir. Konunun titizliğine binaen İslâm Peygamberi (a.s.m); “*Dürüst ve güvenilir tüccar; peygamberler, siddiklar ve şehitlerle (Cennet'te) beraberdir*” (Tirmizi, Büyû, 4) ifadesini kullanmıştır. İşte bu titizlik ve uyanıklığın en fazla hissedilmesi gereken konulardan biri belki de birincisi finansal sistemin İslâmî esaslara göre geçmesini temin etmek ve uluslararası suç ve vebalden kurtulmanın yollarını bulabilmektir. Çünkü günümüzde her şey globalleştiği gibi suçlar da global sahaya yayılmış bulunmaktadır. Bir ülkede meydana gelen ekonomik darboğaz diğer bir ülkeyi yada küresel ekonomik krizleri tetikleyebilmektedir.

Diğer taraftan İslâm ülkelerinin günümüz şartlarında dünya ekonomisindeki yerlerini almaları ve siyasal anlamda varlıklarını hissettirmeleri finansal sistemdeki konumları ile doğru orantılıdır. Finansal sistemde yer almak için de uhrevi boyutlu meseleye bakmak gerekince finansal sistemin İslâm dinine göre organizasyonu gerekmektedir.

Bununla birlikte küreselleşen dünyada hem Müslüman nüfusun dünyanın dört bir tarafında olması, hem de ülkelerin, dini kaygılardan dolayı dolaşımdan uzak tutulan fonları sisteme dâhil etmek için bu sistemi sadece Müslüman ülkeler değil Müslüman olmayan ülkeler de kendi ülkelerinde kapılarını açmış bulunmaktadır. İslâmî finans pencere uygulamaları bunun en güzel uygulamasıdır.

4.2.Tarihsel Gelişimi

İslâmî anlamda faizin haram kılınarak finansal sistemde İslâmî finans uygulamaları anlamında elbette yedinci yüzyılın ilk yarısında olmuştur. Ancak faizsiz finansal sistemin uygulanmasının başlangıcını M.Ö. 2123-1081 arasında hükümdarlık yapan Hammurabi'ye kadar dayandırılmaktadır. Zira Hammurabi kanunlarının 100-107.

Maddeleri borçlanma işlemlerinin nasıl düzenleneceğini göstermektedir (Akın, 1986:110). Bu dönemlerde mabetlerin bir banka gibi işlev görerek faizsiz yatırımın ilk örneklerinin uygulandığı kurumlar olarak görülmektedir (Udovitch, 1970;10).

Günümüzde faizle ekonomisini çeviren Yahudiler de ilk dönemlerde aslında faizsiz kredi verdikleri çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir (Ahmad, 1981:54).

M.S. 1118 yılında kurulan Temple mezheb mensubu olan Templier'ler amaç olarak Hristiyan hacıların mal ve canını korumak için bağışlar toplamışlardı. Bu zamanla onların büyük ölçüde servet ve nüfuz sahibi olmasına sebep oldu. Bunlar da bu özelliklerini Avrupa'da 1000'den fazla şubeler kurarak askerî ve ticarî amaçlı faizsiz kredi vermede kullanmışlardır (Akın, 1986:110).

Diğer taraftan Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte malî kapitalizm, kiliselerin belini kırıp faizi finansal işlemlerin ayrılmaz bir parçası durumuna getirmiştir. Bu gelişme içinde faizin uygulanmadığı ve tasarruf bankalarının da çekirdeğini oluşturan dostluk ve yardım cemiyetlerini şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu faizsiz uygulamaların bir finansal kuruluş uygulamasından ziyade birer yardım kuruluşlarının faaliyetleri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır (Ulutan, 1957;29).

İslâm tarihine baktığımızda ise faizin finansal sistemden arındırılarak ilk net çizgilerin belirlendiği dönem elbette Kur'an'ın ayetlerine göre olmuştur. Faizi kesin olarak yasaklayan ayet *"Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Zaten alışveriş de faiz gibidir" demelerindendir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kıldı. Kime Rabb'inden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah'a aittir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir, onlar orada temelli kalacaklardır"* (Bakara, 2:275) olduğuna göre bu yasağın da bakara suresinin inzal dönemi olan 622-632 yılları arası olduğu ifade edilebilir. Konunun önemine binaen İslâm Paygamberi'nin en son mesajı olan veda hutbesinde de bu konu; *"Biliniz ki faizin her çeşidi kaldırılmıştır. Allah böyle hükmetmiştir. İlk kaldırdığım faizde Abdulmuttalibin oğlu (amcam) Abbasın faizidir. Lakin ana paranız size aittir. Ne zulmediniz nede zulme uğrayınız"* (Veda Hutbesi) şeklinde ifade edilmiştir.

Kural olarak faizin ekonomik ve sosyal hayattan kural olarak çıkmasının yanında finansal sistem içerisinde bankacılık faaliyetlerinin ilk rağbet gördüğü dönem Abbasiler dönemi olmuştur. Oryantalistlerin araştırmalarına göre ise, İslâm dünyasında bankacılık uygulamalarının çok iyi bilindiği kaydedilmektedir (Yusuf, 1971:82).

19. yüzyıla geldiğimizde İslâm ülkelerinde bankacılık faaliyetlerine yer verilmiştir. “Osmanlı Bankası”, “The Eastern Bank” ve “Mısır Milli Bankası” gibi o devrin bilinen bankaları çoğunlukla İngiliz ve Fransızların sermayedarlığında ve yönetiminde olmuştur. 1920 ve 1930’lara gelindiğinde Müslümanlarca “Bank Misr of Egypt” ve “The Arab Bank of Palestine” gibi birtakım bankalar faaliyete geçmişse de söz konusu kuruluşlar konvansiyonel bankacılık hizmetleri sunmuşlardır (Türker, 2010; 11).

Modern anlamda İslâmî finansal sistem başlangıcının 19. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmeye başlamıştır. Bu sistemin fikir bazında başlatan Pakistanlı bilim adamlarıdır. Muhammed Uzair 1955’te İslâmî bankacılık konusunda özel olarak ilk araştırmayı gerçekleştiren profesyonel iktisatçı olmuştur (Akın, 1986:113). Bu fikirselleşme akımı yine aynı ülkenin batı kesiminde mudaraba sistemine göre hizmet veren bir kooperatif tüzel kişiliğinde banka kurulmuştur (Türker, 2010; 11).

İslâmî finansal sistemin ilk uygulamalarının ilk adımı bankacılık faaliyetleri ile atılmıştır. Zaman ilerledikçe sigortacılık ve sermaye piyasası alanlarında da uygulamaya aktarılan çeşitli araçlarla İslâmî finans sistemi zenginlik ve derinlik kazanmaya başlamıştır (Çürük, 2013:79).

İslâmî finansal hizmetler 1960’lı yıllarda bazı Arap ülkelerinde finansal piyasaların alt bir grubu olarak ortaya çıkmış ve İslâm hukukuna göre caiz olan uygulamaları ile farklılık oluşturmuştur. Zamanla uygulamaya geçirildiği ülkelerde artan öneme ve değere sahip olmakla birlikte uygulamaların net sonuçlarını ifade etmek de bazı ülkesel sorunlardan dolayı kolay olmamaktadır. Son dönemlerde İslâmî finansal hizmetler, HSBC, Lloyds TSB, Citibank, ANZ bank, Barclays Capital, , Credit Suisse gibi bazı çok uluslu finansal kurumlarda da uygulama alanı bulmuştur (Ahmed, 2010: 309).

Mısırlı Ahmad El-Naggar liderliğinde uygulamaya geçirilen ve 1963 kurularak tekstil sanayiini finanse etmek için Nil kenarındaki Mit Gamr’daki banka, ilk İslâmî banka olarak ifade edilmektedir. Kısa sürede bu banka şubeleşerek yatırımcıların dikkatini

çekmiş ve yüksek kârların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak, yeni uygulamalar hakkında net bilgisi olmayanların itirazları sebebi ile 1977 yılında kapatılmak zorunda kalınmıştır (Akın, 1986:113).

Mit-Ghamr uygulamasındaki Sistem, "müteselsil kefalet" (tekâfûl) esasına dayanmakta, daha çok "venture-capital" (risk sermayesi) ile "para vakfı" bileşimi özgün bir model olarak çalışmıştır. Uygulanan bu model, bankacılık, ticari ortaklık (kâr ve zarar ortaklığı), tekâfûl (sigorta), "barter" (takas), "icare" (leasing) vb. finansman metotlarının aynı çatı altında yürütülmesine imkân oluşturmuştur. Bu sistemde hesap sahiplerine herhangi bir faiz ödenmemiş ancak küçük çaplı olarak karz-ı hasan anlamında krediler verilmiştir (Iqbal ve Molyneux, 2005: 37).

Bu kuruluşa benzer bir kuruluşun da Bangladeş'te faaliyette bulunduğunu belirten yazın da vardır. Ancak bu faaliyetlerin bugünkü anlamdaki İslâmî bankalardan ziyade mikro finans görünümündeki finansal girişimcilikler olarak ifade edilmesi yerinde olacaktır (Türker, 2010; 11).

Bu uygulamalar aslında pür anlamda İslâmî kurumun faaliyete geçtiğinde piyasalarda yer alabileceğini ve başarılı bir şekilde de neticeye ulaşılabilceğini göstermiştir. Bu tecrübe sayesinde yeni İslâmî finansal kurumların kurulması için zaman kazanılmıştır. Bu uygulama İslâm Konferansı Teşkilatının gündemine İslâmî bankacılık sisteminin uygulamaya geçirilmesi için bir başlangıç da olmuştur. 1970'te Cidde'de toplanan İslâm ülkeleri dış işleri bakanları toplantısında, tüm İslâm ülkelerinin işbirliği halinde başta ekonomik meseleler olmak üzere bilim ve kültürel konularda karşılıklı yardımlaşma yapılmasının gerekliliği daveti ile sonlanmıştır. Bundan sonraki ilk toplantıda ise Mısır ve Pakistan Uluslararası bir İslâm bankasının kurulmasının yerinde olacağını ifade etmişlerdir. 1973'ün Şubat ayında Kahire'de çeşitli İslâm ülkelerinin dâhil edilmesi ile oluşturulan bir komite İslâmî esaslara göre bir ekonomik sistemin geliştirilmesi ve İslâm ülkelerindeki atıl sermayenin İslâm dünyasının kullanımına hazır duruma getirilmesi tavsiye edilerek ilân edilmiştir.

Bundan sonra İslâm dünyasında İslâm bankaları faaliyetlere geçmeye başlamıştır. Özellikle 1975'te kurulan Dubai İslâm Bankası'nın sanayi, tarım ve emlak gibi önemli

konularda finansman sağlaması İslâm bankacılık sisteminin ilk somut örneği olarak değerlendirilmektedir.

Bu hareketin dünya genelinde sesini duyuran ilk uluslararası kuruluşun İslâm Kalkınma Bankası olduğu ifade edilmektedir. Bu kuruluş 1975 Ekim’inde Cidde’de kurulmuştur. Bu banka, üye ülkelerin ekonomik kalkınma hedeflerine İslâm kuralları dâhilinde finansman sağlayan öncü bir müessese görünümündedir. 1977’nin sonlarına doğru kral Faysal’ın adı ile anılan Mısır Faysal İslâm Bankası kuruldu ve dünya genelinde şubeleşerek bu alanda öncü bir faaliyet vermeye devam etmektedir.

Bu uygulamaların fikir babalığını yapan Pakistan’da ise siyasi gelişmelere bağlı olarak bir gecikme söz konusu olmuş ancak 1983 yılında bu uygulamaların hayata geçirilmesi için başlangıç kararı alınmıştır (Akın, 1986:113).

İslâm kalkınma Bankası, İslâm ülkeleri arasındaki ticarî ilişkileri derinleştirmek, gelişme süreci ivmesine giren İslâm ülkelerinin kâr sağlayacak projelerine kaynak tedarik etmek, bu ülkelerin elindeki kamusal yatırım projelerine finansal kaynak temin etmek, eğitim ve araştırma faaliyetlerine destek sunmak gibi yapısal fonksiyonları uhdesine almıştır. Bu kuruluşun varlığı İslâm bankacılığının gelişmesi ve sayısının artması için temel dinamik merkezi olmuştur (Türker, 2010; 11). Çalışma modeli olarak ise temelde klasik batı bankalarını dikkate almış olan İslâm Kalkınma Bankası İslâm Konferansı Teşkilatına üye olan ülkelerin kalkınma hamlelerine temelde destek sunan bir kuruluş hüviyetine sahiptir (Ece, 2011:3).

Bu temel etkileşim neticesinde aşağıdaki Tablo 4’te verilen İslâmî Bankalar kurulmaya başlamıştır.

Tablo 4:İlk Kurulan İslam Bankaları

Tarih	Kuruluş Adı
1975	Dubai İslâm Bankası
1977	Kuweyt Finance House
1977	Faisal İslâm Bankası (Mısır)
1978	Faisal İslâm Bankası (Sudan)
1981	Bahreyn İslâm Bankası

Tablo 4'ün devamı

1981	Al-Baraka Grubu
1983	Katar İslâm Bankası
1984	Al Rajhi Banking and Investment Corporation (İslâmî bankacılık lisansı aldı.)

Kaynak: Türker, 2010; 12 uyarlanmıştır.

İslâm bankacılık sisteminin uygulandığı ülkelerde faaliyetlerin içerik ve hacmi farklılıklar gösterebilmektedir. Bir uçta katılım bankacılığının mutlak anlamda uygulandığı İran ve Sudan yer alırken diğer uçta ise Pakistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri ile Endonezya yer almaktadır. Daha ilginç olanı ise konvansiyonel bankacılık hizmeti veren HSBC, Citibank gibi bankaların İngiltere, İsviçre ve ABD gibi ülkelerde de İslâmî bankacılık uygulamalarına yer vermeye başlamalarıdır (Ece, 2011:3).

Genelde İslâmî finansal sistemin gelişiminden bahsedilirken bankacılık üzerindeki gelişmelerden söz edilmiştir. Ancak finansal sistemin temel dinamiği banka olduğu için bu sahadaki gelişmeler İslâmî bir finansal sistemin de gelişme sürecinin ip uçları şeklinde düşünülmesi yerinde olacaktır.

Konunun buraya kadar olan kısmından başka İslâmî finans uygulamalarının seyri ise aşağıda tablo 'te verilmiştir.

Tablo 5:İslami Finans Uygulamalarının Evrimi

Tarih	Konu	Özellik
1970	Iraklı bir âlim olan Baqir Al Sadr, 1970'de Kuveyt'te yayımlanan “İslâm'da Faizsiz Bankacılık” kitabını yayınlamıştır.	Mudaraba usulü ile mudilerin bankanın kârlarına, bankaların da destekledikleri girişimlerin kârlarına ortak olabileceği gündeme gelmiştir.
1970	Ürdünlü Sami Homoud ise, 1970'lerde asimetrik risk problemini ele almıştır.	Murabahanın İslâmî bankacılık sisteminde önemli bir rol oynayabileceğini vurgulanmıştır.

Tablo 5'in devamı:

1980'ler	İslâm iktisatçıları kısa vadeli murabaha finansmanına fazla yoğunlaşma olmasını ve bu yüzden de kalkınmayı destekleyen uzun vadeli fonlamanın yeterince yapılamamasını eleştirmişlerdir.	“İcara” yöntemiyle daha uzun vadeli fonlar sunulmaya başlanmıştır. Büyük ölçekli altyapı yatırımlarında “istisna” yönteminin kullanılmasını savunulmuştur.
1981	Dar Al-Maar Al-İslâmî Cenevre’de kurulmuştur.	Özel sektör projelerini destekleme.
1983	Bank Negara Malaysia (BNM - Malezya Merkez Bankası), Malezya’da kurulan ilk İslâmî banka.	Bu bankanın devlete faizsiz kısa vadeli borç verebilmesi için ilk defa faizsiz devlet ait menkul kıymet ihraç edilmiştir.
1990'lar	Bireysel bankacılık faaliyet çeşitlendirilmesi. Geleneksel bankaların İslâmî banka uygulamalarına bünyelerinde yer vermeleri.	Taşıt ve mesken finansmanı ile kredi kartı uygulamalarına yer verilmeye başlanmıştır. HSBC, Citibank bünyesinde İslâmî prensiplere göre kurulan bankalar.
1993	Para piyasası rehberi yayınlandı.	İslâmî bankalar arası para hareketlerinin nasıl işleyeceği hakkında.
1994	İslâmî Bankalar Arası Para Piyasası Kuala Lumpur’da açılmıştır.	Bu piyasada “mudaraba interbank investments” (MII) adı verilen kağıtlar alınıp satılmıştır. Fon açığı olan kuruluşlar, fon fazlası olan kuruluşlardan fon tedarik etme imkânına kavuşmuşlardır.
1996	İslâmî Piyasa Minimum gösterge oranı ilk olarak belirlenmiş.	Bu gösterge zorunlu olmayıp fon tedarik edenler için getiri oranının belirlenmesinde bu göstergeden faydalanılmıştır.

Tablo 5 in devamı:

1996	Bahreyn bazlı Islamic Investment Company of the Gulf tarafından, 1 milyar dolarlık İslâm Konferansı Örgütü Altyapı Fonu'nu (OIC Infrastructure Fund) kurulmuştur.	Bu fonla altyapı projeleri, “istisna” ve “murabaha” teknikleri kullanılarak kısmen finanse edilmeye başlanmıştır.
1996	Malezya’da endeks oluşturulmuş.	İlk İslâmî endeks olma özelliğini taşımaktadır.
2001	Bahreyn Merkez Bankası bono ihraç etmiştir.	İlk İslâmî kurallara uygun Körfez Devlet Bonosu (Sukuk Selem Securities) olmuştur. Diğer taraftan genelde İslâm’ın cevaz vermediği konularda faaliyet göstermeyen ortaklıkların hisse senetlerine yatırım yapılması uygun görülmüştür.
1994-2001	120 adet fon idaresi kurulmuştur.	Genelde hisse senedi, emtia, leasing ve ticaretle ilişkili konulardaki fonlardan oluşmaktadır. Bunlardan hisse senedi fonları haricinde kalanlar daha az riskli olup, hisse senedi fonları ise geleneksel yatırım fonları gibi daha yüksek risk taşımaktadır.

Kaynak: Türker, 2010; 12-14 uyarlanmıştır.

Yukarıdaki gelişmeleri ise belirli tarih aralıkları ile ürün, kurum ve bölgesel anlamda aşağıdaki tablo 6’da göstermek de yerinde olacaktır.

Tablo 6: İslami Finans Uygulamalarının Ürün Kurum ve Bölge Temelinde Gelişimi

	1960-1970	1970-1980	1980-1990	1990-2000	2000-
Ürünler	-Tasarruf Bankaları Ürünleri: Karz-ı Hasen Mudaraba Muşaraka	-Ticari Banka Ürünleri: Karz-ı Hasen Mudaraba Muşaraka Murabaha Selem	-Ticari Banka Ürünleri İslami Sigortacılık Ürünleri Genel ve Aile Takafülü	-Ticari Banka Ürünleri İslami Sigortacılık Ürünleri Yatırım Fonları İslami Bonolar Hisse Senetleri	-Ticari Banka Ürünleri İslami Sigortacılık Ürünleri Yatırım Fonları Bonolar Hisse Senetleri Yapılandırılmış Ürünler
Kurumlar	-Tasarruf Bankaları	-Ticari Bankalar	-Ticari Bankalar -Sigorta Şirketleri -Yatırım Kurumları	-Ticari Bankalar -Sigorta Şirketleri -Yatırım Kurumları -Portföy Yönetim Şirketleri -Aracı Kurumlar	-Ticari ve Yatırım Bankaları -Sigorta Şirketleri -Yatırım Kurumları -Portföy Yönetim Şirketleri -Aracı Kurumlar -E-Ticaret

Tablo 6'nın devamı:

Bölge	-Körfez Arap Ülkeleri -Orta Doğu	-Körfez Arap Ülkeleri -Orta Doğu	-Körfez Arap Ülkeleri -Orta Doğu -Asya -Pasifik	-Körfez Arap Ülkeleri -Orta Doğu -Asya -Pasifik	-Körfez Ülkeleri Doğu -Asya -Pasifik -Avrupa -Amerika	Arap -Orta
-------	--	--	--	---	---	---------------

Kaynak: Altaş, 2008: 18uyarlanmıştır.

4.3.İslâmî Finansal Sistemin Teolojik Temelleri

Bütün ekonomik sistemlerin temelinde genelde felsefî bir alt yapı yer alır. Konu din merkezli olunca da söz konusu dine göre de o ekonomik sistemin şekillenmesini belirleyen din referanslı fikirsel alt yapı mutlaka olacaktır. Gerek ekonomik gerekse de bu ekonominin alt birimi olan finansal yapının görünür hale gelmesini bu fikirsel yapı sürekli olarak besler (İşler ve Yılmaz, 2011: 11).

İslâmî finansal sistemin din endeksli felsefî temelini orijinindeki “değer maksimizasyonu” terimi İslâm’ın yaşam alanlarına ilişkin ilke ve politikaları ile kuvvetlendirilmiştir. Bu özellik ise İslâmî bir oluşumun şekillendirilmesinde fikirsel verilerin bir bütün halinde değerlendirmelerde göz önünde bulundurulmasını zorunlu kılar. Bütün bunlar ise İslâmî bir insan modelinin şekillenmesi içindir. Bu insan modeli, Allah- kul-kâinat bağlamında bütün olayları İslâmî ilkelere göre değerlendirir, kendinin başıboş bırakılan bir varlık olarak değil her şeyi ile hesaba çekilecek bir emanetçi olarak değerlendirir, hareketlerini Allah’ın emir ve yasak çizgilerine göre şekillendirmeye çalışır. Durum böyle olunca da “Finans Bilimi”nin de bu etkileşimden arındırılmış olarak düşünülmesi mümkün değildir. İslâm’ın şekillendirdiği insan her türlü ekonomik ve finansal hayatını bu ölçülere göre düzenleme azminde olandır ve sürekli olarak da bunu geliştirerek bu gününün dünden daha iyi olması için çaba sarf edendir (Çürük, 2013: 7).

Her türlü ekonomik faaliyet olmak üzere İslâmî finansal sistemin fikirsel alt yapısını aşağıdaki başlıklar oluşturur (Akın, 1986; 27-29):

4.3.1.Tevhid

Allah'ın mutlak kudret ve iradesi ile yarattığının bilinmesi, kulları olarak bütün insanların yaratılışlarında ortak niteliklerinin olduğu ve evrensel yeri gereği eşit statüye sahip olunduğunun kabul edilmesi anlamında temel bir aksiyomdur. Sili ve Akten Çürük (2013:115) bu kavramın Bikun (2004)'dan alıntı ile, insan yaşamının dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik kısımlarının birbirlerinden kopuk düşünülmemeyeceği anlamını da ihtiva ettiğini belirtmişlerdir.

Evren, dünya hayatı, insan ve onunla ilgili her şey bir, Bir'den gelmekte, Bir'den gelen yardımla ayakta kalmakta ve yine ona döndürülmektedir. Her oluş ve oluşum O'nun müsaadesi ile gündeme gelmekte ve her şey O'nun gösterdiği yörüngede gerçekleşmektedir. O'nun takdiri ve iradesi her şeyin üzerinde hâkimdir. Bu konuyu *“Göklerin ve yerin hükümranlığı kendisinin olan, çocuk edinmeyen, hükümranlıkta ortağı bulunmayan, her şeyi yaratıp bir ölçüye göre düzenleyen ve dünyaları uyarmak üzere kuluna hakkı batıldan ayırt eden Kuran'ı indiren Allah yücelerin yücesidir”* (Furkan, 25:2) ayeti ifade etmektedir. Dünya hayatının, ahiret geleceği noktasından hesap verilebilecek sorumlulukta geçmesi O'nun belirlemiş olduğu değerler sistemine göre olacaktır. O halde finansal sistemin alt yapısı, sistemleşmesi, faaliyetleri ve çeşitlendirilmesinin temel felsefesini bu tevhid inancı oluşturmaktadır.

Bu aksiyom, finansal sistemdeki insan unsurunun Allah ile münasebetlerinde dikey ahlâkî değerlerin gerçekleşme ortamını ifade ederken, Allah'ın yeryüzünde var ettiği her şeyden faydalanmakta fırsat eşitliğinin kaynağını ortaya koyan bir aksiyomdur (Erkan, 2015:127).

4.3.2.Denge (Adalet)

Kâinata makro ve mikro olarak bakılınca her şey bir denge üzerine bina edilmiştir. Dengenin varlığı ve her an devam etmesi ile her şeydeki sekronize yaşam devam etmektedir. Bu yaşam ilkesinin, her nevi yaşam standartları için olmazsa olmaz bir prensip olduğu içindir ki *“Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın”* (Rahman, 55:7-9) ayetinde bu husus ısrarla söz edilmiştir. Yani her şeydeki muazzam denge ve uygunluk insanlık âleminin her çeşit uygulamalarında da cari olmak zorundadır. Ekolojik

hayattaki denge kendini sosyal hayatta ve konu gereği finansal hayatta da göstermek zorundadır (Naqvi, 1978:110). Çoğu ayetlerde de düşünmez misiniz? Akıl etmez misiniz? gibi ifadeler de makro ve mikro alemlerdeki işleyiş kanunlarını görüp onları insanlık aleminin uygulamalarında cari prensipler yapmak içindir.

Bu aksiyom, insanlar arasında yatay eşitliği gündeme getirerek ülkelerin zenginliklerinin sadece ticaret yapmak için sisteme dâhil edilmesi gerekliliği vurgulanmış olur. Aksi takdirde kapitalist sistemin küresel sermayeyi, belli kesimlerin eline geçirerek zenginlik kaynaklarının sömürülmesini gerçekleştirmesi gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınmış olunacaktır (Erkan, 2015:127).

4.3.3.Serbest İrade

İnsanın en büyük niteliklerinden biri olan tercih hakkı aslında insanın daima belli bir doğrular sistemi ile terbiye edilmesini zorunlu kılar. Zira bu özelliğe sahip insanlardan oluşan bir toplulukta ya da küresel etkileşimde huzuru, adaleti ve eşitliği uygulamak mümkün olmayacaktır. İşte insan bu özgür iradesini İslâm dininin prensipleri ile terbiye eder ve ona göre serbestçe tercihini insanlığın saadet ve refahına kullanırsa yer yüzünün halifesi olması özelliği ortaya çıkmış olacak küreselleşen dünyada küreselleşen ekonomik ve finansal sistemde insanlığın geneli için bir korunaklı atmosfer oluşturulacaktır. Özelliği olan tercih hakkını daima başkalarının faydası ve hakkı için kullanan bir insan gerçekten ciddi anlamda bir insanlık erdeminin ortaya çıkmasından başka bir şey değildir.

4.3.4.Sorumluluk (Farz)

Yukarıda ifade edilen insanın özelliği aslında insana bir mükellefiyet yüklemek içindir. Bu özellik vasıtası ile insan sadece kendisi için yaşayan bir varlık değil ilişkili olduğu bütün taraflar için bir sorumluluk taşımalıdır. Bu sorumluluğun sınırı yoktur. Kendi yaratanına olan sorumluluğundan başlayıp ailesi, sosyal çevresi, iş çevresine kadar yayılan bir mükellefiyet silsilesi insanın sorumluluk alanını belirlemekle kalmaz bu alanına diğer varlıkların haklarını gözetmek dahi girer. Çünkü insan medeni bir varlıktır. Sadece kendi menfaatini değil umum insanlığın fayda sınırlarını düşünmek zorundadır. İnsanın değerinin başkalarının menfaatini düşünmekle doğru orantılı olduğu

ifade edilir. Hatta “*Kimin himmet (gayreti) yalnız nefsi ise, o insan değildir*” (Nursî, Hutbe-i Şâmiye, 1990:55).

Günümüz şartlarında bu sorumluluğun sınırları ise küreselleşmiştir. İslâmî finans sistemi, küresel sistem içerisinde mağduriyetlerin önlenmesi ve küresel sermayenin bütün insanlığın menfaatine kullanımını öngörmektedir. Eğer bu alternatif sunulmazsa insanlık kendinden beklenen sorumluluğunu yerine getirmemiş ve bu sahayı şahsi menfaatleri için çekip çeviren bir grup insan topluluğuna bırakmış olacaktır.

Kesin olarak yapılması gereken bir emirdir. Faiz ve benzeri Allah’ın yasakladığı fiilleri yapmamak ve onların yerine helal alternatifler uygulamaya koymak dinin bir vecibesidir. Bu durum İslâmî bir finansal sistemi zorunlu kılmaktadır. Çoğu kavimler neme lazımdan dolayı helak olmuşlardır. “*Biz zulmetmekte olan nice memleket halkını kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka toplumlar meydana getirdik*” (Enbiya,21:11) ayeti bu durumu ifade etmektedir.

Bu aksiyom, İslâmî finansal sistemi kurmanın, uygulamanın ve sürdürmenin hem zorunluluk hem de sorumluluk olduğunu salık verir. Bu bir gönüllülük ve sadece gelir elde etme gayreti değil, omuzlarda bir yük olarak hissedilmesi gereken vecibe gibidir (Erkan, 2015:127).

4.3.5.Rububiyet

Rububiyet; zerrelere, gökyüzündeki cisimlere, samanyolu gibi galaksilerden mikro âlem denilen insan bedenindeki hücrelere, yeryüzündeki bahar mevsiminden fezadaki yıldız ordusuna kadar kendini gösteren ve Allah’ın farklı isimleri ile şekillenen bir İlâhî icraatın adıdır (Nursî, Şualar, 1992:609).

Allah’ın her şeyi kendi amacına uygun bir şekilde yarattığını ve varlığını devam ettirirken yine O’na muhtaç olunması ile bunun mümkün olabileceğinin söz konusu olduğu bir kavramdır. Yani var olurken, büyürken ve gelişirken Rab olan Allah’ın rububiyet prensibi ile bunun mümkün olabileceğinin anlaşılabilir her oluşumda Allah’ın taleplerine göre adım atılırsa başarının onun beraberinde geleceğini düşünmek gerekir. İslâmî finansal sistemin de bu terbiyeden istisna tutulması mümkün olmayacağına göre İslâm’ın çizdiği prensiplerle terbiye edilmiş bir sistem, hedefine ulaşmak için önemli bir alt yapıyı oluşturmuş olacaktır. Çünkü Allah’ın bu dünyada yardımını kazanmak, ancak

dünyada başarı için gerekli olan görevlerin yerine getirilmesi ile mümkündür. Yoksa tevekkül yapmadan Allah'tan yardım beklemek abesle iştigaldir(Nursî, Divan-ı Harb-i Örfî, 1990:55).

Bu aksiyom İslâmî finansal sistem vizyonunun gerçekleşmesinde göz önünde bulundurulmalıdır. İslâmî finansal yapının varlığı ve devamı onun hedefini gerçekleştirmek için gerekli olan önlemlerin alınması ile mümkün olacaktır. Başarı, hedefe ulaşmak için gerekli adımların atılması ile mümkün olacaktır (Erkan, 2015:127).

4.3.6.Hilafet

Allah'ın istediği tarzda bir hayat sisteminin, hayatın her yönüne uygulanması görevinin insana verilmesi anlamına gelen bir görevlendirmedir (DİA 12.cilt, 2012: 373). Diğer taraftan da hilafet kavramının aslında anlamı bir kimseden sonra onun yerine geçmek anlamında da kullanılır. Nitekim, insan dünyaya gelmezden evvel yer yüzünde idrakli bir varlık sınıfı yaşadığına ve bu varlıkların da cinlerin bir sınıfından oluştuğu fakat bozgunculuk yaptıkları için insanlar ile değiştirildiği için “genel” anlamda bozgunculuk yapmaksızın Allah'ın beklentisine uygun görev yapabilecek varlık olarak insana bu sıfat verilmiştir (Nursî, İşarat-ül İ'caz, 1992:201). Günümüz şartlarında bozgunculuğun büyük bir kısmı finansal konularda görülmektedir. Bu durumu meşru şekilde insanlığın menfaatine çevirecek bir sistem uygulamaya konulmalıdır ki, insanın halifelik görevi yapılmış olsun.

Bu aksiyom, insanların sosyal, ekonomik, finansal ve gerekli başka alanlarda kendinden beklenen girişimlerde bulunmalarını ve bunları yaparken de bir ahlâkî değerlendirmeye tabi tutmalarını öğütler (Erkan, 2015:127).

4.3.7.Tezkiye

Nefsin kötülük işleme özelliğinden arındırılarak temizlenmesine çalışmak, hak, doğru, hayır gibi pozitif fiillere göre hayatını tanzim edecek seviyeye gelmeye çalışma anlamına gelen (DİA 41.cilt, 2012: 77) bu uygulama ile insanın daima iç hesaplaşma yaparak görevinin bilincinde olması ve bu uyanıklık halini ölünceye kadar sürdürmesidir. Çünkü insan daima alış verişte ve paranın döndüğü yerde imtihan olmakta ve nefsin tuzakları ile baş başa kalmaktadır. “*Senin en zararlı düşmanın,*

nefsindir” (el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1:143) hadisi bu konunun ehemmiyetini ifade etmektedir.

Bu aksiyom, insanın Allah’la ve insanlarla münasebetlerinde tutarlı olması için gerekli ahengin sağlanmasında olması gereken aksiyomdur (Erkan, 2015:127).

4.3.8.İhsan

Bir insanın daima Allah görüyor bilinci ile yaşaması ruh yapısına verilen addır. Çünkü hadiste bu kavram *“İhsan; Allah’ı görür gibi ibadet etmendir; çünkü sen O’nu görmesen de O seni görmektedir”* (Buhârî, İman1) şeklinde ifade edilmiştir.

4.3.9.Şeriatın Gayeleri

Gelişen dünyevî olayları Kur’an’ın yorumları ile değerlendirilerek şeriatın hedeflemiş olduğu kriterlere uygunluğunun denetlenmesidir. Bu sebeptendir ki şeriat İslâm finansal sisteminin insanın iyiliği için çalışması gereken bir sistem olarak öngörür. Bu sayede insanın finansal sistem içindeki rolü belirsizliklerden uzaklaşıp uyulması gereken prensiplerle karşı karşıya kalır (Chapra 2000: 118). Bu etkileşim insanın hem kendine hem de başkalarına faydalı olması anlamında çok önemli bir motivasyona tabi olmasını gerekli kılacaktır. *“İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olandır”* (Keşfü'l-Hafâ, 2:463) hadisi insan için finansal faaliyetlerinde itici güç olurken, insanın vicdanı bu etkileşimin kutsiyetinden de etkilenerek motive olacaktır.

Bu konunun en geniş değerlendirilmesini ise Uluslararası İslâmî Finans için İslâm Hukuku Araştırmaları Akademisi (ISRA- International Shari’ah Research Academy for Islamic Finance) (2011: 7) yapmış yukarıdaki kavramlara ek olarak risalet, ahiret, kefalet ve felah kavramlarını da temel değerler olarak ifade etmiştir.

4.3.10.Risalet

Doğru olan şeyi başkasına duyurma, hakkı tebliğ etme, muhtaç olanlara muhtaç olduğu konularda yardımcı olma anlamların gelmekte olup küresel sistemde İslâm dininin de finansal sisteminin olduğunu uygulama ile göstermek için gerekli olan bir niteliktir.

4.3.11.Ahiret

İnsanın hem dünya hayatı için çalışması gereken, hem de ahiret yurdunda hesaba çekilerek geleceği belli olacak olan bir varlık olması özelliği ile bütün finansal sistemde rol alan kişilerin bu ebedi gelecek hayat bilinci ile hayatına yön vermesi gerektiğini ifade eden bir özelliktir. Sadece dünya endeksli olarak huzurlu yaşamak mümkün olmadığı gibi sadece ahiret endeksli yaşamak da mümkün değildir. “*Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma*” (Kasas, 28:77) ayeti bu hususu insanlara bildirmektedir.

4.3.12.Kefalet

Meşruiyet sınırlarında ortaya çıkan bir hakkın güvence altına alınması (DİA 25.cilt, 2012:168) anlamına gelmekte olup insanların haklarının gasp edilmemesi için, uygulanan finansal sistem için de gerekli olan bir temel niteliktir. Öyle bir İslâmî finansal sistem uygulansın ki, hak dağıtımı haksızlıklara aracılık yapmasın.

4.3.13.Felah

Dinî ve ahlâkî mükellefiyetlerin ifası ile bireyin hem dünyevî olarak hem de uhrevî olarak iç huzura ermesi, kurtuluşu ummasıdır (DİA 12.cilt, 1995: 300). Özellikle küresel etkileşimi olan finansal hareketlerin bütün insanlığı ilgilendiren bir etkileşimi vardır. Bu etkileşimi vicdanî olarak mutmain olarak uygulayan biri elbette iç huzura ermiş bir şekilde hayatını yaşama pratiğine erecektir.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan kavramların bir kısmı inanç esasları olarak dikkati çekerken, bir kısmı da ahlâkî birer erdem ve bir kısmı da Allah'ın dünyaya koymuş olduğu temel niteliklerdir.

Bu aksiyomlar, insanları doğru ve yerinde olanı yapmaya yönlendirirken doğru ve yerinde yapılacak davranışların niçinini açıklaması açısından çift yönlü fonksiyona sahiptir. Yasal herhangi bir zorlama olmasa dahi doğru olanı niçin yapmak, yanlış olandan da niçin sakınmak gerektiği bu aksiyomlar sayesinde kolaylıkla cevaplandırılabilir (Gül, 2010:49).

Yine Sili ve Akten Çürük (2013:17) Es-Sadr (1979)’dan atıfla yukarıdaki özelliklerin ekonomiye yansıyabilmesi ve İslâmî finansın temel doktrin yapısını şekillendirebilmesi için aşağıdaki ilkelerin yürürlükte olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

- Karma mülkiyet ilkesi,
- Sınırları belli olan çerçeve içinde ekonomik serbestlik ilkesi,
- Sosyal adaletin tesis etme hedefinin daima yürürlükte olması gereği.

4.4.İslâmî Finansal Sistemin Temel Kaynakları

İslâm ekonomisi ve finansal sisteminin yasal kaynakları orijinal ve tamamlayıcı olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Aslî kaynaklar “Kur’an” ve “sünnet” olarak ifade edilirken tamamlayıcı olanlar ise; “icma”, “kıyas” ve “içtihat”tır (Falay, 1994:222). Başka bir tasnif ise; genel kaynaklar (Kur’an, sünnet, icma ve kıyas), özel kaynaklar (örf ve âdet, istihsan, istislah, istishab, mütekabiliyet, devletin çıkardığı yasal düzenlemeler, sahabe sözleri, İslâm’dan önceki semavi dinlere ait hükümler) ve içtihat, tasavvuf, ahlâk ve tarih olarak yapılmıştır (Tabakoğlu, islamekonomisi.org). Burada bu son aşamadaki sınıflandırma dikkate alınarak izah yapılacaktır.

4.4.1.Genel Kaynaklar

Bu kaynaklara teoloji literatüründe “Edille-i Şeriyye” ifadesi ile karşılığını bulur. Bunları sırası ile anahatları ile aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

4.4.1.1.Kur’an-ı Kerim

Allah tarafında İslâm dinin peygamberi olan Hz. Muhammed (a.s.m)’e vahiy yolu ile gönderilen İslâm dininin hükümlerin en temel kaynağıdır. İslâm dininin en temel kaynağı olup diğer kaynaklar bu kutsal kitabın açıklaması ile ortaya çıkmışlardır (Debbağoglu, 1979, 26). Bu kaynakta insanların Allah’la olan iletişimine ait temel bilgilerin yanında sosyal ve ekonomik hayata dair de bilgiler yer almaktadır.

4.4.1.2.Sünnet

İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (a.s.m)’in Kur’an’dan esinlenerek hayatına ve sözlerine taşıdığı amellerine sünnet adı verilir. Bu hali ile sünnetler Kur’an’ın tefsiridir ve Hz. Muhammed (a.s.m)’de bu anlamda Kur’an’ın birinci müfessiridir (Kırkinci, 2010).

4.4.1.3.İcma

Bir uygulama hakkında görünüş cihetiyle Kur'an ve hadiste hüküm olmadığı halde, bu konularda uzmanlaşmış olan içtihadı yetkili kişilerin ortak fikir olarak bir noktada buluşmaları o konuda şer'î bir hüküm olarak şekillenmiş olur. Bu doktrine "icma" adı verilir (Debbağoglu, 1979, 26).

"Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamberden ayrılıp, "inanmayanların yolundan" başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir!" (Nisa, 4:115) ayeti ile "Ümmetim sapıklık üzere bir arada toplanmaz" (İbn-u Mâce, Fiten 8), "Mü'minler arasında güzel kabul edilen bir şey, Allah'ın katında da güzel kabul edilir" (Müsned-ül Ahmed, 1:379) hadisleri icma uygulamasının bağlı kalınması gereken bir yasal çerçeve olduğunu vurgulamaktadır. İcma ile kesinleştirilen her şey hüküm olarak kabul edilir, başka bir kaideye atıf yapılarak butlanına hükmedilemez (İmamuddin, 2003:15).

4.4.1.4.Kıyas

Kur'an-ı Kerim'de ve sünnette görünürde yer almamakla birlikte, hakkında icma da söz konusu değilse o konu hakkında var olan uygulamalara benzeyiş noktasında bir hükme varılabilir. Bu bağ "ortak illiyet" olarak kurulmalıdır. Kıyas yapılırken var olan bir hükümden esinlenilmez, bilakis o hükümlerin teferruatında yoğunlaşarak bir hükme varılmaya çalışılır (Hakkı ve Duman, 2008:153). İki hadiseden birinde illet gibi bir illiyet diğerinde de var ise illeti bulunan olaya verilen hüküm hükmü olmayan o illete de genelleştirilmesine kıyas demiştir (Kırkinci, 2010). Kıyasın yapılması ile başka bir tanım ise; Kuran'da ya da sünnette belli bir konu hüküm altına alınmıştır. Bu hükme götüren "müessir sebep" hükmü olmayan başka bir konuda da mevcutsa söz konusu bu hüküm burada da verilmesi uygulaması şeklindedir (Aghnides,20011:64).

Kıyas uygulamalarının bağlayıcılığı olduğu *"Ey ileriye görenler, bu olayı değerlendiriniz"* (Haşir, 59:2) ayeti ile kayıt alınmış olduğuna bu ayeti delil gösterirler (Kırkinci, 2010).

Diğer taraftan da İslâm Peygamber(a.s.m)'nin sahabelerinden birini bir yere kadı olarak gönderirken eğer bir konu hakkında Kur'an ve sünnette hüküm yoksa nasıl hüküm verirsin dediğinde "Bu durumda da reyim ile içtihat ederim" cevabını almış ve "Cenab-ı

Hakka hamd ederim ki; Resulünün elçisini, resulünün razı olacağı şeye muvaffak buyurmuştur” diye duada bulunmuştur (Ebu Davud, Akdiye 11, 3592-3593). Bu hadis de kıyasın teknik olarak yapılabileceği ve ona sadık kalınacağına delil gösterilmiştir.

Bu zamana kadar kıyas ile ilgili çoğu konuda hüküm verilmiş olup İslâm âlimlerince muteber kabul edilerek bu konuda icma da mevcuttur. Bu durumda kıyasın yapılması gerekliliği Kur’an, sünnet ve icma ile katiyet kazanmıştır (Kırkinci, 2010).

4.4.2.Özel Kaynaklar

Bu kaynakları ise aşağıdaki gibi ana hatları ile ifade etmek mümkündür (Tabakoğlu, islamekonomisi.org).

4.4.2.1.Örf ve Âdetler

Kur’an ve sünnete ters düşmeyen ve toplumda iyi davranış ve gelenekler de bir uygulamanın yasal alt yapısını belirlerken etkili olabilmektedir. “*Sen af yolunu tercih et. Örf ile emret. Cahillere muhatap olma*” (Haşır, 7:199) ayeti de bu uygulamanın yapılabileceğini tavsiye eder.

4.4.2.2.İstihsan

Kolaylığı sağlamak, güçlüğü terk etmek anlamına gelen bir yaklaşım tarzıdır ki; zaruret halinin ortaya çıkması ile bu durum ortadan kalkıncaya kadar geçici bir hükümle amel etmektir. Teknik olarak ise; daha güçlü bir delille karşılaşıldığı durumlarda zahiri kıyası bırakıp gizli kıyasa yönelmektir. “*Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez*” (Bakara, 2:185) ayeti bu uygulamanın hareket noktasını oluşturur.

4.4.2.3.İstislâh

Sadece zorlukların değil gerekli bütün maslahatların yapılması anlamına gelen bir uygulamadır. Hz. Ömer döneminde Müslüman olmayanlara tahsis edilen zekâtların uygulamasına gerek kalmadığı için bu tahsisi kaldırması, kıtlık dönemlerinde hırsızlık yapanların ellerinin kesilmesi cezasının uygulanmaması gibi uygulamalar bu anlamdaki uygulamalardır.

4.4.2.4.İstishab

Uygulanageldiği halde bir din ile yasaklanmayan uygulamalar da hüküm olarak dikkate alınır.

4.4.2.5.Mütekabiliyet

Uluslararası uygulamalarda diğer ülkelerin düzenlemelerinin de dikkate alınması anlamına gelen bir yasal çerçevedir.

4.4.2.6.Devletin Çıkardığı Düzenlemeler

Devlet otoritesinin çıkardığı yasal düzenlemeler de dikkate alınması gereken bir düzenlemelerdir. Cari oldukları dönemlerde bağlayıcılığı olan, kalktığında da İslâmî uygulamalarda bağlayıcılığını yitiren hükümlerdir.

4.4.2.7.Sahabe Sözleri

Peygambere arkadaşlık eden sahabelerin sözlerinin Hz. Peygamber (a.s.m)’dan alınma olabileceği kaygısı ile âlimlerce bir hükme varırken delil olarak kabul edilmesi kanaatine varılmıştır.

4.4.2.8.İslâm’dan Önceki Semavi Dinlerin Hükümleri

Eğer İslâm dini diğer semavi dinlerin uygulamalarını ortadan kaldıracı bir hüküm koymamışsa o hükümler de hükme varmak için kullanılabilir.

4.4.2.9.Sedd-i Zera

Bu uygulama ise; Dinin yasakladığı fiillere, zararlı ve kabih görülen olaylara götüren yolların engellenmesine bir hükme varırken öncelikli bir prensip olarak dikkate alınması gereken bir doktrindir (Çürük, 2013:15). Yani alınacak hükümler zamanla günaha zarara ve kötülüğe götürecek bir çıkır açmamalıdır.

4.4.3.İçtihat

Özel ve belli ipuçlarından faydalanarak hüküm çıkarma tekniğine içtihat denir (Debbağoglu, 1979;34). Bu düzenlemeye başvuracak olan kişinin; Arapça dilini bilen, fıkıh usulünde uzman, icma edilen hususlara geçmiş müçtehitlerin çalışmalarına vakıf

olması gerekmektedir (Tabakoğlu, islamekonomisi.org). Diğer taraftan da bir hükme varırken de aşağıdaki doktrinleri göz önünde bulundurması gerekir:

- Eğer toplumun menfaatine bireyin menfaati engel oluyorsa o menfaat terk edilir
- Zaruret varken faydalar göz ardı edilmelidir.
- Küçük bir kaybın önlenmesi için büyük kayıplara katlanılmaz (Çapra, 1993:38).

İçtihatlar konjonktürel olduğu için daha sonraki dönemlerde değişime tabi tutulabilir. Bu içtihatlar sonraki dönemlerde temel hareket noktasını oluşturmazlar (Mannan, 1973:44).

4.4.4.Ahlâk

İslâmî bir oluşumun İslâm ahlâkından bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Kur'an'ın sunduğu ve Peygamberden de istediği şey güzel ahlâktır. Ki *“Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim”* (Ahmed bin Hanbel, 2;381) hadisi ve bunun da temel destekleyicisi olan *“Şüphesiz sen büyük bir ahlâk üzerinesin”* (Kalem, 68;4) ayeti finansal uygulamalarda dahi peygamberi bir ahlâk prensiplerinin varlığına işaret etmektedir.

4.4.5.Tarih

İslâmî bir sistemin ancak İslâm tarihinin ve olaylarının bilinmesi ile daha İslâmî olması sağlanmış olunur. Bu hareket noktası göz ardı edilip kapitalizm ekseninde şekillenmiş bilim dallarını doğru olarak kabul edip yeni düzenlemeleri bunlara göre yapmak İslâmî bir kapitalizmin doğmasına sebep olur. Diğer taraftan da millileşmek adına dinin verilerini göz ardı etmekte kaynaktan uzaklaşmak adına adım atmak anlamına gelebilecektir. Bu günü daha iyi analiz etmek ve geçmiş tecrübelerden faydalanmak için konu ile ilgili derin tarihi bilgiye vakıf olmak gerekir (Tabakoğlu, islamekonomisi.org).

4.5.İslâmî Finansal Sistemin Amaçları ve Politikası

İslâm dininin potansiyel olarak ideal ya da adaletli bir toplum bilinci ve tasarımına sahip olduğunu söylemek imkân dâhilindedir. Bu özelliği sebebiyledir ki, insanlar İslâm'ın ortaya koyduğu ahlâkî prensipler ve vaz' ettiği ideal yaşam tasarımı kendi tarihsel ve sosyal koşullarını da dikkate alarak hayata yansıtılma kapasitesine sahiptir. Bu çerçevede İslâm finansal sisteminin ulaşmak istediği amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak

için uygulanacak politikalar açısından “gerçekçilik ve “ahlâkîlik” olmak üzere iki temel özelliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Çünkü İslâm ekonomisi dolayısı ile İslâmî finansal hareket sistemleşmesi ve içeriğinde genel niteliklerinin insanlık tabiatıyla uyum içinde olan amaçları gaye olarak belirler ve insanları dünya standartlarının üzerinde yaşamaya sevk etmez (Es-Sadr,1979: 340).

İslâmî finansal sistem konusu araştırılırken bu kavramın tarafsız bir bakış açısı ile anlatılmaya çalışılması mümkün olmadığı ve konunun sınırlarının İslâm dininin referanslarına göre şekil alacağı net bir değer yargısıdır. Bu kavram anlatılırken İslâm dininin temel itikadî değerleri ile dünya ve her türlü hayat içeriklerine ait temel prensip ve görüşlerinden soyutlamak mümkün değildir (Es-Sadr,1979: 332).

Elbette var oluş nedeni finansal sistemden faizi ve dinin yasakladığı diğer unsurları soyutlayarak yatırımcılara helal bir alternatif sunmak isteyen İslâmî finansal yapının takip etmesi ve gerçekleştirme için de gayret sarf etmesi gereken amaçları vardır. İslâmî bir ekonomik ya da finansal yapının amaçlarını Chapra (2005:3); İslâm dininin ahlâkî değerleri dâhilinde ekonomik refahın sağlanması, evrensel birlikteliğin ve adaletin tesisi, gelir dağılımında eşitlik, sosyal refah temelinde bireysel özgürlüğün uygulamaya geçirilmesi şeklinde sıralamıştır.

Akın (1986:115-119) ise, Suudi Arabistan Para Ajansı (Saudi Arabian Monetary Agency-SAMA)’nın daveti üzerine 30-31 Kasım 1980’de toplanan özel komitenin raporundan istifade ederek bu amaçları ve gerçekleşmesinde izlenecek politikaları aşağıdaki gibi gruplandırarak sıralamıştır:

A- Kapitalist Sistem İçindeki Amaçları

- İslâmî ilkelerin ekonomik hayatta uygulanabileceğini göstermek,
- Sosyo- ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak,
- Dengeli bir finansal sistemin kurularak küresel etkileşim mağduriyetlerinin önüne geçmek,
- İnsanlığın bankacılık hizmetlerinden faydalanabileceği alternatif bir kurum sistem kazandırmak,
- İslâmî esaslara göre finansal sistem içerisinde kâr edilebileceğini göstermektir.

B- İslâmî Ekonomik Sistem İçerisindeki Amaçlar

1- Ana amaçlar

- Tabana yayılmış ekonomik refah seviyesi,
- Sosyo- ekonomik alanlarda adalet,
- Değer ölçülerinin tatbikatında standart ve adil davranmak,
- Adaletli gelir ve servet dağılımını gerçekleştirmek.

2- Tâlî amaçlar

- Para değerinde istikrarın korunması
- İsrafın önlenmesi ve atıl sermayenin kullanımının sağlanması için verimli yatırım kanallarını belirlemek,
- Finansal sistemden beklenen İslâmî sınırlar içinde olan/olabilecek diğer tüm hizmet ve kolaylıkları hizmet alımına yönelmiş kişilere sunmaktır.

Yukarıda belirtilen amaçların gerçekleşmesi ise aşağıda sıralanan politikalara bağlıdır:

- Üretim kaynaklarından olan “emek” unsurunun finansal sistemdeki rolünü artırmak,
- Finansal sistem içerisinde mali aracılık işlevini yüklenmek,
- Dinî kaynaklı mukaddes bir misyon bilincine sahip olmak,
- Finansal sistem içinde varlığını sürdürmekle birlikte gelişen şartlara uygun alternatif finansal araçlar geliştirmektir.

4.6.İslâmî Finansın Temel İlkeleri

İslâmî finansın temel ilkelerini belirleyen şeriatın açık ve kesin hükümleri olup hakkında açık ve kesin hüküm bulunmayan gelişmelerde de şeriatın âlimlerinin yorumlarına uyulmaktadır. İşte bu özelliğindendir ki, bazı uygulamaların bazı mezheplerce kabul edilmediği söz konusu olabilmektedir (Türker, 2010:5).

Yazında bu ilkeler belirtilirken farklı şekilde sıralamalar söz konusudur. Türker (2010;5-6)’da faizin yasak olması, belirsizlik (gharar) içeren faaliyetlerin yasak olması, haram kılınmış faaliyetlerin yasak olması şeklinde bu ilkeler belirtilirken, Çetin (2013:4) bunlara spekülasyon yasağını da ilave etmiştir. Diğer taraftan Ökte (2010:190-191) bunları karz-ı hasen, katılımcı finansman, belirsizlik (gharar) içeren faaliyetlerin yasak olması, haram kılınmış faaliyetlerin yasak olması şeklinde belirtmiştir. Karz-ı hasen faizin karşılığı olarak düşünüldüğünde katılımcılık esası burada yeni bir ilke

olarak dikkati çekmektedir. Bu durumda farklı yazınlardan esinlenerek bu ilkeleri aşağıdaki ifade etmek yerinde olacaktır:

4.6.1.Faizin Yasak Olması

İslâmî finansal uygulamalarının en önemli özelliği, geleneksel finans uygulamalarının omurgasını oluşturan faizin yasaklanmış olmasıdır. Faiz ya da Kur'an'daki ifadesi ile riba verilen borç karşılığında önceden belirlenen ve ana paradan ayrıca alınan fazlalık olarak ifade edilebilir. Ribanın Arapça'daki anlamı ise “mutlak çoğalma” olarak karşılığını bulmaktadır (Akbulak-Özgüç:2004). İslâm dini bu fazlalığı haksız kazanç olarak değerlendirmekte, gerçek kazanç muamelesinin ticaret mantığı taşıyan muameleler olduğunu ifade etmektedir. *“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “Alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinin ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar”* (Bakara, 2:275).

İslâm hukukuna göre risk ve kâr birlikte paylaşılmalıdır. Faiz uygulamalarında bu denge söz konusu değildir. Risksiz bir muamele ile kârın garanti altına alınması vardır. Faizin yasaklanması ile haksız kazanç olarak nitelendirilen bu uygulamanın önüne geçilecektir. Borcun ödenmesinde sıkıntı çekenlerin durumunun istismar edilmesinin önüne geçilecektir. Diğer taraftan da sosyal adaletin tesisinde ve servetin adil bir şekilde bölüşümündeki en büyük engelin faizin finansal uygulamalardan yasaklanması ile önüne geçilmiş olacaktır (Türker, 2010:5).

4.6.2.Belirsizlik (Gharar) İçeren Faaliyetlerin Yasak Olması

İslâm hukukuna göre, ticarete fiyatların belirsiz olması anlamına gelen gharar uygulamaları men edilmiştir. Mesela, satış sözleşmesinde akdın konusu olan mal, bedeli, vadesi ve taksit durumu net olarak ifade edilmiş olmalıdır. İslâm âlimlerinin geleneksel sigortacılık uygulamalarını İslâmî finansa göre yasaklamış olmalarının sebebi, sözleşmenin içeriği olan riskin belirsizlik üzerine bina edilmiş olmasındandır (Tok, 2009:3). Diğer taraftan opsiyon sözleşmeleri, vadeli işlemler ve vadeli döviz uygulamaları ile borcu enflasyon oranına endeksleme İslâmî bir uygulama olarak kabul

edilmemektedir. Bunlara istisna olarak da “Bai 'Bithaman Ajil” (BBA olarak ifade edilmekte olup bedeli tescil edilmiş olan sözleşmelerdir), “istisna” ve “icara” uygulamaları söz konusu olabilmektedir (Ökte, 2010:191).

4.6.3.Haram Kılınmış Faaliyetlerin Yasak Olması

Yine İslâm hukuku açısından kumar, bahis ve şans oyunları aracılığıyla sadece başkalarının kaybetmesi ile elde edilen kazançlar yasaklanmıştır. Diğer taraftan içeriği İslâmî yasaklamış olduğu haram muamelelere (domuz eti, pornografi, alkol gibi) yatırım yapılması da men edilmiştir (Türker, 2010:6).

Bunların yanında ihtikâr denilen karaborsacılık da dinin yasaklamış olduğu bir ticari ortamdır. Faiz nasıl haksız bir kazanç işlemi ise, karaborsa yoluyla kazanç elde etmek de haksız bir kazanç kapısıdır. Özellikleri itibarı ile de faiz iradına benzemektedir. Çünkü karaborsada bekletilen herhangi bir malda miktar olarak bir artış olmadığı halde sadece belli bir sürenin geçmesiyle birlikte fiyatlar yükselmekte (Eskicioğlu, 1999: 102) ve toplum istismar edilmektedir.

İslâmî finasta temel mantık olarak serbest piyasa geçerlidir. Bunun için tekелci bir oluşuma da karşıdır. Arz edilecek kaynakların bir elde toplanması sömürü sisteminin varlığını sürdürmesi anlamına geleceği için İslâm ekonomisi bu yapıyı dışlar. Tekelci durum İslâmî finansın temel amaçlarından biri olan sosyal refahın maksimize edilmesine müsaade etmeyen bir piyasadır (Mannan, 1973: 280).

İslâmî finansal sistemde devrede olmaması gereken diğer bir uygulamada borcun satılmamasıdır. Bunun amacı spekülâtif yaklaşım ve davranışların önüne geçmektir. İslâmî finansman modellerin hepsinde gelirlerin ortaya çıkması reel piyasanın sürekli devrede olması ile şekillenmelidir. Bu yapının varlığı aşırı kredi şişmesinin önüne geçme anlamında önemlidir. Reel ekonominin devrede olması üretim kaynaklarının devrede olmasını hızlandırırken en önemli ekonomik sorunlardan biri olan işçi istihdamı için de ortam hazır hale getirilmiş olacaktır. Yeni girişimciler bu yapı içerisinde kendilerine de yer olduğu inancı ile potansiyel güçlerini harekete geçirmek için kendilerinde bir enerji hissedeceklerdir (Ahmed, 2010: 308).

4.6.4.Spekülasyon Yasağı

Sözleşmelerin spekülatif içerik taşıması ve ya kumar niteliğini barındırması geçersizdir. Örneğin geleneksel vadeli işlemler gibi (Çetin, 2013:4).

Spekülatif ortam ilke olarak fiyatları yükseltmek amacını güder. İslâmî yatırımlarda ise temel prensip gelir elde etmektir. Bu da ne kadar fazla para kasaya giriyorsa o kadar ticari malın satılması anlamına gelmektedir. Bu etkileşim olmadan fazla gelir elde edilirse bu dinin hoş göreceği bir kazanç değildir. Bu prensip gereği olsa gerek ki İslâmî finasta manipülasyon ve forward işlemleri yazında yasaklanan finansal işlemler arasında belirtilmektedir (Mohsin, 2005: 228).

4.6.5.Katılımcı Finansman

Bu prensibe göre ellerinde atıl duran fonları borç verenlerin neticede ortaya çıkabilecek olan kazanç ve zararı paylaşımları gerekmektedir. Fonları eline geçiren finansal aracı kuruluş bunları reel ekonomide değerlendirerek fon sahiplerini faaliyet sonundaki kâra ortak etmek için çalışır. Yatırım yerleri olarak da sanayi, zirai faaliyetler, ticari faaliyetler, hizmet işletmeleri ve katılım bankaları olabilmektedir. Bu sisteme göre paranın istiflenmesi söz konusu olmamalıdır. Herhangi bir risk almadan gelir temin etmenin, bir bankaya yatırmanın söz konu olmayacağı bir sistemdir. İslâmî finansal sisteme göre yüksek risk yüksek getiri ortamında yatırımcılara alternatifler sunmak için ortamı oluşturma çabasıdadır. Bu anlamda da yatırımcıları teşvik etmektedir. Bu uygulamalardaki amaç ise, ekonomik kriz dönemlerinde sistemde bir denge unsuru olmak ve küreselleşmenin küresel zararlarını minimize etmektir (Ökte, 2010:190).

4.6.6.Kaynakların İsrafı ve Lüksün Yasaklanması

Bir şeyin amacı dışında kullanılması anlamına gelen israf kavramını diyanet işleri ansiklopedisi; itikad, konuşma ve davranışta dinin çizmiş olduğu çizgiler dışına çıkarak özellikle mal ve imkânları meşru olmayan amaçlar doğrultusunda rast gele kullanma olarak açıklamıştır.

“Yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez” (A’raf, 7:31) ayeti elde mevcut olan kaynakların gelecek nesiller için de önemli olduğunu ifade etmektedir.

Toplumun ortalama standardına göre yaşamak da bir toplumsal değerdir. Aksi davranış ise lüks düşkünlüğüne insanı götürür ki bu da gelire doğru orantılı olmazsa finansal piyasanın dönüşümünde klasik bankalara müracaatlarda sıklaşır ki bu durumda İslâmî finansın varlığının da bir anlamı hissedilmeyecektir.

İslâmî finasta aktif olmak isteyen bir kimse yukarıda bahsedilen konulara duyarlı olabildiğince bu sistemden beklenen sonuçlara muhatap olabilecektir. Herhangi bir çıkar için bu sistemden taviz vermeyen bir kişi kendine ekonomik ve sosyal hayatta kendine bir vizyon ve misyon kazandırmış olacaktır (İsmail, 1990: 69).

Yukarıdaki açıklamalarla birlikte İslâmî finans uygulamalarının küresel finans işlemlerinden farklılıklarına aşağıdaki maddeleri de ilave etmek yerinde olabilecektir.

- Tamamen borç senetleri ile işlemlerin yapılmasının önüne geçilmeli, faiz yerine risk paylaşımı ilkesine göre ticari faaliyet mantığı ile işlemler yapılmalıdır.
- Mevduatlara irat dağılımı kâr ve zarar sonucuna göre gerçekleştirilmeli, varlıklar etkilendiği kadar kaynaklara da bu durum yansıtılmalıdır (Dar ve Presley, 2000:1).
- Finans sektörünü kendi haline bırakmayıp reel sektörle birlikte çalıştırılmalıdır. Reel sektöre omuz vermeyen her finansal faaliyet faizli işleme kapı açacaktır. Finansal sözleşmelerin amacı reel piyasanın hareketliliğinin sağlanmasıdır. Finansal sözleşmeler, reel ekonomik faaliyetlerle buluşturulmalıdır.
- Şahsi ve toplu mülkiyet haklarını teşvik yapılmalı ancak bu mülkiyetin ortaya çıkmasını sağlayan kaynaklar şeffaf olmalıdır.
- Yukarıda açıklanan ilkeler dâhilindeki işlemler yapılmalı, aldanan ve aldatan olmaktan uzak durulmalıdır.
- Yapılan anlaşma şartlarına sadık kalınmalı, sözleşmelerin dini bir vecibe gibi hükmünün olduğu kabul edilmelidir.
- Finansal sistem yeknesaklıktan uzak tutulmalı yeni uygulamalarla gelir dağılımında adaletin sağlanması için çare üretilmelidir.

Yukarıda ifade edilen geleneksel finans sistemine bir alternatif olmanın ve eksiklikleri tamamlamanın standartları gibi de düşünülmesi uygun olacaktır (Mohieldin, 2012:1).

4.7.İslâmî Finansal Sistemin Temel Finansman Araçları

İslâmî finansın uygulanmasında ticaret mantığı ile yapılan araçlar uygulamada olmak zorundadır. Bunlara baktığımızda ise; kâr/zarar ortaklığı, marjlı satış ve kiralama esaslarına göre geliştirilmiş araçlardır.

Genel hatları ile bu yöntemleri, ortaklık yoluyla doğrudan finansman tedariki yöntemleri (*müşâreke* ve *müdârebe*) ve kiralama (*icâre*) veya satış sözleşmeleri (marjlı satış) (*murâbaha*, *selem*) şeklinde gruplandırılabilir (Serpam, 2013:4). Diğer taraftan Akın (1986:VIII)'de bu gruplandırmayı asli ve tali metodlar diye ayırmış olup mudaraba ve müşarakayı asli metodlarda yer verirken diğerlerini tali araçlarda göstermiştir. Çürük (2013:39)'da aşağıdaki Tablo 7 yardımı ile gruplandırmaya tabi tutmuştur.

Tablo 7:İslâmî Finansman Modelleri

İslâmî Finasta Uygulanan Temel Finansman Modelleri	Destek Uygulamaları	Teverruk
		Karz
		Vekalet
	Ticaret Modelleri	Murabaha
		Selem
		İstisna
		İcara
	Ortaklık Modelleri	Mudarabe
		Müşareke
		Diğer Ortaklıklar
	Diğer Finansman Modelleri	Sukuk
		Tekafül

Kaynak: Çürük,2013:39'ten uyarlanmıştır.

Belirtilen bu modeller aşağıda ana hatları ile ifade edilecektir.

4.7.1.Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı /Trust Financing)

Elinde değerlendirilmeyi bekleyen sermayesi olan fakat, bilgi, tecrübe ve sağlık şartları yerinde olmayan kişilerle, bilgi, yetenek ve girişimcilik ruhuna sahip olmakla birlikte

sermayesi olmayan kişilerin bir araya gelmesini bu finansman tekniği sağlamaktadır. Böylece ekonomi dışında tutulan sermaye ile girişimci adını verdiğimiz emek ataletten kurtulmuş olacaktır (Tok, 2009: 6).

Emek ile sermayenin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan bir uygulamadır. Bir tarafta girişimci tecrübe ve yeteneğini sistemde tutarken diğer taraftan da finansal aracı kurum bu oluşuma sermaye tedarik ederek ortak olur. Sermayeyi bu şekilde eline geçiren girişimci dönem sonunda kâr elde etmeyi hedefler. Mudaraba anlaşması gereği dönem sonunda elde edilen kâr sözleşmedeki oran nispetinde girişimci ve finansal kurum arasında paylaşılır. Mudaraba sözleşmesinde kâr bir oran olarak belirlenirken asla belli bir miktar olarak belirlenmez. Eğer dönem sonunu kâr yerine zararla kapatma söz konusu olursa zararı sermayedar konumundaki finansal kurum üstlenir, girişimcinin de bütün emeği boşa çıkmış olur. Zararın ortaya çıkmasında eğer girişimcinin bir kastı ya da ihmalkâr tutumunun varlığı ortaya çıkarsa zararın tazmin edilmesi cihetine gidilebilir (Türker, 2010:7). Nihâî olarak dönem sonundaki kâr/zarar katılım hesabı sahiplerine yansıtılır (Khan, 2003:129). Bu finansman tekniği ticarî v e sınaî faaliyetlerin finansmanında uygulanan bir yöntemdir (Serpam, 2013:4).

Bu teknik İslâmî finans sistemi içinde bu sistemin özünü oluşturduğu ve en fazla uygulanması gerektiği halde son derece düşük seviyelerde uygulandığı görülmektedir. Bunun sebeplerini; fonların basiretli ve riskin dağıtılması prensiplerinin daima göz önünde tutulması, yatırımcıların beklentilerine cevap vermek için daha kısa vadeli ve kârlı proje ve yöntemlerin uygulanması, bu yöntemin özelliği gereği geri dönme süresinin uzun zamana yayılması, aktarılan fonların dönem sonunda hileli yollarla kârlarını düşük göstermesi, fiktif giderler gösterilerek kâr miktarını düşük göstermeleri olarak ifade edilebilir (Tok, 2009:6-7).

Mudarabe; sermaye sahibinin herhangi bir kayıt koymaksızın, işletmeciyi ticaret işinde serbest bıraktığı mutlak mudarabe ve anaparayı işletmeciye verirken bazı şartlara uymaya zorunlu kıldığı mukayyet mudarabe olarak iki türlüdür (Döndüren, 2005: 428).

Mudarebe ortaklığı tekniği 10. asırdan itibaren “commenda” adlandırması ile geçmiş ve Avrupa’nın ticaret hayatında diğer ortaklıkların gündeme gelmesine de temel oluşturmuştur. Bu tekniğin 20. yüzyılın gelmiş olduğu evre dolayısıyla en önemli

açılımı ise “risk sermayesi” olarak bilinen “venture capital” yapılanması ile kendini göstermiştir (Döndüren, 2003:247). Bu teknik aynı zamanda finans sektörünün bu alana yönelmesi ve faizli bankacılık sektörü içinde bulunduğu sorunlara karşı de farklı bir açılım sunabilecek niteliktedir (Döndüren, 2003:250).

4.7.2.Müşareke (Kar-Zarar Ortaklığı /Partnership Financing/ Şirketül-İnan)

Müşarekede hem sermayedar hem de emek sahibi müteşebbis aktif pozisyonadırlar. Hesap tarafları yapacakları anlaşma ile birbirlerinin çalışmalarına mani olacak herhangi bir şart getiremezler. dönem sonunda bir zarar olduğunda bu zarar ortaklık nispetinde taksim edilir. Kârın taksiminde ise, sermaye oranları aynı olsa dahi kâr payları aynı olmayabilmektedir. Ters olan durum olan sermayeler aynı olmasa da aynı miktarda kâr almaya hak da kazanabilirler (Türker, 2010:7).

Müşarekede ortaklık tüzel kişiliği olmayan adi ortaklık statüsündedir. Ortaklar hem sermayesini hem de emeğini devreye koyabilirler (Tok, 2009:7). Uygulamada ise genelde bir taraf ki bu finansal aracı kurum sadece sermayesini ortaklığa koyarken diğer taraf/taraflar hem sermaye hem de emeklerini ortaklığa koyarlar. Hem emek hem de sermayesini ortaklıkta tutanlar hem işlerin yürütülmesi, hem denetimi hem de gözetimini yaparlar. Onun için de genelde sermayesi ile ortaklığa iştirak eden taraftan daha fazla bunlar kâr payı almayı isterler (Türker, 2010:7).

Müşaraka uygulamalarını teknik olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Bunlardan birincisi “sürekli müşaraka olup proje devam ettiği zaman sürecinde ortaklık devam eder. “Azalan müşaraka” olarak ifade edilen diğer müşarakada ise finansal aracı kurumun ortaklık payı, zamanla belirlenen vadelerde müşteri tarafından satın alınarak proje bitiminde ise tamamen müşteride kalmasını öngörmektedir (Tok, 2009:7). Azalan müşaraka daha çok küçük ve orta büyüklükteki finansman tedarikinde uygulanmakla birlikte, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn gibi ülkelerde büyük ölçekli projelerin finansman ihtiyaçlarında da kullanılmıştır (Ahmad, 2015:1).

4.7.3.Murabaha (Maliyet Artı Kar Marjlı Satış/Mark-Up Trading)

Mantığı itibarı ile peşin mal alıp vadeli satmak suretiyle fon kullandırma yöntemidir. Bu uygulamada İslâmî aracı kurum, müşterinin talep ettiği malı satın almakta ve bu alım

fiyatına bir kısım maliyetleri ve kar marjını ilave ederek müşteriye teslim işlemidir. Müşterinin yazılı talimatı üzerine aracı kurum malı satın alır ve ancak teslim aldıktan sonra müşteriye satar. Bu anlamıyla soyut varlıklarda (Lisans, marka vs) murabaha uygulamasına yer verilmez (Dariri, 1981:24).

Ödemeler peşin olarak yapılabilse de genel olarak vadeli ödeme uygulamada gerçekleşmektedir. Vadeli ödemelerde vade sonu gelinceye kadar malın mülkiyeti finansman sağlayan satıcıya ait olmaktadır.(Türker, 2010:7). Murabaha sözleşmelerinde mutlaka satım söz konusu olan malın ederi, teslim tarihi, ödemelerin ne şekilde gerçekleşeceği yer almalıdır (Altaş, 2008:21).

Bu uygulamada müşteri konu olan malın fiyatı ve bankaya ödeyeceği kâr payı konusunda malumat sahibidir. Pratik ve getirisi oldukça yüksek olan bu yöntem katılım bankalarının da en çok kullandırılmış olduğu bir fonlama yöntemidir (Odabaş, 2011:12-20).

Ekonomik birimlerden olan hane halkı ve işletmelere kısa ve orta süreli finansman sağlama fırsatı sunma konusunda uygun bir sistem olan bu uygulama mikro ve küçük ölçekli işletmelerin finansmanında görev almaktadır (Serpam,2013:5).

Murabaha uygulamaları finansal yazında genelde faizli uygulamalarla eş değer olarak tartışılmıştır. Halbuki bu uygulamada finansman sağlayan kuruluşun mala ilişkin riskleri teslim edene kadar üzerinde taşıması sebebi ile ticari bir faaliyet olarak değerlendirilir (Türker, 2010:8). Konunun faizli işlemlerle karıştırılmaması için karmaşaya sebep vermemesi için bu uygulamanın temel özelliklerini sıralamak gerekirse;

- Bu finansman modelinde alıcı ve satıcının anlaşması sonucunda bir mal ve ya hammaddenin alıcıya, bedelinin ise satıcıya direkt olarak gerçekleştirilmektedir. Aracı kurum tarafından malın ederi üzerine bir kâr marjı ilavesi yapılmaktadır.
- Alım satım konusunun içeriğini gerçek bir malın ticareti oluşturmali, maddi olmayan varlık ve haklar oluşturmamalıdır.
- Bu uygulamada genel ilke olarak dayanıklı mallar için finansman sağlanır. Dayanıklılık derecesi düştükçe vadeler kısa tutulur.
- Alım satımın içeriğini İslâm'ın ret ettiği haram mallar oluşturmaz.
- Malın mülkiyeti nihai alıcısına satılana kadar aracı kuruma aittir.

- Bu uygulamanın en temel özelliği malın üçüncü kişilerden mutlaka satın alınmasının mecburiyetidir. Yani aracı kurum söz konusu malı envanterleri arasına katmak zorundadır.
- Satıcı müşterisinden vadesinde mal değerini ödeyeceğine dair bir güvence isteyebilir. Bu güvencenin içeriğini, ipotek, bono, senet, rehin ve ihracat vesaiki gibi uygulamalardan biri olabilir.
- Malın bedelinin vadesinde ödenmemesi halinde malın fiyatında bir artış yapılmaz. Mal bedeli vadeden önce ödenmesi halinde de malın fiyatı üzerinden bir indirim uygulanmaz.
- Bu uygulamanın diğer en önemli özelliği ise alıcıya kesinlikle nakdi bir ödemenin gerçekleştirilmemesidir (Eken, 2005:4).

Muşaraka ve mudarabaya göre kısa vadede önemli getiri sağlaması sebebi ile bu yöntem uluslararası ticarete daha sık uygulanmaktadır. Hatta mudaraba ve müşaraka yöntemleri yerine bu yöntem tercih edilmektedir.(Tok, 2009:9).

4.7.4.İcara (Leasing, Kira Finansmanı)

Geleneksel bankaların uygulamış oldukları bir finansman yöntemidir. Kiralama müddeti bittiğinde kiraya konu olan mal müşteriye devredilir. Burada doğrudan satış söz konusu değildir (Uzunoğlu, 1998:11).

Bu metotta kiranın bedeli ve süresi açıkça sözleşmede belli edilmek zorundadır. Kira müddetince mülkiyet finansör konumundaki aracı kuruma aittir. Sözleşmeler kiralamaya konu olan malın kullanım sürelerine göre farklılık göstermekle birlikte bu süreler genelde 5 ila 15 yıl olabilmektedir. Bu metoda daha çok orta ve uzun vadeli fon ihtiyaçlarında müracaat edilir (Türker, 2010:8).

İcara olarak aktarılan varlık, kiracıya verildikten ve süreç başladıktan sonra kiracı kiralamaya konu olan varlıktan ister faydalansın isterse faydalanmasın icara ücretini ödemesi gerekmektedir. Ben kiraladım ama ben ondan herhangi bir şekilde faydalanmadım diyerek ücret ödenmesinden kaçınılamaz (Çeker, 1999: 160).

Murabaha uygulamasından sonra İslâmî finansal sistemde en fazla uygulama alanı bulan bir metottur. Yaygın olarak da kullanılan türü mülkiyetin kiralayana devri ile sona eren kira sözleşmeleri uygulamalarıdır (Serpam,2013:5).

Sözleşmenin içeriğini oluşturan kiralama müddeti sonunda aracı kuruma bırakılıyorsa icara, kiralayana geçiyorsa da buna “iktina” adı verilir (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:14).

4.7.5.Selem (İleriye Dönük Satın Alma, Future Sale)

Kelime olarak “peşin para ile veresiye mal almak” anlamına gelmektedir. Yazına bakıldığında bu uygulamalara salam ve selef kelimelerinin de kullanıldığı görülebilmektedir (Ayub, 2007: 241).

Selem uygulaması vadeli işlemin tersidir. Vadeli işlemlerde bedel veresiyedir, bu uygulamada ise mal veresiyedir. Bu sözleşmelerde mal miktarı, nitelikleri, teslim tarihi ve yeri açık olarak belirlenmiş olması gerekir. Belirlenen kaidelere uygun olarak gerçekleştirilmiş bir selem akdi ile gelecek tarihte üretilecek mallar şimdiden satılarak bedeli nakit olarak tahsil edilmiş olacaktır (Bayındır, 2007: 145).

Selem uygulamaları İslâmî finansın ruhuna uygun bir finansman modeli değildir. Kendine mahsus şartları mevcuttur. Bu uygulama ile nakit mevcudun artırılması hedeflenmektedir ve bu uygulamaya has olan mallar da sınırlıdır. Klasik finansal yöntemlerden forward uygulamalarına benzetilmektedir ve vadeli işlem kategorisinde ifade edilmektedir (Türker, 2010:9). Aynı şekilde Akın (1986:162)’da selem uygulamasını “alivre” olarak ifade etmektedir.

Bu sözleşmeler genelde tahıl, petrol, demir ve benzeri ölçülebilir ve standartlaştırılabilir mallar üzerine yapılabilmektedir. Bu malların fonlamasında kullanılmak sukuklar ikinci el piyasalarda nominal değeri üzerinden işlem görebilmekte olup emtianın teslim tarihindeki fiyatına yönelik beklentilerine göre işlem görebilmektedir (Ausaf, 1993:57).

Yukarıda da ifade edildiği gibi selem uygulamaları forward bir işlemdir ve bu yöntem Mohsin (2005: 228)’e göre İslâm dininin yasaklamış olduğu bir işlemdir. Visser (2009: 61) geleneksel sistemde uygulanan vadeli (forward) işlemleri ile future(gelecek) sözleşmelerine benzediği halde selem uygulamalarının farklarını; söz konusu malın fiyatının tamamının vadesinde ödenmesi, vade tarihi gelince satıcının malı teslim

zorunluluğunun bulunması olarak ifade etmiştir. Olası spekülâtif gelişmelere karşı da İslâmî finans sisteminde bu uygulama bir korunma tekniği olarak uygulanmaktadır.

Diğer taraftan da aşağıdaki şartlar muvacehesinde bu yöntemin uygulanması halinde İslâmî finansman yöntemleri arasında kabul edilebilecektir:

- Bu sözleşmenin yapılabilmesi için malın ölçü, tartı, adet yönünden miktarının, eksiklik, kalınlık, incelik açısından özelliğinin bilinmesi gerekli şarttır. Niteliği ve miktarı bilinmeyen bir mal üzerinden selem işlemi yapılamaz.
- Malın cinsi açıkça belirtilmelidir. Örneğin, mısır, arpa gibi.
- Malın çeşidi sözleşmede yazılmalıdır. Ekmeklik buğday gibi.
- Malın sıfatı ifade edilmelidir. İnce, kalın gibi.
- Malın miktarı açıkça belirtilmelidir. 5000 adet, 20 ton gibi.
- Teslim vadesi, yükleme ve nakliye maliyetlerinin kime ait olduğu ve malın tesliminin nerede gerçekleştirileceği bariz olarak belli edilmelidir.
- Birim başına fiyatı yazılmalıdır.
- Son olarak selem yoluyla alınan mal vade sonunda teslim alınmadan yine satıcısına daha yüksek tutarla satılamaz. Bu şekilde olursa faiz kapsamına girmektedir (Aktepe, 2010, s:84).

4.7.6.İstisna (Sipariş Dayalı Satın Alma)

AAOIFI'nın tanımlamasına göre istisna; satıcının kendi imkânlarını kullanarak nitelikleri belirlenmiş bir mamulü imal etmek için alıcı ile gerçekleştirdiği bir üretim sözleşmesidir. Eğer sözleşmenin içeriğini hizmet oluşturuyor ise buna da “joala” denir. Fakat genel olarak bu iki tip uygulamalara istisna adı verilmektedir (Khan, 1997;42).

Selem uygulamalarına benzetmekle birlikte sözleşmeye konu olan malın inşa ya da üretimine ait olması ve ödemenin avans gibi daha önceden ödenmesinin gerekli olmaması özellikleri ile selemnden ayrılmaktadır.

Bu modelde sipariş veren taraf, malı görünce ilişkiyi sonlandırmakta muhayyerdir. Eğer mal anlaşma içeriğine uygun ise almak zorunda, değilse de vazgeçme hakkı saklıdır (Asutay, 2011:53).

İstisna ile selem uygulamalarının arasındaki temel farkları ifade etmek gerekirse;

- Bu sözleşmedeki mallar daha nitelikli mallardan oluşmaktadır.
- Bu uygulamada spot piyasadaki malların fiyatı daha önceden ödenmek zorunda değildir.
- İstisna sözleşmeleri sözleşme tarihi bitmeden üretici mallar üzerinde çalışmaya başladığı sırada tek taraflı olarak sonlandırılabilir. Selem da ise sözleşme ancak işlemlere başlanmadan fesh edilebilir.
- İstisnaya konu olan malların üretimi iken (bina yapımı gibi), selem uygulamaları doğada üretilen (prinç gibi) içindir. Yani üretilecek mallar için istisna, istihsal edilecek mallar için selem sözleşmesi gerçekleştirilir (Tok, 2009:12).

4.7.7.Tekâfûl

İslâm ekonomisi ve finansal sisteminde sigortacılık faaliyetleri faiz ve kumar unsurlarını içermesi sebebi ile men edilmiştir. Bunun yerine karşılıklı garanti ve işbirliği anlamına gelen tekâfûl uygulamalarına alternatif olarak yer vermiştir. Bu kelime kefalet kelimesinin isimleştirilmiş hali olup “sorumluluğu üstlenmek” ve “güvence altına almak” gibi anlamları barındırmaktadır (White, 2010: 18).

İslâmî sigortacılık anlamında uygulama alanı bulan tekâfûl, geleneksel sigorta uygulamalarından farklı olarak mutual sigortacılık uygulamalarını esas aldığı için İslâmî kaidelere göre yapılması mümkündür. Bu modelde sözleşmelerin içeriğini mudaraba veya vekalet yöntemleri tatbik edilmektedir. Her iki durumda da katılımcılar ve şirketin kâr paylaşımı temel alınmıştır. Fakat işleyiş sürecinde farklılık olmaktadır. Mudaraba usulü tekâfûlde şirket de grup üyesi olup idare ücreti almazken, vekalet sistemindeki tekâfûlde ise sistem içinde olmayıp yönetim ücreti almaya hak kazanmaktadır. Uygulamada bu türlerin de “Genel İslâmî sigorta”, İslâmî Hayat Sigortası” ve “İslâmî Reasürens” şeklinde uygulamaları vardır (Tok, 2009:13).

Aslında genel hatları ile sigorta uygulamaları İslâm hukuku açısından tartışmalı bir uygulamadır. Özellikle garar ve kumarı andıran bir özellik taşımadığını savunarak caiz bir uygulama olduğunu ileri sürenler olduğu gibi bilhassa hayat sigortacılığı uygulamalarının kumar ve vurgunu bünyesinde barındırması sebebi ile İslâmî ahkâma aykırı uygulamalar arasında saymışlardır. Ancak Obaidullah (2005: 124-125)’ın aşağıdaki açıklaması bu anlamda önemli sayılacak seviyededir.

Tekâfûl, ortak bir yardımlaşma sandığının oluşturulması bir talihsizlik ve sorun ortaya çıktığında mağduriyetlerin giderilmesine ilişkin bir sistemdir. Bu durum ise zaruri durumlarda belirli bir grubun birbirlerine yardım etmek istemelerinin sonucunda ortaya çıkan samimi ve vicdanî bir insan davranışdır. Bu uygulamanın temel güdöleri; samimiyet, sorumluluk ve kardeşlik prensipleridir. Bu modelde her katılımcı sadaka, teberru adı altında belirli miktar katkıyı bu sandığa aktarır. Mağduriyet durumu gündeme geldiğinde bu sandıktan ödenen finansal yardım tüm katılımcıların bağışları ile meydana gelen bu fondan karşılanır. Sandıkta toplanan arta kalan para varsa üyelere dağıtılır. Bu durumda da kumar unsuru ve ya âdil olmayan bir zenginleşme durumu ortaya çıkmamaktadır. Belirlenen fon katılımcılara ait olduğu için bu uygulamada bir kısım üyenin zararına karşılık diğerlerinin haksız kâr elde etmesi neticesini doğurmaz. Sistem ise gayet basit ve açıktır. Üye olmak, katkı sağlamak ve finansal yardımın dağıtımını gerçekleştirmekte bir garar söz konusu olmaz.

Klasik sigorta uygulamaları ile tekâfûl işlemleri arasındaki farkları sıralamak gerekirse;

- Klasik sigortada ana hedef kâr sağlamak olup sigorta şirketinin sahibi de kâr payının ortaklarındanr. Bu uygulamada ise; sosyal refah ve korunma amacı gündemdedir. Burada sigorta faaliyeti kâr amacı taşımayan bir çalışmadır. Sigortacı konumundaki aracı finansal kuruluş yatırım gelirleri hissesinden ya da yönetim faaliyetleri ücretlerinden âdil bir tazminat alır. Sigortacılık faaliyetlerinin sahibi aslında sigortalı konumundaki kooperatif üyeleridir.
- Klasik sigortalama faaliyetlerinde sigorta işletmesinin kârını alınan tüm primler ile riskin gerçekleşmesi halinde sigortalılara ödenen tüm tazminatlar arasındaki fark oluşturur. Halbuki tekâfûl uygulamalarında sigortacının sigorta fazlalıklarından herhangi bir pay alması söz konusu değildir. Kârın ne şekilde dağıtılması gerektiğine tek taraflı olarak finansal aracı kurum değil tekafûl sözleşmelerinin başlangıç kısmındaki içeriği karar verir.
- Klasik sigortacılık faaliyetlerinin uygulama prensiplerinin kaynağı kanunî düzenlemeler olurken tekafûl uygulamalarının kaynağını ise İslâmî ilke ve kanunlar oluşturur.
- Klasik sigortalama faaliyetlerinde toplanan fonların nasıl yatırıma dönüştürölmesi gerektiğine sigorta kuruluşu karar verirken tekafûlde ise

karşılıklı imzalanan sözleşmede primlerin nerede ve nasıl kullanılacağı kararlaştırılır.

- Klasik sigorta faaliyetlerinde sigorta sözleşmesinin bozulması durumunda kâr ve primler şirket ortaklarına aittir. Tekafül uygulamasında ise kâr ve primler katılımcılara iade edilebileceği gibi katılımcılar isterlerse bunu teberru olarak da tasarruf edebilirler (Obaidullah, 2005: 125-126).

4.7.8.Teverruk

Teverruk; bir malı vadeli olarak teslim aldıktan sonra, söz konusu malı satıcıdan başkasına daha ucuz bir fiyata peşin satma işlemi olarak. Bu uygulama ile nakit darlığı çeken kişinin ihtiyacı giderilmeye çalışılır. Hanbeli mezhebine göre bu uygulamanın bir sakınca durumu söz konusu değildir. Katılım bankaları tarafından ödeme gücü çeken müşterilerin borç yapılandırılması amacıyla uygulanır (Serpam,2013:6).

4.7.9.Karz-ı Hasen (Quard Hasan)

İslâmî kurallara en uygun olan borç verme yöntemi bu uygulamadır. Daha çok yoksulların ihtiyaçlarını gidermesi için uygulanan bir yöntem olduğu halde genelde katılım bankalarının üst yönetiminin alacağı kararla zor durumda olan ve kendileri ile büyük ölçekte finansal ilişkide bulunan müşterilerine karşılıksız olarak durumu düzelince aynen geri alınmak üzere kaynak tahsisi şeklinde uygulanmaktadır (Tok, 2009:11).

Borç alan kişi aynen geri ödemesi istenir (Shanmugam and Zahari, 2009: 20), ödeme süresi bir şekilde gecikse dahi yine de herhangi bir ek ücret ya da tazminat gündeme gelmez (Iqbal and Molyneux, 2005: XIV). Fakat borçlu fazla ödeme yapmakta muhayyerdir. Bu fazla ödeme kesinlikle sözleşmede yer almamalıdır. Çünkü karşılıksız ödünç ya da borç vermede amaç kâr elde etmek değil darda olan bir kişiye yardımcı olma ve hayır işleme gönüllülüğü vardır (Tok, 2009:11).

Karz-ı hasen'nin toplum içerisinde büyük sosyal ve ekonomik faydalar sağlamasına rağmen günümüz ekonomik sisteminde bu modelin büyük çaplı uygulama bulması düşünülemez. Kimse elindeki binlerce, milyonlarca liralık fonunu bir başkasına kâr-ı hasen olarak vermek istemez, realite budur. Bu sebeple genel anlamda kâr-ı hasen özellikle yatırım finansmanında veya firmaların nakit ihtiyaçlarını karşılamada etkili olduğunu

düşünmek zordur. Bu sebeple günümüzde karz-ı hasen, istisna bir uygulama olarak birkaç günlük vadelerle gerçekleştirilmektedir (Çürük, 2013;47).

4.7.10.Vekâlet (Agency Contracts, Wakalah Contracts)

İslâmî finansal sistem uygulamalarına müsait olan bir işlemin gerçekleşmesi için bir kişinin kendi yerine başka birini kendi adına yetkilendirmesi anlamına gelmektedir (Döndüren, 2005: 546). Başka bir tanımlama da vekalet; bir acentelik sözleşmesi olup yatırım sahibi olan gerçek ya da tüzel kişilerin başka bir kurumu acente/vekil olarak tayin etmesi olarak açıklanmaktadır. Vekil olarak atanan kurum bu hizmetinin karşılığında sabit bir ücret alır. Kâr ve zarar tamamen sermaye sahibine aittir. Bu model daha çok İslâmî yatırım fonlarında uygulanmaktadır (Türker, 2010:9).

Vekalet anlaşmaları özel ya da genel olabilir. Bir müşterinin elindeki fonları aracı bir kuruma herhangi bir alanda değerlendirmesi için aktarabilir. Bu haliyle genel bir vekalet verilmiş olunur. Spesifik sözleşmelerde ise müşteri elindeki fonları bankaya şartlı yatırımlarda değerlendirmesi için verir ve banka bu şartlara göre bu fonları değerlendirmek zorunda kalır.

Spesifik sözleşmelerde ise müşteri fonlarını bankaya sadece belli bir projede ya da belli sektörlere ait yatırımlarda kullanılmak üzere teslim eder ve banka çeşitli yatırım alternatifleri arasından müşterinin belirlediği kriterlere uygun olan projelerde fonları değerlendirir (Çürük, 2013;48).

4.7.11.Sukuk

Sukuk kavramı, arapça bir kavram olan “Sak” kökünden türemiş çoğul bildiren bir kelimedir.. Sak ise; sertifika ya da vesika anlamlarını ihtiva eder. O halde sukuk; sertifikalar veya vesikalar anlamına gelen vesaik olarak ifade edilebilir. Arapçada menkul kıymetler bir ayrıma tabi tutulmuş bono ve tahviller için “senet” kavramı istimal edilirken, İslâmî tahvil olan saklar için “sukuk”ifadesi tercih edilmiştir (Akbulak ve Özgüç, 2004:73).

Sukuk finansal piyasadan likidite temini için önemli bir finansal araçtır. Bu sertifika ile katılımcı/yatırımcı faiz değil mülkiyete dayalı kâr payı almaya hak kazanır (Ayub, 2007: 192).

Bu sertifikalar mülkiyeti temsil ettiği için yatırımcı yatırımına ilişkin ortaya çıkabilecek risk ve getiriye ortak olmaktadır. Sahipliğin belli bir süre sonunda sona ermesi ve ortaklığın belli bir varlığı ile sınırlı olması sebebi ile hisse senetlerinden ayrılmaktadır (Tok, 2009: 14).

İslâmî finans sistemi sınırları içinde menkul kıymetleştirmenin fiilen kabul edilmesinin onayı olan sukuk uygulamalarında ana prensip, sukukun fizikî bir varlığa bağlanmasıdır. İslâm hukukunun verilere bakıldığında menkul kıymetleştirmeye bağlanabilecek varlıkların içeriği oldukça sınırlıdır. İslâmî Finansal Muhasebe ve Denetim Örgütü'nün (AAOIFI) sınıflandırmasına göre 14 farklı sukuk tespit edilmiştir (Shariah Standard 17). İcaraya dayalı sukuk, müşaraka ve mudarabaya dayalı sukuk, murabahaya dayalı sukuk, seleme dayalı sukuk bunlara örnek olarak verilebilir. Bu sisteme göre ana firma sukuk işlemine dâhil edilecek malları özel amaçla kurulmuş ortaklığa devreder. Bu şirket de varlıkları menkul değerlere dönüştürerek finansal piyasada yatırımcıların taleplerine sunar (Serpam, 2013:6).

4.7.12.Diğer Finansman Modelleri

İslâmî finansal sistemin amaçlarında biri olan üretim kaynaklarının istihdam edilerek refah seviyesinin artırılması ve gelirin dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Üretim kaynaklarından biri de toprak ve onun değerlendirilmesidir. Bu alanın harekete geçirilerek insanların refah seviyesine katkı sağlayabilmesinin imkânlarının bulunması gerekmektedir. İşte aşağıdaki finansman modelleri bu anlamda gerekli birer model olarak düşünülebilir.

İslâmî finans sistemi içerisinde yaygın olmamakla birlikte, bilhassa ziraat sektörünün geliştirilmesine destek sağlama özelliğini taşıyan “müzâraa”, “müsâkat” ve “müğarese” teknikleri de finansman metodu olarak belirtilebilir.

Müzâraa; bir taraftan arazi, diğer taraftan da çalışma olmak üzere, elde edilecek mahsulün belli oranlarda taksim edilmesi kaydı ile gerçekleştirilen bir ortaklık uygulamasıdır. Bu uygulamanın literatürde “muhâbere” ya da “muhahele” olarak ifade edildiği de söz konusudur.

Müsâkat ise; hem bahçe hem de ağaçların bakımı anlamında bağ bahçe ortaklığı anlamına gelen bir uygulamadır. Diğer taraftan âtil olan bir arazinin birine teslim edilerek ağaç dikme ve dikilen ağaçlara ortak olma uygulaması ise muğarese olarak ifade edilir (Döndüren, 2005: 441).

Bunlardan başka bankaya yatırılan mevduat ve vade kadar müşteriye bedelsiz fon kullandırma şeklinde de bir teknik daha vardır. Bu uygulamanın adı ise “puan sistemi”dir (Eskici, 2007:78).

Genel özellikleri aynı olan (petrol, altın ve tarım ürünleri gibi) emtiaların uluslararası piyasalarda alıcısının ve satıcısının görmeden büyük hacimlerde alınıp satılması uygulaması da vardır. Bu tekniğe ise “komodite” adı verilir (Tunç, 2010; 160).

4.8.İslâmî Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları

İslâm dinin kendisi evrensel özelliklere sahip olduğu gibi onun ekonomik alandaki uygulamalarının da küresel etkileşim gücünün varlığının yapılan atılım ve açılımlarla gösterilmiş olması icap eder. Özellikle klasik bankacılık hizmetler veren bankaların bünyelerinde İslâmî bankacılık faaliyetlerine yer vermesi aslında bunun en önemli göstergesidir. Küreselleşen ekonomik sistemde daha fazla pay almak isteyen geleneksel banka hizmeti veren bankalar, bu atmosferden en fazla faydalanmak için en önemli kurumlardan biri olan İslâmî finansal hareketleri oldukça fazla bir şekilde bünyelerinde bulundurmak istemektedirler. Özellikle dünya nüfusunun içinde Müslüman nüfusun yoğunluğunun artış göstermesi ve eğilimin de bu yönde olması İslâmî finans hizmetlerini küreselleşen finansal sistemde derinleştirmeye başlamıştır. Klasik banka hizmetlerinin yanında ekstra uygulamaları ile de hizmet yelpazesini oldukça geniş tutan İslâmî finans uygulamaları oldukça cazip bir hizmet sektörü olarak derinleşerek şekillenmeye devam etmektedir. Ekonomik hayatın hemen hemen her alanında faaliyet gösteren bu sistem reel ekonominin ihyası ve güçlenmesi için sıçrama ortamı olarak değerlendirilebilir (Zubair Hasan, 2004: 6).

Aşağıdaki tablo 8’de İslâmî finansman modellerinin uygulama alanlarına bakıldığında üretim faktörlerinin istihdam edilerek insanlığın menfaatine kullanılmasının bir örneği verilmektedir. Bu da göstermektedir ki İslâmî finans uygulamaları gelecekte daha da yaygın ve sisteme olduğu gibi yerleşen bir yapıya kavuşacaktır.

Tablo 8:İslâmî Finansman Modellerinin Sektörel Kullanım Alanları

TİCARET	
Proje Finansmanı	Muşaraka, Mudarabe, Murabaha, İstisna, İcara
Çalışma Sermayesi Finansmanı	Murabaha, Selem, Muşaraka
Yükleme Öncesi İhracat Finansmanı	Selem/İstisna + Murabaha ve Vekalet, Murabaha, Muşaraka ve Murabaha, Muşaraka
İthalat Finansmanı	Murabaha, Muşaraka
Nakit Finansmanı	Selem, İstisna, Teverruk
Yükleme Sonrası İhracat Finansmanı	Yerel para biriminde karz-ı hasen, vadeli döviz pazarlarında satma taahhüti, sevkiyat için fon gerektiği durumlarda Murabaha
Akreditif	Komisyon, Murabaha
Teminat Mektubu	Kefalet, Hizmet Bedeli
TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	
Üretim için girdi ve ilaçlama faaliyetlerinin finansmanı	Murabaha ve Selem
Borulu kuyu (tubewells), traktörler, tarım makinaları ve ulaşım araçlarının (balıkçılık tekneleri de dâhil) finansmanı	İcara, Selem, Murabaha
Mandıra ve kümes hayvanlarının alımı	Murabaha ve Selem
Depolar, hayvan barınakları, çiftler vd. yapılar	Azalan Muşaraka
Arazi Geliştirme	Operasyonel İcara, Selem
Bahçeler, Üretme Çiftlikleri, Ormanlar	Selem, Musâkat
BİREYSEL FİNANSMAN	
Dayanıklı Mallar	Murabaha, Vadeli Satış
Otomobiller	İcara, Murabaha
Ev Finansmanı	Azalan Muşaraka, Murabaha
Kişisel İhtiyaçlar için nakit temini	Mümkünse selem.

Kaynak: Ayub, 2005:194-195 uyarlanmıştır.

4.9.İslâmî Finansal Sistemin Alt Bileşenleri

İslâm dinin ekonomik alanda uygulanmasını ve insanların İslâm'ın yasakladığı finansal ortamlardan uzaklaşması ve dinî yasaklardan dolayı yastık altında duran fonların

finansal sisteme transferinin gerçekleştirilmesi için İslâmî finansal ortamın hayata geçirilmesinin üç ayağı vardır. Bunlar İslâmî bankacılık, İslâmî sermaye ve İslâmî sigortacılık piyasalarıdır (Albaş, 2005:5). Yazının bu bölümünde bu konular hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

4.9.1.İslâmî Bankacılık Piyasası

Faizli uygulamaların dinen yasaklanmış olması, konvansiyonel bankalara alternatif bir finansal kurumun olmayışı Müslüman yatırımcıların ellerindeki fonların döviz, altın, gayrimenkullere kaymasına sebep olarak atıl kalmasını gündeme getirmektedir. Böylesi bir pozisyon ise aslında ülke/ülkelerin kalkınması için gerekli olan finansman kaynaklarının olmasına rağmen bunlardan faydalanılamaması anlamına gelmektedir. Bu ise söz konusu ülke/ülkelerin siyasal ve ekonomik açıdan başka ülkelere bağımlı kalması anlamına gelmektedir (Bilir, 2001:11-12).

Bu durumun sonucu olarak İslâmî kaygılarla finansal sistemden uzak kalan yatırımcılar, İslâmî prensiplere göre faaliyette bulunan bankalara tasarruflarını aktarmışlardır. Bu gelişme sonucu İslâm ülkelerinin çoğu yerli kaynaklarla ekonomik kalkınmalarına hız vermişler başka ülkelere bağımlılık dereceleri giderek azalmıştır.

Yukarıdaki İslâmî finansal sistemin tarihi gelişim sürecinde bankacılık faaliyetlerinin hangi adımlarla gelişme gösterdiği açıklanmıştır. Bu aşamada İslâm bankacılık sektörünün günümüz şartlarındaki durumuna ait bilgiler paylaşılacaktır.

Özellikle son küresel krizlerde konvansiyonel bankacılık sektöründe problem oluşturan finansal piyasaları zehirleyen finansal enstrümanların varlığı İslâmî bankaların krize karşı dayanıklı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte emlak piyasalarındaki krizlerden etkilenerek geri dönmeyen ev kredileri sebebi ile de zarar görmüştür. Diğer taraftan finansal krizlerin reel piyasaları da etkilemesi kaçınılmaz olduğu için varlıklara dayalı olarak finansman uygulamalarını gerçekleştiren İslâm bankaları geleneksel bankalar kadar olmasa da bu krizlerden etkilenmesi kaçınılmazdır (Türker, 2010:19)

İlk kurulduğu dönemlerden itibaren daha ziyade bireysel bankacılık hizmetleri sunan İslâmî bankaları 2003'ten bu yana yıllık %34 büyüme oranı ile İslâmî finansın en büyük bileşeni durumunda olmuştur. Kurumsal bankacılık faaliyetleri olarak daha çok

kullanılan ve konvansiyonel bankacılık ürünleri ile neredeyse aynı değerde kâr bırakan murabaha ve icara işlemleridir. Mudaraba ve muşaraka gibi, yönetim, kâr hesaplama ve dağıtım hususlarında daha karmaşık bir özellik arz eden finansman teknikleri ise, tüm İslâmî bankacılık faaliyetlerinden daha az hisse almıştır (Vasseux, 2009: 13-14).

Önümüzdeki on yıllar içindeki durumu açısından önem kazanmaktadır. Amerikan araştırma kuruluşu Pew Research Center'ın raporuna göre; dünya nüfusu %35 artarken Müslüman nüfustaki artış ise %73 olarak tahmin edilmektedir. 2050'de dünya nüfusunun %31,4'lik dilimini Müslümanlar oluşturarak dünyanın en kalabalık dini olması öngörülmektedir (www.pewresearch.org).

Tabii Müslüman nüfus artarken aynı zamanda diğer dinlerden İslâm dinine katılmakta söz konusu olabilecektir. Bütün bu gelişmelerle birlikte milli gelirin de beraberinde artacağı kabul edildiğinde katılım bankaları için çok uygun bir ortamın şekilleneceğini söylemek yerinde olacaktır. Önemli olan bu yapıya uygun bir bankacılık sisteminin varlığını sürdürmesi ve taleplere cevap verilmesidir.

Diğer taraftan yaklaşık 45 yıllık mazisi olan katılım bankacılığı düşük risk taşıma model olma özelliği yönü ile uzmanların dikkatini çekmektedir. Küresel krizlerden fazla etkilenmeyen Ortadoğu ve Asya ülkeleri, Birleşik Krallık başta olmak üzere diğer bazı Avrupa ülkeleri katılım bankacılığı faaliyetleri için her türlü yasal düzenlemeleri teşvik edici tutum göstermişlerdir. Diğer taraftan Avrupa ülkelerinde Müslüman nüfusun artış hızı İslâmî finans uygulamalarının giderek önem kazanacağı anlamına da gelebilmektedir. Bununla birlikte dünyada Müslümanların nüfus yoğunluğunun 2010-2030 dönemleri içinde %35 artacağı tahmin edilmektedir. Normal olarak da Ortadoğu ve Asya'da bulunan bir çok Müslüman ortaklıkları şirketlerinin İslâmî kaidelere göre çalışan finansal sisteme göre yapılanması için gerekli çabayı sarf etmektedirler. Bütün bunlarla birlikte Ortadoğu ve Asya ülkeleri hızlı bir büyüme eğilimine girmiş, özellikle 2009 yılından sonra petrol fiyatlarında oluşan artışlar, belirtilen ülkelere likidite girişini hızlandırmıştır. Tüm bu sebepler, yakın gelecekte İslâmî Finans uygulamalarının tüm dünya ekonomisinde söz sahibi olabilecek bir yapıda olduğunu göstermektedir (Serpam, 2013:2).

Küresel ölçekte küresel İslâmî bankacılık varlıklarının 2018 yılında 3,4 trilyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bunun sebepleri irdelendiğinde:

- İslâmî finans piyasalarında gözlenen nispi istikrar,
- Büyüme hızını yakalamış olan büyük İslâm bankalarının bir sonraki gelişime aşamasına geçmek için kapasite ve yetkinliklerini artırmaları,
- İslâmî bankaların hızlı büyüyen piyasa ve sektörlerle işbirliklerinin güçlendirilmesi, olarak sayılması mümkündür (Ey: 2014:42).

2013 Ekim bilgilerine göre İslâm bankacılık sistemini uygulamaya koyan farklı ülkeler ve söz konusu ülkelerdeki sayıları aşağıdaki Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Batı Ülkelerindeki ve Offshore Merkezlerdeki İslâmî Banka Sayıları

Ülke	Sayı
İngiltere	22
ABD	10
Avusturalya	4
İsviçre	4
Fransa	3
Kanada	1
Cayman Adaları	1
Almanya	1
İrlanda	1
Lüksemburg	1
Rusya	1

Kaynak: Islamic Finance 2013:4 uyarlanmıştır.

4.9.2. İslâmî Sermaye Piyasaları

İslâmî bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerini hız kazanması İslâmî sermaye piyasasının hem şekillenmesine hem de derinlik kazanmasına sebep olmuştur. Sermaye piyasaları refahın halkın geneline ulaştırılmasında, ülkelerin kalkınma hamlelerini gerçekleştirmelerinde çok önemli katkıya sahiptirler. İslâmî sermaye pazarlarının gayesi de gelir bölüşümünde adaletin sağlanması ve siyasal anlamda bağımsızlığın kazanılmasında ilgili ülkeye fırsatlar sunabilmek gibi hususlardır (Çürük, 2013:100).

1990’larda sermaye piyasasına giriş yapan İslâmî sermaye piyasası İslâmî finans sistemi içerisinde en hızlı büyüme kaydeden sistem bileşenidir. Dünyanın dört bir yanından sisteme dâhil olan farklı yatırımcılar sayesinde giderek derinlik ve büyüme sürecine girmesi ile pozitif bir başarı ivmesi kazanmıştır. İslâmî sermaye piyasasının unsurlarını belirtmek gerekirse;

- Sukuk piyasası,
- İslâmî hisse senetleri piyasası,
- İslâmî endeksler,
- İslâmî fonlar, olarak ifade edilebilir.

Bu uygulamalar İslâmî sermaye piyasasının sisteme uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Bu başarının temel ince noktası ise uygulamaların şeriat hükümlerine uyum sağlayarak uygulamaya geçirilmesidir (IFSB, 2015:17).

İslâmî sermaye piyasasında görev alan finansal kurumlar; ticarî İslâmî bankalar, İslâmî sigorta kurumları, İslâmî yatırım bankaları, İslâmî varlık yönetim şirketleri olarak belirtilebilir. Diğer taraftan da İslâmî sermaye piyasası ürünlerini ise; İslâmî banka ürünleri, İslâmî sigorta ürünleri, İslâmî yatırım fonları, İslâmî bonolar, İslâmî prensiplere uygun tedavüle sunulan hisse senetleri olarak sıralamak mümkündür (Tok, 2009:4).

Konunun bu bağlamında yukarıda sıralanan unsurları kısaca ana hatları ile açıklaması yapılacaktır.

4.9.2.1.Sukuk Piyasası

Yukarıdaki bölümlerde sukuk uygulamaları İslâmî finansman modelleri içinde ana hatları ile ifade edilmişti. Burada konu ilave bilgilerle olgunlaştırılmaya çalışılacaktır.

Sukuk adı verilen İslâmî tahviller, belli bir varlığın icara, vadeli olarak varlık alım ve satımı ya da adi ortaklık şeklinde yapılandırılmış bir yatırım aracıdır. İslâmî esaslara uygunluğunu akredite edecek bir kurum aracılığıyla onaylanması en önemli şartlardan biridir (Tok, 2009:14).

İlk İslâmî tahvil olan sukuk, Malezya hükümeti aracılığıyla 1983 yılında çıkarılmıştır. İslâm bankalarının varlık yönetimini kolaylaştırmak için sukuklar, karz-ı hasan usulüne göre ihraç edilmiştir. Fakat bu tahvillerin ikincil pazarda işlem görmesine yasak getirilmiştir. Malezya'dan sonra Kuveyt Merkez bankası, mudaraba esasına dayalı sukuk ihraç etmiştir (Tok, 2009:14).

Mudaraba, icara, murabaha ve selem sukuk gibi çeşitli şekilleri vardır. Murabaha ve müşarakea sukuk, katılımcısına garantili getiri sunmaz. Eğer kâr ortaya çıkmışsa daha önceden belirlenen oranda kâr dağıtımı gerçekleştirilir. İcara sukukta bir varlığın satın alınarak, kiraya verilmesiyle doğacak gelirler yatırımcılara paylaştırılır.. Selem sukukta ise peşin bir ödeme gerçekleştirilerek bir varlığın gelecekte teslim edileceği sözleşmesi yapılır. Teslim tarihi geldiğinde varlık elden çıkarılarak satışından elde edilen kâr yatırımcıya dağıtılır (Çürük, 2013:106).

Ülke bazında sukuk ihraçlarına bakıldığında en fazla payı %64.6 ile birinci sırada Malezya yer almaktadır. Daha sonra sırası ile Suudi Arabistan (% 10.3), Endonezya (% 5,4), BAE (% 5) ve Türkiye (% 3.6) yaklaşık oranları ile ilk 5 ülke konumundadırlar. Geçen yıl yeni coğrafyalarda genişleme imkânı bulan sukuk piyasasının bu beş ülkesinin toplam payı %95 civarında iken 2014 yılında %89 olarak gerçekleşmiştir (Islamic Finance News: 2015:24).

Sadece İslâm ülkelerinde değil uluslararası piyasalarda da küresel bir yatırım aracı olarak kullanılmakta olan sukuk sunumları, Lüksemburg Borsa'sından sonra Londra Borsası'na da kote edilmiştir (Çolak, 2008:27).

4.9.2.2.İslâmî Hisse Senetleri Piyasası

İslâmî pay senetleri, İslâm dininin ilkeleri doğrultusunda faaliyette bulunan firmaların ihraç ettikleri ortaklık hakkı sunan menkul kıymetlerdir. Dinin haram kıldığı faaliyetlere (alkol silah, tütün, pornografi, hıznır vb.) ilişkin konularda ticari faaliyet gerçekleştiren, bahis ve şans oyunları ile faizli kredilerle gelir elde eden, faaliyet içeriğinin belirsizlik içermesi ile hakkında şüphe hasıl olan firmalara ait hisse senetlerine fon aktararak yatırım yapmak İslâmî finans sisteminde yasaklanmıştır (Çürük, 2013:100).

İslâmî kriterlere göre ilk ihraç edilen hisse senetleri 1983 yılında Bank Islam Malaysia Berhad aracılığıyla ihraç edilmiştir. Daha sonra bu süreci 1997 yılında yine Malezya'ya ait menkul kıymetler komisyonu kanalıyla uygulamaya geçirilen hisse senetleri izlemiştir (Mannan and Credit Suisse, 2008: 115).

Hisse senetleri, sahiplerine ilgili ortaklığın varlıklarına ve yönetimine katkı sağladıkları sermaye oranında hak sahibi olma hakkı verirler. Yukarıda bahsedilen konular dışında ihraç edilen firmalara ait hisse senetlerini alan İslâmî finans ortamındaki yatırımcılar söz konusu ortaklıkların kârlarına hissedarlıkları nispetinde ortak olmuş olurlar.

Günümüzde ortaya çıkan görüntüye bakıldığında hisse senetleri sadece ortaklık sertifikası olmaktan çıkmış, menkul bir varlık olarak alınıp satılmaktadır. Bunların mal gibi alınıp satılmasından elde edilen gelirin de faizli işlemlerle ilgisi olmadığından meşru olarak değerlendirilmektedir (Dalgın, 2010:200).

Bunlarla birlikte Dalgın (2010:201-204)'te hisse senetlerinin uygulamasının İslâmî hükümlere göre uygun olabilmesi için gerekli kısıtları, caiz olmadığını savunan görüşlerle caiz olduğunu belirten görüşleri belirterek hisse senetlerinin alınıp satılmasında İslâm dininin esaslarına göre bir perspektif kazandırmıştır.

4.9.2.3.İslâmî Fonlar

İslâmî sermaye piyasasının diğer bir enstrümanı olan İslâmî fonlar, hisse senedi, icara, emtia, murabaha ve hibrit fonlar olarak piyasalarda işlem görebilmektedir (Çürük, 2013:101).

İslâmî finans sistemi içinde ilk tedavüle konulan İslâmî yatırım fonu 1986 yılında Hindistan'da ibadethaneleri finanse etmek amacı ile kurulan Kuzey Amerika İslâmî Vakfı tarafından oluşturulan fonlar olmuştur. Bunu gerçekleştirirken de “Al-Tewfeek” ve “Al-Amin” adında iki şirket kurarak bu ihraçları gerçekleştirmiştir (Mannan and Credit Suisse, 2008: 115).

Genel anlamda İslâmî ilkelere uygun yönetilen fonlar ise 1990'lı yıllarda tedavüle çıkmaya başlamıştır. 1994-2001 arası dönemde 120 adet fon ortaya çıkmıştır. Bu araçlarla da piyasada hızlı bir büyüme trendini yakalamıştır. Bu fonların oransal dağılımı 2002 yılı sonunda, %48'i Ortadoğu'da %30'u Avrupa ve Amerika'da ve

%22'si Asya'da olmak üzere 5 milyar dolarlık yatırım fonu dolanımına konmuştur (Azhar Abdul Rahman vd. 2010: 228).

İslâmî fon yönetimi küresel İslâmî finans endüstrisinin bir niş sektörü olmaya devam etmektedir. İslâmî fonların 2009'dan 2013'e kadar % 6.6 büyüme göstermiştir. 2014'ün üçüncü çeyreğinde ise % 4.6 daha büyüyerek 75.8 milyar dolarlık işlem hacmine ulaşmıştır. Yine aynı çeyrek itibarı ile piyasada toplam işlem gören İslâmî fon sayısı ise 1161 olmuştur (IFSB, 2015:37).

Bunlar genellikle hisse senedi, emtia, leasing ve ticaretle ilgili fonlardan meydana gelmektedir. Hisse senetleri bağlantıları dışındakilerin risk kapasitesi daha zayıf olduğu halde hisse senedine ait fonlar ise konvansiyonel yatırım fonları gibi yüksek risk gurubunda yer almaktadır (Türker, 2010:14).

4.9.2.4.İslâmî Endeksler

İslâmî endeksler, halka açık ve borsalarda işleme tabi şirketler arasından İslâmî finans ilkelerine uyumlu faaliyet gösteren hisse senetlerinin seyrini takip etmek amacıyla oluşturulan değerlemelerdir. Bu havuza dâhil edilen şirketlerin her birine atanmış bir kat sayı ile endekse yapacağı etki belirlenmeye çalışılır. Böylece risk dağılımları bulunarak kaybın minimize edilmesine çözümler aranır (Çürük, 2013; 102).

Hisse senetlerinin yetkili kurullar tarafından meşru olduğunun ilan edilmesinden sonra İslâmî endeks değerleri yayımlanmaya başlamıştır. İlk İslâmî hisse senedi endeksi Malezya kökenli RHB Unit Trust Mangement aracılığıyla 1996 yılında yayımlanmıştır.

İslâmî endeksler, Şeriata uygun hisse senetleri piyasasının kolaylaştırılması ve İslâmî finans sektörünün küresel pazar alt yapısının inşasında çok önemli bir rol oynamıştır. Günümüz uluslararası finansal piyasasında İslâmî endeksler, Dow Jones, Standard & Poor, FTSE, MSCI ve Russell Investments gibi büyük küresel endeks sağlayıcıları tarafından sağlanmaktadır. Bu endeks sağlayıcıları Tablo 10'da aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 10: Hisse Senetleri İçin Uygulanan Büyük İslâmî Endeksler

Dow Jones İslâmî Piyasa Endeksi	FTSE Küresel İslâmî Endeksi	S&P Şeriat Endeksi	MSCI Küresel İslâmî Endeksi	Russell Ideal Değerler İslâmî Endeksi
1999 Ülkesel Küresel Bölgesel Tematik endeks (Blue Chip ve Stratejik)	2006 Ülkesel Küresel Bölgesel Sektör Endeksi (Piyasa Değeri ve Endüstri)	2006 Ülkesel Küresel Bölgesel Sektör Endeksi (Piyasa Değeri ve Endüstri)	2007 Gelişmiş Piyasa, Gelişmekte olan piyasa, Sınır ve Bölge	2013 Küresel Bölgesel Piyasa Değeri Endeksi

Kaynak: İFSB, 2015;21 uyarlanmıştır.

4.9.3.İslâmî Sigorta Piyasası

Tekâfûl başlığında bu konu genel hatları ile ifade dılmıştır. Burada kısmen ifade edilecektir.

Dünyada ilk İslâmî sigorta şirketi 1979 yılında Sudan’da Islamic Insurance Co. Ltd. adındaki sigortacılık faaliyeti gösteren şirkettir. Aynı şirket, aynı yıl içerisinde Suudi Arabistan’da da bir şube açmıştır.

Son dönemlerde bu sigortacılık faaliyetlerinde işlem hacmi ve faaliyet yapan birim olarak hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Uluslararası tekâfûl sektörü 2014’ün ilk çeyreğinde takribi olarak %15 yıllık bazda büyüyerek 21.4 milyar işlem hacmine ulaşmıştır. 2006 yılı itibari ile 133 olan İslâmî sigorta hizmet sağlayıcıları, 2013 sonu itibari ile 206’a yükselmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen İslâmî finans piyasası içinde tekâfûl sektörünün yoğunluğu oldukça azdır (IFSB, 2015; 24-25).

4.9.4.İslâmî Finans Sisteminin Uluslararası Kurumları

Bir sistemin uluslararası olması onun bu anlamda temel yapılanmasını gerekli kılar. İslâmî finansal sistem küresel anlamda organize olmak istediğinden bu sistemin çeşitli işlevlerini ifa edecek gerekli organizasyonlarla ete kemiğe bürünmesi gerekmektedir. Bunların varlığı küreselleşme iddiasının göstergesi ve sistemin işlevlerinin gerçekleşmesi anlamına gelecektir.

Aşağıdaki açıklanacak olan bu kurumlarla küresel yapılanma gerçekleşmiş ve işlem gören varlık miktarı artış göstermiştir. Bu kurumların bazıları, İslâmî finansın tanınma derecesini yükseltmek, sistemin işleyişi hakkında bilgi sağlamak, sektörel bazlı sorunların belirlenerek çözümlerin bulunarak ar-ge çalışmalarına yön vermek, bazıları ise uluslararası seviyede standartlar ve denetim sistemleri kurarak bu sistemin dayanıklılığını ve güvenilirlik derecesini artırmayı amaçlamaktadırlar (Çürük, 2013: 118).

4.9.4.1.İslâmî Finans Kurumlarının Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI - Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions)

Bu organizasyon; kâr amacı olmayan, özerk ve uluslararası bir kuruluş olup İslâmî finans sisteminin İslâmî kurallar dâhilinde muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları konusunda işlev yüklenmiştir.

Şubat 1990 yılında İslâmî finans kurumları tarafından imzalanan ortaklık anlaşmasına göre Bahreyn’de kurulmuştur. Mart 1991 yılında da bu uluslararası platformda tescil edilerek uluslararası çalışmalarına başlamıştır. Bu organizasyonun gerçekleştirmek istediği amaçları aşağıdaki maddelerde olduğu gibi sıralamak mümkündür.

- İslâmî finans hareketlerine ait muhasebe ve denetim teknikleri hakkında fikirler geliştirilmesinde yardımcı olmak,
- Geliştirilen bu fikirleri eğitim, seminer, periyodik yapılan yayınlarla yaymak, sistemin iyileştirilmesi adına gerçekleştirilen araştırmalara katkıda bulunmak,
- Bünyesine dâhil olan finansal kuruluşlar için muhasebe ve denetim ilkeleri belirlemek ve bunları yayınlamak ve yorumlarını yapmak,
- Uygulanan standartları gözden geçirerek gerekli güncellemeleri yapmak (Türker, 2010:23-24).

4.9.4.2.Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM - The International Islamic Financial Market)

İslâmî finans piyasasının uygulamalarının uluslararası standartlarını belirleyen organizasyondur. Faaliyetlerinin odak noktasını; İslâmî finansal ürünler, dokümantasyon ve ilgili süreçlerin nasıl işlemesi gerektiğine dair süreç standartları oluşturmaktadır.

IIFM, Bahreyn, Endonezya, Sudan Merkez Bankaları, Labuan Offshore Finansal Hizmetler Otoritesi İslam Kalkınma Bankası, Brunei Darüsselam Maliye Bakanlığı ortaklaşa çabaları ile 2002 yılında kurulmuştur. Kurucu üyeleri dışında IIFM ayrıca daimi üyesinden olan Pakistan Devlet Bankası ve Dubai Uluslararası Finans Merkezi tarafından desteklenmektedir. Ayrıca, diğer piyasaların bölgesel ve uluslararası finans kuruluşların tarafından da desteklenmektedir (<http://wiki.islamicfinance.de/>). Bu organizasyonun temel amaçları ise;

- İslâmî bankaları düzenleyen otoriteler arasında işbirliği kurulması,
- Enstrümanların vade durumunu genişleterek likidite sorununun çözülmesi,
- Ülkelerin varlığa dayalı menkul kıymet çıkarma imkânlarının değerlendirilmesi,
- İslâmî sermaye ve para piyasalarının kuruluşu, geliştirilmesi ve tanıtımının gerçekleştirilmesi (Türker, 2010: 24),
- Sistemin ihtiyaç duyduğu ürün ve dokümanların standartlaştırılmasını sağlamak;
- Düzenleyici otoriteler, finansal kurumlar, hukuk firmaları, borsalar, sektör birlikleri, altyapı hizmetleri sunan kurumlar ve bu sektörle ilgili diğer tüm kurumlar için küresel bir ortak çalışma ortamı oluşturmak;
- İslâm hukukunun yorumlanması adına paneller düzenlemek (Çürük, 2013:121) şeklinde sıralanabilir.

4.9.4.3.İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB- The Islamic Financial Services Board)

2003 yılında Malezya'nın Kuala Lumpur kentinde kurulmuş olan bu organizasyon, İslâmî finans sisteminin karalı duruşunu ve küresel sistemde kök salmasını pekiştirmek, küresel finans ilkeleri ile uyumlu ve yol gösterici prensipler belirleyip yayımlamaktadır. Bu prensipleri düzenleyici ve denetleyici kurullar çalışma alanı olarak görüp buna göre faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler.

IFSB'nin, Nisan 2015 itibari ile 61 adet düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar ile 8 adet uluslararası devletler arası örgütler ve 45 ülke ye ait 119 piyasada faaliyet gösteren finansal kurum olmak toplamda 188 üyesi vardır (ifsb.org). IFSB'nin yayınlamış olduğu temel standart, ilke ve teknik notlar aşağıdaki tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: IFSB’nin Yayınlamış Olduğu Temel Standart, İlke Ve Teknik Notlar

NO	KODU	ADI
1	IFSB-1	Risk Yönetimi
2	IFSB-2	Sermaye Yeterliliği
3	IFSB-3	Kurumsal Yönetim
4	IFSB-4	Şeffaflık ve Piyasa Disiplini
5	IFSB-5	Denetimsel Gözden Geçirme Süreçleri
6	GN-1	İslâmî Kurallara Uygun Finansal Araçların Derecelendirilmesi
7	TN-1	İslâmî Para Piyasalarının Geliştirilmesi
8	IFSB-6	Kolektif Yatırım Kuruluşlarının Yönetimi
9	IFSB-7	Sermaye Yeterliliği İle İlgili Çeşitli Konular
10	IFSB-8	İslâmî Sigorta (Tekâful) Operasyonlarında Kurumsal Yönetim İle İlgili İlkeler
11	IFSB-9	İslâmî Finans Hizmeti Sunan Kuruluşlar İçin İş Yapış İlkeleri
12	IFSB-10	Şeriat Yönetimi Sistemine İlişkin İlkeler

Kaynak: www.ifsb.org

4.9.4.4.Uluslararası İslami Dereceleme Kurumu (IIRA-The International Islamic Rating Agency)

İslâm Kalkınma Bankası’nın öncülüğü ile Kasım 2002 yılında Bahreyn’de kurulan bu kurum İslâmî bankacılık ve sermaye piyasasını dereceleme imkânı sunmaktadır. IIRA, ölçümlemesi yapılan kuruluşlar ile ürünlerin Şer’î kaidelere uyumluluğuna dair bağımsız değerlendirmeler sağlamak hedefindedir. Bu derecelendirmeleri, şirketlerin kurumsal yönetimi, sigorta kuruluşlarının finansal yeterliliği, ülkeleri ve bankacılık sektörü bazında yapmaktadır. IIRA, farklı uluslararası kurumlar, lider bankalar, çeşitli finans ve derecelendirme organizasyonları arasında da yer etmiş olan İslâmî finansın uluslararası organizasyonudur (iirating.com).

Yukarıda belirtilen uluslararası temel İslâmî finans örgütlerinin yanında; İslâm Kalkınma Bankası (IDB-Islamic Development Bank), İslâm Ülkeleri İstatistiksel, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC-Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries), İslâmî Araştırmalar ve Eğitim Merkezi (IRTI-Islamic Research and Training Institution), Uluslararası İslâmî

Likidite Yönetimi Şirketi (IILM–International Islamic Liquidity Management Corporation), Uluslararası İslâmî Fıkıh Akademisi (IIFA–International Islamic Fiqh Academy) kuruluşları da bulunmaktadır (Çürük, 2013;118-121).

4.10.İslâmî Finansın Dünyadaki Uygulama Örnekleri

Günümüz dünya finansal sistemde uygulanan politikaların hepsi daha fazla sermaye ele geçirerek dünyanın genel likiditesinden faydalanmaktadır. Bu sistem geleneksel sistem de olsa İslâmî sistem de olsa amaç budur. Önemli olan dolaşımda olmayan sermayeyi ele geçirerek ekonomik hayatta hedeflerin gerçekleştirilmesidir. Durum böyle olunca da İslâmî finansal sistemi uygulamak isteyen ülkelerin de dinî kimliklerinin fazla bir önemi kalmamaktadır. Ya da ülkenin genel din anlayışı İslâmiyet’le bağlantılı olsa dahi o ülke ekonomik hedefleri için geleneksel finansal sistemi uygulamayı hayata geçirebilmektedir.

Bu gün dünyanın 41 ülkesinde İslâmî finans sisteminin çeşitli faaliyetleri uygulanmaktadır. Çoğu Müslüman ülkelerden olsa da aralarında Kanada, Japonya, İrlanda, Rusya, Brezilya, Maldivler, Singapur, Fransa Çek Cumhuriyet, Hong Kong, Sri Lanka gibi ülkeler de yer almaktadır (Islamic Finance News, 2015:2).

Aşağıda ise İslâmî finans uygulamalarının yoğun olarak uygulandığı birkaç ülkedeki faaliyetlere örnek olarak yer verilecektir.

4.10.1.İngiltere

İngiltere’nin finans merkezi Londra’dır. Londra’nın finansal faaliyetlere olan yakın ilgisi yüzyıllara dayanmaktadır. Onun bu özelliği finansal uygulamalarda meydana gelen yeniliklerin bu coğrafyada yerleşmesinin ortamını oluşturmaktadır. Özellikle son dönemlerde İslâmî finans uygulamalarında bu finans sisteminin merkezi konumundaki Malezya, Bahreyn ve Dubai gibi ülkelerle ciddi olarak rekabet halindedir (Çürük, 2013:117).

İngiltere’nin bu özelliğini kendini batı ülkeleri arasında İslâmî finans sistemin merkezi konumunda tutmaktadır. İngiltere’deki İslâmî finansın varlığı 1960’lı yıllara kadar dayanır. Ancak 1990 yıllarında bu sistemin önemi anlaşılmaya başlamıştır. İngiltere’nin İslâmî finansın önemli aktörlerinden biri olmasının temelinde iki sebebi vardır. Ülkede

yaşayan 1.75 Milyon kişinin bu sistemi talep etmeleri birinci sebebi oluştururken, bazı yerel geleneksel banka idarecilerinin bu konuda liderlik yapmaları da ikinci sebebi teşkil etmektedir. Yapılan yasal düzenlemelerle çoğu İslâmî finansal ürün hem uygulanmakta hem de teşvik edilmektedir. İngiltere’de sukuk uygulamaları gün geçtikçe derinlik kazanmaktadır. (Serpam,2013:10).

Sukuk uygulamalarının bu derece İngiltere’de yaygın olmasının sebebi sukuk uygulamalarının vergiden istisna olmasıdır. Çünkü İngiltere bu konuda da bir cazibe merkezi olmak istemektedir. 2004 yılında faaliyete geçen Islamic Bank of Britiain İngiltere’nin ilk faizsiz bankacılık uygulamasını başlatan kurumudur (Çobankaya, 2014:37).

4.10.2.A.B.D.

Milyonlarca Müslüman nüfusun yaşadığı Amerika, İslâmî finans uygulamalarının giderek ivme kazanmış olduğu diğer bir ülkedir. İslâmî finans uygulamalarına 1987 yılında başlamıştır. İlk kurulan kurum olan Amerikan Finance House’tır. Bu kurum İslâmî ortaklık modeli ve leasing uygulamaları ile ev otomobil v.b ihtiyaçlara fon sağlamaktadır. Diğer taraftan Şikago’da faaliyette bulunan Devan Bank icara ve murabaha teknikleri ile finansman tedarike ederek ihtiyaç sahiplerine kolaylık sağlamaktadır. Diğer bir kurum olan Guidance Finacial Group A.B.D.’de 32 eyalette Müslümanlara ev finansmanı sağlamaktadır (Khan and Bhatti, 2008:722).

A.B.D.’de başarılı bir şekilde uygulanan risk sermayesi yönetiminin aslının İslâmî fonlama tekniklerinden biri olan mudaraba ile örtüştüğü ve bu teknik esas alınarak finansal sisteme kazandırıldığı ifade edilmektedir (Çizakça, 1998:198).

4.10.3.Hong Kong

2008 yılında İslâmî finans uygulamalarına kapılarını açan Hong Kong aynı yıl içinde Malezya merkezli sukuklar ülke borsalarında işlem görmeye başlamıştır. Yine aynı dönemde işin ciddiyetini anlayan Hong Kong yetkilileri bu konuların eğitimi vermek üzere İslâmî İlimler Enstitüsü kurmuşlardır. Ülkelerinde İslâmî hisse senedi ihraç etmek için kanun teklifi hazırlanmış ve 2013 yılında da bu teklif ilgili organa sunulmuştur.

2007 yılından beri sürdürülen Hong Kong İslâmî finans merkezi yapılması projesi ise hali hazırda yürüye de beklenen seviyede değildir (<http://www.turcomoney.com/>).

4.10.4. Malezya

İslâmî finans uygulamalarının büyük bir bölümünün gerçekleşmiş olduğu piyasa Malezya piyasasıdır. İlk İslâmî banka 1983 yılında kurulmuştur. Sukuk piyasasının en büyük yerel uygulamalarının gerçekleştiği yer Malezya'dır (Karim, 2010:2).

2012 yılı verilerine göre İslâmî bankacılık hacminin 1/5'lik kısmı burada gerçekleşmiştir. Yine 2012 yılı esas alındığında toplam 130 milyar değerindeki sukuk işlemlerinin 100 milyar dolarlık hacmi burada gerçekleşmiştir (Serpam, 2013:9).

2014 yılının ilk çeyreğine göre ise İslâmî bankacılık hizmetlerinde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Yine 2014 yılının 10 aylık periyoduna göre sukuk piyasasında %65,4'lük en büyük işlem hacmi Malezya'ya ait bulunmaktadır. İslâmî fon uygulamalarında 2014 yılının üçüncü çeyreğine göre ise %40'lık işlem hacmine sahip Suudi Arabistan'dan sonra %25'lik dilimle ikinci sırada yer almıştır. (Ifsb, 2015:16-23).

4.10.5. Endonezya

Nüfus açısından en yoğun Müslüman ülkesi olan Endonezya ilk İslâmî finans uygulamalarına 1992 yılında Bank Muamalat Endonezya'nın kurulması ile başlamıştır. Bu öncü bankadan sonra farklı isimlerde İslâmî bankalar sisteme dâhil olmuşlardır. Ülkede 30 civarında İslâmî sigorta ve İslâmî reasürans şirketleri mevcuttur. Ülkenin borsasında 242 adet İslâmî kıstaslara uygun hisse senetlerini ve Jakarta İslâmî hisseler 30 endeksini fon sahiplerinin hizmet alımına sunmaktadır (Khan and Bhatti, 2008: 717).

İslâmî bankacılık uygulamalarında 2014'ün ilk çeyreğinde 11 ülke arasında sekizinci sırada yer almaktadır. 2011 yılında mevduat toplamada 11 ülke arasında ikinci sırada yer alırken 2013 yılında üçüncü sıraya gerilemiştir. 2014 yılının ilk 10 ayına göre sukuk uygulamalarında %6'lık hacimle üçüncü sırada yer almıştır. Yine aynı yılın üçüncü çeyreğinde İslâmî fon uygulamalarında %2'lik dilimle Cayman Adaları, Güney Afrika ve Singapur'la aynı sırayı paylaşmıştır (Ifsb, 2015:16-23).

4.10.6.Türkiye

Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerden biri olan Türkiye’de faizle ilgili muamelelerin iktisadi hayattaki durumu elbette şer’i ölçülere göre kıyaslanarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ancak bunların hepsi düşünsel boyutta kalmış, faizsiz bir finansal işlem yapılması için harekete geçilmemiştir.

Fakat dünyadaki ilk faizsiz finans uygulamalarının teorik boyutta başladığı dönemler ile ilk faizsiz kurum olan bilinen Mit Gamr kuruluşu ve faaliyetleri dünyadaki bütün faizsiz oluşumların çekirdeği olmuştur. Söz konusu oluşum aynı zamanda teorisyen de olan Ahmed en-Neccar tarafından 1963 yılında kurulmuş ve bu çalışmalarında Almanya’daki bir dayanışma oluşumundan destek almıştır. Fakat Ahmed en-Neccar’ın faizsiz bir model üzerinde çalışma yaptığını anlayan Almanlar bu desteklerini çekmişler ve Mit Gamr uygulaması da 1967 yılında son bulmuştur (Bayındır, 2007:40-41).

Devletlerarası ilk İslâmî finans uygulamalarının başlangıcı ise 1976 yılında Mekke’de tertip edilen ve Türkiye’nin de katılmış olduğu 1.Uluslararası İslâm İktisadi Konferansı’na dayanmaktadır. Bu organizasyon ile farklı İslâm ülkelerindeki bilim adamları ile devlet yetkilileri bu konuda fikir alışverişine başlamamışlardır. Bu görüşmeler sayesinde bilim adamları ve devlet yetkilileri bu konu üzerinde durmaya başlamışlardır. Bu sayede Türkiye’de İslâmî finans uygulamalarının önemini vurgulayacak kitap ve makaleler yayımlanmaya başlamıştır (Çürük, 2013:122).

Ancak Türkiye yukarıda bahsedilen gelişmelerden bağımsız olarak faizsiz işlemlerin başlatılması çalışmaları 1970’li yıllarda devletin gerekli organlarının devreye girmesi ile başlamıştır. Bu anlamda ilk girişim Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş.’nin 11/11/1975 gün ve 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi ile kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Akın, 1986:279).

Faaliyette olduğu ve faizsizlik esasına göre hizmet verdiği dönemlerde 54’ü İşçi şirketi olmak üzere 201 şirkete fon hizmeti sağlamıştır. Daha sonraları ise gerek yasal alt yapısının eksik oluşu, gerek hizmet verme kapasitelerinin modernize edilememesi gibi sebeplerle 1983 yılında kapanmak zorunda kalmıştır (Şahinkaya, 2002:10).

Türkiye’de ilk anlamda İslâmî finans uygulamaları Özel Finans Kurumları (ÖFK) kanalı ile uygulanmaya başlanmıştır. 16712/1983 tarihli ve 83/7506 sayılı kararname ile

ÖFK'ların yasal alt yapısı oluşturulmuştur. Bu yasal alt yapıdan sonra 1985 yılında Albaraka Türk ve Faisal Finans kurumları ilk faaliyete geçen kurumlar olmuştur. Bunları 1989 yılında Kuveyt Türk, 1991 yılında Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans kurumları takip etmiştir. Bu oluşumlardan 2001 krizinde İhlas Finans uygulamalarını iflas ederek sonlandırmak zorunda kalmıştır. Aynı yıl içinde Faisal Finans Kurumu Ülker Grubu tarafından devir alınarak Family Finans adını almıştır. Sonrasında ise bu banka Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans katılım Bankası adını almıştır (Özsoy, 2011:22-23)

Günümüzde ise Bank Asya banka yönetiminde yeterince şeffaf olmadığı gerekçesi ile önce %63'lük kısmı TMSF'ye daha sonra da 29/05/2015 tarihinde tamamen bu fona devredildi. Yine aynı tarihte devlet kurumu olan Ziraat Bankası faizsiz bankacılık uygulamalarını bünyesinde başlatarak ilk şubesini faaliyete geçirdi.

Özel Finans Kurumu isimlendirmesi bu kuruluşların algılanmasında beklenen etkileşimi vermedi. Daha çok aracı bir kurum gibi algılanıyordu. Bu bankacılık hizmetlerinin gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında bankacılık hizmeti veren bir kurum olduğunu yerleştirmek için bu kurumların faaliyetleri bankacılık Kanunu kapsamına alındı. 01/11/2005 tarihli Bankacılık kanununa göre; mevduat, katılım ve kalkınma ve yatırım bankası olarak üç çeşit bankacılık faaliyetinin olacağı söz konusu olduğundan bu tarihten itibaren Özel Finans Kurumları artık Katılım Bankası olarak isimlendirilmeye başlandı. Artık isminde “banka” ibaresinin olması bu kuruluşları ciddi bir sorundan kurtarmış ve tanınma ve kimlik açısından gereken isimlendirmeye kavuşmuşlardır. Diğer taraftan da “katılım” ibaresi ile de bu bankacılık şemsiyesi altında gerçekleştirilen işlemlerin kâr/zarar sonucuna katlanma esasına dayalı olduğu belirtilmek istenmektedir (Uyan, 2005:2).

Artık günümüzde katılım bankacılığı altında faaliyette bulunan İslâmî bankacılık uygulamalarının Türkiye'deki son durumu aşağıdaki tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Türkiye’de Faaliyet Gösteren İslâmi Bankalar ve Şube Sayıları

Katılım Bankası Adı	Şube Sayısı
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	213
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	384
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	286
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	14
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	42
Toplam	939

Kaynak: tkbb.org.tr e.t: 16/12/2016

İslâmî bankacılık uygulamalarına göre Türkiye’de diğer İslâmî finansal enstrümanlar oldukça sisteme yavaş adapte olmaktadır. Bunlar sayı ve hacim olarak az olup katılım endeksi, gelire dayalı senetler ve kira sertifikaları bunlardan en başta gelenleridir (Çürük, 2013:141).

2014 yılı ilk çeyreğine göre küresel İslâmî bankacılık uygulamalarında Türkiye ilk 11 ülke arasında altıncı sırada yer almaktadır. Bu ülkeler arasında 2013 sonu verilerine göre ise Pakistan’dan sonra en fazla finansman büyümesi gösteren ülke Türkiye olmuştur. Yine aynı yıl için mevduat hesaplarındaki hacim esas alındığında ise Türkiye’deki katılım bankaları ilk sırayı ele geçirmişlerdir. Sukuk piyasası işlemlerinde ise 2014 yılının on aylık diliminde toplam sukuk pazarının %3’lük kısmı ile altıncı sırada yer almıştır. İslâmî fon uygulamalarında ise 2014’ün üçüncü çeyreği verilerine göre ilk sıradaki ülkeler sıralamasına girememiştir (IFSB, 2015:16-23).

4.11. İslâm Dininin Çeşitli Ekonomik ve Finansal Terimlere Bakışı

Bu açıklamalardan sonra İslâm dininin ekonomi ve finansal olaylara bakış açısını irdelemek daha yerinde olacaktır. Konuları ayrı ayrı incelemenin sebebi ise İslâm her olguyu müstakil olarak değerlendirir. Eğer dinin sınırlarında olan bir yeni gelişmeysen onun uygulanması ve adaptasyonunu teşvik eder, aksi halde o gelişmeyi yasaklar ya da alternatif üretilmesini öğütler.

4.11.1. Çalışma

Çalışma kavramı İslâm dininin en fazla değerle üzerinde durduğu bir ekonomik olgudur. “*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*” (Necm: 53:39) ayetine göre, insana gerek bu dünyada gerekse de ahirette ancak çalışıp çabaladığının karşılığı vardır. Hatta “*Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır.*” (Câmiü’s-Sağîr, 6:291, 292) hadisine göre niyetin bile değer kazanması çalışmaya bağlıdır. “*İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olandır.*” (el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2:463) hadisi ise insanların en hayırlısının insanlara bir şekilde faydası dokunacak bir meşguliyetle uğraşması olduğu teşvik edilerek insanın bir şekilde ekonomik hayatta rol alması sağlanmak istenmiştir.

İslâm dininin çalışmaya verdiği en çarpıcı ifadelerinden biri ise şöyledir: “*Boş kaldın mı hemen (başka) işe koyul.*” (İnşirah: 94//7) Yorulmanın dahi telafisinin çalışmakla olduğunu ifade etmesidir. Yukarıda da örnekleri ile açıklandığı gibi peygamberler insanların meslek sahibi olmaları noktasında örneklik oluşturmaları söz konusudur.

Konunun bu anlamda İslâm dinini inanç esaslarından biri olan bütün peygamberlere iman etme esası çok ilgi çekici bir özelliği vardır. Hiçbir peygamber arasında ayırım yapmadan bütün peygamberlerin özelliklerinin örnek alınması da inanç ikliminde bilinçaltına yerleştirilmesi söz konusudur.

İman konusu ile amel genelde yana yana ifade edilmekle aslında imanın da yaşanılır boyutunun, yani pratik kısmının çalışma hayatı ile kendini gösterdiği belirtilebilir. Bu konuda “*Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah’ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz*” (Cuma, 62:10) ayeti oldukça anlamlı gözükmektedir.

“*İmana ait bilgilerden sonra en lâzım ve en mühim a’mâl-i salihadır. Sâlih amel ise, maddî ve mânevî hukuk-u ibâda tecavüz etmemekle, hukukullahı da bihakkin ifa etmekten ibarettir. Ecnebîlerden alınan maddî bilgiler, san’at ve terakkiyata âit ise, lâzımdır.*” (Nursî, Mesnevi-i Nuriye, 1995:115) ifadesinde olduğu gibi amel dendiğinde sadece ibadetler değil, her türlü ekonomik faaliyet de bu bağlamda değerlendirilmektedir. Ayrıca çalışma hayatının helal sınırlar içerisindeki her türlü gelişmeleri Müslümanların alıp uygulamalarında da bir yasak söz konusu değildir.

Bununla birlikte çalışma her şey demek anlamına gelmemektedir. Yani, İslâm inanç esaslarına göre çalışmak bir çeşit duadır. O dua ile ilgili talebin Allah'tan istenmesi söz konusudur. Buna da tevekkül adı verilmektedir. Müslüman üzerine düşen vazifesini yapar neticeyi de Allah'a bırakır. Aksi takdirde bir Müslüman çalışmayı neticeyi oluşturmak gibi görürse çok ciddi tehlikelerin bekleyeceği ihtar yapılır.

“Karun ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helak etmişti.” (Kasas: 49/78)

Eğer bu inanç prensibine göre çalışılırsa, çalışmanın dahi ibadet olacağı konusu hakkında İslâm âlimlerinin fikirleri vardır. Bununla birlikte şu hadisler de bu konuyu netleştirmektedir:

“Allah yolunda sarfettiğin, bir kölenin hürriyetine kavuşturulması için harcadığın, fakire sadaka olarak verdiğin, bir de ailen için harcadığın paranın hepsi hayırlıdır. Fakat bunlar içinde ailen için sarfettiğin paranın sevabı hepsinden daha çoktur.” (Müslim, Zekât, 39)

“Ev ahalisinin geçimini sağlamak için çalışan kimse Allah yolundadır.” (Taberani, 2/60)

“Kişinin geçimi üzerine farz olan kimseleri ihmal etmesi, günah olarak kendine yeter.” (Müslim, Zekât, 40)

Şu hadis ise, helal kazancın bir faaliyetle olmasını çalışma ve emeğin çok kutsal bir ekonomik üretim kaynağı olduğu vurgulanır. *“İşçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz”* (İbn Mâce, Rühûn,4).

İnsanın yapmış olduğu faaliyetle hayatının anlamı ortaya çıkar. İnsanı gerçek anlamda hayatta mutlu eden olgu, çalışmadır. Çalışma ve bir işle meşgul olma insanın en önemli özelliklerinden biridir. Bir iş bulduğunda da o işin en iyisini yapma gibi de bir beklentisi olması gerekir. Dünyanın yapısında hiçbir şeyin kararında kalmaması vardır. Sürekli iyiye doğru bir değişkenlik vardır. Bu özellik insanı sürekli araştırmaya ve gelişmeye götüren bir realitedir. Çünkü çalışmak en büyük nimet olan zamanın değerlendirilmesi

anlamına gelir. İşte bu konunun önemindendir ki Hz. Peygamber (a.s.m) ; “*Allah'ım, ümmetime erkenciliği mübarek kıl*”(Ebu Davud, Cihad: 85) hadisini ifade etmiştir.

4.11.2. Para

Ekonomistler genel olarak parayı, hazır satın alma gücü, değer ölçüsü, mübadele aracı ve tasarruf sebebi olarak açıklamışlardır (Ergin, 1973: 752). Kendinden herhangi bir değeri olmadığı için de mal gibi değerlendirilmez.

Bir olgunun bir ihtiyaca cevap verebilmesi oranında o şeye mal ya da hizmet denir. Paranın kendisi bu anlamda böyle bir özelliği yoktur. Paranın kendisi yenilip içilmez. Sadece ekonomik ilişkilerde bir ölçme aleti ve takastaki anlaşmazlıkları ortadan kaldıran bir ortak değer ölçüsüdür. Paranın faydası, malın alınıp satılmasındaki kolaylıktan ve değerini ölçmekten kaynaklanır. Yoksa insanın bir ihtiyacını karşılama noktasında bir fayda sunmaz.

Paranın da bir ölçü aracı olduğu kabul edilirse, nasıl litre ya da kg birim olarak aynı kalır ölçü cinsinden olan değeri her yerde standarttır. Onun gibi paranın da değeri öyle olmalıdır. Bunun için de günlük hayatımızda kullanılan madeni ve kağıt paraların değeri çeşitli ekonomik olgulara göre değişiklik gösterdiğine göre onun değeri kendi özelliğinden değil çeşitli etmenlere bağlı olarak şekillenmektedir. Onun için İbn Abidin eserinde malların değerinin altın ve gümüşle ölçüldüğünden bahsetmektedir (Eskicioğlu, 1999: 113).

İslâmî fıkıh literatürüne bakıldığında İslâm ekonomik kültüründe paradan kasıt altın ve gümüştür. Mecellenin bu konudaki ilgili maddesinde; “*Nukud, nakdin cemi olup altın ve gümüşten ibarettir*” (Mecelle, Madde: 130).

Karşılığı altın ya da gümüş ayrılarak ihraç edilen kağıt paraların itibari değerleri korunmak şartı ile kullanılmasını uygun karşılayan İslâm âlimleri, değeri enflasyona bağlı olarak eriyen bir kağıt para ile veresiye alış veriş yapmayı ise meşruiyet noktasında onaylamamışlardır (Eskicioğlu, 1999: 113).

Ancak altına dayalı bir para sistemi gelişen ve sürekli yeni gelişmelerle de büyüyen dünyadaki ekonomik olaylar geçerliliğini sürdürecektir yapıda ve yeterlilikte değildir. Çünkü karşılığı altın olan para için gerekli olan altın yeterli değildir. Durum böyle

olunca da paranın fonksiyonunu alacak başka da bir uygulama olmadığı için güncel para politikalarına mecbur kalınmıştır (Karahöyük, 2013: 213-214).

4.11.3. Faiz

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.” (Bakara: 2/275) Ayeti İslâm dininin net olarak faize bakışını gösterir. Para kazanmanın ve geçimi sağlamanın meşru yolunun ticaret ve üretim olduğunu ifade eder. Kur’an’da daha pek çok yerde bu konu geçmektedir.

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.” (Rûm: 30/39).

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmran: 3/130).

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.” (Bakara: 2/278-279).

Faizin devreye girmesi genelde borcun zamanında ödenememesi de olabilir. Bu gibi durumlarda da Kur’an bir çözüm üretmiştir.

“Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.” (Bakara: 2/280).

Diğer taraftan da enflasyonun hâkim olduğu bir ekonomide enflasyon oranı ve altında bir ek para alınması faiz olarak değerlendirilmemiştir. Ancak buradaki dikkat edilmesi

gereken husus, borç alan kişinin bunu kendi düşünerek söz konusu değer kaybını enflasyona göre hesaplayarak alacaklıya verebilir. Çünkü, İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf, *“Borçlu aldığı borcun mislini vermez, ödeme esnasındaki kıymetini, değerini verir”*(*sorularlailslamiyet.com*) demişlerdir.

Sosyal hayatta zengin fakir diye bir sınıflandırma yapılabildiği gibi servet sahibi emek sahibi diye de ikinci bir ayırım yapılabilir. Birinci sınıflandırmadaki iki kesimi bir arada tutan zenginlerdeki merhamet duygusu ile fakirlerdeki hürmettir. Bu bağın doğmasına sebep olan uygulama ise, zekât uygulamasıdır. Diğer taraftan sermaye sahipleri ile emek sahiplerini bir arada tutan olgu da haksız kazancın olmamasıdır. Sermaye sahipleri daha fazla sermayeye sahip olmak için faizli işlemler yapmakla birlikte işçilerin haklarına uymazlarsa o zaman da emek sahiplerinin kazançları normal ihtiyaçlarını dahi karşılamaya yetmediği için bu sefer de emek sermaye kargaşası olacak ve sosyal hayat bozulacaktır. Borcu olan emek sahipleri mecburen borçlarını ödemek için bir kaynak bulmak isteyecekler. Bu kaynak da bankalar olmaktadır. Bu ise bir sömürü düzeninin başka adı olduğu için insanlık dünyası sürekli huzursuzluk yaşayacaktır. Bu teşhisini yaptıktan sonra ayetlerden çıkardığı sonuç ile şöyle bir neticeye ulaşır:

“Evet, âyet-i Kur’âniye, âlem kapısında durup, ribâyâ (faize) "Yasaktır!" der. "Kavga kapısını kapamak için, banka kapısını kapayınız!" diyerek, insanlara ferman eder. Şâkirdlerine (talebelerine), "Girmeyiniz!" emreder.” (Nursî, Sözler: 2003: 408-409).

Konunun önemine binaen Müslümanların faizli işlemlere muhatap olmamaları için borç verme konusunun da bu bağlamda ifade edilmesinde fayda vardır.

Ayetlere ve hadislerle bakıldığında sosyal hayatta Müslümanlar arasında kredileşme teşvik edilmiştir. Buradaki kredi verme elbette faizsiz olan bir uygulamadır ki bu niteliği ile ayette “karz-ı hasen” güzel kredi (borç) verme anlamında kullanılmıştır.

“Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin.” (Bakara: 2/245)

“Allah’a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım.” (Maide:5/12)

“Kim Allah’a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır.” (Hadid: 57/11).

Ayetleri bu güzel borç uygulamasının önemini ifade etmektedirler.

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz.” (Müzemmil: 73/20) ayeti ise bu uygulamanın da bir namaz, zekât gibi bir dinî vecibe olduğu ifade edilmektedir. Sosyal hayatta Müslümanların bu niteliği ile borçlanmaya dikkat etmeleri tavsiye edilir.

Bütün bunlarla birlikte borçlanmanın da bazı kurallara bağlanması gerektiği ifade edilir. İlginç olanı da Kur’an ayetleri içerisinde en uzun ayet borçlanma ayeti olan ayet-i müdayenedir.

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın.

Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın.

Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah’tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın).

Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın.

(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar.

Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir.

Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin.

Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara: 2/282).

Ayete bakıldığında borçlanma işlemleri bütün ayrıntıları ile ifade edilmiş olmakla birlikte önemi de nasihat edilmiş olmaktadır.

Bu konuya ilişkin hadislerle bakıldığında orada da anlamlı bir şekilde konunun ifadesini bulduğu görülür.

"İsra gecesi Cennetin kapısında "Sadaka veren kimse, on mislini alır; borç veren ise on sekiz mislini alır" yazısını gördüm. Borç vermenin sadakadan niçin daha efdal olduğunu Cebrail (a.s)'e sordum. Çünkü isteyen yanında bulunduğu halde ister; borç isteyen ise bir ihtiyacından dolayı ister, diye cevap verdi." (İbnMace, Sadakat, 19).

"Kim sağlam bir hayvanı yada parayı (karz-ı hasen olarak) iâreten verirse kendisine bir köle azad edenin sevabı verilir." (Tirmizî, Birr 37).

Konu İslâm dininde daha da üst boyutlara taşınmaktadır. Bir Müslüman kendi ihtiyacı varken dahi Müslüman kardeşinin zor durumdan kurtulmasına çalışması hususu da ifadesini Kur'an'da bulmuştur.

"Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler" (Haşr, 59:9).

Diğer taraftan bu ayete bakıldığında finansal etkileşimin bazı temel şartlarını da ifade ettiğini görmek mümkündür. Bunlar

- Borç alacak ilişkilerinin özellikle vadeli muamelelerin yazı, şahit ve rehin gibi uygulamalarla delillendirilmesi,
- Her iki tarafta durumunu muhasebe kayıtlarına yazması,
- Finansal sözleşme yapmak için yeterli olmayanlar adına kanuni temsilcilerinin bu görevi ifa edebilecekleri,
- Belirtilen şartların yerine getirilemeyeceği durumlarda güven esasına dayalı işlemlerin de uygun olabileceği şeklinde ifade edilebilir (Kahraman, 2015:2-3).

Uluslararası finansal ilişkilerde başka dinden birinin kanuni temsilci olarak atanırken mezheplere göre farklılık göstermekle birlikte dinin yasakladığı işlere girmemesi çekincesi dikkate alınarak hareket edilmesi caiz olarak görülmüştür (Döndüren, 2003:241).

4.11.4. Kamusal Gelirler

Kamusal harcamaların desteklenmesi kamusal gelirlerle mümkün olmaktadır. Bu iki unsur o ülkenin ekonomik yapısı ile finansal yapısını, dolaylı olarak da uluslararası ekonomi ve finansal sistemi etkileyecek büyüklüktedir. Kamusal gelirlerin büyük bir toplamını oluşturan vergileri İbn Haldun devletin en önemli gelir kaynağı olarak değerlendirmiştir. Ancak vergileme esnasında vergileme kurallarına dikkat edilmesi hususu üzerinde de durmuştur. Aksi takdirde bireysel mülkiyet haklarına bir saldırı olabileceğini belirtmiştir (Andıçlar ve Koçak, 2010: 104)

İslâm dini ölçülerine göre bir malın vergisinin olabilmesi için taşınması gereken belirli niteliklerinin olması gerekir. Mal bir kişinin kendisine ait olması, artırılabilir bir gelir kaynak özelliği taşınmalı, belirli bir miktar aşmış olmalı, ihtiyacı aşan kısmından olması, malın sahibi olunmasından itibaren bir yıl geçmiş olması gibi özellikleri taşınmalıdır (Eskicioğlu, Basım. Eser: 89).

İslâm dinin en önemli vergi çeşidi zekâtlardır. Bu vergiler aynı zamanda hem bir farz olan bir vazifedir hem de ibadet anlamı da taşır. Müslümanlardan alınan bir vergi çeşididir. Altın, gümüş, toprak ürünleri, hayvan yetiştiriciliği konularında zekâtlar alınmaktadır. Toplanan bu vergileri ise tahsis prensibine göre Kur'an'da geçen yerlere dağıtılmaktadır.

“Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri Müslümanlığa ısındırılacaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarf edilir. Allah bilendir, hakîmdir.” (Tevbe: 9/60)

Zekât uygulamaları şahsi olarak kişiyi kalbî ve ruhî zafiyetlerden kurtulmasına vesile olduğu gibi sosyal hayatın da önemli bir tutkalı konumundadır. Bireysel olarak sermayenin belli kesimlerde yoğunlaşmasını önlemekle birlikte, maddi anlamda zayıf olanların kendilerine karşı art niyet beslemelerini engelleme ve onların korunması gibi sosyal ve ekonomik anlamda katma değeri olan bir ibadettir (Çelik, 2006:6-7).

4.11.5. Özel Mülkiyet ve Teşebbüs

Bir devletin bekası o devletin fonksiyonlarını yapması ile mümkündür. Bu fonksiyonların faaliyete işler vaziyette olması ise gelirlerinin devamlı olmasına bağlıdır.

Gelirlerinin sürekliliği de bir şeylere sahip olan mükelleflere bağlıdır. Bu özel mülkiyet ve teşebbüs hem o devleti dinamik tutar, hem de bireyin teşebbüs gücünü motive eder.

Kur'an-ı Kerim bu şahsi olarak bir şeylere sahip olunulması konusunda bazı ifadeleri vardır.

“Allah ’ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah’tan, O’nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nisa: 4/30).

“Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar.” (Yasin: 36/71).

İslâm âlimleri bu ayetlerden hareketle İslâm’ın özel mülkiyete sıcak baktığı şeklinde yorumlanmıştır. Ancak buradaki malikiyet durumu mutlak olarak değil arızî bir malikiyettir. Esasında bütün her şeyin mutlak sahibi Allah’tır. Buradaki malikiyet sadece söz konusu mal/mülkte tasarruf yapmakta yetkisinin kişiye bırakılmasıdır. Zaten, bu arızî malikiyetle birlikte o malikiyetin helal haram kısımlarının şekillendirilmesi de zaten Allah’a aittir. Onun içindir ki bu mülkiyetten elde edilen servetin belli bir miktarının zekât olarak dağıtılması, faizli işlemlere muhatap olunmaması hususları dinin sınırları ile çizilmiştir. (Mannan, 1980: 100-101).

Diğer taraftan bu özel mülkiyet özel teşebbüsü de destekleyecek nitelikteki bir özelliktir. İnsanın hür iradesi elbette onun girişimci ruhunu tetikleyecek bir niteliğe sahiptir.

“O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır.” (Enam:6/165).

“Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı?” (Neml: 27/62).

“Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.” (Bakara: 2/30).

“Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi” (Buhârî, Rikâk 10).

Bu benzeri ayet ve hadisler insanda kayda değer bir teşebbüs potansiyeli olduğunu gösterir. Onun bu özelliği ise ona uygun bir ortamla olmaktadır. İslâm dini bu noktada şahsi teşebbüsü destekler niteliktedir.

Bu konuyu Nursî (Divan-ı Harb-i Örfî, 1990:53) Şafî mezhebinde namaz kılarken herkesin fatiha suresini imamla birlikte okunmasındaki inceliğin şahsi teşebbüse teşvik niteliğinde olduğunu ifade eder.

Cennet gibi bir güzel memleketin ve cehennem gibi ebedi bir felaketin kazanılması da şahsi teşebbüsle olmaktadır. Yani bu insan cenneti ve cehennemi kazanacak donanıma sahipken neden bu özelliğini kullanarak bu dünyada da girişimciliğini uygulamasın.

Bunun yanında şahsi teşebbüsün ortaklık kurarak pekiştirilmesi gerektiği hususunda da İslâm dini belirli kurallar içerisinde kalmak şartı ile serbestlik getirmiştir. İslâm dini şirketleşmeye teşvik edici bir nitelikte yaklaştığı ifade dilmiştir (Akşit, 2007: 42).

“Davud dedi ki: “Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah’a yöneldi.” (Sad, 38:24) ayeti ortaklığın çok hassas bir konu olduğunu nazara vermekle insanın çok titizlik göstermesi gereken bir konu olduğu ifade edilir.

Hadislere bakıldığında da ortaklık konusunun çok nazik bir konu olduğu vurgulanmıştır.

“Allah şöyle buyurdu: iki ortaktan biri diğerine ihanet etmedikçe, onlardan üçüncüsü benim. Ancak biri diğerine ihanet ettiğinde aralarından çıkarım” (Ebu Davud, Büyü’: 26) hadisinde gerçekten uygulamada ve ortaklığı sürdürmekte dikkatli olunması gereken bir husus olduğu ifade edilir.

4.11.6. Menkul Kıymetler ve Borsa

Menkul kıymetlerin faiz getirisi varsa bu konuda yorum yapmak dahi gereksizdir. Genelde borsa ve işlemleri dendiğinde hisse senetleri anlaşıldığı için bu ayırmada bu konu hakkında bilgi verilecektir.

Ekonomik birlikteliklerin arttığı, sermaye ihtiyacının giderek yoğunlaştığı günümüz ekonomik piyasada finansal piyasanın en önemli finansal araçlarından biri olan hisse senetleri ve bunların alım satımının yoğun olarak yaşandığı borsalar dinen sorgulanmaya başlanmıştır. Normalde bunlar bir ortaklık belgesi anlamına geldiği halde bağımsız bir mal gibi işlem görmektedir.

Konu iki açıdan değerlendirilirse dinî referanslara göre faaliyetin durumunu adlandırmak daha kolay olacaktır.

- Üretimi ve hizmeti dinen caiz olan bir mal veya hizmetin faaliyetlerini düzenleyen bir firmanın hisse senedini almak dinen uygundur. Söz konusu şirketin hisse senedini alan kişi, şirketin mal varlığına hissesi nispetinde ortak olur, faaliyet kâr ve zararına katılır ve istediği zamanda da bu hisse senedini elden çıkarabilir.
- Bağlı olduğu şirketin iktisadi değerinden bağımsız olarak değer kazanan veya kaybeden bir hisse senedinin eldeki paranın değerlendirilmesi, değerinin korunması, iniş çıkışları takip ederek para kazanmak amacıyla alıp satmak, kumar veya piyangoya benzetilebilmektedir. Ekonomiye ve üretime herhangi bir girdi sağlamadan paraların kazanılması ve kaybedilmesi söz konusu olmaktadır. Bu anlamıyla bu borsa hareketlerini her yönüyle onaylamak ve meşru karşılamak çok zor gözükmektedir (Karaman, 1999:265).

Hisse senedinin alınmasıyla kâr veya zarara ortak olmak görünüş olarak helâl gibi durduğu ancak din kurallarının buradaki referansının ise söz konusu hisse senedini ihraç eden şirketlerin hizmet ve amaçlarının meşru oluşuyla çok yakından ilgisi bulunmaktadır.

Şirketin; faiz, kumar, karaborsacılık, içki gibi dinen yasak olan mamul üretilmesi ve satılması gibi faaliyetlerle uğraşması şirketin hisse senedinin alınmasını dinen sakıncalı hale getirir.

Borsada hisse senedi alıp satmanın hükmü ise;

- Doğrudan bütün faaliyetleri faiz uygulamaları olan bir şirketin hisse senedini almak haramdır.

- Dinen alınıp satılması helal olmayan şeyleri üretip satan şirketlerin hisse senetlerini almak ve satmak da yasaktır.
- Alınıp satılması dinen uygun olan bir malı üretmekle birlikte bu malı faizli bir şekilde satan ve bu şekildeki faiz bulaşmış kârını diğer kârlarına karıştırdığında yarısı ya da daha fazla miktarı bu faizli kârdan oluşan şirketlerin hisse senedini almak da uygun değildir.
- Ortak olunan şirket helal şeyler üretmekle birlikte, bu şirketi elinde bulunduranlar başka haram işlerle uğraşıyorlarsa bu hisse senedini almak da dinen sakıncalıdır. Çünkü haram işlere yardım etmek vardır.
- Hristiyan ve Yahudilerin sermayesine baskın olarak sahip oldukları şirketlerden hisse senedini almak da haram olmasa da mekruh bir alım satım anlamına gelmektedir.
- Hisse senedini alan kimsenin hisse miktarını alenen bilmesi gerekir.
- Kendine ait mal varlığı olan bir şirketin hisse senedi olması gerekir.
- Helal işler için kurulduğu halde buna dikkat edilmeden çalıştırılan bir şirketten alacağına mahsuben bir kimse bu şirketin hisse senedini alıp derhal bunu elden çıkarırsa bu helal olur. Fakat bu süre içerisinde hisse senedine bir kâr düşerse bunu kendine harcayamaz. Bu kârı bir fakire ve ya bir sosyal yardımlaşma kurumuna vermesi daha uygun olur (sorularlailslamiyet.com, 19/09/2016).

Günümüzde borsa işlemleri gören hisse senetlerinin farklı endekslere göre değerlendirilmesi için belirlenen endeksler vardır. Onlardan biri de İslâmî endekslerdir. Bu endekste yer alacak şirketlerin bazı kriterlere sahip olması gerekir. İslâmî endekse girebilecek olan şirketlerin özelliklerini de bu bağlamda sıralamak yerinde olacaktır.

- Faiz işleri ile uğraşanlar, domuz eti ithal ve ihracı ile uğraşanlar, sarhoşluk veren madde üretimi ile uğraşan şirketler bu endekse giremezler.
- Asıl faaliyet sahası helal işler olmasının yanında faizli kredi alarak sermayesine faiz karışmayan, bir miktar gelirini de faiz getirecek şekilde yatırım yapmayan şirket olması gerekir.
- Helal işlerle, üretimle ve yatırımla uğraşmakla birlikte faize bir şekilde bulaştığı durumlarda söz konusu faiz miktarının toplam gelirlerinin %15'ini geçmeyen şirketler, bu endekse girebilmektedir (yenisafak.com, 23.10.2014).

4.11.7. Tasarruf ve Yatırım

İslâmî kaynaklar her türlü hayırlı işlerde Müslümanların birbirlerine destek olmalarını tavsiye etmektedir. *“İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.”* (Maide: 5/2)

Eldeki mevcut malın değerlendirilmesi, yeni iş sahalarının açılıp istihdam hacminin artırılması, sosyal refahın yükseltilmesi yatırımların desteklenmesi ile mümkün olmaktadır. Özel mülkiyetle dağınık olan milli/dini sermaye ancak ortak girişimlerle büyük bir güç haline gelmektedir. Finansal sermayenin yanında beşeri sermayenin de atıl olmaktan çıkartılıp amme menfaatine kullanılması ancak yatırım projeleri ile mümkün olmaktadır.

Bahsedilen olayın gerçekleşme şansı büyük oranda tüketimden artan tasarruflara bağlıdır. Tüketim konusunda israf olmamak ve meşru olmak şartı ile bir serbestlik getiren İslâm dini, cimrilik yapmamak kaydı ile de tasarrufu desteklemiştir. Elbette bu ekonomik olgular kararlaştırılırken ve uygulanırken Müslümanın düşünce merkezinde olan nokta her şeyin Sahibinin Allah olduğunu unutmamasıdır. Bu kararları alırken de uygularken de bu bilinci sürekli gündemine alması gerekir. Kendisinin bir emanetçi olduğunu, arızî olarak sahibi olduğu şeylerin kullanımını da esas sahibinin iradesine göre kullanması gerektiği inancını daima diri tutar (Karakoç: 2003: 37-38).

Bu konuyu açıklamaya faydası olan ayetler ise;

- *“Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez”* (A’raf: 7/31).
- *“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.”* (Furkan: 25/67).
- *“O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez”* (Enam: 6/141).
- *“Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir. Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan*

yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle. Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın”.(İsra: 17/26-29)

Bu konuda kayıtlarda olan hadisler den bazısı ise;

- *“Malda ve nafakada israftan sakınınız. Size iktisatlı (tutumlu) olmayı tavsiye ederim. İktisat eden topluluk asla fakre düşmez”* (Ramuz El-Hadis: 174//7).
- *“İstihare eden mahrum kalmaz, istişare eden pişman olmaz, iktisat eden de darlık çekmez.”*(Ramuz El-Hadis: 374//8).

Bu tasarrufların yastık altında kalıp da atıl fon olarak durması da hoş karşılanmamış bunların ticaretle gelir getirecek bir faaliyetle yatırıma dönüştürerek sosyal menfaate kullanılması ifade edilmiştir (Bakara: 2/275). Faiz konusunun dinen sakıncalı olmasının bir anlamı da eldeki tasarrufların reel ekonomide dolaşmasıdır. Aksi takdirde reel ekonomi tam kapasite çalışmayacak, çalışma yetkinliği olan insanlar atıl olmaktan kurtulamayacak, ekonomik olarak kalkınmanın dinamikleri olan ticaret, sanat ve ziraat gibi faaliyetler durmaya başlayacaktır. Bu da o ülke ekonomisinin dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olmasını hızlandıracak milli gelir başka ülkelere kendi ekonomilerine aktarılacaktır (Çelik, 2006: 15).

Eldeki tasarrufların yastık altından çıkıp ülke ekonomisinde bir güç olarak kullanılması bunların bir araya getirilerek güçlü bir sermaye ile olmaktadır. Bu etkileşim de yukarıda açıklanan sınırlar dahilinde faaliyette bulunan şirketlerin hisse senetlerine yatırım yapmakla mümkün olur. Bu konuda İslâmî finans kurumlarının çok şeffaf ve dini referanslara bağlı kalması gerekir ki bu tasarruflar dinî bilinçle piyasaya doğru akabilsin.

4.11.8. Gönül Rızası Olmayan Alış Veriş

“Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin” (Bakara, 2: 188).

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir” (Nisa, 4: 29).

Gibi ayetler her türlü gelir elde etmenin esasının karşılıklı gönül rızası ile olması gerektiğidir. Taberî (İhtilafü'l-Fukaha, 146) gönül rızasını kalpte meydana gelen bir hoşnutluk hali olarak ifade etmiştir. Gönül rızası olmadan gerçekleşen alış verişlerle ilgili işlemler dinen geçersiz kabul edilmektedir.

“Gönül rızası yoksa kimsenin malı kimseye helal olmaz”(Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/72) hadisi bu anlamda konuyu açıklayan bir ifadedir.

Bu ince nokta her türlü finansal işlemlerde göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan haram şeylerde gönül rızası zaten aranmaz. Spekülasyon ya da manipülasyon sonucu bir kişinin elindeki bazı kıymetleri çıkarması da bu anlamda haksız bir kazanca sebep olabilmektedir.

4.11.9. Karaborsacılık

Fiyatlarda artış olacağını tahmin ederek halkın muhtaç olduğu malları piyasaya sürmeyerek depolamak karaborsa ya da ihtikâr olarak adlandırılır.

Ayrıca bir malın karaborsa anlamına gelebilmesi için o malın satın alınmış olması önemlidir. Yani ziraatla uğraşan bir çiftçinin hasat mevsiminde ziraî ürünlerini hemen satmayıp depo, şoklama, soğuk hava deposu gibi yerlerde sakladıktan sonra arz ve talep dengesine göre piyasaya arz etmesinde bir sakınca yoktur. (Döndüren, 2002:289-290).

“Bir kimse kırk gece yiyecek maddelerini saklarsa Allah ondan o da Allah’tan uzaklaşır” (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, II: 33).

Ancak yiyecek mallarının insanlara ulaşmasında görev alan kişilerin ellerindeki sermayelerini borsa faaliyetlerinde değerlendirmeleri sebebiyle malların dolanımında bir sorun oluşturacaksa bu da dolaylı bir şekilde karaborsacılığa sebep olabilmektedir. Ekonomik hayatın doğal yapısı bu şekilde bozularak insanların mağdur olmasının önü açılmış olacaktır. Piyasada dolaşan mal mevcudunun az olması fiyatların yükselmesine sebep olacağı için bu da tüketicileri mağdur edecektir.

“Kim fiyatların yükselmesi beklentisi ile Müslümanlara ihtikâr yaparsa hata etmiştir” (Ebu Davud, Büyü: 47).

Piyasadaki fiyatların düşmesi ya da artmasına sebep olanlar aslında insanlardır. Onların bazı tutarsız davranışlarıdır. Bu durum da Allah'ın yaratmasına zemin oluşturmaktadır.

“Karaborsacı ne kötü insandır ki; Allah fiyatları artırınca sevinir, düşürürse üzülür” (Tecrid, IV: 449).

İnsanların ihtiyaç duyduğu malları bekleterek ya da piyasadan çekerek ya da imha ederek fiyatların yükseltilmesine zemin hazırlayanlar ise ciddi olarak ikaz edilmiştir.

“Malı piyasaya sürüp satan kazanır, saklayıp stok eden de lanetlenir” (İbn Mace, Ticaret: 6, 12).

Hangi malların bu yasak fiile gireceği konusu netlik kazanmış değildir. Yukarıda aktarılan Ahmed İbn Hanbel hadisinde yiyecek maddeleri zikredildiği için karaborsacılık sınırlarına sadece yiyecek ve gıda maddelerinin girebileceği kabul edilmekle birlikte, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre hadiste geçen yiyecek maddesi örnek mahiyetinde olup depolanması ile topluma zararı dokunan her çeşit malda karaborsacılık gerçekleşmiş olur (Döndüren, 1993: 636).

4.11.10. Devletin Piyasalara Müdahale Etmesi (Narh)

İslâmî ekonomik sistemde devletin piyasa fiyatlarına müdahale etmesi uygun karşılanmaz. Piyasanın arz ve talep kanunu gereği zamanla olması gereken fiyatlar seviyesine ineceği savunulur.

Narh; kıtlık dönemleri ya da üretilen mal ve hizmetlerin talebi karşılayacak seviyede olmaması sebebiyle piyasada tüketicileri korumak maksadıyla fiyatların belli bir seviyede tutulması için devlet otoritesinin mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenerek piyasanın bu fiyat seviyesine göre gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. (Arslan, 1994: 56).

Her ne kadar narhın kesinlikle yasak olduğuna dair ayetlerde net bir açıklama yok ise de bazı uzmanlar şu ayetin bu konuda değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin” (Nisa, 4: 29).

Farklı ifadelerle olsa da narh konusunda bir tane hadis vardır.

“Narh koyan, darlık yaratan, bolluk getiren, rızıklandıran şüphesiz Allah’tır. Sizden hiç biriniz, can ve mal bakımından herhangi bir haksızlıkla beni mutalebe etmediği halde Rabbime mülâki olmayı kuvvetle ümit etmekteyim” (Ebu davud, Büyü’: 49).

Bu hadisten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (a.s.m) zamanında narh uygulaması olmamıştır (Arslan, 1994: 61).

Ayrıca; bu hadisi, söylendiği zamanı, İslâmî ahlâk sistemin bütün tazeliği ile uygulandığı sosyal ve cari olan iktisadî yapıyı dikkate alan hadis uzmanları narhın gündeme gelmesinin mümkün olmayacağından bahsederler (İbn Mâce, Ticarat: 6), (İbn Kayyim,Trz: 107). Bu ortamın tersi durumunda ise narhın uygulanması ie mümkün olabilecektir.

Armağan “İslâm Ekonomisi” adlı kitabının (2005: 291-309)’a göre bu konuyu ayrıntılı olarak açıklamış, narhın caiz olup olmaması noktasını da izah ettikten sonra şartlar uygunsa caiz değil, şartlar uygun değilse caizdir sonucuna ulaşmıştır.

Bunlarla birlikte İbn Mace (Ticaret: 29)’de geçen şu hadiste narhın uygulanmasının gerekebileceğine işaret olduğunu kabul edenler de vardır.

“’Ey Allah’ın Elçisi ben bir kadını, alırsatarım. Bir şey almak istediğimde verebileceğimden aşağı bir fiyat söylerim. Sonra istediğim fiyata gelene kadar artırırım. Bir şey satmak istediğimde de verebileceğimden yüksek bir fiyat söylerim. Sonra satabileceğim fiyata gelene kadar indiririm.’ Hz. Peygamber (a.s.m); ‘Kayle, böyle yapma! Bir şey satın almak istediğinde verebileceğini söyle, versin veya vermesin, satmak istediğinde de isteyeceğin fiyatı iste versin veya vermesin.’ der.”

Diğer taraftan “her zaman kötülükleri uzaklaştırmak iyilikleri ele geçirmekten daha iyidir” (Koçak, 1987: 276) prensibi ile hareket edilmesi uygulamanın dini temellerini oluşturabilecektir.

Arslan (1994: 63-65)’a göre narh uygulamalarında sadece tüketicilerin korunması söz konusu olursa bu da ciddi bir ekonomik hayatın sorunu olabilecektir. Çünkü sermayesini piyasaya aktararak riske giren bir yatırımcı zamanla reel ekonomiden

çekilebilecektir. Bu da milli kaynakların reel ekonomiden çekilerek finansal sisteme kaymasının önünü açacaktır. Bu sebeple narh uygulamalarının iki tarafı vardır. Malların piyasada bol miktarda bulunması ile üreticilerin gelirleri azalacağından üreticilerin zararları söz konusu olabilecektir. Diğer taraftan da tüketiciler bunu fırsata çevirebileceklerdir. İşte burada bir alt fiyat belirlenerek söz konusu malın o fiyattan daha aşağıya satılmasının önüne geçilerek üreticilerin zarara girmeleri önlenmeye çalışılır. Diğer taraftan ise savaş veya ekonomik kriz dönemlerinde tüketicileri korumak için bir üst fiyat veya kâr seviyesi belirlenebilir. Bu uygulama da narhın üst sınırı olarak ifade edilir.

Eskicioğlu (1999:104)'e göre; İslâmî ekonomik sistemde normal ekonomik standartlarda fiyatlara müdahale etmek ve sınırlama getirmek uygun karşılanmaz. Ancak üreticiler ve tüketiciler gruplara ayrılarak piyasadaki diğer tüketici ve üreticileri zarara sokacaklarsa ve gerek gerçek kişiler gerekse de tüzel kişilerin tekelleşme durumları söz konusu olacaksa devletin bu duruma uzmanların projeleri doğrultusunda müdahale etmesi yerinde karşılanacaktır.

4.11.11. Müşteri (Fiyat) Kızıştırmak

Satışa sunulan malları almak istemediği halde alıcıymış gibi davranarak söz konusu malın fiyatının istenen seviyede tutarak başkalarını bu fiyattan alıma teşvik etmektir. (Eskicioğlu, 1999:104).

Hz. Peygamber (a.s.m); *“Fiyat kızıştırmayınız”* (Tirmizi, Büyü: 65), *“Bazınız, kardeşinizin satın aldığı satın almaya çalışmasın”* (Buharî, Büyü: 58, 64) ifadeleri ile spekülâtif amaçlı alışverişleri men etmiştir.

Buhari (Tefsir Ali İmran Bab,3; Büyü:, 27)'de *“Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur”* (Âl-i İmran,3:77) ayetinin geliş sebebini açıklarken, *“Satıcı malını pazara getirir ve Müslümanlardan birini avlamak için; vallahi bu mala senin verdiğinden daha fazla veren olmuştur, derdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu”* bilgisine yer verir.

4.11.12. Kâr Haddi

İslâmî kaynaklarda kâr sınırın ne olması gerektiğine dair net bir açıklama söz konusu değildir. Bunun sebebi olarak da insanın daima alış veriş ahlâkını kendi hür iradesi ile yaşamasını temin etmektir. Bunun sebebi de insanın daima kulluk sınırları için de olması bilincini yerleştirmek içindir (Arslan, 1994: 76-77).

Bunun yanında yukarıda narh konusunda açıklandığı gibi piyasa normal şartlarında devam etmiyorsa bu durumda devletin gerekli birimlerinin fiyatlara müdahale etmesi sosyal ve ekonomik olarak bir gereklilik olarak gerçekleşmelidir.

Diğer taraftan İmam-ı Azam bu konuda bir içtihadı söz konusudur. Buna göre sermayesini riziko karşılığında değerlendiren bir kimsenin beklentisi kârdır. Bu kâr da rizikoya atılan sermaye kadardır. Bu durumda kâr haddi rizikoya atılan sermaye kadar olması caizdir. Yani bu sermayenin nasıl hepsi batarsa o kadar zarar edilecekse o kadar da kâr da getirmesi akla uygundur. Konuyu bu bağlamda açıklayan Eskicioğlu (1999:105-106) konunun sonunu da “*Burada göz önünde bulundurulması gereken şey sadece Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. Hadisten ve İmam Azam'ın bu görüşünden yararlanarak, hangi şartlar altında olursa olsun, kârın en yüksek tavanı sermaye kadar olmalı ve kâr yüzde yüzü aşmamalıdır diyebiliriz*” cümleleri ile bağlamaktadır

Bazı âlimlerde aşağıdaki gerçekleşen Hz. Peygamber (a.s.m) zamanındaki olayı da bu konuda değerlendirmektedirler.

Hz. Peygamber (a.s.m) bir kişiye bir dinar vererek pazardan bir kurbanlık almasını ister. Bu kişi istenen hayvanı bir dinara alır. Sonra bunu iki dinara satar. Sonra pazardan bir dinara bir kurbanlık alarak elinde bir dinarla birlikte Hz. Peygamber (a.s.m)’ın yanına gelmiştir. Hz. Peygamber (a.s.m) ona, “Allah alışverişini mübarek eylesin” demiştir (Ebu Davud, Büyü’: 28).

Bu örnek olay kârın yüzde yüze kadar olan kısmında sınır olmadığını ifade eder denilebilir (Arslan, 1994: 77).

Bu konunun daha da makul seviyede gerçekleşmesi için de sünnetteki uygulaması ile pazarlık konusu vardır. Buna göre alan ve satanın aldanıp ve aldatılan konumuna düşmemesi için her iki tarafın pazarlık yapması teşvik edilmiştir (Buhârî, Buyû: 58).

4.11.13. Malının Pazar Yerine Gelmeden Yolda Satılması ve Malların Aracılarla Satışı

İslâm ekonomisinde ekonominin bütün taraflarının hakları düşünülerek uygulamalara karar verilir. Ne tüketicilerin ne üreticilerin ne de sermaye sahiplerinin hakkının zayı olmasına rıza ile bakılmaz. Pazar fiyatının normal şartlar altında kendiliğinden oluşacağını savunan İslâm dinine göre o pazarın ve fiyatların oluşmasına müdahale anlamındaki uygulamalara da yasaklar getirmiştir. Bu sebeple normal üretimle ve üreticilerin piyasaya ürünlerini sunmaları ile şekillenecek olan piyasa fiyatları eğer çeşitli müdahalelerle değişecekse ve bu durumda taraflardan biri bundan zarar göreceyse buna müdahale edilmelidir.

Bu amaçla Hz. Peygamber (a.s.m), *“İthalatçıları pazar dışında karşılamayın. Kim bu şekilde bir şey satın alırsa mal sahibi pazara geldiğinde vazgeçme hakkına sahiptir”* (İbn Mace, Ticarat: 2178), *“Ticaret malını, pazara girmeden karşılamayınız”* (Buhari, Büyü, 64, 68, 71) ifadelerine yer vermiştir.

Bu iki hadisten anlaşılacağı gibi, hem üreticiler, hem tüketiciler hem de piyasa bu uygulamadan ciddi olarak etkilenecektir. Pazardaki fiyatı bilmeyen mal sahibi, bu şekilde zarara girebileceği gibi, malları yolda karşılayacak şekilde hazırlığı olmayanlar da yüksek fiyattan malları alacaklar ve onlar da zarara girebileceklerdir. Diğer taraftan da piyasa fiyatı bu etkileşimden etkileneceği için bölge halkı da zarara girmiş olacaktır (Eskicioğlu, 1999:106).

Üretici ya da ithalatçının mallarını pazara getirirken daha piyasada cari olan fiyat hakkında bilgi sahip olmadan eğer elindeki malını elden çıkarır ve devamında ciddi olarak aldatılma varsa bu durumda bu satıştan vazgeçme hakkı kendisinde vardır. Bir aldatılma söz konusu değilse çoğu fıkıh uzmanları bu alışverişin geçerliliğini kabul etmektedirler. Sadece Şafii aldatma olmasa bile kişinin bundan vazgeçme hakkının varlığının yine devam ettirdiğini belirtir (Arslan, 1994: 100).

Arslan (1994: 100-101) bu uygulamanın gündemde olması ile ciddi sakıncaların olacağını maddeler halinde ifade etmiştir.

- Genelde büyük sermayeli kişiler bu işi yapabileceğinden tekelleşme gündeme gelebilecektir.

- Stok yapma imkânı olmayan köylülerin ellerinden mallarını alanlar şehirlerdeki stoklama imkânlarından faydalanarak karaborsacılık yapmalarının önü açılabilir.
- Piyasada normal şartlarda oluşması gereken arz ve talep dengesi bozularak piyasa fiyatına müdahale edilmiş olunur.
- Oluşan bu dengesiz fiyatlar karşısında gelirinde azalma olan gelir sahiplerinin sosyal hayatta huzur kayıpları söz konusu olabilir.
- Beklentide olan üreticiler bu beklentilerini göremeyince üretimden vazgeçme, üretim konusunu değiştirme ya da başka pazarlara yönelme eğilimleri olması ile normal ekonomik şartlardan kaymalar meydana gelebilir.
- Haksız kazanç kapılarından biri olan aracılardan piyasada rol almasının önü açılmış olur.
- Piyasa fiyatlarını öğrendiğinde hakkının gasp edildiği iddiası ile hukukî sorunlar yaşanabilir.
- Bu şekilde malları ele geçirenler ile bu uygulamadan haberdar olmayanlar ya da dînî olarak bundan çekinler arasında rekabet şartları haksız kazanç lehine gelişmeye başlayabilir.
- Arz, direk piyasaya yapılmaması ile piyasa şartları suni olarak değişmiş olur.
- Malları bu şekilde ellerinde tutanlar piyasaya yeni girmek isteyenler olduğunda bunların piyasaya girmemesi için müdahale edebilirler.
- Elleriindeki mallar bir şekilde stoklanabileceğinden, stoklama maliyetleri fiyatlara transfer edilecektir.
- Kâr beklentisini karşılayamayan üretici ya da ithalatçılar bu işlemlere bir daha girmeyerek ekonomik sistemden çıkmak isteyeceklerinden arz talep etkileşiminde olumsuzluklar olabilecektir.

Köylüler (üreticiler) adına satış yapma konusu ise aynı sonuçlarla piyasayı etkileyeceği için yasaklanmıştır. “Şehirli köylü (üretici) adına satış yapmasın. Bırakın Allah insanları birbirleri ile rızıklandırınsın” (İbn Mace, Ticarat: 2176) hadisi piyasanın normal etkileşimle çalışmasını tavsiye etmiştir.

Üreticiler bir an evvel ürünlerini satıp ellerindeki mallardan kurtulmak isterken bunu fırsat bilenler ucuza toptan alınan mallar bekletilerek daha yüksek fiyattan satılabilecektir.

İslâm ekonomisinde gelir elde etmenin yolları; emek, mal, para, amortisman ya da risk unsurlarının varlığı ile olmaktadır. Emeğini sunan bunun karşılığında ücret elde eder, malını veren para alır, parasını veren mal alır, bir gayrimenkulünü veren irat elde eder, sermayesini riske atan da kâr elde etmiş olur. Bu uygulamada ise araçlar bu sayılan unsurlardan hiç birine katlanmazlar (Eskicioğlu, 1999:107-108).

Ancak fiyat kızııştırma ya da bir tarafı aldatma gibi yasak fiiller söz konusu olmadan belli bir yüzde ya da komisyon karşılığında aracılık yapmak ise genel görüş olarak uygun karşılanmıştır. Hatta bunun insanlara hizmet anlamı taşıdığından hayırlı bir iş olarak ifade edilmiştir (Arslan, 1994: 102).

Diğer taraftan malların pazarlanmasında komisyonculuk devreye girmek zorunda kalmış olmakla birlikte bu durum işlerin kolaylaşması ve tarafların buluşturulmasında fonksiyonu olduğu için hadislerde yasaklanan simsarlıktan başka bir niteliği dolayısıyla gerek tek taraftan gerekse de her iki taraftan aldığı komisyon miktarının meşru olduğu ifade edilmiştir. Nitekim Osmanlı devletinin uygulaması da bu yönde gerçekleşmiştir. Yeterki komisyoncunun karaborsanın şekillenmesine fırsat vermesin ve temsilcisi olduğu kişileri zarara uğratmadan rüşvetten azade olarak işlerini yapsın (sorularlailslamiyet.com, 07/10/2016).

Pazarda kendisini simsar olarak ifade edenlerle karşılaşan İslâm Peygamberi bunlara “*Ey tüccar topluluğu*” (Ebu Davud, Buyû, 1) diye hitap ederek meşru bir iş yaptıklarını ifade etmiştir. Çünkü İslâm dininde ticaret en helal gelir seçeneğidir.

4.11.14.Pazarlık Üzerine Pazarlık

Alış veriş çoğu zaman pazarlık üzere gerçekleşir. Tarafların anlaşma sağlayarak fiyatta anlaşmaları ile işlem tamamlanmış olur. Ancak üçüncü bir kişi söz konusu emtiayı almak için daha yüksek fiyat vererek devreye girerse bu işlem dinen yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (a.s.m), “*Sizden bazınız, diğer bazınızın alış verişi üzerine yeni bir alış verişe girişmesin. Kardeşi bir malı satın almak üzere iken, diğer bir kimse o malı almaya kalkışmasın*” (Buhari, Büyü: 58) diyerek alış verişteki güveni, verilen sözün tutulmasını ve diğer taraftan da haksız kazancın ve fiyatların da yükselmesinin önüne geçmek içindir.

Bu uygulamayı müzayede şeklindeki alışverişle karıştırmamak gerekir. Çünkü burada işlem tamamlanıncaya kadar teklifler alınır. En son tekliften sonra teklif gelmez ve müzayedeyi idare eden de “sattım” derse o zaman işlem tamamlanmış olur. Bu konuda Hz. Peygamber (a.s.m)’in de uygulaması söz konusudur.

Bir gün muhtaç olan ve bu konuda Hz. Peygamber (a.s.m)’den yardım isteyen birine evinde olan sergiyi getirmesini istemiş ve onu açık artırma ile satarak bir kısmı ile evine yiyecek almasını kalanı ile de bir balta alarak kendinin onunla iş yapmasını tavsiye etmiştir (Ebu Davud, Zekât: 26).

Bu başlık altında insanın hırsının yerli yerince kullanılmasının büyük bir önemi vardır. İnsan, hırsını bir işin, alış verişin olgunlaşmasında kullanması gerektiği sonuç belli olduktan sonra ise hırsın devre dışı tutulup kanaatle neticeye bakmalıdır (Nursi, Emirdağ Lahikası 1, 1993:90). Hadislerde geçen hayırlı işlerde acele ediniz ifadesi de işin bir an evvel neticelenmesi için hırs, gayret gösteriniz anlamındadır. Çünkü başka bir hadiste ise acele şeytandandır ifadesi yer alır. buna göre ise bir işin nasıl yapılacağı net belli değilse bu durumda orada teenni ile hareket tavsiye edilir.

4.12.İslâmî Finansal Sistemin Geleceği ve Reorganizasyonu

Küresel finansal sistem içinde oldukça genç bir finansal sistem olan İslâmî finansal sistem gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerle küresel finansal sistem içindeki yerini kabul ettirmiş durumdadır. Ancak durumun böyle olması onun var olmaya devam edeceği anlamına gelmemektedir. İsminde “İslâm” kelimesinin olması yeterli bir şart değildir. Bir sistemin başarısı dünyanın genel denge kanunlarına uygun hareket etmekle mümkündür (Nursi, Lemalar, 1993:170). Eğer bir de sistemin adında bir dinin ismi yer alıyorsa bunun gereklerini de yerine getirmek ayrı bir kıstas olarak ortada durmaktadır.

Diğer taraftan bir sistemin varlığı ve başarısı rakip sistemin faaliyet prensiplerine de bağlıdır. Yani bir sistemin geleceği diğer sistemin geleceğini belirler. Çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak kapitalizmin geleceği sorgulanacak daha sonra ise İslâmî finansal sistemin var olmakla birlikte başarısının devamı için öngörülerde bulunulacaktır.

4.12.1.Küresel Kapitalizmin Geleceği

Kapitalizm kısa ve öz olarak; genele yayılmış meta üretimidir. Bu kısa tanımı açmak gerekirse;

- Üretim tüketim için değil, piyasada değişim aracı olarak kullanmak içindir.
- Kendisi meta olmadığı halde bu anlayışta, emek de bir metadır.
- Üretim fonksiyonun ana hedefi kâr elde etmek olup bu kârın da tekrar üretim sürecine dâhil edilmesi gereklidir (Üşür, 2005:1).

Kapitalizmin tanımı, kendisinin sonunu hazırlayan bir yapılanmanın adıdır. Sürekli kâr elde etmek istemek ve her kârı tekrar kâr getirecek şekilde ekonomiye döndürmek sosyal adaletin devre dışı tutulup “sen çalış ben yiyeyim” felsefesini kuvvetlendiren bir uygulamadır. Bu durum ise elbette sosyal yozlaşmaları beraberinde getirecektir. Bu ise kapitalizmin sihrini bozacak bir sonuç olarak insanlığın karşısında durmaktadır.

Bu tanımla birlikte teorisyenlerce kabul görmüş kapitalizmin nitelikleri ise şunlardır:

- Sermayede yoğunlaşmaya gidilerek sürekli büyüme ve kârlılığı sürdürülebilir kılma.
- Kâr artırma ve büyümenin zorunlu sonucu olan yeni pazar arayışları.
- Yeni pazarın uluslararası boyutunun şekillenmesi için güçlü devlet desteğinin sağlanması,
- Risk ortamlarında ve kriz dönemlerinde ayakta kalmanın ayakta kalma çareleri.
- Bu durumun gerçekleşmesi için teknoloji, üretim ve ekonomik yapılanmada sürekli yeniliklerin peşinden koşma.
- Bunları sağlayacak olan beşeri sermayeye sahip olma ve onları yetiştirme (Gençoğlu, 2012:100).

Bu ilkelere bakıldığında ise; ülkelerin kendi yatırımları için kullanılması gereken sermayeler egemen güçlerin eline geçecektir. Böylece bazı ülkeler zenginliğine zenginlik katarken çoğu ülkeler ise fakirlik ve yoksulluk cenderesine itilecektir. Kriz dönemlerinde ise fatura yine başka ülkelere çıkarılarak kapitalizmin dediği gerçekleştirilmiş olacaktır. Kriz dönemlerinde ayakta kalmak için krizin faturasını başka ülkelere yıkmamanın da yolunu bulmak gerekecektir. Bu ise çeşitli bahanelerle dünyanın

gündemine getirilen/getirilecek savaşlarla kendini gösterecektir. Çünkü o ülkelerin doğal zenginlikleri bu krizlerin faturalarının ödendiği yerler olarak değerlendirilecektir.

Kapitalizmin felsefî alt yapısını oluşturan genel ahlâkî değerler ile Protestanlık anlayışı hemen hemen bir biri ile örtüşür. Temel bu öğretileri beş maddede belirtmek mümkündür.

- Dünyayı yaratan ve daima da idare eden fakat insanî zekâ ile kavranması mümkün olmayan bir yaratıcı, bir tanrı vardır.
- Her bir insanın son durumunun ne olacağı başlangıçta Tanrı tarafından belli edilmiştir. Kişi bunu değiştirmesi mümkün değildir.
- Dünyanın yaratılışından maksat Tanrı'nın şanının anlaşılmasıdır.
- İster kurtuluşa ermiş isterse de lanetlenmiş olsun her insanın vazifesi Tanrının şanını yüceltmek ve hâkimiyetini kalıcı kılmaktır.
- İnsanın kurtuluşunun sebebi tanrının merhameti iledir (Aron, 1986:372).

Bu öğretilerde esas odak nokta insanın çok çalışmasıdır. Bu olgunun sürekli varlığı kapitalizmin enerji noktasıdır. İnsan, yolu ne olursa olsun neticede hedefine ulaştığı kadar başarılıdır ve tanrının adını yüceltmiş olacaktır. Bu işi yaparken de diğer dinleri ötelemek hatta sömürmek için kullanmak felsefesi vardır. Çünkü tanrının şanı ancak intisap edilen dinin dünyadaki yayılma kapasitesi ile doğru orantılıdır.

Kapitalizmin felsefî boyuttan soyutlanamayacağını belirten Max Weber'e göre yukarıda belirtilen öğretiler kapitalizmin ruhudur. Kapitalizmi ayakta tutan değerlerdir ve kapitalizm için zorunluluk arz ederler. Bunun dışındaki; elit sınıfın ortaya çıkması, şehirlileşme, üretim teknolojisinin gelişmesi, rasyonel hukukî sistemler ise kapitalizmi tamamlayan unsurlardır (Torun, 2002:90).

Bu veriler ışığında kapitalizmin arka planını şekillendiren aslında manevî motiflerdir. Fakat zamanla bunlardan kökleri soyutlanarak tamamen dünyevileştirilmiştir (Türkdoğan, 1994: 111).

Bütün bunlar kapitalist sistemin insan temelli oluşumlar olduğu ve dinle aşılacak istense de yine zamanla dünyevî kural ve kaidelerle şekillendirildiği için zaman içinde çeşitli sorunlara ve sorgulamalara mutlaka sebep olacaktır. Nitekim kapitalizm konusunda farklı fikirler belirtmiş olsalar dahi çoğu bilim adamlarının ortak görüşü;

kapitalizmin devrini tamamladığı ve zamanın gereklerine cevap vermekte yetersiz olduğu şeklindedir (Ülken, 1992, 34-35).

İnsanların fikirleri ile şekillenen sistemlerin ömrü insanların yaşamları gibi kısadır (Nursî, Sözler, 1993:407). Bu tespit yukarıda ifade edilen ortak görüş ile aslında örtüşmektedir. Diğer taraftan da küreselleşme; kapitalizmin doğasında bulunan eşitsiz gelişme kurallarının daha hızlı, yaygın ve katı olarak uygulandığı bir uygulamanın adı olarak da ifade edilmektedir (Işık, 1996:56). Bu evre kapitalizmin küresel anlamda insanlığın başında ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorun ya tadile uğrayarak insanlığın faydasına kullanılmalı ya da küresel boyutta etkisi ve cazibesi olabilecek bir alternatif üretilmelidir.

Kapitalizmde uzun vadeli bir bekleyiş ve uzak geleceğe bir yürüyüş endişesi yoktur. Bireysel kaygılardan oluşan bu sistemin sosyal hayatı kucaklama gibi bir beklentisi söz konusu değildir. Bu sistemde akılcı davranışın odak noktasını bireysel beklentiler oluştururken kurumsal motivasyon devre dışı tutulur (Thurow, 1996:252-253). Bu yapıdaki bir sistemin ise finansal kargaşa ve savaşa sebep olacağı için insanlığa fayda yerine zarar vereceği net olarak ifade edilebilir.

İnsanın beklentilerinin karşılanması toplumsal desteğe, toplumun varlığı da kişisel bağlılıkla doğru orantılıdır. Uzun vadede kapitalist sistemin varlığını sürdürmesi; bireylerin, kişisel beklentilerden sıyrılıp gelecekte toplumsal bir olgunun inşasına yoğunlaşmakla mümkün olacaktır. Bu yapının tesisi ise kapitalizmin bireysel çıkarlar ile toplumsal beklentiler arasında stratejik bir dengenin kurulması ile mümkün gözükmemektedir. Günümüz şartlarında sosyalist sistemin çöküşü gibi bir sonun kapitalist sistemi beklemesi olası gözükmemektedir. Ancak kapitalist sistemin gerçekleştiremediği sosyal adaletin sağlanması, istihdam, çevre bilinci oluşturma gibi konularda alternatif bir sistem geliştirilirse kapitalizm kendiliğinden devre dışı kalacaktır. Bunun için kapitalizm ya değişim geçirerek küresel adalet anlayışına kaymalı ya da küresel adaleti tesisi etmeye haiz bir sisteme yerini bırakmalıdır ((Thurow, 1996:270-271).

Kapitalizmin şekillendirdiği medeniyet anlayışın temellerine bakıldığında da kapitalizmin geleceği pek parlak görülmemektedir. Bu medeniyeti şekillendiren beş temel esas vardır:

- Temel çıkış noktası kuvvetli olan her zaman haklıdır.
- Bireysel çıkarların gerçekleşmesi için sistem çalışır.
- Acımasız bir rekabet anlayışı hâkimdir,
- Sistemi ayakta tutan bağ dini ve milli ırkçılıktır.
- Motive aracı ise hedonik beklentilere cevap vermek, insanların ihtiyaçlarını sürekli olarak artırmaktır.

Bu esaslara bakıldığında zulüm, kargaşa, savaş, başkalarını ötekileştirme ve insanı, insanî değerlerden uzak tutma ile şekillenmiş bir toplumsal ortam var olacaktır. Bu yapının varlığının ise uzun sürmeyeceği ve insanlık adına da güzel sonuçlar getirmeyeceği ifade edilebilir (Nursî, Sözlere, 1993:132-133). Nitekim küreselleşme içinde ekonomik gelişmenin sosyolojik ana bulgusu tek boyutlu insan ve toplum meydana getirerek kapitalist kültürel emperyalizmi etkin etkileme tekniklerini kullanarak insanların beyin ve sinir hücrelerine işlemektir (Hamitoğulları, 1985:87).

Bu ifade edilen bilgiler ışığında, kapitalizmin yerini yine küresel yayılmaya müsait ve kapitalizmin gerçekleştiremediği olguları uygulayarak insanlığın selametine katkı sağlayacak bir iktisadi ve finansal sistemi zorunlu kılmaktadır.

Küreselleşme ile ortaya çıkan yeni dünya düzeni ekonomik kalkınma anlamında tüm dünya ülkelerine fırsatlar sunmaktadır. Ancak ekonomideki olumlu gelişmeler sosyal hayata yansımaları o kadar olumlu değildir. Küreselleşme çarkına girmiş her ülkenin sosyal hayatında eşitsizlik, itimatsızlık ve belirsizlikler baş göstermektedir. Daha da önemlisi yoksulluk, ulusal olmaktan uluslararası bir boyut kazanmaya başlamıştır. Yoksul nüfusun derinleşerek büyümesi toplumsal şiddet olaylarının beslendiği alan haline gelmiştir. Terör olaylarının tırmanışını destekleyen ana olgu da bu yoksul nüfusun varlığının sosyal bir realite olarak kabul edilmesidir. Bu durum, sosyal barışın ortaya çıkmasına engel olmakta, küresel barışın tesisini imkânsızlaştırmaktadır (Sapancalı, 2001:136).

Dünyanın geldiği bu evre ise yeni bir alternatif ekonomik ve ona bağlı da bir finansal sistemin kendini sisteme dâhil etmesini gerekli kılmaktadır. Bütün bu gelişmeler ve İslâm dininin insanın olduğu hayatın her alanında var oluş gayesi, küresel dünyada küresel bir etkisi olacak İslâmî ekonomik ve finansal sistemle gerçekleşmiş olacaktır.

4.12.2.İslâmî Finans Sisteminin Gerekliliği ve Geleceği

Dünyada bir taraftan insan aklının oluşturduğu sistemler hüküm sürerken diğer taraftan da konjonktüre göre gönderilen dinlerin hâkimiyeti kendini gösterir. Dinlerin ya da dinlerin tebliğcisi olan peygamberlerin gönderilmesinin amacı da insanî sistemlerin insanlığı zulme ve adaletsizliğe sürüklediği zamanlarda sosyal hayatı huzura ve adalete kavuşturmadır. Gönderilen en son din olan İslâm dininin bir özelliği de onun kıyamete kadar geçerliliğinin olmasıdır (Çürük, 2013:11).

“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır” (Âl-i İmrân, 3:19), “Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır (Âl-i İmrân, 3:85) ve “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’ı beğendim” (Mâide, 5:3) gibi ayetler ifade edilmeye çalışılan konuyu özetlemektedir.

Bu kısa girişten de anlaşılabilmektedir ki insanlığın genelini huzursuzluk ve yoksulluğa sürükleyen kapitalizmin alternatifi ancak ve ancak İslâmî kıstaslara göre şekillenmiş olan bir finansal sistemdir.

İnsanların davranışları üzerinde dinlerin etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Bu etki sonucunda farklı ekonomik sonuçların ortaya çıktığı girişimcilik alanlarında yapılan çalışmalarla belirlenmiştir (Audretsch vd., 2007,1).

Bazı dinler ekonomik konularda olumlu yönlendirme mesajları verirken bazıları da olumsuz yönde mesaj vererek ekonomik sonuçlara müdahale etmiş olurlar. Fakat İslâm dininin çalışmaya verdiği değer ve atfettiği kutsallık her dinde yoktur. *“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur” (Necm,53:39), “İnsanların en hayırlısı onlara faydalı olanıdır.” (el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 2:463) ve “Veren el, alan elden üstündür” (Müslim, Zekât:32) gibi ifadeler İslâm dininin ekonomik faaliyetlere verdiği önemi ortaya koyar.*

“Sen çalış ben yiyeyim” ve “ben tok olayım başkası açlıktan ölse bana ne” kapitalist bir sistemin aktörü olan her bir insanın ruh halini yansıtan cümleleridir. Bu şekilde yetişen bir insan için eğer zenginse, daha zengin olmak için acıma hissini devre dışı tutması ve zalimce faaliyetlerini sürdürmesi gerekir. Aksi takdirde sürekli kazanma ve var olma savaşını kaybedecektir. Eğer fakirse bu sefer de başka bir sosyal yozlaşma meydana gelecektir. Hırsızlık, kin, iş yavaşlatma gibi olguların devreye girmesi ile sosyal ahenk yara almış olacaktır. İnsanı ve insanlığı bu ortamdan kurtarmanın çaresini ise İslâm dini sunmaktadır.

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir” (Bakara, 2;275-276) ayetleri ile faizi yasaklayıp zekâtın şubeleri olan sadakaları gündeme getirirken, *“Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin”* (Bakara, 2;43) ayeti ile de zekât uygulamasını emreder.

Zekât müessesesi ile nemelazımcılığın önüne geçilmiş olunacak, faizin sistemden dışlanması ile de zenginlik belli kesimlere ait bir sıfat değil toplumun geneline yayılma özelliği taşıyan bir olgu olacaktır. Çünkü faiz zengini iyice zengin, fakiri ise daha da fakir yapan bir olgudur (Nursî, Sözler, 1993:409). Bu beklentiyi cevap verecek sistem ise ancak İslâmî bir finansal sistem olabilir.

Küresel bir haksızlık sistemi olan günümüz kapitalizminin panzehiri olan *“Birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır”* (Hucurat, 49:13) ayeti hem küreselleşmeyi kabul eder hem de küreselleşmenin içerik ve amacını ifade eder. Küreselleşme insanlığın geldiği evrede kaçınılmaz bir süreçtir. Ancak bu, sermayeye ihtiyacı olanların dünyanın zenginlik kaynaklarını kendilerine entegre etmek için çalışan bir sistem değil, herkesin zenginliklerine saygı göstererek ticaret mantığında farklılıkların paylaşarak ihtiyaçların giderilmesini sağlamak için uygulanmalıdır. Bunu uygularken de “dünyanın koruyucusu benim, benim istediğim gibi olacak” mantığı değil, Allah korkusu ile adaletli bir zenginlik paylaşımının gerçekleşmesi için sistemi çalıştırmak gerekir. Diğer taraftan da insanlığın en yüksek derecesinin de bu saik ile finansal piyasada görev almakla olacağına işaret edilmiştir. Nitekim *“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından*

başka bir şey yoktur” (Necm, 53:39) ayeti çalışma ile insanların bir şeylere sahip olmaları gerektiğini belirtirken “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele” (Tevbe, 9:34) ayeti ise ekonomik ve finansal hayattan uzaklaştırılan atıl fonların cezaî müeyyidesinin olduğunu belirterek yastık altı fonların değerlendirilmesi için finansal sisteme yöneltilmesini ifade etmiştir. Bu iki ayete bakıldığında biriktirilen sermayenin finansal piyasaya yönlendirilmesi ve bunların da ticaret mantığı ile finansal kurumlarda çalıştırılması gerektiği sonucuna ulaşarak İslâmî finansal sistemin omurgasını belirlemek mümkün olabilecektir.

İslâm medeniyetinin gelinen insanlık medeniyetinde kendini göstermesi gerekmektedir. Çünkü bilim ve teknoloji alanlarında oldukça mesafe kat eden insanlık bu anlamda insandan beklenen halifelik görevini ifa etmiş durumdadır. Ancak insanın esas gayesi sadece bu dünyayı imar etmek değil aynı zamanda ahiretini de kazanmaktır. İşte Allah hikmeti gereği bu zamanda tekrar İslâm medeniyetini dünyanın genel yaşam kültürüne hâkim kılacak bir irade ile hükmetmesi gerekmektedir. Çünkü dünya işlerinde bu kadar başarıyı insanlığa nasip eden Allah, manevi hayat için de İslâmiyet’in gizlenen yüzünü tekrar göstermesi hikmetinin ve rahmetinin gereğidir. Nursî (Muhekemat,1993;38)’de insanlığın geldiği bugünkü bilim ve teknolojik gelişmelerin sahne aldığı medeniyet seviyesini küçük insanlık, İslâmiyet’in dünyanın geneline hâkim olması ile de gerçek ve büyük insanlık seviyesinin gerçekleşmesi anlamına geleceğini ve bugünkü medeniyetin, İslâmî bir medeniyetin tekrar yeni dünyada yaşanacağını habercisi olduğunu ifade eder. Demek gelecekte İslâm dini hükmünü icra edecekse bunun ekonomi ve finans ayağının olmaması düşünülemez.

Nitekim yapılan araştırmaya göre önümüzdeki yıllarda dünya nüfusu %35 artarken bu nüfusta Müslüman nüfusun artışı ise %73 olarak belirlenmiştir. 2050 yılına gelindiğinde ise dünya nüfusunun %31,4’lük dilimini Müslümanlar şekillendirecektir. Bu oran, din olarak dünyada en yoğun din İslâm dini olacağı anlamına gelmektedir (www.pewresearch.org).

Diğer taraftan İslâm dininin sosyal hayata dair esasları İslâmî bir finansal sistemi zorunlu kılmaktadır. Çünkü;

- Temel çıkış noktası haklı olanın güçlülüğünü kabul eder.

- Sistemin amacı faziletli bireylerin sürekli Allah'ın rızasını göz önünde bulundurmalarıdır.
- Finansal hayattan maksat yardımlaşarak sıkıntıların bertaraf edilmesidir.
- Sistemi ayakta tutan bağ insanlığın ortak değerlerinin yaşatılmasıdır.
- Motive aracı olarak Allah'ın istediği vasıflarda, insanlara faydalı insan olmayı başarabilmektir (Nursi, Sözlür, 1993:133).

İşte bu esasların küresel finansal sistemde icra edilebilmesi için İslâmî bir finansal sisteme ihtiyaç vardır

İslâmî finansal sistemin hukuki alt yapısını oluşturan Kur'an'-ı Kerim, sünnet, icmâ ve kıyas bünyesinde İslâmî bir finansal modeli barındırmaktadır. Bu kaynakların ve hukuksal tıkanmalar olduğunda önünün açılmasını sağlayacak “icthât” gibi bir müessesenin varlığı hem İslâmiyet'i geleceğin dini, hem de ekonomik sahada ise finansal bir sistemin olmasını zorunlu kılar. Zira bu zamanda herhangi bir ideoloji ya da din kendini ekonomik yetkinlik ortamında daha güzel kabul ettirebilmektedir. Bunun için de “ Allah'ın adının yüceltilmesi ülküsü bu zamanda ekonomik ve finansal konularda ilerlemeye bağlanmışır (Nursî, Divan-ı Harb- i Örfi, 1990:21). İslâm ülkelerinin küresel sermayeden yeterince faydalanarak güçlü bir İslâm birliğinin kurulması ve bunu insanlığın istifadesine kullanmaları ancak İslâmî standartlara göre şekillenen ve çalışan finansal sistemle mümkündür.

Günümüz şartlarında debdebe ile yoksulluk, obezlikten ölüm ile açlıktan ölüm yan yana yaşanmaktadır. Silahlanma ve insanların mağduriyetine yapılan harcamaların çok az bir kısmı ile dünyadaki açlık rahatlıkla önlenebilir. Bu anlamda kapitalizm ciddi bir sınav vermektedir. Bütün bunlar insanlığı, kapitalizmin getirdiği uçurumdan kurtaracak bir uygarlığın habercisi olarak değerlendirilebilir. “Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır” (İnşirah, 94:6) ayeti de bu geleceği haber vermektedir. Bu sondan kaçılması mümkün olmadığına göre sadece faizsiz bankacılık sistemi üzerinde odaklanıp İslâmî bir finansal sistemin diğer taraflarını kurban etmeden topyekûn İslâmî bir hareket bilinci ile İslâmî finansal sistemin madde ve manasını buluşturmak gerekmektedir (Tabakoğlu, 2010:126).

1960'lı yıllarda, İslâm ekonomisinin başarısızlığı ve İslâm'ın siyaset alanında sesini duyurmaya başlaması ile İslâmiyet'in özünü yansıtmaya gereken bir ekonomik sistem arayışına girildi. Bu sebeple başvurulmuş bu yol, İslâmiyet'in ontolojik kaynaklarından esinlenerek adı ister kapitalizm, ister sosyalizm isterse de milliyetçilik olsun bütün sistemlere bir tepki olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişme Müslümanların geri kalmışlığına siyasal alanda çözümler tavsiye ettiği gibi, İslâmî bir anlayışla sistemleşecek bir finansal akımı da reaksiyoner ve problemleri ortadan kaldıracı bir akım olarak değerlendirilmektedir (Erkan, 2015:126).

Sosyolojik olarak İslâmiyet, doğu ile batı arasında yılların birikimi ile örülmüş duvarları yıkabilecek evrensel bir dinamizme sahiptir (Cesari, 2004:80). Bu tespit bir inançtan beslenen hamasi bir düşünce değil, İslâm dininin zamanlar üstü mesajının içeriğinden kaynaklanmaktadır (Biçer, 2008:70). Bu anlamda Nursî (Sözler, 1993:734) “zaman ihtiyaçladıkça Kur'an gençleşmektedir” tespitini yapmıştır.

Başta İngiltere olmak üzere başka Avrupa ülkeleri İslâmî finans uygulamaları için her türlü yasal alt yapı düzenlemeleri ile bu sistemin bünyelerinde yer almasının önünü açmış bulunmaktadırlar. Buna ilave olarak Avrupa'nın nüfus yoğunluğu içerisinde Müslüman nüfusunun payı hızlanarak artmaktadır. Bu ise Avrupa'da İslâmî finans uygulamalarının önem derecesini artırmaktadır. Diğer taraftan 2010-2030 zaman dilimi arasında dünya nüfusu içinde Müslüman kimliğine haiz nüfusun %35 artacağı öngörülmektedir. Yapısı ve kimliği gereği zaten Ortadoğu ve Asya'daki birçok Müslüman ortaklıkları, çalışma süreçlerini ve içeriğini İslâmî prensiplere göre şekillendirmesi için gayret göstermektedirler. Diğer taraftan da bu sistemi uygulayan ülkelerde beklenen orandan daha fazla büyüme oranlarının ortaya çıkması ve 2009'dan sonra ortaya çıkan petrol maliyetlerindeki artışlar likidite kapasitesini artırarak bu sistemi cazibeli duruma getirmiştir. Bunlar yakın gelecekte İslâmî bir finansal sistemin küresel finansal yapı içerisinde otorite olabilecek potansiyelinin olduğunu göstermektedir (Serpam, 2013:2).

Bunun gibi ortaya çıkan ipuçları aslında gelecekte pür İslâmî finansal ürün, hizmet ve işlemleri sunacak olan İslâmî finansal kurumlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu gelişmelerin farkında olan yetkili organlar daha şimdiden geleneksel finansal sistem benzeşmelerini

sistemden ihraç ederek şüphe götürmez İslâmî finansal sektör yapılanmasını gerçekleştirmesi gerekir.

İslâmî finansal sistemin varlığı sadece İslâm dünyasını heyecanlandıran bir gelişme değil aynı zamanda Hıristiyan dünyasında da yankıları olmaktadır. Nitekim Papa XVI Benedict, İslâmî finansal uygulamaları ile ilgilenmeleri için ekibine tavsiyelerde bulunmuştur (tkbb.org.tr).

Diğer taraftan Katoliklerin ruhani lideri Papa Francis de “*sadece bir zümreyi değil toplumun tamamının faydalanacağı daha adil ve kapsayıcı ekonomik modeller gerekiyor, bu da sosyal ekonomiye ağırlık verilmesini gerekli kılıyor*” (tr.euronews.com/2016/05/06/) ifadelerini kullanarak paylaşımcı bir finansal sistem ağıнын uygulamaya geçirilmesini salık vermiştir.

Bu konuda yapılabilecek en önemli tespitlerden biri de insanın temel özelliklerinin göz ardı edilerek birkaç özelliğini nazara alıp ona göre sistemi kurgulamaktır. Aşağıda verilen tabloya göre insanın sadece bencillik ve cimrilik özelliği vardır deyip sistemi çalıştırma adına adımların atılması çöküşün başlangıcı anlamına gelecektir. Fakat İslâmiyet, reeldeki insanı bilen Allah’ın insanlığa uygun gördüğü bir din olduğu için insana bütüncül bakar ve ona göre bir sistem vaat eder. Günümüz ekonomik ve finansal sisteminde sık sık krizlere girilmesinin yegane sebebi, bu ayrımı yapamamanın sonuçlarıdır. Ekonomik krizlerden kurtulmak isteyen dünya, İslâmî bir finansal yapıya ihtiyaç duymaktadır (Eren, 2013:379-380).

Konunun özetlenmesi, her iki sistemin kıyaslanması ve geleceği hakkında bir fikir vermesi anlamında aşağıdaki tablo 13’ü vermek yerinde olacaktır.

Tablo 13: Kapitalist İnsan Modeli İle İslâmî İnsan Modelinin Karşılaştırılması

Değerleme Noktası	Kapitalist İnsan Modeli	İslâmî İnsan Modeli
Dünya-Ahiret Dengesi	Her şey dünya için ve dünyada yaşanır. Ahiret kaygısı yoktur.	Ahiret hesabına dünyasını da imar eder.

Tablo 13'ün devamı:

Maddiyat-Maneviyat	Her şeyi maddiyat ile değerlendirir.	Madde ve mana birlikte olmak zorundadır.
Ahlâkî Kriterler	Etik kaygısı ve manevi denetim söz konusu değildir	Dini, örfî ve ahlâkî değerler hayatını şekillendirir.
Bencillik -Diğergam	Ben merkezli	Yerine göre ikisi de olabilir.
Beklenti Durumu	Refahın kendi pozisyonuna göre şekillenmesini ister	Toplumsal refahı ile kendi refahının mümkün olacağını düşünür.
Sosyal Yaşama Bakışı	Toplumsal değerleri önemsenmez.	Sosyal hayatın standartlarını hareketlerinde kılavuz olarak değerlendirir.
Harcama	Harcamada sınır tanımaz	Bütçesine göre davranır.
Cimrilik, Eli açıklık	Cimridir.	Muhtaçlar için eli açıktır.
Tüketim	Tüketmek için yaşar	İhtiyacı kadar tüketir
Üretim	Paranın geldiği her şeyi üretmek eğilimindedir.	Dinin belirlediği alanlarda üretim kararları verir.
Çevre Bilinci	Başkasının zararına olan yaptıklarından vazgeçmez.	Başkalarına zarar verecek eylemlerinden vazgeçer.
İtimat	Güven ortamının yokluğuna inanır.	Güvene göre yaşamın sürdürüleceğine inanır.
Rasyonelite	Dünya endeksli kendi penceresi ile hayata bakış açısı vardır.	Ahret endeksli ama fiillerinin başkalarına olası fayda ve zararlarına göre adımlarını atar.

Kaynak: Eren, 2013:380 uyarlanmıştır.

Bu durum tespiti yapıldıktan sonra yapılması gereken İslâmî finansal sistemin köklerine bağlı kalarak sürekli zamana uyum sağlama kapasitesi ile örgütlenmesini sağlamaktır. Bu sistem yeni bir sistem olması hasebiyle ya eksiklikler vardır ya da teorik ile pratik çerçevenin uyum zayıflığının verdiği yanlışlıklar olabilmektedir. Diğer taraftan da küresel bir kapitalist sistem içinde kendine yer arayan bu sistemin eksen kaymaları

olabilmektedir. Bütün bunlar İslâmî finansal sistemin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

4.13.İslâmî Finansal Sistemde Reorganizasyonu Gerektiren Sebepler

İster beşeri sistemler olsun isterse de insanların sosyal, ekonomik ve siyasi hayatına yön veren ilahi dinler olsun zamanla olgunlaşarak insanlara hizmet verirler. Birincisinin sebebi; insanın akıl kapasitesinin ve öngörü özelliğinin sınırlı oluşundan kaynaklanırken, diğerinin sebebi ise, insanlığın bir şeye adapte olma niteliğinin zaman sürecine bağlı olmasıdır. Her durumda insanlık bir şeye zamanla uyum sağlamakta, bir şeyi de zamanla mükemmele yaklaştırmaktadır. Bir dinin bütün emir ve yasaklarının bir anda Allah tarafından indirilmediği gibi, insanın eli ile keşfedilen bir buluşun ilk hali ile bu gün gelmiş olduğu seviye bir değildir.

İslâmî finansal sistemin ana referans kaynaklarının temelini her ne kadar temelde Kur'an ve sünnet oluştursa da insanî yorumlarla yanılışmalar ve meseleyi etraflıca değerlendirememeler olabilmektedir. Diğer taraftan da bu iki kaynağın birebir bir finansal sistemden bahsedip de ona göre bütün etrafı ile bir örgütlenme şablonu da koymamıştır. Sistemin ipuçları verilmiş, olması gerekeni ise insanın çabasına ve fikirlerin birleşimine bırakmıştır. Her ne kadar *“Hiç bir yaş ve hiç bir kuru yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın”*(En'am, 6:59) ayetinden maksat bazı âlimlerce Kur'an'da her şeyin bahsedilmesidir. Fakat bahsedilen meseleyi olduğu gibi görmek zamana ve ihtisaslaşmaya bağlıdır. Nasıl ki hali hazırda fezada mevcut olan binlerce yıldız ve gezegenler var. Fakat onların çoğunu gökbilimcileri daha yeni keşfedebilmekte ve nitelikleri hakkında da zamanla bilgi sahibi olabilmektedirler.

İyileşme çabalarına bakıldığında genelde mükemmeli yakalamak için sorun tespiti yapılmakta ve buna bağlı olarak da çözümler araştırılmaktadır. Saraç (2013:2)'a göre İslâmî finans uygulamalarında sorunlar şunlardır:

- İslâmî finans kurumlarının verdikleri hizmetler ile sundukları ürünlerin orijinal olup olmadığı,
- Farklı İslâmî finans kurumlarının farklı yorum ve uygulamaları,
- Ülkelerde sistemin yerleşmesi için hukuki alt yapının yeterince oluşmamış olması,

- Yönetim ve beşeri değerlere dair problemler,
- Sağlıklı bir rekabetin gerçekleşmesindeki sosyo-kültürel engeller şeklinde sıralanmıştır.

Diğer taraftan Çürük (2013:149-169)' göre ise bu sorunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Devlet otoritesinin konuya bakışı,
- Klasik finansal uygulamalara benzeyiş,
- Meşruiyetin tam anlaşılabilmesi ya da anlatılamaması,
- Piyasada yeterli sayıda bu sisteme ait ürün ve hizmet yelpazesinin olmaması,
- Yasal olarak sermayeye dayalı faaliyette bulunma zorunluluğu ve yeterli miktarda şubeleşmenin ve personelin olmaması,
- Tanıtım, pazarlama ve halkla ilişkiler konusunda karşılaşılan sorunlar,
- Gerekli niteliklere sahip insan kaynağı bulmakta karşılaşılan sorunlar,
- Dini hassasiyeti olanların sermaye birikimlerini sisteme aktarmakta yaşadıkları tereddütler, olarak ifade edilmiştir.

İslâmî finansal sistemin tekrar gözden geçirilmesinde de bilinenlerin ne derece doğru uygulandığı, bilinmeyenlerin neler olduğu, eksen kayması varsa durum tespiti yapılması önemli olmaktadır. Bu da aşağıdaki iki başlığı gündeme getirir. Bu başlıklardaki sorunların varlığı ve çözümü bu iki sorunun teşhis ve tedavisine bağlıdır.

4.13.1.İslâmî Finansal Sistemde Şer'i Hükümlerin Bağlayıcılığı Sorunu

İslâmî finansal sistem sadece şeriatla idare edilen İslâm ülkelerinde değil aynı zamanda Müslüman olmakla birlikte şeriatla yönetilmeyen ya da Müslüman olmayan ülkelere de bu gün etki sahasını oluşturmuş bulunmaktadır. Aslında bu gelişme İslâmî finansal sistemin küreselleşme kapasitesini ve kabul edilebilirlik derecesini göstermektedir.

Fakat mesele sadece seküler bir finansal sistem değil aynı zamanda bir dinin finansal alanlarda tatbiki olduğu için konu gelişi güzel gelişmelere göre şekil alan sistem olmaktan uzak tutulması gerekmektedir. Her ne kadar insan bazında din, emir ve yasaklarını belirtir ama kişiyi mecbur tutmaz. Fakat başında İslâm sıfatı olan bir sistemin hayatının devamı finansal rüzgârlara bırakılamaz. Yoksa bu ismin bir anlamı olmadığı gibi bu ismin işaret ettiği dine de ciddi yakıştırmalar –din istismarı gibi- olacaktır. Hem din vicdanî merkezli bir manevi yaşam alanına hitap ederken İslâmî

finansal sistem ise “vicdan temelli cüzdan hareketidir”. Bu da bu faaliyetlerin sadece vicdanlara bırakılmasını engelleyici bir niteliklidir.

Elbette bu finansal sistemde uygulanan her muamelenin mutlaka şer’i hükümlere göre oluşturulmuş bir yasal alt yapısı mevcuttur. Bu yasal alt yapı oluşturulurken de İslâm dininin zenginliği gereği farklı yorum yöntemleri devreye girmektedir. Normalde bu tarzdaki yaklaşımın varlığı aslında finansal işlemlerin kabul edilebilirlik derecesini artırırken (Nursî, Sözlür, 1993:277) mezhep taassubu yüzünden bu farklılıklar ihtilaf gibi görülüp şüpheli muamele olarak değerlendirilebilmektedir. Bu da sorunun çözümünün esas kaynağından soyutlanarak “insanların geneline faydasına olan yorum esas alınır ve ona göre muamelelere devam edilir” ilkesi gündeme gelir (Kızılkaya, 2012:144). Bu uygulamanın da zamanla tutarsızlığı ortaya çıktığında bu durumda fetva kurullarına güven erozyonu gündeme gelir.

İslâmî finansal kurumlarda “şer’i yönetim temelli” bir organizasyon olmak zorundadır. Nitekim bu yönetim sisteminin amacı; İslâmî finansal kurumunun hizmet, ürün ve işlemlerinin İslâm yasal alt yapısına uygun olmasını sağlar. Bu anlayışın varlığı bu sisteme özgü bir risk türü olan “şer’i uyumsuzluk riski”ni ortadan kaldırmayı sağlar (Güney, 2015:48). IFSB’nin ifadesine göre bu risk; İslâmî finansal kurumların şer’î hükümlere dikkat etmemesi neticesinde meydana gelen risk türüdür” şeklinde ifade edilmiştir (IFSB-4, 2007:22). Bu riskin en önemli özelliği ise önceden hesaplanabilmesi için bir model söz konusu değildir (Güney, 201:48). Bu sebeple de bu riskin varlığı, finansal yapıda oldukça yüksek finansal kayıplara ve bu sistemdeki kurumların imaj kaybına neden olacak yapıdadır (Ginena, 2014:90-91).

Bir taraftan bu riskin önlenmesi diğer taraftan rekabet şartları bu sistemdeki kurumları ve bunların faaliyetlerini kısıtlayıcı bir unsur olarak belirlemektedir. Bu cendere İslâmî finans için bir yönü ile kırmızı çizgi olurken bir yönü ile de engel olarak görülebilmektedir.

Konunun başka bir boyutu ise geleneksel finans uygulamaları yapan finans kuruluşlarının da İslâmî ürün ve işlem yapmalarıdır. Bu kurumların da şer’i kanunlara göre faaliyetlerini tanzim etmeleri gerekmektedir. Burada da bir şeffaflık yeterince söz konusu değildir. Türkiye gibi laik sisteme göre hukuksal yapısı belirlenmiş ülkelerde de

aynı sorun söz konusudur. Uygulamaların şer'i esaslara göre değil cari olan hukuksal yapıya göre gerçekleşmesi esastır. Bir anlaşmazlık vuku bulduğunda müracaat edilecek merci laik sistemin yargı makamları olmaktadır. Bu makamlarda görev yapan ve laik sisteme göre yetişmiş yargı mensupları bu davaların görülmesinde yetersiz olacağı açıktır. Bu durum ise İslâmî finans uygulamalarına ait sözleşmelerin daha doğmadan ölümü anlamına gelmektedir. Çünkü bir anlaşmazlık vaki olduğunda davaya bakacak olan mahkeme İslâmî kıstaslara göre şekillenmiş bir sözleşmenin yok hükmünde olduğuna hükmedebilir (Saraç, 2013:4).

Şer'i hükümler yürütülürken bazen gündeme gelen “zaruret haramı helal kılar” doktrini bir insanın ölüm ve kalım durumunda uygulanan bir prensip olduğu halde bunu finansal faaliyetlerde uygulamanın hiçbir mantığı yoktur. Burada olsa olsa bir kâr azalması ya da müşteri kaybı vardır. Rekabet şartlarından faydalanmak ve daha fazla kâr elde etmek için bu prensip devreye konulamaz (Saraç, 2013:4). Nitekim 24 Aralık 2014 tarihinde Sakarya Üniversitesi'nde gerçekleştirilen İslâm Ekonomisi ve Finansı Çalıştayları- 3'de İslâmî finasta ürün geliştirme ve fetva süreçleri tartışılmış ve sonuç bildirgesinde İslâmî finasta ürün geliştirmede en çok gündeme gelen konunun bu olduğu, bunun da kalıcı değil geçici ve sorun doğurucu uygulamalar olduğu bunun yerine uygun alternatiflerin ve kalıcı uygulamaların oluşturulması gereği maddesine yer verilmiştir.

Aksi takdirde özellikle murabaha uygulamalarında uygulama esasları cari olmazsa İslâmî finansal sistem ürünlerine “kitabına uydurmak” şeklinde yaklaşımlar sergilenebilecek ve konvansiyonel finansal faaliyetlerden tek farkın “başörtülü kadınları istihdam etmek” olarak ifade edilebilecektir (Terzi, 2013:73). Bunun en güzel göstergesi ise; zaruret, maslahat ve ruhsat adı altında gündeme gelen uygulamaların devam ettirilmesidir. Ruhsat, zaruret ve maslahat gibi çözümler belli zaman ve şartlar için geçerlidir. Bu hususiyet devre dışı kalınca bu uygulama/uygulamaların sistemden elenmesi gereklidir. Halbuki bunlar, varlığını devam ettirmekle kalmadığı gibi emsal gösterilerek yeni yorumlar yapılmaktadır (Kızılkaya, 2012:148).

Diğer taraftan yapılan bir araştırma sonucuna göre bankacılık bağlamında İslâmî finansal kurumların tercih edilme sebepleri sıralanırken birinci sırada hizmet kalitesi yer alırken dini sebepler ancak dördüncü sırada kendine yer bulabilmiştir (Özsoy vd., 2013:187-206).

1996 yılında gerçekleştirilen bir araştırmada şer'î kurulların aldıkları kararlara karşı İslâmî Finans kuruluşlarının takındıkları tavırlar değerlendirilmiştir. Buna göre; bu kurumların %56,6'sı kendini mecbur hissederken, %20'si ise yön gösterici tavsiyeler olarak değerlendirmiş kalanı ise bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bu sonuç dahi şer'î hükümlerin ya da kurulların ne derecede bu kurullar üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, İslâmî finans pencereleri ve yargı boyutunda bu durum oldukça vahim sonuçlar doğuracağı ortadadır (Dusuki, 2011: 725).

Bu durumda günümüz Müslüman bilim adamlarının İslâmî finansal bir kurum ya da işlemi olgunlaştırırken batılı düşünce yapısının verilerine göre belli bir bilimsel disiplin kalıplarına sokmak doğru olmayacaktır. Yapılması gereken İslâm dinin dünya görüşü, ahlâk ve hukukunun belirlemiş olduğu sınırlarla tekrar ele alınmasıdır. Finansal uygulamalara ilişkin meseleler hakkında bir karar alırken, sosyal, ekonomik, politik ve yasal boyutları olan İslâm'ın birey ve dünya görüşü ile birlikte ele alarak netleştirmek gerekmektedir. Bu temel şartlar göz önünde bulundurulmadan ele alınıp uygulamaya konan finansal ürünler ve bunların şer'î durumları ile ilgili fetvalar İslâmiyet'in inanç sistemi olarak beklentilerine cevap vermeyeceği gibi hedeflerin gerçekleştirilmesinde de zorluklara yol açacağı ifade edilebilir (Kızılkaya, 2012:149).

Gerek uluslararası kurullarda gerekse de iç denetim mekanizmalarında görev alan fetva/danışma kurullarının gerekli uzmanlık donanımı yetersizdir. Bunlar genelde ya dini bilgi donanımına göre konulara eğilmekte, ya da akademik düzeyde konulara bakmaktadırlar. Tatbikatı bilmeksizin din hükümlerine göre bilgi sunmak yetersiz olacağı gibi, konunun belli bir kısmında uzmanlık yapmış ve dini hükümlerle bağlantısını bilmeyen bir akademisyenin de vereceği malumat kâfi gelmeyecektir. İslâmî Finansal kurumlar ve içeriğinin farklılık arz etmesinin çıkış noktası da budur (Serpam, 2013:8).

Uygulamada güzel bir örneklik oluşturan Birleşik Arap Emirlikleri ve Malezya'daki yasal alt yapı örnek alınarak şer'î kararların İslâmî Finans kurumları arasında bağlayıcılığının zorunluluk kazanması sağlanmalıdır. Bu potansiyel ve hali hazırdaki paydaşların itimadını kazanmak için zorunluluk arz etmektedir (Güney, 2015: 66).

Bu başlıkta sonuç olarak şunu ifade etmek mümkün ki; şer'i hükümlerin bağlayıcılığı kısmi de olsa söz konusu değildir. Bu da zaman içerisinde tedbir alınmazsa İslâmî finans sisteminin geleneksel finansal işlemleri benimsemesi anlamına gelebilecek uygulamaların kapısını açacağı anlamına gelebilecek yaklaşımlar olabilecektir.

4.13.2.İslâmî Finansal Sistemde Denetleme Sorunu

İsminin başında olan İslâm sıfatı finansal işlemlerin vicdana bırakılması anlamına gelmemektedir. Bu anlayışta bir ön kabulden başka bir şey değildir. Bilakis bu sıfatın varlığı ve uygulamaların tamamen muhasebeye bu dünyada döküldüğü bu sistemde denetim mekanizmasının uygulamaların her aşamasında devrede olması gerekir.

Dinin bireysel yaşamında belki yapılan fiiller vicdana bırakılarak kişinin zamanla olgunlaşmasına göre dış denetimden azade kılınabilir. Çünkü dindeki fiillerin sorgusu ölünce başlar ve o zamana kadar da kendine hayır işleme, tövbe etme gibi fırsatlar sunulur. Fakat finansal sistemin İslâmî olması, onun sorgulanmasının ahirete bırakılması anlamına gelmeyeceği gibi iç ve dış denetim mekanizmalarının tam anlamıyla devrede olmasını gerektirir. Çünkü burada reel bir finansal netice ve İslâm dininin temsili vardır.

Finansal kurumların iç denetim mekanizmalarında bulunan danışma kurullarının görevi sadece enformasyon sağlamak değil aynı zamanda denetimleri de gerçekleştirmektir. Fakat bu kurulları oluşturan kişilerin de kimlikleri ya din endeksli bir birikimi olan kişilerden ya da bu konuda ihtisas yapmış akademisyenlerden oluşmakta olup fetva anlamında dahi yeterli olamamaktadırlar. Aynı zamanda İslâmî finansal işlemlerin denetlenmesi için uyulması gereken kurulların varlığı tavsiyeden öte gitmemekte ve bir yaptırımı da söz konusu olmamaktadır (Pehlivanlı, 2011).

Denetim mekanizmasının zayıflığı ya da yokluğu ve gri renkli uygulamaların varlığı İslâmî finansal yapının virüsü olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu sistem belirsizlik üzerine değil netlik üzerine kurulmalıdır. Çünkü; *“Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da tebrîe etmiş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur.”*(Buharî, Büyû,2) hadisi İslâmî finansal uygulamalarının şüpheye yer

verilmeyecek bir şekilde uygulamaların belirlenmesi gerekir. Bu hadiste şüpheli gibi gözüken uygulamaların da aslında şüpheli olmadığı, üzerinde derin ilmi çalışmalar yapılarak bu konu hakkında net bir yargıya varmanın mümkün olabileceği de vurgulanmaktadır. Yani bu hadis bir anlamda finansal uygulamalarda ihtisaslaşmayı ve herhangi bir uygulama hakkında net bir kararın verilmesi gerektiğini de belirtmektedir. Çünkü bir şey ya serbesttir ya da yasak. O zaman bu hadis, hakkında net bilgi olgunlaşmadan uygulamaya konulan konuları kapsamakta ve işin uzmanlarınca yapılmadığı durumlarda hükmünü icra etmektedir.

Bu başlıkta İslâmî finans uygulamalarını benimseyip yapılarında yer veren konvansiyonel bankalara ait İslâmî pencereleri de göz ardı etmemek gerekir. Çünkü bu pencerelerin danışma ve denetleme kurullarının nasıl bir görev ifa ettiği ve bu kurulların kararlarının ne derece etkili ve bağlayıcı olduğu şaibelidir. Kurumsallık anlamında organizasyon içerisinde bu yapılar vardır. Fakat işlerlik ve etkinlik anlamında ciddi soru işaretleri söz konusudur. Bu konuda uzman olan Müslüman bilim adamlarının İslâmî finans uygulamaları hakkında çoğu tartıştığı konular bu pencerelerin icat ettiği finansal ürünler olmuştur. Bu tartışma konuları; sistemsel teverruktan başlayarak mudaraba ve muşaraka sukuklarının ihraç edenin vadesinde nominal değer üzerinden almayı garanti ettiği uygulamaya, İslâmiyet'in özü ile barışık olduğu belirtilen kredi kartı uygulamalarından içine faizin gizlenerek sindirildiği yüksek sürüm harçlarına kadar bir yelpazeye yayılmaktadır (tkbb.org.tr/,1).

Sonuç olarak İslâmî finans uygulamalarında denetleme görevi ifa eden ulusal ve uluslararası kurumların ve bunların yayınladığı standartların varlığı denetleme işlevinin kâmil anlamda gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Varlığına rağmen sistemde ve uygulamalarda bir başkalaşma oluyorsa bu denetleme kurullarının kendisi ve işleyişi sorgulanmalıdır. Konunun bu özelliğinden olsa gerektir ki; şer'i kurulların tasarrufları ciddi olarak tartışma konusu olmaktadır. Üyelerin bağımsızlığı konusundaki tartışmalarla yine üyelerin farklı kurullarda görev almaları danışma ve denetleme fonksiyonunun sıhhatini zedeleyecek yorumların yapılmasını artırmaktadır. Gerçekleştirilen denetim raporlarının kamuoyu ile paylaşılmaması da diğer bir tartışma konusudur. Farklı mezhebe bağlı ülkelerin verdikleri fetvaların birbirlerine zıt olmaları da sorun gibi telakki edilebilmektedir. (Güney, 2015:61-65).

İslâmî finansal sistemde rol alan bütün İslâmî finansal kuruluşlar istisnasız –geleneksel finansal kurumlarda pencere görevi ifa eden kurumlar dâhil- tepe denetleme kurumunun denetim mekanizmasından azade olmamalıdır. Aksi takdirde özellikle konvansiyonel finans kurumlarının İslâmî finansal uygulamalarına yer vermesi, küresel kapitalizmin; İslâmî finansal uygulamalarını kendi ağına dâhil ederek sistemini derinleştirmesinden başka bir amaca hizmet etmeyecektir. Halbuki İslâmî finansal sistemi kapitalizmin panzehiri olarak küresel finansal sistemde uygulamak gerekir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslâm dininin en önemli özelliği zaman üstü mesajının olmasıdır. Bunu Kur'an'ın icazlı (az sözle o konu ile ilgili her şeyi ifade etme) olma özelliğine bağlamak mümkündür. Bu özelliği gereği Kur'an devamlı olarak tazeliğini korumaktadır. Kur'an'ın bir tefsiri olan hadisler de aynı anlamda bir kapsamlılığı vardır. İslâm'a ait meseleler ve konular görüşülürken bu temel nokta göz ardı edilmemelidir. Başlangıçta elbette bu merkezi hareket noktası gündemdedir. Ancak daha sonraki aşamalarda yorumlar esas olup onlardan yorumlar yapılmaya başlanırsa başlangıçtaki en ufak bir özden ayrılış daha sonraları ciddi kopmalara ve yozlaşmalara sebep olacaktır. Yapılması gereken; yapılan yorumların yanında temelde referans kabul edilen ayet ve hadislerin sürekli gündemde kalması sağlanara anlam tabakalarına nüfuz etmekle çözümler üretilmelidir. Özellikle zaruret, maslahat ve ruhsat doktrinlerinden hareketle yapılan yorumlar daha sonraki yorumlara temel kaynaklık oluşturması engellenmelidir. Sürekli olarak esas kaynaklardan esinlenerek yorumlar değerlemelere tabi tutulmalıdır.

Bu hususta fetva verecek ve yorum getirecek kişilerin aşağıdaki sınırlara göre hareket etme kabiliyetlerini artırmaları gerekir.

- Orijininde İslâmî kaynaklarla desteklenen ürün ve hizmetlere önem verilerek genelde bu sahada faaliyetlere hız verilmelidir.
- Hakkında kesin hükümle netleştiği halde bu ürün ve hizmetlerin yanına geleneksel sistemden örnek alınarak adaptasyonu sağlanan ürün ve hizmetler İslâmî finansal sistemin özel durumunu zedeleyebilir.
- İslâmî finans faaliyetlerinin sâiki piyasadaki rekabet değil yapılan faaliyetlerin Allah'ın rızasına uygun olup olmadığı konusu olmalıdır.
- Yeni finansal ürünler tasarlanırken kapitalizm sistemin ürünlerini İslamileştirmek değil, İslâmiyet'in kutsi kaynaklarından esinlenerek ürün ve hizmet tasarımı yapılmalı. Çünkü hariçten giren bir uygulama özde olmayan yeni ürünlere zamanla kapı açabilecektir. Fakat orjini İslâm olmamakla birlikte bütün özellikleri ile İslâmî kriterlere uygun olan bir finansal tekniğin de uygulanmasında herhangi bir sakınca zaten yoktur.
- Bu sistemin temel aksiyomlarından olan tevhit ve ahiret aksiyomlarına sürekli olarak dinamizm kazandırılarak finansal sistemde yer alan kişilerin tefekkür

dünyaları bunlarla meşgul olmalıdır. Çünkü yapılacak yorum ve verilecek bilgiler, dünyanın gelmiş olduğu evredeki beklentilere göre değil dinin emretmiş olduğu çerçevede gerçekleşmesi bu şekilde sağlanır.

- Günümüzdeki insanların çoğu zaruri ihtiyaçlardan ziyade daha fazla hayat standartlarını artırmak ve gelecek korkusu ile daha fazla tasarruf yapmak için finansal uygulamalardan faydalanmak isterler. Bu durum da verilecek fetva ve yapılacak yorumlarda; maslahat, zaruret ve ruhsat gibi doktrinler çıkış noktası olmamalıdır. Çünkü daha fazla param olsun, daha fazla mal mülk olsun diye hırsla çalışmak neticesinde finansal uygulamalara ihtiyaç duyanlar için zaruret var, maslahat bunu gerektiriyor ruhsat verilebilir diye konuya bakmak bu doktrinlerin geçersizliğini gerektirir. Çünkü bu gibi durumlar zaruret hali değil, lüks yaşam beklentileridir.
- Kur'an'ın tefsirinde ve hadislerin anlaşılmasında belirli periyotlarla bu kurullarda bulunanların eğitimden geçmeleri gerekir. Zira Kur'an ayetleri ve hadislerin manaları daima insanlara yeni manalar verecek bir yapıda doluluğa sahiptir.

Finansal ürünler konusunda uzmanlaşmış, farklı kültür ve coğrafyanın yapısını da bilen bir heyet sadece bu konuda uzmanlaşma sağlamak adına bir kurul oluşturmalı ve yeni İslâmî finansal ürün, hizmet ve işlem üretim merkezi gibi bu heyet çalışmalıdır. Modern işletmelerdeki ar-ge mantığı ile mesailerini yapmaları gerekir. Gelenekçilikten uzaklaşıp orijinal kaynağa müracaat edilmelidir. Fakat bu tamamen yapılan yorumları görmemezlikten gelmek anlamında değil iki tarafı aynı anda gündemde tutmak şeklinde olmalıdır. İslâmî finans sisteminin uzmanları har-ge (hizmet araştırma geliştirme) uygulamaları ile düşüncelerini sürekli olarak bu konularda yormalıdırlar.

Hadis ve tefsir konusunda uzman kişiler heyete dâhil edilmeli. Hadis ve ayetler bütüncül ele alınmalı ve ona göre yorumlar şekillendirilmelidir. Mesela, simsar, aracılık, kabzımal, komisyoncularla ilgili hadis köylülerin ürünlerinin şehirliler eliyle satılmaması meselesi tek bir hadise bakıldığında farklı yorumlar yapılmakta bütüncül bakıldığında ise yerinde yorum yapılmaktadır.

Geleneksel finansal sistemde uygulanan veya uygulanmak istenenler, İslâmî finansal sistemin içeriğini belirlerken çıkış noktası olmamalıdır. İslâmî finansal sistemin orijinal

hizmet, ürün ve işlemleri geliştirilmeli, geleneksel finansal ürünler de din noktasında bir engel yoksa sisteme dâhil edilmelidir. Çünkü İslâm dini insanın bulduğu her şeyi dışlamaz. İnsanlığa faydası olan ve dinin genel değerleri ile ters düşmeyen her şeyi almak İslâm dinin bir emridir. “İlim Çin’de de olsa arayınız” (Câmiü’s-Sağîr, 1/310) hadisi bu etkileşimi tavsiye eder. Çünkü Allah insanı doğru bilgi elde etme ve öğrenme yeteneği vermiştir. Bu yeteneğini kim kullanırsa onun fiili duasına binaen Allah’ta ona o gelişmeyi vermektedir. Bu konudaki diğer bir hadis ise; *Her kim iyi bir sünnet (yol-adet) ortaya koyarsa, onun ve onunla amel edecek olanların sevabı o kimseye ait olur. Her kim kötü bir yol ortaya koyarsa, ederse, onun ve onunla amel edecek olanların günahı o kimseye ait olur*”(Müslim, İlim:15) finansal ürün geliştirmenin ve var olan insanlığa faydalı dinin sınırlarında olan bir uygulamadan da faydalanmanın bir sakıncası söz konusu değildir.

İslâmî finansal sistemde tartışma oluşturan diğer bir konuda farklı mezheplere göre finansal ürünlerin değerlemeye tabi tutularak uygulanması ya da yasaklanmasıdır. Fakat bu bir sorun değil bir çözüm vesilesidir. Çünkü “Ümmetimin ihtilafında rahmet vardır”(el-Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, 1:64) hadisi yorum farklılıklarının olabileceğini hak namına ve şahsi çıkarlar olmaksızın yapılan yorumların uygulamada kolaylıklara vesile olacağını ifade etmektedir. Söz konusu ürünlerin bu farklı mezhep doktrinlerine göre niçin yasak niçin caiz olduğu hakkında özellikle internet ortamında bilgi paylaşımı yapılmalıdır. Dört mezhepten birinde uygunluk varsa onunla amel edilmesinin yolu açılmalıdır. Çünkü yukarıdaki hadis bunun yolunu açmaktadır. Fakat var olan ve konvansiyonel finansal sistemlerce uygulanan finansal ürünlerini İslâmî finansal sisteme adapte etme gayreti yerine İslâmî olanlar var ise alınmalı ters düşenler var ise de bu konu hakkında kamuoyu bilgilendirilerek bu ürünlere olan talep ve beklentilerin önüne geçilmelidir. Çünkü bu sistemin bir fonksiyonu da haram olan finansal uygulamalar hakkında insanları bilgilendirmektir.

İslâmî finansal uygulamalarda titizlikte üzerinde durulması gereken konulardan biri de denetleme ve sonuçların kamuoyu ile paylaşılması konusudur. Muhasebe anlamında denetim mutlaka yapılmaktadır. Ama burada denetimden kasıt İslâmî adı verilen bir işlemin sürecinin ne kadarı İslâmî ne kadarı İslâmî olmadığıdır. Burada yapılması gereken bu süreçler belirlenmeli ve her süreç için standart belgeler istenmeli ve bunlar

değerlendirilmek üzere İslâmî Finans Uygulamalarını denetleyen tepe kuruma iletilmelidir. Onların vereceği uygunluk kararına göre söz konusu kurumun internet sitesine bir sayaç konulmalıdır. Bu sayaç yapılan işlemlerin helâllik derecesini göstermeli. Bu sayaç yeşilden kırmızıya doğru bir renk değişimine tabi tutulmalı ve oran % olarak ifade edilip ona göre genelde de helal konusu değerlendirilmelidir. Bu sayaç müşteriler ve kamuoyu için söz konusu kuruma güven derecesini belirlemelidir. Söz konusu İslâmî finans kurumunun binasının dışına “Helal Finans Kurumu” (Halal Financial Institutions-HFI) ifadesinin yer aldığı bir tabela asılmalıdır.

Buna bağlı olarak işlemi gerçekleştiren tarafların işyerlerine helal finansal kaynak kullanımı ile kurulduğu, faaliyetlerin sürdürüldüğüne dair belirli periyotlarla verilecek sertifikalar tanzim edilerek işyerlerine asılması tavsiye edilmelidir. Bunu hali hazırda uygulanan helal ürün sertifika kapsamında değerlendirmek mümkün olabilir. Nasıl tüketim maddeleri olarak böyle bir sertifika varsa finansal ürün ve hizmetlerin de bu kapsama alınması söz konusu olabilir. Bu sertifikalarda “Helal Finansal Kurumlar ile Çalışmaktadır” (Working with Halal Financial Institutions- WHFI) ifadesi yer almalıdır. Bu işletmelerin de helal kazanç sınırlarında kalıp kalmadığı ayrıca denetlenmelidir. Bu şekildeki bir yapılanma güven telkin edeceği için hem finansal kurumların tanıtımı hem de bu işletmeler için müşteri temini gerçekleşmiş olacaktır.

Bu uygulamaların iş hayatında bir din istismarı ya da ayrımcılık olarak değerlendirilmesi ve algılanması da söz konusu olmamalıdır. Çünkü laik düzen, dini yaşamı ve sembollerini yasaklamaz. Bilakis her yaşam kültürüne fırsat sunmak için gerekli ortamı oluşturur. Bu uygulama ticaret hayatını güvenli bir şekilde gerçekleşmesini hızlandırır. Çünkü *“İnsanlar üzerine öyle günler gelecek ki, faiz yemeyen hiç kimse kalmayacak. Yemeyene dahi tozu toprağı bulaşacak”* (İbn Mâce, Ticârât 58) hadisinin geçerlilik ortamı daha ziyade bu finansal ortamlardır. Bu hadis, bir tehlike ikazı olmakla birlikte aynı zamanda tedbir alınması için de ihtardır. İşlemlerin ve ticari ilişkilerin etkileşim ağı bu sisteme dâhil edilmelidir. Madem bu işlemlerin faaliyet sonuçları dönem sonunda reel olarak hesaplanıp değerlendiriliyorsa bu sistemin her bir adımının da İslâmî standartlara göre gerçekleşip gerçekleşmediği her aşamada raporlanarak her bir işlemin derecelendirmesi yapılmalıdır. Ticari sınırlar burada sorun

olarak düşünülürse de bu etkileşimi sadece bu konuda derecelendirmeyi yapan yeminli kişiler yapacak şekilde görevlendirilmelidir.

İslâmî finans uygulama ve ürünlerini bir patent kapsamında değerlendirmek ve bu bağlamda uygulanmasına izin vermek gerekir. Bu isim altında faaliyet gösterenlerden ve ilk defa faaliyete geçecek olanlardan patent hakkı olarak belli bir meblağ alınarak mağdur ve muhtaç durumdaki başta Müslümanlar olmak üzere diğer insanlara fon oluşturulmalıdır.

Kurum çalışanları özellikle karar verme pozisyonunda olanlar her yıl belli bir zaman süreci için değerler eğitiminden geçirilmeli ve yeterlilik sertifikası verilmelidir. Diğer çalışanlar ise müşteriler tarafından da anket yönetimine göre performans ölçümleri yapılmalıdır.

Ülke içinde en yetkili din otoritesi bünyesinde bu konuda bir danışma kurulu oluşturulmalı ve bu kurul yetkililerinin ihtisas kimlikleri sadece dini bilimler değil bunun yanında finans ve ekonomi konularında da olmasına dikkat edilmelidir.

Üniversitelerde İslâmî finans ve uygulamaları adı altında lisans seviyesinde dersler konulmalı bu dersi alanlara hususi sertifika verilip bu sistemin kurumlarında iş bulma konusunda öncelik tanınmalıdır.

Diğer önemli konulardan biri de İslâmî finans pencereleri adı verilen kuruluşların ellerine geçirdikleri fonları nerelerde kullandıklarıdır. Bu konuda da bir şeffaflık söz konusu değildir. Bunlar İslâmî sermayeyi kendileri için bir seçenek mi görüyorlar yoksa bu sistemin amaçlarının gerçekleştirilmesi için yardımcı rol mu almaktadırlar? Bu denetim yapılmazsa bu şekilde işlem yapan kapitalist sistemin kurumları varlıklarını İslâmî sistem içinde devam ettirirler ki bu da onlar için dinin istismarı, bu sistemin kendisi için de bir mesuliyet sebebidir.

Faizli ve dinen haram olan uygulamaların finansal sistemden uzaklaştırılması için İslâmî finansal ürünlerin küreselleşen dünyada uluslararası finansal uygulamalarda uygulanmasını sosyal barış ve refahın gerçekleştirilmesinde bir araç olarak uygulanması mecburiyeti sürekli gündemde tutulmalıdır. Çünkü faizli uygulamalar gelirlerin paylaşımının sermaye sahiplerine doğru gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu da

küresel bir güç olarak ekonomi, siyaset ve toplum mühendisliğinde söz sahibi olan kitlenin bu sınıf olmasını gündeme getirmektedir. Bu sınıf da ayakta kalmak için uluslararası finansal sistemin dizginlerinin ellerinde kalması anlamında ellerinden gelen gayreti göstermeleri için bir gerekçe olacaktır. Bu sistemin insanlığın menfaatine çalışması için faizli uygulamaların mümkün mertebe sistemden elimine edilmesini ve yardımlaşma duygularının ve araçlarının sisteme yerleştirilmesini zorunlu kılacaktır. Böylece de atıl fonlarla hem gelir dağılımında adil paylaşım sağlanacak muhtaç olanların ihtiyaçları da zekât, sadaka ve teberra gibi yardımlaşma olguları ile giderilerek toplumsal bir barış sağlanmış olacaktır. Çünkü gelir tabakası olarak üst dilimde olanların alt tabakada olanlara şefkatinin hayata geçirilmesi bu uygulamalarla olacaktır. Alt dilimdeki gelir sahiplerinin yukarı tabakaya olan saygıları da bu etkileşim sonucunda gerçekleşmiş olacaktır. Küresel adaletsizlik uluslararası finansal uygulamalarla minimize edilip küresel gelir dağılımında adalet tesis edilebilir.

Faizsiz finansal sistem uygulamalarını gerçekleştiren ülkeler bazında yukarıdaki sosyal dinamiklerin yerleştirilmesi için sürekli koordineli hareket anlayışı sergilenmesi gerekir. Zekât uygulaması için ilgili kurumlarda danışma ve zekât kabul etme servisleri ve fonları oluşturulabilir. Bunlar zekât kurumunun gereklerine göre dağıtılması gerçekleştirilmelidir.

İslâmî finans uygulamalarının cazibe merkezi olması için ilgili ülkelerde emniyet ve asayiş tedbirlerinin yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiş olması gerekir. Bu da bu finans sistemin içeriğinin yatırımcılara anlatılabilmesi ve ülkelerin gerek örgütsel teröre gerekse de finansal teröre karşı tedbirlerini alması ve bunu güncelleyerek süreklilik arz edecek şekilde uygulaması gerekir.

Tasarruf sahiplerine de ciddi görevler düşmektedir. Öncelikli olarak bilinçli tüketici olunması ve ihtiyaçların zaruri lüks ayrımı yapılarak *“komşusu aç iken tok yatan bizden değildir”* felsefesi yaşanmalı ve *“sağ elin verdiğini sol el görmesin”* prensibinin finansal kurumlara yapılan yatırımlarla olmasının önü açılmalıdır. *“Veren el alan elden üstündür”* bilinci ile veren ellerin sayısının artırılması için gayret sarf edilmelidir. Bu da İslâmî finansal yatırımlarla ve bu kuurmlardaki kaynakların reel ekonomi ile buluşturulması ile olabilecektir.

Kredi kartı uygulamasının önüne geçilmeli ayağını yorganına göre uzat düsturu hayatın bir prensibi olmalıdır. Katılım bankaları az limitli kredi kartı ve ekstradaki bütün borcun ödenmesi esasına göre hizmet verdikleri için diğer bankalara borç biriktirmenin ve faiz sarmalına takılmanın da bu anlamda sebebi olunabilmektedir. Bu da bu bankaların kuruluş felsefelerine zıt bir durumdur.

“Sanki yedim” parolası ile herkesin bir iş sahası kurulması için seferber olmasının önü açılmalıdır. “Sanki yedim de işveren ol” fonu oluşturarak müteşebbis ruhunun canlanmasına sebep olunabilir. Bu fonun kullandırılmasının bazı temel şartları da olabilir. Örneğin dar gelirli ve işi olmayan kişilere öncelik verilip belki de onlara kaynak sağlayarak iş sahibi dahi yapılabilir.

Sanki yedim fonu özellikle Türkiye’de yeni uygulanmaya başlanan tasarruf uygulamalarının da ayrı bir şekli olabilecek özelliktedir. Bireyler her ay cüzi bir miktar bu fona parasını yatırırsa her ay bu kaynaklarla oldukça fazla iş sahası devreye girip işsizliğin önlenmesine de yardımcı olmuş olabilecektir. Bu da ayrı bir yardımlaşma şekli olacağı da nazarlardan kaçmaması gereken bir niteliktir.

Vizyonunda “i’lây-ı kelimetullah” yani İslâm dinin güzelliklerini finansal sahada da yaymak olan bir finansal sistemin hareketini işlem cirosu değil faaliyetlerinin küreselleşmesi oluşturmalıdır. Çünkü faizin finansal sistemden dışlanması ve onun yerine reel piyasanın devreye girmesi ile ticaretin canlanması ancak İslâmî finansal sistemin evrensel İslâm dininin bu konudaki değerlerinin uygulanması ile olur. Zaten i’lây-ı kelimetullah bu zamanda maddi olarak terakki ile mümkün olduğuna göre bu sistemin varlığı maddi olarak da Müslüman devletlere bir akar sağlayacaktır. Böylece maddi terakki hangi dinin elinde ise o din daha kabule uygun gibi bir algı yönetimi de bu anlamda gerçekte buluşacak ve İslâm dininin önündeki engeller de bertaraf edilerek finansal anlamda finans uzmanlarına düşen vazife de ifa edilmiş olacaktır.

İslami finansal sistemin temel aksiyomları her sistem çalışanının genel karakteristik ahlâkî değerleri olması gerekirken aynı zamanda sosyal hayatta istikrar ve güven ortamının varlığı için de merhamet, saygı, emniyet, haramı helali bilip haramdan uzaklaşmak ve asiliği bırakıp kanunlara uymak bilincinin sosyal hayatta hâkim olmasını

sağlamak gerekir. Bu değerlerin varlığı finansal hareketlerin aradığı güven ortamının sağlanmasına da sebep olacağı için reel piyasalar da canlılığını devam ettirecektir.

Abraham Maslow'un beş temel ihtiyaçlar hiyerarşisinin devamına İslâm peygamberinin *“İnsanların en hayırlısı onlara en faydalı olanıdır”* (Keşfü'l-Hafa, 2:463) hadisindeki tavsiyesi altıncı bir ihtiyaç aşaması olarak ilave edilmesi ile ben merkezli hayata bakış açısı yerine paylaşımcı ve fedakarlığı pekiştirici Kur'an'î (İnsan,8:11) ahlâkî erdem olan *“İsar”* hasletinin yaygınlaşması sağlanabilmelidir.

En son olarak da şu inceliği gözden uzak tutmamak gerekir. Allah'ın bir kanunu olarak toplum hayatında en büyük sorun ne ise Allah o alanda yardımını insanlara gönderir. Bu zamanda küresel finansal uygulamalarla sermaye belirli ülkelerin ya da dinlerin kontrolünde gerçekleşmektedir. Bu da onların lehine kullanıldığı için en son din bu önemli tanıtım fırsatından mahrum kalmaktadır. Elbette bu nimetin İslâm dini lehine kullanımı da gerçekleşecektir. Çünkü sosyal ve ekonomik hastalık bu sahada ise bu hastalığın tedavi edilip bütün insanlığın refah ve huzuruna kullanılması da mayasında barış ve adalet olan İslâm dininin finansal uygulamaları ile olacağı aşîkârdır. Örneğin; Musa (a.s) zamanında insanlar sihirlerle meşgul edilerek kulluklarına mani olunduğu için Musa (a.s)'ın rehberliğinin kabul edilmesi için bu sahada bir mu'cize eline verilmiştir. İsa (a.s) zamanında tıp bilimi ileri gittiği insanlara rehberlik edecek olan İsa (a.s)'ın da elinde şifa dağıtıcılık, ölmüş insanları diriltmek gibi bir mu'cize verilmiştir. Bu peygamberlerin rehberlikleri bölgesel ve dönemsellik özelliklerinden dolayı da mucizeleri kendileri ile birlikte sonlanmıştır. Fakat İslâm dini son din ve peygamberi de son peygamber olduğu için onun en büyük mucizesi olan Kur'an ve içindeki anlamları insanlığın menfaatine kıyamete kadar baki bir mu'cizedir. Çünkü dönemsellik ve bölgesellik özelliği burada yoktur.

Bu durumda yapılması gereken *“Size iki şey bırakıyorum. Onlara sıkı sıkıya yapışsanız kurtuluşa erersiniz. Biri Kitabullah, diğeri ise sünnet-i seniye (peygaberimizin yüksek ve değerli ahlâkı)”* hadisine göre finansal sistemi ayakta tutmaktır. Bu iki olgu da zaten birbirinin açılımıdır. Kitabullah teorik olarak değerlendirilirse ahlâki tutum ve davranışlar da bunun pratik hayatta uygulamasıdan başka bir şey değildir. Onun içindir ki eşi Hz. Aişe, Hz. Peygamber (a.s.m)'in ahlakını tanımlarken *“O'nun ahlakı Kuran ahlâkıydı”* demiştir.

O halde islâmi finans sisteminde rol alan kişi ve kurumların en önemli vizyonu bu iki değere göre faaliyetlerini organize etmesini zorunlu kılar.

Diğer olması gerek bir uygulama da animasyon filmleri ile faizli uygulamalar ile faizsiz uygulamaların durumu anlatılmalı, faizin o topluma getirisi ve ahretteki yaptırımları, İslâmi finansal uygulamaların bu dünyadaki getirileri ve ahretteki getirileri (zekât, sadaka gibi) de canlandırılmalıdır. Özellikle çocukluk devresinde bu uygulamaların zararları ve menfaatleri gündeme taşınmalıdır. Bilinç ve kültür olmadan bunların hepsi sadece nutuktan ibaret kalır. Halbuki bu sistemin uygulayıcılarının hareket felsefesini rol modellik oluşturması gerekir. İslâmi finansın gereklerini ferdi, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda da sergilemek gerekir.

Bu çalışma bu hali ile bütün yönleri ile kâmil bir nitelikte değildir. Ancak bu temelde yeni çalışmaların yapılması için de ipuçlarını içeriğinde barındırmaktadır. Finansal fetfa komisyonları, uluslararası finansal mahkemeler, finansal silahlar gibi konularda araştırmalar yapılabileceği gibi, bu sistemde zekât ve sanki yedim fonlarının nasıl teşekkül ettirilip reel ekonomi ile buluşturulması gerektiği konularında da çalışmalara başlangıç teşkil edebileceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ADAM, Baki (2006) *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, M.E.B Yayınları, İstanbul.

AGHNİDES, Nicolas P. (2001), *İslam Hukuku'na Giriş*, Çev: Servet Armağan, İstanbul: Beta Basım.

AKIN, Cihan (1986), *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayihan Yayınları, İstanbul, Mayıs.

AKTEPE, İshak Emin (2010), *İslâm Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul, Erkam Matbaası.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi, *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B, .I.158, Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı.

AKŞİT, Mustafa Cevat (2007), *İslam'da Ticaret Prensipleri*, Birun Yayıncılık İstanbul.

ANDIÇ, Fuat; ANDIÇ (2010), Süphan; Koçak Mustafa, İbn Haldun: *Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceler*, Kadim Yayınları, Ankara.

ARMAĞAN, Servet (2005), *“İslâm Ekonomisi”*, Gündönümü Yayınları, İstanbul.

ARMSTRONG, Karen (2008), *İslâm Peygamberinin Biyografisi Hz. Muhammed (S.A.V.)*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Hüseyin (1994), *İslam'da Tüketici Hakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/154, Ankara.

ARON, Raymond (1986), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev.Korkmaz Alemdar), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

ASUTAY, Hasip (2011), *Alım-Satım ve Faiz*, 7. Baskı, İstanbul: Hâcegân Yayınları.

ATKINSON, R.L., ATKINSON, R. C., SMITH, E. E., BEM, D. J., NOLEN-HOEKSEMA, S. (1996) *“Psikolojiye Giriş”* (Çev.Yavuz Alogan), 12th Edition, Usa.

- AUSAF, Ahmad (1993), *Contemporary Practices of Islamic Financing Techniques*, Islamic Development Bank, Jeddah.
- AUDRETSCH, David B., BOENTE, Werner, TAMVADA, Jagannadha Pawan (2007), *“Religion and Entrepreneurship”*, Jena Economic Research Papers, 2007-075.
- AYDIN, Erdem (1998), *“Sokratik Etikten Hipokratik Etiğe”*, Biyoetik Derneği Yayınları No:3. Yükseköğretim Kurumu Matbaası Ankara.
- AYDIN, Nurhan (2012), *Finansal Yönetim I*, AÖF Yayınları, 1.Baskı Eskişehir, Haziran.
- AYDIN, Nurhan (2009), *Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar*, AÖF Yayınları, 2.Baskı Eskişehir, Ekim.
- AYUB, Muhammad (2007), *Understanding Islamic Finance*, John Wiley and Sons Pub., England.
- BADILLI, Abdulkadir (2011), *“Risale-i Nur’un Kudsî Kaynakları”*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- BAYINDIR, Adülaziz (2007), *Ticaret ve Faiz*, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- BUDDHA, Hilmi Ömer (1935), *Dinler Tarihi*, İstanbul.
- BÜKER; Semih, AŞIKOĞLU, Rıza, Güven, S. (1997), *Finansal Yönetim*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi.
- BYRON L. (1990) , In Partnership with God : *Contemporary Jewish Law and Ethics*, Syracuse University Press, Syracuse, N.Y.
- CANAN, İbrahim, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 17/590.
- CHAPRA, M. U.(2000). *The Future of Economics: An Islamic Perspective*. Leicester: Islamic Foundation.
- CHAPRA, M.U. (2005), *“Objective Of The Islamic Economic Order”*, Ed: Sheikh Ghzali Sheikh Abod vd., Syed Omar Syed Agil, Aidit hj. Ghazali, An Introduction To Islamic Economics & Finance, Malaysia,: CERT Publications.

- CESARİ, Jocelyne (2004), *"Islam in the West"*, Globalization and the Muslim World, ed. B. Schaebler-L. Stenberg, New York: Syracuse University Pres.
- CEVİZCİ, Ahmet (2000), *"Paradigma Felsefe Sözlüğü"*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Ali (2009), *Sermaye Piyasaları Ve Finansal Kurumlar*, AÖF Yayınları, Eskişehir, Ekim.
- CURTİN, Philip D. (2008) *Kültürlerarası Ticaret*, Çeviren: Şaban Bıyıklı, Küre Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞIRICI, Mustafa (1989), *Ahlâk Maddesi*, T.D.V.İslam Ansiklopedisi, II.1, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇALIK, Ethem (1993), *Şair ve Yazarlarımızdan Nükteler*, İstanbul.
- ÇAPANOĞLU, Mustafa Birol, (1993), *Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası, Özelleştirme Uygulamaları ve Genel Olarak Menkul Kıymetler Borsası*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- ÇAPRA, Ömer (1993), *İslam'da İktisadi Nizam*, Çev: Hulusi Yavuz, İstanbul: Sebil Yayınları.
- ÇEKER, Orhan (1999), *İslâm Hukukunda Akitler*, Konya.
- ÇİLELİ, Meral (1986), *"Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi"*, V Yay., Ankara.
- ÇİZAKÇA, Murat (1998), *"Rise of Islamic Banks and Potential fon Venture Capital in Middle East"*, İstanbul, Marmara Üni. Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Mer. Yayını.
- DALGIN, Nihat (2010), *Günümüz Fıkıh Problemleri*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1105, Eskişehir.
- DARİRİ, AL-Sadık al (1981), *"Types and Methods of Investmen in Islamic Thought"*, Islamic Banks,(Special Issue), IAIB, Cairo, August-September.
- DEBBAĞOĞLU; A, (1979), *İslam İktisadına Giriş*, Dergah Yayınları, İstanbul

- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*, Ocak, Kitap:2, 1995.
- DİA (2012), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1. Cilt, 12. Cilt, 21 Cilt, 25.Cilt, 34. Cilt, 35. Cilt, 41.Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- DİKMEN, Mehmed (1991), *İslâm İlmihali*, Cihan Yayınları, İstanbul.
- DOĞUKANLI, Hatice (2001), *Uluslararası Finans*, Nobel Kitabevi, 1. Baskı Adana.
- DÖNDÜREN, Hamdi (1993), *“İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi”*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- DÖNDÜREN, Hamdi (2002), *“İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi”*, Erkam Yayınları, İstanbul,
- DÖNDÜREN, Hamdi (2005), *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları.
- DUSUKİ, A. W. (ed.) (2011), *Islamic Financial System Principles & Operations*. Kuala Lumpur: ISRA.
- DURANT, Will, *“Medeniyetin Temelleri”*, çev: Nejat Muallimoğlu, Boğaziçi Yay.,İstanbul, 1978.
- DUVERGER, M. (1995), *Siyaset Sosyolojisi* (Çev. Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, İstanbul.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan KUMCU; (2011), *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, On Beşinci Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKİNCİ, Alper (2005), *“Çin Yabancı Sermaye Türkiye”*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- EL DIWANY, Tarek (2008), *Faiz Sorunu*, Çeviren: Mehmet Saraç, İz Yayıncılık, İstanbul.
- EPSTEİN, Edwin (2004), *Religious Resources for Business Ethics: A Jewish Perspective*, Latin American Business Review, Vol. 4, No.4.

ERDEM, Ekrem (2008), *Para, Banka Ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, Ankara.

ERGİN, Feridun, *Ak İktisat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1973.

ESKİCİOĞLU, Osman (1999), “İslam Ve Ekonomi”, Çağlayan Matbaası, İzmir, Eylül.

ESKİCİOĞLU, Osman, *Çağdaş Vergi Anlayışının İslâm Hukuku Açısından Eleştirisi* (Basılmamış Eser).

ES-SADR, M.B. (1979), *İslâm Ekonomi Doktrini*, (Çev: Mehmet Keskin Ve Saadettin Ergün), 2. Baskı, İstanbul: Hicret Yayınları.

EUN C.S; RESNICK B.G. (2001), “*International Financial Management*”, McGraw-Hill, Inc.

FABOZZI, Frank, MODIGLIANI, Farnco (1992), “*Capital Markets, Institutions and Instruments*”, Prentice-Hall, 2. Baskı.

FALK, Richard (2003), *Küreselleşme ve Din*, çev. H.T.Başoğlu, İstanbul: Küre Yayınları 11.

FİLİZ, Şahin (1998), “*Ahlâkın Aklî ve İnsani Temeli*”, Çizgi Kitabevi Yay., Konya.

FRASER, James George (1991), *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*, Cilt I, Payel Yayınevi, İstanbul.

GOODY, Jack (2002), “*Batıdaki Doğu*”, Çeviren: Burhan Mert Angılı, İsmail Mert Bezgin, Dost Kitabevi, Ankara.

GÜNEŞ, Sevcan; (2007), “*Uluslararası Sermaye Hareketlerini Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği*”, Sosyoekonomi, 1.

GÜVENÇ, Bozkurt (2002), *İnsan ve Kültür*, Remzi Yayınları, İstanbul.

HAKKI, İsmail ve Ali Duman (2008), “*İcma, Kıyas ve İstihsanın Esasları*”, Hikmet Yurdu, Yıl:1, S.1, Ocak.

- HERRİNG, R. J., LİTAN, R.E. (1995), *Financial Regulation in the Global Economy*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- HEYWOOD, Andrew (2011), *Siyaset*, Adres Yayınları, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2002), *Üçüncü Dalga*, çev. Ergun Özbudun, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- IFSB-4 (2007), *Disclosures to Promote Transparency and Market Discipline for Institutions Offering Islamic Financial Services*, Kuala Lumpur: IFSB.
- IFSB, (2015), *Islamic Financial Services Industry*, Stability Report 2015, Malaysia, May.
- ISRA- International Shari'ah Research Academy for Islamic Finance, *Islamic Financial System - Principles & Operations*, Kuala Lumpur: ISRA Pub.2011. History, Performance and Prospects, Palgrave Macmillan.
- ITOH, Makoto, “*Dünya Kapitalizminin Enflasyonel Bunalımı*,” Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar, (Çev: Orhan esen vd.), Belge Yay., İstanbul, 1983.
- IQBAL, Munawar and MOLYNEUX , Philip (2005), *Thirty Years of Islamic Banking*.
- İBN Haldun (1982), *Mukaddime I.* (Haz. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul.
- İÇLİ, Gönül (2002), *Sosyolojiye Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İSMAİL, İbrahim Muhammed (1990), *Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslâm*, Çev: Cemal Aydın, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- İŞCAN Ö.F. ve NAKTİYOK, A. (2005), *Dijital Çağ Örgütleri*, İstanbul: Beta Yay.
- İŞLER, O., YILMAZ, F. (2011), *İktisadi Felsefe İle Düşünmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- JOHNS, R. A. ve MECHANT C. M. (2003), *Financial Centers*, Pinter Publishers, UK.
- KAHNEMAN, D & Tversky, A, (1974), “*Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases*, *Science*”, New Series, 185/4157.

- KAHRAMAN, Ahmet (1999), *Mukayeseli Dinler Tarihi*, Marifet Yayınları, 7. Baskı, İstanbul.
- KALLEK, Cengiz (1994), “*Medine Pazarı*”, *İktisat ve Din*, Haz. Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KANDEMİR, Yaşar (1979), *Örneklerle İslam Ahlâkı*, 24, Kalem Yayınları, İstanbul.
- KARAKOÇ, S. (1986), *Düşünceler I*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- KARAKOÇ, Sezai (2003), *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, Diriliş Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.
- KARAMAN, Hayrettin (1999), *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KAUFMAN, George G. (2000),” Banking and Currency Crises and Systemic Risk: *Lessons from Recent Events, Economic Perspectives*, 24(3), Federal Reserv bank of Chicago, (3th. Querter).
- KAYA, Ferudun (2011), *Uluslararası Finansman*, Beta yayınları,1. Baskı. İstanbul, Mayıs.
- KAZGAN, Gülten (1997), *Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- KEHRER, Günter (1998), “*Din Sosyolojisi*”, Ed. Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
- KELLNER, Menachem (1993), “*Jewis Ethics*”, *A Companion To Ethics*, Edited By Peter Singer, Blackwell Publishing, London 1993.
- KHAN, Aubhik (2000); “*The Finance Growth Nexus*”, Federal Reserve Bank of Philadelphia Business Review, January/February.
- KHAN, Muhammad Akram (2003), *Islamic Economics and Finance: A Glossary*, London, Routledge.

- KHAN, M.Fahim (1997), “*Islamic Futures and Their Markets*”, Islamic Development Bank Islamic Research and Training Institute Research Paper, No.32.
- KIRKINCI; Mehmet, (2010), *Eserleri, İctihad Nedir? Edille-i Şeriyye*.
- KOCAMAN, Berna (2004), *Finansal Piyasalar (Kurumlar, Teknikler ve Araçlar)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, Haziran.
- KOPARAL, Celil (2009), *Uluslararası İşletmecilik*, AÖF Yayınları, 4. Baskı Eskişehir Ekim.
- KRAMER, R.E. (1992), *Finance in a Theory of the Business Cycle: Production and Distribution in a Debt and Equity Economy*, Blackwell, Cambridge.
- KURAN, Timur (2002), “*İslâm’ın Ekonomik Yüzleri*”, Çev. Yasemin Tezgiden, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KURT, Abdurrahman (2009), “*İslam Çalışma Ahlâkı*”, Emin Yayınları, Bursa.
- MAHONEY, Michael J. (1977), “*Publication Prejudices: An Experimental Study of Confirmatory Bias in the Peer Review System*”, *Cognitive Therapy and Research*, Vol.1, No. 2.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1998), *İlkel Toplum*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- MANNAN, Moulana Abdul (1980), *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik*, Fikir Yayınları, İstanbul.
- MANNAN, M.A. (1973), *İslâm Ekonomisi: Teori ve Pratik*, Çeviren: Bahri Zengin, Fikir Yayınları, İstanbul.
- MANNAN, Mansur And Credit Suisse (2008), “*Islamic Capital Markets*”, Islamic Finance: *A Guide For International Business And Investment*, Consultant Editor: Roderick Millar Editor: Habiba Anwar, GMB Publishing, United Kingdom And United States Of America.

- MENZEL, Donald C. (2002), “Spirituality and the MPA Curriculum: “*Why or Why Not?*”, Paper prepared for presentation at the National Conference of the Schools of Public Affairs and Administration, Los Angeles, October.
- MİSHKİN, Frederic S. (2004), *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*, Seventh Edition, Pearson-Addison Wesley, United States of America.
- MOHİELDİN, Mahmoud (2012), *Realizing the Potential of Islamic Finance*, The World Bank, Economic Premise, Number 77.
- MOHSİN, Muhammad (2005), “*Assessment Of Corporate Securities in Terms Of Islamic Investment Requirements*”, An Introduction to Islamic Economics & Finance, Sheikh Ghazali Sheikh Abod, Syed Omar Syed Agil and Aidit Hj. Ghazali, CERT Publications.
- MÜRSEL, Safa (1995), *Bediüzzaman Said Nursi ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
- NEDVÎ, Süleyman (1984), “*er-Risaletü'l-Muhammediyye Daru's-Suûdiyye*”, Cidde.
- NURSÎ, Said (1990), *Divan-ı Harb-i Örfî*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Emirdağ Lahikası I*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1990), *Hutbe-i Şamiye*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1992), *İşarat'ül İ'caz*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Lemalar*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1992), *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Mesnevi-i Nuriye*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1995), *Mesnevi-i Nuriye*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Muhakemat*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Münazarat*, Envar Neşriyat, İstanbul.
- NURSÎ, Said (1993), *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul.

NURSÎ, Said (2005), *Sünihat*, Mega Basım Yayın, İstanbul.

NURSÎ, Said (1992), *Şualar*, Envar Neşriyat, İstanbul.

NURSÎ, Said (2003), *Tarihçe-i Hayat*, Envar Neşriyat, İstanbul.

OBAİDULLAH, Mohammad (2005), *Islamic Financial Services*, Islamic Economics Research Center.

ODABAŞI, Mehmet (2011), *Faizsiz Bankacılık Eğitim Notları*, Kuveyt Türk, İstanbul.

OECD (1997), Regulatory Reform in The Financial Services Industry: *Where Have we Been? Where Are We Going?*, Financial Markets Trend, June.

OECD-TÜSİAD (2005); “*Ekonomik Büyümeyi Anlamak*”, Çev. Tüsiad Ekonomik Araştırmalar Bölümü, OECD Yayınları.

ÖCAL, Tezer, ÇOLAK, Ö. Faruk (1999), “*Finansal Sistemler ve Bankalar*”, Nobel Yay., Ankara.

ÖNER, Necati (1995), “*Felsefe Yolunda Düşünceler*”, İstanbul.

ÖZBEK, Abdullah (1991), “*Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*”, 2.Baskı, Esra Yay., Konya.

ÖZEL, Mustafa (1995), *Devlet ve Ekonomi*, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÖZSOY, İsmail (2011), *Türkiye’de Katılım Bankacılığı*, İstanbul: TKBB.

PADEN, E. William (2008), *Kutsalın Yorumu*, çev. Abdurrahman Kurt, Sentez Yayınları, Bursa.

PARASIZ, M. İlker; YILDIRIM, Kemal (1994), *Uluslararası Finansman*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa, Mart.

PARASIZ, İlker (2000), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, 7. Baskı, Bursa.

- PATRICK, Hugh T. (1966); “*Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries*”, Economic Development and Cultural Change, Vol. 14 (2).
- PAZARCIK, O., ÜNSAL, N., NAKİPOĞLU, E. (1989), *Türkiye’de Dış Kredi Kullanımı*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları:380, Yeniçağ Basım Yayın, Ankara.
- PIRENNE, Henri (2012), “*Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- POMPIAN, & Michael M. (2006). “Behavioral Finance and Wealth Manegement: *How to Build Optimal Portfolios That Account for Investor Biases*”, John Wiley and Sons Publisher, New Jersey.
- PRESTON, Ronald (1993); “*Cristian Ethics*”, A Companion To Ethics, Edited By Peter.
- RAJU, P.T, Wing-Tsit Chan, Joseph M. Kitagawa ve İsmail R. Faruki (2002), *Asya Dinleri*, Çeviren: Abdullah Davudoğlu, İnkılab Yayınları, İstanbul.
- RAU, P. Raghavendra, OSOBOV, Ajay Patel Igor, KHORANA, Ajay, COOPER, Michael J. (2001), “The Game of the Name: *Value Changes Accompanying Dot.Com Additions and Deletions*”.
- ROBINSON, R.I. ve WRİGHSTMAN D. (1974), Financial Markets: *The Accumulation and Allocation of Wealth*, Mc Graw-Hill, New York.
- RODOPLU, Gültekin, *Para ve Sermaye Piyasaları*, Tuğra Ofset, Isparta, 2001.
- ROSENGREN, Eric S.- JOHN S. Jordan (2000), Bulding an Infastructure for Financial Stability: *an Overview*, New england Economic Review, Federal Reserve Bank of Boston, (Nov./Dec.).
- SARIKAMIŞ, Cevat, *Sermaye Pazarları*, Alfa Yayınları, İstanbul Ocak 1998.
- SCHUMACHER Ernst Friedrich (1999), *Hayırlı Ekonomi*, Çeviren: Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul.

- SEARS, D. (1998), *Compassion for Humanity in The Jewish Tradition*, N.J.: Jason Aronson Publ., Northvale.
- SEE, Henri (1970), “*Modern Kapitalizmin Doğuşu*”, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- SHANMUGAM, Bala and ZAHARİ, Zaha Rina (2009), *A Primer on Islamic Finance*, The Research Foundation of CFA Institute.
- SHAYENG, Daryush (1997), “*Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*”, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul.
- SHEAR, E.M. ; CHAİM M. (1998), *The Rich Go To Heaven: Giving Charity In Jewish Thought*, Jason Aronson Publ., Northvale.
- SOMBART, Werner (2005), *Kapitalizm ve Yahudiler*, Çeviren: Sabri Gürses, İleri Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- STRAUSS, Levi, Irk (1997), *Tarih ve Kültür*, çev. H. Bayrı ve diğerleri, Metis Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, M. Şerif, Tahir Akgemci ve Adnan Çelik (2001), *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TAKAN, Mehmet, BOYACIOĞLU Melek Acar (2011), *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*, Nobel Yayınları, Ankara.
- TANRIVERDİ, S. (2006), *Kurumsal Yönetim: Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul.
- TANYOL, Cahit (1970), “*Sosyolojik Açından Din, Ahlâk, Laiklik, ve Politika Üzerin Diyaloglar*”, Okat Yay., İstanbul.
- TEPPERMAN, Lorne ve ROSENBERG, Michael (1995), *Macro/Micro: A Brief Introduction to Sociology*, 2. Baskı, Scarborough, Ontario, Prentice-Hall Canada Inc.
- THUROW, Lester C. (1996), *Kapitalizmin Geleceği*, Çev; Mustafa Köpüşoğlu, Sabah Kitapları, İstanbul.

- TKBB (2010), Katılım Bankaları (2010), *Global Faizsiz Bankacılık*, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını
- TUNAY Batu (2005), *Finansal Sistem; Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi*, Birsen Yayınları, İstanbul.
- TUNÇ, Hüseyin (2010), *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- TURHAN, M. (1994), *Kültür Değişimleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TÜRKER, Hülya (2010), İslâmî Finans Sisteminde Finansal Aracılık: *Dünyadaki Gelişmeler Ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye İçin Öneriler*, Sermaye Piyasası Kurulu Aracılık Faaliyetleri Dairesi Yayınları, Ankara.
- TÜRKERİ, Mehmet (2010), “*Aristoteles ve İş Etiğindeki Temel Değerlerin Dönüşümü*”, İzmir.
- UDOVITCH, L. (1970), *Partnership and Profit in Mediaval Islam*, Princeton University Press, N.Y.
- ULUTAN, Burhan (1957), *Bankacılığın Tekamülü*, Ankara.
- UYAN, Ufuk (2005), *Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık*, TKKB.
- UZUNOĞLU, Sadi (1998), *Yeni Finansman Teknikleri*, Strata Yayınları, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri Fehmi (1973), “*Kapitalizmin Tarihi Gelişimi*”, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, İstanbul.
- ÜLKEN, Yüksel, (1992), *Yirminci Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüz İktisadi Sorunları ve Başlıca Tahlil Aletleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- VİSSER, Hans (2009), *Islamic Finance Principles and Practice*, Edward Elgar Press.

- WEBER, Max (1985); *Protestan Ahlâkı Ve Kapitalizmin Ruhu*, Çeviren: Zeynep Aruoba, Hil Yayın, İstanbul.
- WEBER, Max (1986), *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WEBER, Max (1997), *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çeviren: Zeynep Aruoba, Hil Yayın, İstanbul.
- WHITE, Suzanne (2010), “*Islamic Insurance Markets and the Structure of Takaful*”, Islamic Finance Instruments and Markets, Editors: Adam Durchslag and Thomson Reuters, Bloomsbury Information Ltd.
- WIT, De, B., MEYER, R. (2000). “*Strategy, Process, Contend, Context*”, London: Int Thompson Pub. Company.
- XU, Z. (2000), “*Financial Development, Investment and Economic Growth*”, Economic Inquiry, Vol. 38, No. 2, pp. 331-344.
- YARAN, Rahmi (1997), *İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 13.
- YAO, Souchou (2007), *Konfüçyen Kapitalizm Çin Girişimciliği: Söylem, Uygulama ve Efsane*, Çeviren: Zehra Savan, Küre Yayınları, İstanbul.
- YUSUF, S. M. (1971), *Economic Justice in Islam*, Sh. Muhammed Ashraf Kashmiri Bazar, Lahore.
- ZAİM, Sabahattin, (1995), *İslâm - İnsan - Ekonomi*, 2. Baskı, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

SÜRELİ YAYINLAR

AFŞAR, A. (2007), *Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:36.

AHMED, Adel (2010), “*Global Financial Crisis: An Islamic Finance Perspective*”, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol. 3 No. 4.

AKALIN, Kürşat Haldun (2008), “*Batıda ve Ekonomik Hayatın Rasyonelleşmesinde Evrensel Kardeşlik İdeali ve Bireysel Kazanç Emeli*”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 15, Celalabat-Kırgızistan.

AKBULAK, Yavuz ve ÖZGÜÇ, Erkan (2004), “*Alternatif Finansman Yöntemi Olarak İslâmî Finansal Araçlar ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler*” Active Finans Dergisi, Sayı:39.

AKDİŞ, Muhammet (1992), “*Rasyonel Beklentiler Okulunun Enflasyon Yaklaşımı ve Türkiye’deki Faiz Oranları*”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:29, Sayı:6-7.

APERGIS, N., FILIPPIDIS, I., ECONOMIDOU, C. (2007). *Financial Deepening And Economic Growth Linkages: A Panel Data Analysis*. Review Of World Economics, Vol. 143, No:1.

ARDOĞAN, Recep (2012), “*Kelamî Açıdan Birey-Siyasî Güç İkileminde Bireysel Özgürlük*”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20. Sayı.

ARESTİS, P., DEMETRIADES, P. (1997), “*Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence*”, Economic Journal 107(442).

ARSLAN, Mustafa (2004), “*Kültürel Bağlamda Din*”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı: 1, Samsun.

ASLAN, Ö. ve KÜÇÜKAKSOY, İ. (2006). “*Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi.

- ASLAN, Özgür, KORAP, H. Levent (2006), “*Türkiye’de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi*”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Güz, Sayı 17.
- ATEŞ, Hamza, ORAL, Bülent (2003), “Kamu Yönetiminde Etik: *Kültürel Temeller ve ‘Örgütsel Ruhçuluk’ Kuramı Ekseninde Bir Analiz*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (5) 2003/1.
- ATEŞ, Osman (2004), “Din Tahrîfî ve İstismarı”, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4 Sayı 1, Adana, Ocak - Haziran 2004
- AZHAR, Abdul Rahman, MOHD Azlan Yahya and MOHD Herry Mohd Nasir (2010), “Islamic Norms for Stock Screening: *A comparison between the Kuala Lumpur Stock Exchange Islamic Index and the Dow Jones Islamic Market Index*”, International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol. 3, No. 3.
- BALKANLI, A. Osman (2002), “*Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine*”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1.
- BAYINDIR, Servet (2001), “*Sermaye ve Tarihsel Süreçte Mali Aracı Kurumların Sermayeye Yaklaşım Tarzı*”, İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 4.
- BİÇER, Ramazan (2008), “*Küreselleşme: İslâm Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım*”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 18.
- BİLGE, Muhittin (2009), *Nurettin Topçu’nun Kültür Ve Medeniyet Anlayışı*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 13, S: 1, Nisan.
- BUFFIE, Edward F. (1984), “*Financial Repression, the New Structuralists and Stabilization Policy in Semi-Industrialized Economies*”, Journal of Development Economics, Vol. 14, No. 3.
- CALDERON, Cesar and LIU, Lin (2003), “*The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth*”, Journal of Development Economics, Vol. 72.

- ÇELİK, Ömer (2006), “*Kur’an-ı Kerim Penceresinden Ekonominin Sürdürülebilirliğinin Temel Dinamikleri*”, Akademik Bakış Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 10, Celalabat-Kırgızistan.
- ÇOBAN, Bekir Zakir (2007), “*Bir Yahudi Olarak Hz. İsa*”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: XXV, İzmir.
- ÇOLAK, Necla Küçük (2008), *Faizsiz Finansman Sertifikası Sukuk’un Türk Sermaye Piyasası Açısından Değerlendirilmesi*, Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Haziran, C.45, S.520.
- DAR, H.A., PRESLEY, R, (2000), Lack of Profit and Loss Sharing in Islamic Banking: *Management and Control Imbalances*, International Journal of Islamic Finance, 2.
- ECE, Nalan (2011), *Dünya’da Ve Türk Bankacılık Sektöründe İslâm Bankalarının Gelişimi*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 25 Temmuz – Ağustos.
- ERİM, Neşe (2005), TÜRK Armağan; “*Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme*”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (10) 2005 / 2.
- ERKAN, Mustafa Kenan, (2015), İslami Finansın Sosyal Başarısızlığının Belirlenmesi ve Kavramsallaştırılması: *İslam Ahlâk İktisadının İdeallerine Karşı İslami Finansın Gerçekleri*, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Yıl:3, Cilt:3, Sayı:1.
- EROĞLU, Ahmet Hikmet (2000), “*Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 61, Ankara.
- FETTAHOĞLU, Selahattin (2003) “*Konfüçyüs ve Öğretisi*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16.
- FOX, C.R. and TVERSKY, A. (1995), “*Ambiguity Aversion and Comparative Ignorance*”, The Quarterly Journal of Economics, 110(3).
- GENÇOĞLU; Aylin Yonca, (2012), *Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emek Konumu*, Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1.

- GİNENA, K. (2014), *Shari'ah Risk and Corporate Governance of Islamic Banks*. Corporate Governance: The International Journal of Business in Society, 14(1).
- GRAFF, Michael (2002), “*Causal Links Between Financial Activity and Economic Growth: Empirical Evidence from a Cross-Country Analysis, 1970-1990*”, Bulletin of Economic Research, Vol. 54, No: 2.
- GÜNEY, Necmeddin, (2015), *İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları Ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış*, Türkiye İslam İktisadı Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, (1985), *İktisadî Vahşi Büyümenin Bunalımları ve İslâm Kalkınma Modelinin Va'dettikleri*, Ankara Üniveristesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XL, No: 1-4.
- HASAN, Zubair (2004), “*Measuring the Efficiency of Islamic Banks: Criteria, Methods and Social Priorities*”, Review of Islamic Economics, Vol.8 No.2.
- HWANG, B Dennis (2009), Golemon L Patricia, Chen Yan, Wang Teng-Shih, Hung Wen-Shai, “*Guanxi and Business Ethics in Confucian Society Today: An Empirical Case Study in Taiwan*”, Journal of Business Ethics, 89.
- IMAMUDDIN, S. M. (2003), “*İslam Hukukunun Prensipleri*”, Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Menderes Gürkan, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:15 Yıl:2003/2.
- IŞIK, Oğuz (1996): “*Küreselleşen Dünyada Yeni Uzaklıklar ve Siyaset*”, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, Mart-Nisan.
- İŞCAN, Ömer Faruk, KAYĞIN, Erdoğan (2009), “*Kurumsal Yönetişim Sürecinin Gelişimi Üzerine Bir Araştırma*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (2).
- KANAGASABAPATHI, P. (2007), “*Ethics and Values in Indian Economy and Business*, International Journal of Social Economics, Vol. 34, No. 9.
- KAPU, Hüsnü ve Meryem Aybas (2009), “*Yahudi, Hristiyan ve İslam Geleneklerinde İş Ahlakına Bakış: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*”, Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, s: 73-94

- KAR, M. ve AĞIR, H., (2006) *"Menkul Kıymetler Piyasaları Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği"*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası.
- KARAHÖYÜK, Mustafa (2013), *Din ve Ekonomi İlişkisi*, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16.
- KAYA, Abdulkadir, GÜLHAN, Ünal, GÜNGÖR, Bener (2012), *"Türkiye Ekonomisinde Finans Sektörü ve Reel Sektör Etkileşimi"*, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 32, Eylül-Ekim.
- KAYMAKÇI, Özgün Burak (2012), *"Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi"*, İnsan ve Toplum Dergisi, Cilt II, Sayı 4, İstanbul.
- KEY, Suzan (1999), *"Organizational Ethical Culture. Real or Imagined"*, Journal of Business Ethics, vol, 20.
- KHAN, M. Mansoor and BHATTİ, M. Ishaq (2008), *Islamic Banking and Finance: On Its Way to Globalization*, Managerial Finance, Vol. 34 No. 10.
- KILIÇ, Recep (2005), *"İslam Ve Çalışma Üzerine Felsefî Bir Değerlendirme"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara.
- KIZILKAYA, Necmettin (2012), *Modern Dönemde Faizsiz Bankacılık Ve Fıkhi İşleyişi*, İslâm Hukuku Araştırmalar Dergisi, Sayı 20, Konya.
- KİRMAN, M. Ali (2008), *"Sekülerleşme Perspektifinden Dinî Ve Seküler Fundamentalizm"*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt1/2, Kış.
- KOCADAŞ, Bekir (2005), *"Kültür ve Medya"*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Science of the Turkish World)-Bilgi, Sayı:34.
- KULA, Ferit (2003), *Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2.
- LİN, Liang-HUNG AND HO Yu-Ling (2009), *Confucian Dynamism, Culture and Ethical Changes in Chinese Societies - a Comparative Study of China, Taiwan,*

and Hong Kong, The International Journal of Human Resource Management, Vol. 20, No. 11.

LUO, Y. (2005). “Corporate Governance and Accountability in Multinational Enterprises: Concepts and Agenda”, Journal of International Management, 11 (1).

MERCAN, Mehmet, PEKER, Osman(2013), “Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), Nisan.

NAQVİ, Syed Nawab Haider (1978), *Etichal Foundations of Islamic Economics*, Islamic Studies, Vol. XVII. No. 2. Islamabad, Summer.

ODEON, T. (1998). “Volume, Volatility, Price, and Profit When All Traders Are above Average”, The Journal of Finance, 53/6.

ÖKTE, M. Kutluğhan, Savaş(2010), *Fundamentals Of Islamic Economy And Finance: Theory And Practice*, Electronic Journal of Social Sciences, Winter, V.9 Is.31.

ÖZCAN, Y.Ziya (1995), “İslâm Ekonomik Gelişmeye Engel Midir? Karşıt Delil ve Bazı Metodolojik Düşünceler”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Cilt 8, sayı 1.

ÖZDEMİR, İlker (2012), “Bankacılıkta Halkla İlişkiler ve Müşteri İlişkileri”, Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, Cilt 1 Sayı 3-4 (Ocak).

ÖZDEMİR, Şennur (2007), “Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 23, Samsun.

ÖZSOY, İ., GÖRMEZ B., ve MEKİK S. (2013), *Türkiye’de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 20, 1.

PEHLİVANLI, Davut (2011), *Dünya İslami Denetleme Kurulu Uygulamaları İle Türkiye Faizsiz Bankacılık Sektörü Uygulamaları Karşılaştırması ve Türkiye Değerlendirmesi*, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt: 48 Sayı: 552.

- RUHE, John(2008), “*Teaching Ethics in International Business Courses: The Impacts of Religions*”, Journal of Teaching in International Business, Vol. 19, No. 4.
- SAPANCALI, Faruk (2001), *Yeni Dünya Düzeni Ve Küresel Yoksulluk*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 3, Sayı:2.
- SEFİL, Sinem; ÇİLİNGİROĞLU, Hakkı Kutay (2011), Davranışsal Finansın Temelleri: *Karar Vermenin Bilişsel Ve Duygusal Eğilimleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:10 Sayı:19 Bahar.
- SEZGİN, Cüneyt.- TÜZÜN, Yasemin (2001), “*Dünyada ve Türkiye’de Piyasa Riski Yönetimi Uygulamaları*” Active Bankacılık ve Finansman Dergisi, 3(17) Mart-Nisan.
- SİĞRİ, Ünsal (2006), “*Japonların Kültürel Özellikleri Bağlamında; Yönetmel, Ekonomik ve Sosyal Süreçlerinin Analizi*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5 Sayı:9 Bahar 1.
- SİLİ, Ayşegül, ÇÜRÜK, Suna Akten (2013), Bir İdeal Toplum Bileşeni Olarak İslâm’ın Temel Ekonomik İlkeleri, Maltepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2.
- ŞENTÜRK, Lütfi (2002), “*Takva Nedemektir, Müttaki Kimdir?*”, Diyanet Dergisi, Kasım.
- TANER, Berna; AKKAYA, Cenk (2005), *Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans Yaklaşımı*, Muhasebe ve Finansman Dergisi (Mufad), Sayı 27, Temmuz, Bursa.
- TERZİ, Ahmet,(2013), *Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?*, Giresun Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 9.
- THALER, R., (1999). “*Mental Accounting Matters*”, Journal of Behavioral Decision Making, 12.
- TORUN, İshak (2002), “*Kapitalizmin Zorunlu Şartı: Protestan Ahlâk*”, C. Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı: 2, Sivas.

- TURAN, Zübeyir (2011), “*Dünyadaki Ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi*”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1.
- TÜRKDOĞAN, Orhan,(1994). *İslâmî Kapitalizm mi?*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Bahar Dönemi.
- ÜNAL, Müge (2014), “*Türkiye’de Finans Sektöründe Bankacılığın Yeri*”, Ar&Ge Bülten Eylül.
- VAN WIJNBERGEN, Sweder (1983), “*Credit Policy, Inflation and Growth in a Financially Repressed Economy*”, Journal of Development Economics, Vol. 13, No. 1-2.
- YAKAR, Soner, KANDIR, Serkan Yılmaz, ÖNAL, Yıldırım Beyazıt (2013), *Yeni Bir Finansman Aracı Olarak “Sukuk-Kira Sertifikası” ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi*”, Bankacılar Dergisi, Sayı 84, s.73, Mart.
- YENER; Abdulhalim (2004), “*Risale-i Nur’da ‘Avrupa’ Kavramı*”, Köprü Dergisi, 85. Sayı, İstanbul, Kış.
- YÜCE Gönül, AKINCI Merter, YILMAZ, Ömer (2013); “Finansal Kalkınma ile İktisadi Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: *Çok Ülkeli Bir Zaman Serisi Analizi*”, Finansal Araştırmalar ve Çalışma Dergisi, Cilt:4, Sayı: 8.
- ZAİM, Halil (2013), *İş Hayatında Erdemli İnsanın Yetkinlikleri İle Performans Arasındaki İlişki*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, Yıl:12 Sayı:23 Bahar.

DİĞER YAYINLAR

- AHMAD, Abdel-Rahman Yousri, “*Islamic Modes of Finance and the Role of Sukuk*”, (<http://www.financepractitioner.com/contentFiles/QF01/h0im2u72/12/0/İslâmî-modes-of-finance-and-the-role-of-sukuk.pdf>). Erişim Tarihi: 20.08.2015
- AHMAD; Shaikh Mahmud (1981), *Semposium on İslâmîc Economy*, Al-İttahad, Vol.XVIII, NO. 2, M.S.A. of USA and Canada, Plainfaield, Indiana, April-June.
- AKÇE, Zübeyir, “*Bediüzzaman Said Nursi’nin Toplumsal Barışı Tesis Etme İle İlgili Görüşleri*”, Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Etkinlikleri Tebliği, Eskişehir, 27 Mayıs 2014.
- AKGÜL, Muhittin, <https://sorularlailamiyet.com/kuran-i-kerimin-evrenselligini-orneklerle-aciklar-misiniz-0> Erişim Tarihi: 08.07.2014.
- AKTEN ÇÜRÜK, S. (2013), *İslâmî Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Konya: Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ALBAŞ, Özlem Eraslan (2005), *Bizim Menkul Değerler A.Ş. Dow Jones DJIM Türkiye A Tipi Borsa Yatırım Fonu’nun Kurulmasına İlişkin İnceleme Raporu*, Sermaye Piyasası Kurulu.
- ALP, Ali (2002), *Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, İstanbul, Aralık.
- ALTAŞ, Gökben (2008), *İslâmî Finans Sistemi, Sermaye Piyasasında Gündem Raporu*, S. 69, Mayıs.
- ARSLAN, Abdurrahman (2011), “*Hadislerde Ticari Ahlâk*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- ATAMTÜRK, Burak (2005); “*Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975–2003)*”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46. Seri.
- AYDIN, İbrahim Hakkı (2002), “*Risale-i Nur Işığında Küreselleşme ve Ahlâk*”, İİKV Uluslararası 6. Risale-i Nur Sempozyumu.

- BABACAN, Ali (2013), *4.Uluslararası Genç İş Adamları Kongresi*, İstanbul, 7 Aralık
- BENSTON, George J (1993), *International Harmonization of Banking Regulations and Cooperation Among National Regulators: An Assesment*, Emory University.
- BEYER, Peter L. (1990), "Privatization and the Public Influence of Religion in Global Society", Mike Featherstone, *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, ed. Mike Featherstone, London: Sage.
- BEYER, Peter L. (2005), "Globalization and Religion", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, Detroit: Thomson Gale.
- BİLİR, Aybegüm(2001), “*Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyetinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma*” Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÇAKICI, Latif, (1983), “*Türkiye’nin Ekonomik Gelişiminin Süratlendirilmesi İçin Sermaye Piyasası ve Bankalardan Beklenen Fonksiyonlar*”, Uluslararası Sermaye Piyasası ve Bankalar Semineri, Türkiye Tütüncüler Bankası A.Ş.
- ÇATALOLUK, Cuma (2010), “*Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi*”, Sosyal Gelişim Dergisi, <http://www.sosyalgelisim.net> Erişim Tarihi: 15.02.2011
- ÇETİN, Muhammet Şükrü (2008), “*Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Olası Etkileri: Türkiye Örneği*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- ÇETİN, Nusret (2013), *İslâmî Finans Temel İlkeler-Piyasalar-Sözleşme Türleri*, Eylül (<http://slideplayer.biz.tr/slide/2024097/>), e.t.19/08/2015.
- ÇOBANKAYA; Fatma Tuba (2014), *Katılım Bankalarının Türkiye’deki Farkındalık Düzeyinin Tespiti: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- ÇULHA, Olcay Yücel., ÖZLÜ, Pınar Özbay., YALÇIN, Cihan (2005); “*Mali Yapı ve Derinliğin Ekonomik Büyümedeki Rolü: Şirketler Düzeyinde Analiz*”, Türkiye İçin Sürdürülebilir Büyüme Stratejileri Konferansı, Tüsiad Yayınları.

- ÇÜRÜK, Suna Akten (2013), *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- DEMİREL, Hatice Gökçe (2009), “*Krizlerin Menkul Kıymetler Borsalarına Etkisi: İmkb Örneği*”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- DÖNDÜREN, Hamdi (2003), *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Girişinin Din Boyutu* Sempozyum 17-19 Eylül 2001, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- EKEN, Mehmet Fehmi (2005), *Faizsiz Bankacılık Modelleri ve Türkiye Uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul.
- EREN, İsmail (2013), *İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.1.
- ESKİCİ, Mustafa Mürsel (2007), *Türkiye'de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- EY, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/İslami_Bankacilik_Raporu/\\$FILE/İslamic%20Banking%20Competitiveness%20Report_2014_TR_6.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/İslami_Bankacilik_Raporu/$FILE/İslamic%20Banking%20Competitiveness%20Report_2014_TR_6.pdf) Erişim Tarihi: 25.08.2015.
- FALAY, Nihat, (1994), *İslam Ekonomisi- Maliye- Çözülemeyen Sorunsallar*, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı 36.
- FERTEKLİGİL, Azmi (1984), “*Türkiye'de Sermaye Piyasası (Araçlar ve Kuruluşlar)*”, SPK-İ.A.V. Seminer Tebliğleri, İstanbul.
- GÜL, Ali Rıza, (2010), *İslâm İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri*, Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı Sempozyumu, 23-24 Eylül Ankara.
- ISLAMIC FINANCE NEWS, *2015 Annual Guide*, March 2015

İBRAHİM, Hassan Ahmed (2002), “*Risale-i Nur Acısından Küreselleşme ve Ahlâk*”, İİKV Uluslararası 6. Risale-i Nur Sempozyumu.

İMKB (2008), *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*.

İNAĞ, N. (1994), *Sermaye Piyasası ve Gelişmelerin Analizi*, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü.

İNANDIM, Şeyda; (2005), “*Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği*”, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

KAHRAMAN, Abdullah, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/281.pdf>

Erişim Tarihi: 30.09.2016

KAPLAN, C. (1999), “*Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri*”; *Türkiye Örneği*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliğ No: 9910.

KARABULUT, Recep- SOLAK, Bilal (2012), “*Finansal Sistemin Küreselleşme Serüveni*”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi, Malatya, 19-20 Nisan.

KARIM, Mohd Rahıme bin Abd (2010), *Analysing the Characteristics and Performance of Islamic Funds: A Critical Review of The Malaysian Case*, School of Government and International Affairs Durham University, UK.

KAUFMAN, Francine ve Josy Eisenberg (1987), *Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik* Çeviren: Mehmet Aydın, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 29, s: 262-283, Ankara.

KOÇAK, Muhsin, “*Hz. Ömer ve Fıkıhı*”, DEÜ, Doktora Tezi, İzmir, 1987.

KOYUNCU, Zehra Alkan (2006), *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ı Kerim'de Ortak Ahlâkî Emirler*, Ankara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

- KURTULUŞ, Berrak (2005), *İş Ahlâkı: Geçmişte ve Günümüzde*, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı 50, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı.
- LAÇİNER, Sedat, “Bize Bakıp Müslüman Olur muydunuz?”, <http://www.internethaber.com/>, Erişim Tarihi: 21.07.2014.
- MEGEP (2007), “*Muhasebe-Finansman, Sermaye Piyasası Faaliyetleri*”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Meslekî Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Ankara.
- MÜSLÜMOV, Alovst (1998), “*Borsa Gelişmesi ve Ekonomik Büyüme İlişkilerinin Nedensellik Analizi*”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZ, Sumru (2009), *Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz*, Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu:09-03, Haziran.
- PEW, pewresearch.org/fact-tank/2015/04/23/why-muslims-are-the-worlds-fastest-growing-religious-group/ Erişim Tarihi: 28.05.2015.
- POLAT, Saliha (2004), “*Hristiyanlık'ta Manastır Hayatı*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- RAPPAPORT, Alfred & MAUBOUSSIN, Michael J. (2001) “*Pitfalls to Avoid*”, Working Paper.
- SARAÇ, Mehmet (2013), *İslâmî Finans Tartışmalarına Dair Genel Bir Değerlendirme*, PESA (Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi) Analiz, Mayıs.
- SERPAM (Sermaye Piyasası Araştırma ve Uygulama Merkez) (2013), *İslâmî Finans, Araştırma Notları 1, İslâmî Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği*.
- SEVAL, Belkıs, SARIOĞLU, Serra Eren, DEMİRCİ, Ebru (2010), “*Finansal Piyasaların Gelişiminin Ekonomik Büyümeye Etkisi Var mıdır? Türkiye Örneği (1987-2006)*”, 14. Ulusal Finans Sempozyumu Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 3 – 6 Kasım Konya.

- SHILLER, R.J., (1997), “*Human Behavior and the Efficiency of the Financial System*”, Yale University Working Paper.
- ŞAHİNKAYA, Serdar (2002), “*Devlet Sanayi Ve İşçi Yatırım Bankası'ndan Türkiye Kalkınma Bankası'na: 1975-2001 Döneminde Kurumsal Yapıdaki Temel Dönüşümler Üzerine Düşünceler Ve Bazı Öneriler*”, VI. International Conference in Economics, September 11-14, Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet, (2010), *İslâm İktisadı ve Modern Kapitalizm*, Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı Sempozyumu, 23-24 Eylül Ankara.
- TABAKOĞLU, Ahmet, <http://islamekonomisi.org/islam-ekonomisinin-kaynaklari/> Erişim Tarihi: 27/09/2016
- TARHAN, Nevzat (2002), *Ahlâkın Güncelleşmesinde Yeni Bir Tarz “İmam Nursi Modeli”*, İİKV Uluslararası 6. Risale-i Nur Sempozyumu.
- TDK.gov.tr Erişim Tarihi: 13.03.2013
- TOBB (2008), “*Türkiye Sermaye Piyasası Sektör Raporu*”, TOBB Yayın Sıra No: 2008/68, Mart.
- TOK, Ahmet (2009), “*İslâmî Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslâmî Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*”, SPK Yeterlik Etüdü, Ankara.
- ULAŞ, Halim (2012), “*Müslümanların Geri Kalmasının Sebepleri ve İslâmî Uygarlığın Filizlenmesinin Sebepleri*”, İİKV Konferansları.
- ÜLKÜ, Sema (2012), “*Sosyolojik Bir Kurum Olarak Dinlerin Muhasebe Sistemleri Üzerindeki Etkileri*” Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.
- ÜŞÜR, İşaya (2005), *20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu*, 26-27 Mayıs, Ankara.
- VASSEUX, Mathieu (2009), *The Next Chapter in Islamic Finance*, Oliver Wyman.
<https://ribh.files.wordpress.com/2007/08/the-next-chapter-in-islamic-finance-higher-rewards-but-higher-risks.pdf> Erişim Tarihi: 18.03.2015.

YARAN, Cafer Sadık (2008), “*Erdem Ve Ekonomi: Dinî Ve Felsefî Açından İş Ahlâkı*”, İGİAD İş Ahlâkı Sempozyumu, Bildiriler İstanbul.

YARGICI, Atilla (2013), “*Bazı Örnekler Bağlamında Risale-i Nur’un Tefsir’deki Tecdidî*”, İİKV Yayınları, Ulusal Sempozyumlar, İstanbul.

ZAİM, Halil (2012), “*İş Hayatında Erdemli İnsan*”, UTESAV Kültür Düşünce – 4, Mart, İstanbul.

<http://yenisafak.com.tr/Yazarlar/?t=16.10.2009&y=HayrettinKaraman> Erişim Tarihi: 23.10.2014

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/3733/borsa-caiz-midir.htm.l>
Erişim Tarihi:24.09.2015.

<http://www.sorularlaislamiyet.com/qna/12217/yillik-enflasyon-oraninca-faizin-caiz-oldugunu-duydum-diyantin-bu-yonde-fetvasi-varmis-dogru-mudur.html>
<http://www.moralfm.com.tr/islam-degil-musluman-suclucn148558.html> Erişim Tarihi: 08/07/2014.

<http://www.ekodialog.com/Konular/finansal-piyasalarin-ozellikleri-turleri.html> Erişim Tarihi: 15.06.2014.

<http://www.ekodialog.com/Konular/uluslararasi-finansal-piyasa-araclari.html>
erişim:24.06.2014

http://www.ekodialog.com/uluslararasi_ekonomi/uluslararasi-finansal-piyasalar.html

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=691> er: 03.07.2014.

<http://www.kuranmeali.com/>

http://wiki.islamicfinance.de/index.php/International_Islamic_Financial_Market

<http://www.ifsb.org/membership.php> e.t: 07/09/2015.

<http://www.turcomoney.com/ticaretin-kalbi-hong-kongda-atiyor.html> e.t:10/09/2015
tkbb.org.tr/haber-detay/faizsiz-bankacilik-urunleri-artarsa-turkiye-pazarin-yuzde-15ini-alir—haber5 Erişim Tarihi: 27/05/2015.

<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/simsarlik-komisyonculuk> Erişim Tarihi: 07.10.2016

<http://tr.euronews.com/2016/05/06/papa-francis-ten-ab-ye-onemli-uyarilar>. Erişim Tarihi: 16.06.2016

<http://www.asildenetim.com/tr/makaleler/dunya-islami-denetleme-kurulu-uygulamalari-ile-turkiye-faizsiz-bankacilik-sektoru-uygulamalari-karsilastirmasi-ve-turkiye-degerlendirmesi/> Erişim Tarihi: 25.08.1015.

<http://www.dunyayikurtaranadim.org/icerik/biomimetri---dogadan-esinlenen-inovasyon.html>

http://www.tusiad.org/tr/tum/item/download/1818_6ab6b4944da00dac1fd8be16c4b98a Erişim Tarihi: 31.01.2017

<http://docplayer.biz.tr/421923-Basel-ii-kobi-lerin-kredi-riski-ve-derecelendirilmesi.html> (Ankara Ticaret Odası) Erişim Tarihi: 31.01.2017

<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/suhuf> Erişim Tarihi: 31.01.2017

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Budizm> Erişim Tarihi: 31.01.2017

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Yahudilik> Erişim Tarihi: 31.01.2

ÖZGEÇMİŞ

İsmail ÇELİK 15.04.1967 tarihinde Afyon Dinar’da doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Isparta’da tamamlamıştır. 1986 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünü kazanmış ve 1990 yılında buradan mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra özel bir şirkette çalıştıktan sonra 1995 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Programına girmiş ve 1997 yılında yüksek lisansını “Faizsiz Finans Kurumlarında Şube Yöneticilerinin Performanslarının Ölçülmesi” isimli tezi ile tamamlamıştır. 1995 yılının EKİM ayında Sakarya Üniversitesi Hendek Meslek Yüksekokulunda Öğretim Görevlisi olarak akademisyenlik hayatına başlamıştır. 1997 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı’nda Doktora öğrenimine başlamıştır. Ocak 2011’de Süleyman Demirel Üniversitesi Keçiörlü Meslek Yüksekokulu’na geçiş yapmış olup halen aynı yerde görevine devam etmektedir.